

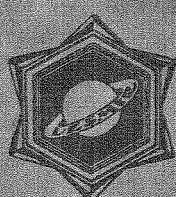
DĚJINY NOVÉHO VĚKU

JOSEF ŠUSTA

DĚJINY EVROPY

V LETECH 1812—1870

I.

„VESMÍR“, NAKLADATELSKÁ A VYDAVATELSKÁ SPOLEČNOST

V PRAZE VII. 1922.

JOSEF ŠUSTA

DĚJINY EVROPY

V LETECH 1812—1870

I.

DĚJINY NOVÉHO VĚKU

JOSEF ŠUSTA

DĚJINY EVROPY

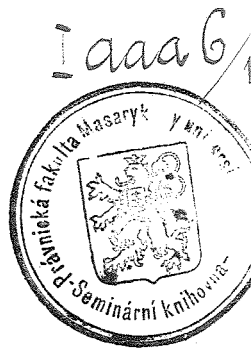
V LETECH 1812—1870

I.

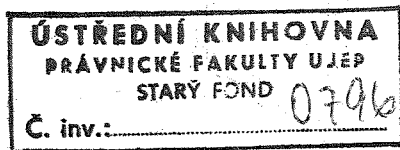

„VESMÍR“, NAKLADATELSKÁ A VYDAVATELSKÁ SPOLEČNOST

V PRAZE VII. 1922.

1755/7

POLYGRAFIE, BRNO.

Podnět k napsání knihy daly přednášky, jež mi bylo konati na učení pro službu konsulární a diplomatickou o dějinách nové doby. Když jsem pak byl žádán, abych je vydal tiskem, rozpakoval jsem se nejprve tak učiniti; byl jsem si dobře vědom toho, že o složitém a nesnadném thematu, jako jsou dějiny 19. a 20. věku, s úplným zdarem psáti může jen, kdo nalezl životní úkol v podrobném studiu pramenů této doby, nikoliv historik, který se jí dotkl jen příležitostně a jest proto zcela odkázán na výsledky badatelské práce jiných. Než skutečná potřeba nutila k překonání těchto pochybností. Nemáme v českém jazyce dotud vůbec takové příručky a ani překlad některé z cizích prací by nám úplně nepostačil. Bývát jejich základna těsně spiata s určitým hlediskem toho onoho velikého národa, kdežto naši potřebu určuje především postavení státu československého uprostřed Evropy a nutnost, obracet se se stejným zájmem na všechny strany, k západu i východu.

Vznik knihy z přednášek pro čekatele služby zahraniční zanechal v ní ovšem výrazné stopy, zejména v dosti podrobných zmínkách o jednání, určujícím vzájemný poměr států, i o osobách, jež na ně měly rozhodný vliv. Nešlo mi také nikterak o to, abych snad v řadě postupných kapitol podal ucelené obrazy z dějin jednotlivých států a národů; mým cílem bylo spíše náležitě vytčení společného ovzduší politiky evropské i světové, jejich hlavních vzpruh i vývojových období, a to na základě dědictví, jež 19. věku zanechala doba předchozí. Proto jsem předeslal vlastnímu vypravování úvod, shrnující zejména dosti podrobně význačné rysy veliké revoluce francouzské a císařství napoleonského. Práce se skládá ostatně ze dvou, od sebe poněkud odchýlných částí; první přináší dějiny evropské politiky od pádu Napoleona I. až k frankfurtskému míru roku 1871, kdežto v druhé bude vyličena světová politika doby následující.

Rozdělení to lze opřít věcnými důvody. Evropské dějiny prvních tři čtvrtin devatenáctého věku jeví se oku dějepiscovu přirozeným celkem, jehož vnitřní dynamiku určovalo především několik velikých otázek ústavních a národních. Poměry i události jiných dílů světových zasáhaly do tohoto vývoje jen podružně, ježto životní zájem na nich z moci evropských tehdy měla vlastně toliko Anglie a poněkud i Rusko. U ostatních států evropských tkvělo skutečné těžiště všeho bytí ještě skoro výhradně v Evropě samé nebo v jejím nejbližším sousedstvu. A nevymykala se tomu ani Francie, jejíž zasahání do věci zámořských sice již za Napoleona III. poněkud vzrostlo, zůstalo však při tom vpravdě jen řadou nesouvislých a příležitostných episod. Podobně jako s pevninou evropskou bylo tomu však i s ostatním světem. Přijímal mnoho důležitých podnětů kulturních z Evropy a šel zejména tam, kde působil rostoucí proud vystěhovalecký, z části i ke skutečnému zevropštění; žil však přes to přese všecko svým vlastním životem. A tak zůstávalo lidstvo rozděleno na několik velikých, svérázných oblastí, mezi nimiž byl poměrně řídký dotek vzájemný.

Sklonek 19. věku přinesl v tom velikou změnu, jejíž důsledky ovšem ani dnes ještě nejsou zcela vyčerpány. Především jeví se sama Evropa tehdy podstatně jinou, než jaká byla krátce před tím. Vítězství národní myšlenky vytvořilo v ní dva nové, veliké státy, říši německou a království italské, a tyto moci, jakmile se jen poněkud vžily do svého postavení a sobě uvědomily svou značnou sílu, neváhaly užiti jí také v oblasti mimoevropské, čímž ovšem povzbudily i svého přirozeného soupeře, novou republiku francouzskou, aby rovněž vynaložila na tuto věc větší a soustavnější úsilí než dotud. A tak nebyla to pak již jen Anglie nebo Rusko, nýbrž celá družina velmocí evropských, jež hledá v prudkém závodění vzájemném nové úspěchy v zámoří a zmnohonásobuje své styky s ním. Zároveň dospěl však také v ostatním světě dějinný vývoj k výsledkům, jež změnily podstatně stav dosavadní. Především dostála v Severní Americe unie, zocelená tuhou válkou severu s jihem, aspoň zhruba velikému úkolu, který jí předtím ukládalo soustavné zabírání ohromných ploch pevninného středu i dalekého západu. Veškeren kraj ten stal se před sklonkem 19. věku jejím podivuhodným úsilím skutečným vlastnictvím bílého plemene, oživil plodnou prací, a veliká, federativní republika dospěla tak ke chvíli, kdy její vzrostlá energie živelnou silou také na venek se počala obracet. V téže době došlo

však i na dalekém východě, v Japonsku, k přetvoření starého, před světem se žárlivě uzavírajícího státu feudálního v nový útvar politický, který přijetím důležitých složek evropské vzdělanosti zmnožil neobyčejně svou sílu a vůli k velmocenskému rozpětí.

Tyto důležité změny na šachovnici dějin všelidských byly nadto navzájem spjaty jinými zjevy obecného dosahu. Pokroky vědecké i technické, jež dozrály v druhé polovici 19. věku a podrobily vůli lidské zvýšenou měrou i síly utajené v neústrojné přírodě, překonaly většinu dotavadních překážek vzájemného, denního styku rozličných dílů světových a usnadnily zároveň i přesuny jakéhokoliv zboží i rychlou výměnu zpráv, takže tím vším význam vzdálenosti pro člověka vůbec neobyčejně poklesl. V těsném spojení s nimi dosáhla rostoucí podnikavost kapitalistická nebývalého stupňování veškeré výroby a stala se pokročilým státům mocným nástrojem k výbojům hospodářským i národním. Přirozeným důsledkem těchto změn bylo pak jednak nové, světové hospodářství, uvádějící veškeré kraje do mnohem větší závislosti vzájemné, než jakou znala doba předchozí, jednak politika opravdu světová, která již nezná uzavřených oblastí, nýbrž strhuje veškeré veliké moci a tím i ostatní menší státy v jediný vír obecného závodění o moc hospodářskou i vojenskou a činí tak jejich politické žití mnohem složitějším; neboť nyní působí přesuny moci v končinách sebe vzdálenějších zpravidla na veškeré lidstvo, navzájem tak těsně spjaté a ke konečnému rozdělu zeměkoule spějící.

V plné míře projevily se tyto změny ovšem teprve na samém sklonku 19. věku, než již sedmdesátá a osmdesátá léta ohlašovala výrazně jejich příchod a připravovala nové období dějinné, jež bývá označováno jako období imperialismu. Proto přijali jsme rok 1871 za úhelný mezník při členění naší práce. Před ním jsou jejím hlavním předmětem dějiny evropské, zbarvené pouze skoupě příležitostnými zášlehy poměrů zámořských; po něm bude nám však nutno rozšířiti soustavně jeviště dějinné i na ostatní svět a věc ta dá příležitost k tomu, abychom se pak retrospektivně dotkli i některých důležitých událostí mimoevropských z doby bezprostředně předchozí.

V Praze v červenci 1922.

JOSEF ŠUSTA.

OBSAH.

I. Úvod. Idea imperialistická odkaz antiky 1; její pokles v 15. věku a povznesení Karlem V. 3; Francie hlavní soupeř habsburského imperialismu 4; světovládné snahy Ludvíka XIV. 6; Anglie hájí rovnováhy mocí na pevnině 8; Prusko a Rusko v 18. věku 10; velmocenská pentarchie 12; osvícenský absolutism 13; konservativní odpor proti němu 14; osvícenský liberalism a Rousseau 15; volání po nové konstituci 16. — Revoluce francouzská 17; zeslabení státní moci ve Francii 19; ráz první koalice 20; demokratická hesla v revoluci 21; jejich vítězství 22; jakobínský zesiluje moc státní 23; revoluční imperialism 24; Anglie a revoluce francouzská 24; revoluční vojenství 25; rozpínavé snahy direktoria 26; Bonaparte 27.

II. Veliké císařství a jeho pád. Napoleonův poměr k revoluci 28; tuhé spoutání svobody 28; fikce ústavní 29; svobodomyslná oposice 30; nový řád právní a centralisace 30; poměr k církvi 31; dovršení starých tradic v zahraniční politice 32; nový imperialism 33; poměr k Anglii 34; světové plány 35; le grand empire 36; jeho nepřátelé 37; národní hnutí v Evropě 38; Španělsko 39; Itálie 40; Německo 41; národní hnutí v Prusku 44. — Alexander I. 46; ruské poměry 47; cář a Napoleon 49; slovanská hesla 49; východní politika Napoleonova 50; polská otázka 51; přípravy k boji Ruska s Napoleonem 52; ruské tažení 53; katastrofa veliké armády 54. — Spolek Ruska s Pruskem 55; rozpaky Rakouska 56; příměří a kongres pražský 57; Lipsko 58; frankfurtská nabídka 59; vpád do Francie a kongres châtillonský 60; smlouva chaumontská a pád Napoleonův 61.

III. Kongres vídeňský a svatá aliance. Nastoupení Ludvíka XVIII. 62; mír pařížský 63; úmysly vítězných velmocí 64; jejich neshoda 65; kongres vídeňský 66; Talleyrand a zásada legitimacy 67; otázka německá 68; spor o Polsko a Sasko 70; jeho urovnání 71. — Ústavní charta francouzská 72; nespokojenost s Bourbony 74; návrat Napoleonův 75; rozhodnost spojenců a porážka Muratova 76; finální akta kongresu 77; nová úprava Evropy 78; výtky dílu kongresovému 80; Waterloo a konečný pád Napoleonův 82. — Revise míru pařížského 83; obnovená smlouva chaumontská 85; náboženská nálada Alexandra I. 86; sv. aliance 87; rozpor mezi cářem a Rakouskem o základních otázkách ústavních 88; směr liberální 90; směr reakční 91; romantism oporou reakce 92; konstitucionalism Alexandrův 94; František I. a Metternich 95; konservativism anglický 97.

IV. Od smluv pařížských ke kongresu opavskému. Tábor trikolory a bílého praporu ve Francii 99; ultras a filosofie Bonaldova 100; kompromisní snahy vévody Richelieu 101; otázky církevní 102; De Maistre 103; rozpuštění sněmovny 104; vláda střední cesty a strana neodvislých 105; kongres cášský 106; jeho výsledky 107. — Německý bunt 108; bezmocnost rady spolkové 109; otázky ústavní 110; poměry v Rakousku 111; národní hnutí a slovanská vzájemnost 113; Metternich a ústavní otázky německé 115; jihoněmecké ústavy 116; poměry v severním Německu 117; Prusko 118; boj o slib ústavní 120; celní oprava 121; hnutí studentské 122; slavnost wartburská 123; vražda Kotzebua 124; usnesení karlovarská 125; vídeňská akta závěrečná 127; cíř Alexander a Německo 129. — Poměry anglické 129; Irsko a převaha šlechty 130; oligarchie parlamentní 131; irská unie 132; vláda toryů 133; oposice whigů 134; Bentham a Cobbett 135; dělnický proletariát 136; roubíkové zákony 138. — Francie po cášském kongresu 139; vražda vévody z Berry 140; nezdar smírných pokusů 141. — Poměry ruské 142; království polské 143; cíř a polská oposice 144.

V. Vojenské revoluce v jižní Evropě a vítězství reakce. Španělská ústava roku 1812 146; návrat Ferdinanda VII. a jeho despotie 147; odboj osad amerických 148; vojenské povstání 149; vítězství revoluce 150; revoluce v Portugalsku 151; Evropa a revoluce španělská 151. — Itálie po vídeňském kongresu 152; milánští vlastenci 156; karbonářství 157; revoluce neapolská 158. — Kongres opavský 159; kongres v Lublani 161; porážka revoluce neapolské 162; revoluce v Piemontu 163; vítězství reakce a smrt Napoleona I. 164. — Francie a španělská otázka 165; kongres veronský 166; francouzská výprava do Španěl 167; její následky 168; Portugalsko 169; příčiny neúspěchu vojenských revolucí 169; úspěchy Metternichovy v Německu 170; převaha rakouská v Itálii 171; nastoupení Karla X. ve Francii 172.

VI. Politika Canningova a východní otázka. Odpor proti reakci v Anglii a lord Byron 173; vláda Canningova 174; hospodářské a sociální otázky 175; Canning a osady španělské 176; poselství Monroeovo 177; anglické zakročení v Portugalsku 178. — Pokles Turecka a Selim III. 178; srbské povstání 179; válka rusko-turecká 180; nesnáze Mahmuda II. 181; otázka východní na kongresu vídeňském 182; řecký živel 183; hetairia 184; povstání v knížectvích podunajských 185; povstání na Morei 186; cíř a otázka řecká 187; hnutí filhellénské 188; egyptské vojsko v Řecku a konference petrohradské 189; sblížení cíře s Anglií 190. — Smrt Alexandra I. 191; nastoupení Mikuláše I. 192; spiknutí děkabristů 193; ráz vlády Mikuláše I. 194. — Ultimatum Turecko 195; smlouva akkermanská 196; trojspolek k zachraně Řecka 197; Navarino 198; válka rusko-turecká 199; mír drinopolský 200; Řecko svobodným královstvím 201. — Spor Porty s Mehmedem Alim 202; smlouva v Unkiar-Skelessi 203.

VII. Červencová revoluce francouzská a vznik státu belgického. Vláda Karla X. 205; romantická škola 207; Polignac v čele vlády 208; republikáni a orleanisté 209; Alžír 210; červencové ordonnance 211; vítězství revoluce 211; Ludvík Filip generálním místodržitelem 212; revize ústavy 213; nové království 214; strana postupu a odporu 215; uznání Ludvíka Filipa Evropou 216. — Království nizozemské 216; odpor Belgie 217; hospodářské a církevní rozpory 218; počátek činného odporu 219; dovršení revoluce a

národní kongres 220; londýnská konference 221; vliv polské revoluce 221; spor o hranice belgické 222; nastoupení krále Leopolda 223; zlomení odporu krále Viléma 224; vývoj Belgie 225.

VIII. Ohlas červencové revoluce v Evropě. Polsko a Mikuláš I. 226; povstání varšavské 227; cizina a polská otázka 228; porážka povstání 229; emigrace a mesianism polský 230; železný režim Mikulášův 231; porušování a útisk katolictví 232; odklon Mikuláše I. od politiky Petra Velikého 233; ráz jeho vlády 235. — Vliv revoluce v Anglii 235; hnutí irské a O'Connell 236; emancipace katolíků 237; volební reforma 238; její vítězství a dosah 239; nový ráz politických poměrů 240; královna Viktorie 241; novoty ve správě státní 242. — Spiklenecký ruch v Itálii 243; revoluce v Bologni a Modeně 244; její nezdar a dozvuky 245; poměry v Římě za Řehoře XVI. 246; Lamennais 247. — Přerod romantismu v Německu 249; Hegel 250; Heine a Börne 251; následky revoluce červencové 252; otázka národní jednoty 253; slavnost hambašská a vítězství reakce 254; frankfurtský puč 255; německý spolek celní 256. — Poměry švýcarské 257; spolková rada 258; regenerace 259; odpor proti utužení jednoty 260.

IX. Evropská politika za protikladu velmocí západních a východních. Sjezd mnichovohradištský 261; odpověď Francie 262; vláda buržoasie ve Francii; odpor proti ní 263; politika Ludvíka Filipa 264; poměr k Anglii 265. — Porážka reakce v Portugalsku 265; otázka nástupnická ve Španělech 266; quadruple alliance 267; válka karlistická 268; účast velmocí západních 270; porážka Dona Carlose 271; obsazení Krakova 271; — Emigrace ve Švýcařích a Mazzini 272; jeho cíle a Mladá Itálie 273; útok na Piemont 274; Mladá Evropa 275; Ludvík Napoleon 277; Régime personel ve Francii 277; Thiers v čele vlády 278; krise východní 279; válečný poplach ve Francii a Německu 280; ústup Francie 281; Guizot a entente cordiale 282; Alžírsko 283; srážka Anglie a Francie ve španělské politice 284.

X. V předvečer nové doby revoluční. Poměry anglické v čtyřicátých letech 285; věení v Irsku a otázka dělnická 286; R. Owen a jeho agitace 287; lidová charta 288; neúspěch chartismu 289; Cobden a obilní cla 290; Peel v čele vlády 291; hlad v Irsku 292; Disraeli a zrušení obilních cel 293; Palmerston ochránce liberalismu na pevnině 294; politika Guizotova 294; mocnářství habsburské v čtyřicátých letech 295; postup Maďarů a illyrism 297; ořesení systému vládního 298; stavovská oposice a český program politický 299; otázka slovanská 300; rozpaky Metternichovy 301; anexe Krakova 302; náboženské rozpory ve Švýcarsku 303; Sonderbund 304; převaha liberálů a Palmerstonova politika 305; porážka Sonderbundu 306.

I.

Ú V O D.

Východištěm našich úvah jest porážka Napoleona I. a likvidace jeho veliké pozůstalosti, vykonaná vídeňským kongresem a pařížskými smlouvami roku 1815. Tehdy bylo nutno přebudovati téměř celou Evropu a nahraditi jinými útvary i zásadami politickými soustavu velikého císařství, jež se bylo shroutilo u Lipska a na bojištích východofrancouzských. Imperium to jevílo se oku povrchního pozorovatele sice pouhým dílem zvěle a bezmezného panovačství geniálního Korsičana; vskutku bylo zároveň významným článkem ve vývoji ideje, která po staletí mocně působila v dějinách evropských a jejíž podstatu i proměny jest nám aspoň poněkud osvětliti, chceme-li nabýti vhodného základny k pochopení politických dějin 19. věku.

Císařství
napoleonské.

Režim napoleonský opíral se především o myšlenku jednotné, vrchní moci, jež měla býti veškerému vzdělanému lidstvu jaksi středem a dáti mu pevný řád i trvalý mír. Brodě se za tímto cílem mořem krve veliký císař byl si dobře vědom toho, že myšlenka jest velmi stará a že vzešla již na půdě antické, když císařové římsí spojili v jediném panství široký kruh provincií, lemující v Evropě, Asii i Africe moře Středozemní.

Idea imperia-
listická odkaz
antiky.

Tehdy dospěla hellenistická filosofie po prvé také k pochopování lidstva jako jednotného, kulturního celku a představa ta nebyla nikterak zeslabena, nýbrž spíše zesílena, když ve 4. století po Kristu křesťanství zvítězilo nad ostatními kulty v říši římské. Neboť přední myslitelé křesťanští, jako byl sv. Augustin, věřili, že veliké imperium, zaručující svou „pax romana“ tolika národům klidné soužití, jsouc posvěceno pravdou víry Kristovy, jest konečným útvarem všelidským, který potrvá až do konce věků. V téže chvíli ovšem, co Augustin ve svém severoafrickém biskupství vyslovoval tyto důvěřivé myšlenky, bylo imperium římské již osudně otřeseno prudkými nárazy barbarského světa germánského, a jeho západní část jim podlehla brzy potom úplně. Východní část vzdorovala příboji sice poněkud lépe, byla však v zápětí vydána podobnému nárazu arabských kmenů, který, zaliv celou severní Afriku i větší část Přední Asie, dorážel nejednou

Řím a
křesťanství.

Císařství
východní.

na samé hradby cařihradské, zatím co ze severu kmeny slovanské a hordy rozličných kočovníků asijských pronikaly na Balkánský poloostrov. Tu se zdálo, že ve zmateném víru bojů úplně zanikne idea imperia, spínajícího lidstvo v kulturní a politickou jednotu. Než nestalo se tak. Idea se udržela nejen na východě, kde byzantské císařství zachovalo bez přerušeni obradný postoj a světovládné nároky antických imperatorů; ona ožila i na západě Karlem Velikým a pak znovu Otou Saským k účinnosti zásadní i praktické.

Císařství
západní a
papežství.

Vývoj věcí bral se na západě ovšem cestou zcela zvláštní, když germánští králové, kteří sahalí po posvátném vínku starověkého císařství, našli nebezpečnou soutěž v papežích. Neboť také biskupové římsí se přihlásili se svým nárokem jakožto oprávnění dědici Konstantina Velikého a páni věčného města, k němuž se idea imperia především poutala jako k mocnému symbolu; také oni chtěli poutem lenních závazků připíati k sobě vládce křesťanské a záhy hlásala kurie římská důrazně, že nikoliv králové němečtí, nýbrž nástupcové Petrovi jsou slunce, jehož pouhým odleskem jest všechna ostatní, legitimní moc v křesťanstvu. Tak došlo k známému, po staletí se vlekloucímu zápasu mezi středověkým imperiem a sacerdotiem, který zpravidla vrcholil ve vášnivých bojích o panství nad Itálií, zároveň však zaměstnával neobyčejně i souvěkou publicistiku a vědeckou spekulaci. Neboť hlásal-li na příklad na počátku 14. věku Dante nadšenými slovy, že jen vrchní moc císařská jest s to, aby dala křesťanskému světu trvalý mír a dobro pevných řádů, tvrdili scholastikové kurialní totéž o moci papežské a konečný výsledek dlouhého zápasu byl, že z něho jako tertius gaudens neobyčejné zesílení vzala myšlenka dokonalé a neobmezené svrchovanosti rozličných států evropských, jež neuznávaly vůbec potřeby jednotného, nejvyššího zdroje vládní moci v lidstvu.

Autarkie
států evrop-
ských.

Myšlenka ta měla svou přirozenou základnu zejména v západní Evropě, když tam na půdě někdejší Gallie a Britannie i na poloostrově Pyrenejském ze spleťtité tříště rozličných lén a zemiček znenáhla vznikaly rozsáhlé útvary dynastické, zásadně odmítající světovládné nároky německých císařů římských; a totéž hledisko zvítězilo i na severu evropském, v zemích skandinávských, i na východě, jak u polských Piastovců tak u maďarských Arpádovců. Ve všech těchto útvarech, čím více vývoj veřejného života v nich postupoval od primitivního státu lenního k vyspělejšímu a pevnějšímu státu stavovskému,

tím samozřejmějším se stávalo přesvědčení, že samostatný stát jest „universitas, superiore non cognoscens“. Nikoliv vrchní mocí císařskou nebo papežskou, nýbrž účelnou rovnováhou a vzájemnou dohodou rovnoprávných celků státních jest zaručiti mír v křesťanstvu, a názor ten byl zvláště výstižně formulován, když roku 1460 Antonio Marini z Grenoblu získal Jiříka Poděbradského pro svůj známý projekt věčného míru. Podle něho zárukou klidného vývoje dalšího měl býti svaz států evropských, řízený občasnými schůzemi jakési mezinárodní rady spolkové a schopný i vzájemné obrany na venek, na příklad proti tureckému nebezpečí. Myšlenka nevešla sice v život a neměla přímých důsledků politických, ale již to, že byla vyslovena, ukazuje, jak mocně tehdy ustoupila do pozadí idea imperialistická, stavějící křesťanstvo pod jedinou nejvyšší hlavu.

Projekt jejich
mírového
svazu.

Vskutku stala se ve chvíli, kdy pádem Cařihradu zaniká vůbec císařství východní, koruna římská na hlavě podivinského a bezmocného Habsburka, Fridricha III., takřka holou dekorací; zároveň ztratilo však také papežství neobyčejně mnoho na své universální působnosti. Veliké koncily reformní, kostnický i basilejský, hnutí husitské a dokonalá zesvětšlost papežů renaissančních, vše to odňalo kurii římské nadobro důvěru zaalpských národů a zdálo se, že obě moci, jež byly ve středověku tolik zápasily o vrchní vládu nad křesťanstvem, ztrácejí takřka veškeren význam pro další vývoj evropský.

Pokles ideje
imperiali-
stické
v 15. věku.

Než vskutku stalo se jinak, neboť hned v nejbližším období, na počátku 16. věku, pozorujeme neobyčejně účinné ožiti myšlenky římského císařství a jejich světovládných nároků.

Byla to podivná náhoda dějinná, že se právě synovi a vnukům onoho Fridricha Habsburského, jenž chvílemi býval takřka císařem bezzemkem, podařilo spojití ve své moci svazek velikých říší a panství. K starým državám alpským a hornorýnským získali tehdy Habsburkové, jak známo, nejen bohaté Nizozemí a hrabství burgundské, nýbrž i korunu kastilskou a aragonskou s Milánskem a Neapolskem, s opěrnými body v severní Africe a ohromnými koloniemi v Novém světě; náhlý konec Jagellovců otevřel jim cestu na trůn český i uherský, a jako pán všech těchto držav, v nichž slunce nezapadalo, mohl ctižádostivý Karel V. uchopiti císařské žezlo se silou zcela jinou, než jeho předchůdcové. Koruna Karla Velikého neměla mu dávatí jen dosti pochybnou vládu nad říšskými lény

Její povzne-
sení Habs-
burky.

Karel V.

v Německu nebo Itálii a čestné prvenství v kruhu ostatních suverénů evropských; hledal v ní nárok na skutečnou hegemonii a vrchní vládu nad křesťanstvem, kterou mohl ostatně podepřít i jinými skutečnostmi. Jako přímý soused Turků v Uhrách i v moři Středozemním cítil se vlastním štítem vzdělané Evropy proti útokům osmanské svereposti a také vývoj věcí církevních zvyšoval jeho význam; nebot právě tehdy byl někdejší soupeř císařské moci, papež římský, nucen dovolávat se jeho ochrany proti hnutí reformačnímu, které byl Luther rozpoutal a jež hrozilo stolci papežskému zhoubou, neujme-li se ho účinně císař jako mocný advocatus ecclesiae. Tato neobyčejná shoda okolností otevřela tedy rodu habsburskému vyhlídky velikého dosahu a v 16. století věřilo se obecně, že rod ten spěje k „monarchii“, to jest k skutečné světovládě.

Shoda
s Římem.

Francie hlavní
soupeř Habs-
burků.

Přes všechna příznivá auspicia nedospěl však přece ani Karel V., ani jeho nástupcové k tomu cíli, a to především proto, že jejich vítězný vůz narazil na nezdolnou překážku, na živelný odpor koruny francouzské. Francie, ohrožená tlakem habsburské moci z Nizozemí i Burgundska, z pomezí pyrenejského i z Itálie, pochopila, že jest ztracena, nedovede-li se včas vymknouti tomuto drtivému objetí. Proto se postavila se vši silou v boj za zásadu dokonalé svobody a nezávislosti států evropských proti novému rozmachu ideje imperialistické. Boj zdál se sice na pohled bojem nerovným, ukázal však rychle slabiny veliké moci habsburské. Habsburkové opírali se o množství držav rozsáhlých a namnoze i bohatých, državy ty však nebyly ani souvislé, aniž je bylo možno spíati v životný celek, jenž by sloužil ochotně ctižádostivým cílům dynastie. Téměř všechny, opírajíce se o státoprávní svébytnost, bránily se více nebo méně tomu, aby jejich vlastní prospěch byl podstatnou měrou obětován osobnímu zájmu rodu panovnického, a stavovský ústroj činil odpor ten u mnohých dosti úspěšným.

Proti tomuto, spíše extensivnímu rázu habsburského panství měla Francie výhodu, že byla nejen kraj veskrze vysoké vzdělanosti a daleko předstihovala i počtem obyvatelstva všechny sousední státy, nýbrž rychlý vývoj korunní byrokracie a nových vojenských pořádků ve Francii způsobil, že král tam soustřeďoval skoro veškeru sílu národní ve svých rukou. A Francie nalézala nadto při svém odporu proti habsburské panovačnosti téměř vždy cenné spojence, ať to byla Anglie, rodem Tudorů pevně ovládaná, nebo drobné, ale bohaté státečky italské.

Její spojenci.

Také sultán turecký, s nímž právě v tomto boji Francie vešla ve spojení i jinak důležité pro vývoj francouzského vlivu v oblasti levantské, stál na její straně a neméně důležitou pomoc jí přinášeli konečně i někteří vlastní poddaní nebo lenníci císařovi, buď proto, že jeho vzrostlá moc ohrožovala jejich stavovské svobody, nebo pro těsné spojení Habsburků s Římem. Francie, ač v ní samé katolictví zachovalo zjevnou převahu nad menšinou hugenotskou, vcházela s cizími protestanty ve spolek stejně ochotně, jako s tureckým nepřítelem křesťanstva, a její pomoc především umožnila úspěch revoluce knížat německých proti Karlovi V.

Tak se stalo, že se dlouhý zápas dynastie kapetovské s habsburskou začasté nerozlučně splétal s náboženskými spory 16. věku a zachoval pak tento ráz i v následující době t. zv. války třicetileté. Neboť dům habsburský se nespokojil s jediným náběhem k hegemonii evropské za Karla V. Doufajíce, že se jim podaří v těsném spojení s papežským Římem dosíci přece úspěchu, opakovali Habsburkové útoky své znova a znova a v podstatě táž myšlenka, jež vedla Filipa II., když rdousil povstání nizozemské nebo vysílal své „nepřemožitelné armády“ proti Anglii a podporoval povstání Guisů ve Francii, ovládala i Ferdinanda II. při jeho pokusech armádou Valdštýnovou zdolati úplně odpor knížat německých a získati spolu se španělskou větví svého rodu novou základnu moci i na Baltu i v Porýnsku i v Itálii. Vždy byla to tuhá obrana Francie, o kterou se tříštily tyto náběhy imperialismu habsburského, a obratnost státníků, jako byl Jindřich IV., kardinál Richelieu nebo Mazarin, kteří nalézali nové a nové spojence na severu i na jihu, v králi dánském a švédském, v zbourených Kataloncích, Portugalcích, Neapolcích a kdekoliv jinde.

Mírem vestfálským a pyrenejským byl v polovici 17. věku veliký zápas konečně dobojován. Dynastie, jež tak dlouho špěla k nadvládě nad Evropou, byla nucena vzdáti se tohoto snu; dvouhlavý orl byl žalostně oškubán a roztržen ve dvě půlky, z nichž španělská si odnesla z boje rysy státu takřka nezhojitelně churavého, kdežto rakouská byla odkázána na to, aby především v Podunají, mimo dosavadní ohnisko politiky evropské, hledala svou budoucnost. Francie obhájila zásady neodvislosti suverenních mocí evropských, další vývoj ukázal však, že vskutku tak učinila jen, aby v zápětí sama se oděla rouchem poraženého a z obránce se náhlým obratem stala útočníkem. Vskutku

Porážka
Habsburků.

v druhé polovici 17. věku nejsou to již Habsburkové, kteří ohrožují rovnováhu evropskou, nýbrž jest to francouzský král Ludvík XIV., který vnucuje ostatním státům převahu své moci a snaží se Francii učiniti dědičkou honosného odkazu antického císařství.

Vzrostlá moc
Ludvíka XIV.

Základ, na němž se o to pokusil, byl ovšem zcela jiný, než jaký měli Habsburkové. Ti užívali jaksi strategie zevního kruhu, chtěli sevřít Evropu řetězem rozsáhlých, ale navzájem jen volně spjatých držav, kdežto Ludvík XIV. měl opačné východiště. Opíral se především o dokonalé vybudování soustředěnosti moci státní, která již před tím Francii vyznačovala a nyní byla všemožně zvýšena jednak bezprostředními předchůdci Ludvíka XIV., jako byl kardinál Richelieu, jednak jeho vlastními, důmyslnými pomocníky, jako byl Colbert nebo Le Tellier a Louvois, organisátoři hospodářské i vojenské převahy Francie nad sousedstvem.

Její vnitřní
základna.

Připoutav k sobě pevně vyšší šlechtu i klerus, dovedl „král slunce“ ve Versailles dáti národu francouzskému působivé středisko všeho vyššího života a dospěl k režimu neobmezené moci panovnické, nezávislé na spoluvládě stavovských skupin, jež zasahala prostředkem intendantů účinně i do veškeré správy provinciální. Merkantilistickými rády snažila se vláda Ludvíka XIV. reglementovati všecek život hospodářský a povznést jeho prosperitu zejména v tom, co se jevílo nejvýhodnějším financím královským. Zvýšené důchody umožnily pak důsledný přechod k soustavě stálého vojska, a spoléhaje tak bezpečně na stát, který se svými 20 miliony obyvatelstva byl vůbec nejsilnějším útvarem v křesťanstvu, mohl Ludvík XIV. vésti zevní politiku nejsmělejšího slohu.

Základna
strategická.

Základní myšlenku její naznačili ovšem již někteří státníci francouzští doby předchozí, totiž myšlenku t. zv. přirozených hranic Francie. Podle ní mělo zabrání španělského Nizozemí, Lotrinska a některých německých krajů učiniti Rýn východní hranicí říše podobně, jako byly svahy Alp a Pyrenejí její hranicí na straně jižní a jihovýchodní. Nové fortifikační umění Vaubanovo mělo nadto řetězem opevněných měst proměnit tuto rozšířenou Francii v ohromnou pevnost, opatřenou v Štrasburku i Pinerolu výpadními branami do Německa a do Italie, kde politická roztržetost usnadňovala francouzské politice bezpečné úspěchy další. Neboť drobné dynastie německé i vlášské bylo možno učiniti v přímou závislost na dvoru versailleském stejně, jako bylo

možno smlouvami o t. zv. kapitulacích získati brannou sílu Švýcarska pro službu francouzskou. Tím nabývala ohromná pevnost francouzská vhodného předpolí.

Diplomacie Ludvíka XIV. se však snažila zároveň mocně působiti i v širším kruhu; subsidiemi peněžitými připoutala k službám svým zvojačile Švédsko, na trůn polský snažila se učiniti své stoupence, jako byl Jan Sobieski, vcházela ve spojení s uherskými nespokojenci stejně jako zachovávala staré styky s dvorem sultánovým; půjčkami a podporou katolických sklonů rodu Stuartovského bylo zároveň možno učiniti i anglický dvůr v těsnou závislost na Francii a učiniti námořní moci britské k tomu, aby zlomila převahu státu, maritimnímu vývoji Francie nejnepohodnějšího, republiky holandské.

Spojenci
v Evropě.

Později šly však plány Ludvíkovy ještě dále. Jako dědic vymírající, starší větve rodu habsburského měl rod bourbonský ovládnouti i království španělská s Neapolskem, Sicílií i Milánkem a spojití zároveň ohromné državy zámořské, na koruně kastilské závislé, s nově rozkvétajícími koloniemi francouzskými v Kanadě, Antillách i v moři Indickém.

Dědictví
španělské.

Byl to velikolepý rozběh k soustavě moci vskutku světové a můžeme proto mluvit o imperialismu francouzském, byť i císařská koruna nikdy nezdobila skráni Ludvíka XIV. Neboť nemožno jí dosáhnouti přímo, král francouzský dal aspoň učenými spisy hájiti hlediska, že nikoliv německý král, zvolený sešlým kollegiem kurfiřtů, nýbrž on, pán větší části někdejšího „regnum Francorum“, jest pravým nástupcem Karla Velikého; a zajímavé jest, že se zároveň snažil Habsburky, korunou římskou ozdobené, vytlačit i z postavení hlavních obhájců římského pravověří. Zrušením ediktu nantského i dragonádami, podporou obnovy katolictví v Anglii a Irsku i těsným spojením s řádem jezuitským vnuk někdejšího vůdce hugenotů, Jindřicha IV., vstoupil zcela do šlépějí Filipa II. a Ferdinanda II. Při tom se ovšem snažil přiměti zároveň kurii římskou po dobrém i po zlém k tomu, aby ochotně sloužila i ve Francii všem jeho politickým plánům.

Francouzský
imperialism.

Plánům těm prospěl ostatně nemálo i kulturní rozkvět souvěké Francie. Habsburkové opřeli kdysi vliv svůj o kouzlo barokní vzdělanosti španělsko-italské, v Escorialu i v Římě mocně rozkvetlé, jež zastínila účinně chudší a méně barvitou vzdělanost protestantskou ve střední Evropě. Proti tomu září v druhé polovici 17. věku Versailles

Kulturní
opora.

jako nové slunce leskem neodolatelné svůdnosti nejen pro celou oblast jazyka francouzského, nýbrž i daleko za její hranice, a francouzský vzor se stává zákonem takřka vši Evropě, ať jde o okázalý krok s ohromnou parukou à la Louis XIV. nebo o nový komfort životní, o řád stálého vojska nebo o hospodářská hesla merkantilistická.

Obrana evropské rovnováhy.

Francouzská nadvláda stala se tak v době Ludvíka XIV. vskutku hrozivým nebezpečím samostatnosti států evropských a jejich vzájemné rovnováze, ale nebezpečí vzbudilo také náležitou obranu. V prvním řídku obrany té stáli ovšem s význačnou změnou úloh Habsburkové, úspěch rozhodný nezáležel však především na nich. Jsa zabaven vytvářením své podunajské říše a bojem proti Turkům, Leopold I. nemohl na Rýně a v Itálii čelit francouzským nárazům než částí své moci a byl nejednou ochoten ke kompromisům pro Francii výhodným. Rozhodnou závorou imperialismu francouzskému v době té stala se spíše Anglie.

Anglie v 17. věku.

Anglie prožila v 17. věku kritickou chvíli svého vývoje. Tehdy uvědomila si po prvé jasně, že budoucnost její zajišťuje jen moře a panství osadní; zároveň byla však zmítána těžkými zápasy vnitřními. Zápasy ty způsobila především snaha Stuartovců, upevniti na ostrovech britských důsledně soustavu správy monarchické a opřiti ji církevním zřízením, na koruně těsně závislým. Snaha ta narazila však na řízný odpor puritánství, opřeného o parlament, jenž nechtěl již býti pouhou dekorací silné moci královské, jakou byl namnoze za Tudorovců. Boje ústavní a náboženské z toho vzešlé trvaly dlouho a mohly snadno ochromiti hospodářskou a námořní expansi anglickou; skončily se však vskutku šťastně t. zv. slavnou revolucí roku 1688. Revoluce ta vypudila Stuartovce ze země a dospěla v ústavních věcech ke kompromisu, který zajistil anglickým dějinám význačnou svéráznost účelnou úpravou poměru koruny k vůdcím vrstvám národa, v parlamentu zastoupeným. A osud chtěl tomu, že muž, jehož převrat ten byl vynesl na trůn anglický a který podepsal „bill of rights“, byl právě generální místopředseda Spojených států nizozemských, Vilém Oranžský, starý nepřítel velmocenského rozpětí francouzského, jenž jasněji než kdokoliv jiný v Evropě prohlédal nebezpečí světových plánů Ludvíka XIV. a byl odhodlán čelit jim veškerou silou své staré i nové vlasti, Holandska i Anglie, obou mocí především na moře odkázaných.

Vilém III. a jeho koalice.

Vilém III. stává se duší nekonečných bojů protifrancouzských na předělu 17. a 18. věku a vytrvalým strůjcem velikých koalic, jimiž převaha Francie byla konečně přece zdolána. Pochopil včas, že Anglie nesmí dopustiti, aby se dynastie francouzská ovládnutím dolního Rýna stala pánem průplavu lamanšského a zároveň získáním ohromného dědictví španělského i pánem v moři Středozezemním a v dálném zámoří; poznával vůbec, že velmocenský rozmach Anglie bude zajištěn jen, nebude-li jí po boku státí Evropa slitá v jednotný organismus převahou jediného národa nad ostatními, nezvítězí-li v ní stará idea císařství. Zájem Anglie žádal podle jeho přesvědčení naopak toho, aby na pevnině potrvála rovnováha sil navzájem se poutajících, spolehlivá „balance of powers“, a za tuto myšlenku bojovaly především anglické i holandské sbory v době Eugena Savojského na Rýně, zatím co anglické loďstvo podstupovalo s loďstvem francouzským zápasy velikého rozsahu s houževnatostí dotud nikdy nevidanou a získalo v nich nejen zjevnou převahu, nýbrž i nové, trvalé opory svého dalšího vývoje, jako byl na př. Gibraltar.

Balance of powers.

Vilém Oranžský se sice nedočkal výsledku dlouhého zápasu, hledisko jeho zůstalo však trvalým příkazem anglické politiky v Evropě a mír utrechtický roku 1713 přinesl mu plné vítězství. Nebyl sice nečestný pro Ludvíka XIV., způsobil však přece zjevný neúspěch jeho velikých plánů a obnovil rovnováhu mocí na pevnině.

Mír utrechtický.

Tehdy, v ovzduší obecné únavy na sklonku dlouholetého boje o dědictví španělské, psal učený abbé de Saint Pierre své známé dílo o zaručení věčného míru trvalým svazem národů a jeho rozhodčím soudem. Myšlenky ty zůstaly sice stejně pouhou utopií, jako někdejší plány Jiříka Poděbradského, souvěkovci kojili se však naději, že umělé předivo obšírného traktátu utrechtického zaručí aspoň na dlouhou dobu stálost mocí v Evropě a oddech od válečných strastí. Skutečnost byla pak ovšem jiná, neboť velké myšlenky se spokojují jen zřídka s jediným nezdarem. A tak přinesl i další průběh 18. století mnoho těžkých bojů, ježto se Francie i za frivolního nástupce Ludvíka XIV., jakmile jen poněkud setřásla únavu z předchozího zápasu, znovu a znovu vracela k svým snahám o dosažení prvenství na pevnině i v zámoří, zejména když jí k tomu vhodnou záminku dávaly události, jako byl spor o trůn polský nebo smrt Karla VI. Habsburského a zápas o dědictví po něm mezi Marií Terezií a jejími sousedy. V zápase tom

Projekt věčného míru.

Nové zápasy.

král francouzský vystupoval opět jako mocný ochránce Wittelsbachů v Němcích i španělských Bourbonů v Itálii a byl ochoten použiti také nové moci pruské k podpoře svých zájmů. Ale moc ta vymkla se obratně francouzskému poručení a zároveň se ukázalo, že Anglie stojí i nyní bedlivě na stráži proti jakémukoliv vzrůstu francouzské převahy na pevnině. Soupeřství anglicko-francouzské zůstávalo tu trvale jakoby páteří a základní složkou evropské politiky, a vedlo k novým, tuhým bojům nejen v Evropě, nýbrž i v zámoří, zejména v Severní Americe a Indii.

Soupeřství
anglicko-
francouzské.

Zároveň stávala se však otázka rovnováhy evropské v polovici 18. věku mnohem složitější než předtím; neboť nešlo již jen o to, aby Anglie byla jazýčkem na váze mezi Bourbony a Habsburky, jako v 17. věku. Noví činitelé zvýšili podstatně polyfonii dosavadního koncertu mocenského. Bylo to především zmíněné již království pruské. Prusko našlo ve Fridrichu Velikém panovníka, jenž dovedl někdejšímu podružnému území severoněmeckému dáti váhu skutečné velmoci, opíraje se při tom ovšem o tuhé úsilí přípravné svých předchůdců, zejména svého otce, krále Fridricha Viléma I. V žádném jiném státě evropském nebylo síly poddaných tak důsledně a soustavně využito k tomu, aby vládnoucí dynastie mohla vystoupiti na jevišti evropském s mocí co největší, zejména v ohledu vojenském zjevně nadměrnou rozsahu a lidnatosti území Hohenzollery ovládaného. Proto říkalo se právem později, že, kdežto v jiných zemích vojsko jest prostředkem k zachování státu, v Prusku jest stát prostředkem k chování vojska. Vojsko toto a pevný ústroj byrokratický, Prusko rovněž vyznačující, staly se v bezohledné ruce Fridricha II. nástrojem, jenž posunul Berlín trvale do popředí veliké politiky evropské, zvláště když geniální král uhájil svého velmocenského postavení v dlouhé, sedmileté válce i proti mocné koalici rakousko-rusko-francouzské, byv při tom Anglii jen dosti vlažně podporován.

Moc cářská.

Druhou důležitou změnou, kterou přineslo 18. století, byl neočekávaně rychlý vzrůst moci cářů ruských. Věc se připravovala sice již v dobách předchozích. Podobně jako na západě přijali němečtí králové z Říma základní podnět k svým imperialistickým snům, přijala někdejší velkoknížata moskevská, sotva že byla setřásla nadvládu tatarskou, z Cařihradu, jako odkaz východního císařství, Turky zničeného, touhu po bezmezném rozpětí své moci téměř na všechny strany. Ve směru nejmenšího

odporu, na východě, dalo se rozpětí to bez valných překážek a ruská moc tu mohla záhy pronikati i přes Urál do nekonečných dalek sibiřských a podrobovati ruskému jménu přerозličné kmemy asijské. Na západě narazila však na odpor mnohem podstatnější, jak u Švédska, jež bylo zabralo vítězně většinu pobřeží baltského, tak i u Polska, které rovněž dovedlo na sklonku 16. věku učiniti z obrany útok a rozšířilo svůj nárok na široký pás krajů malo- i běloruských. I bylo zjevné, že směrem k západu moc cářská může míti trvalý úspěch jen tehdy, když zamění svůj dosavadní, poloorientální přístřih ve správe státní i vojenské za dokonalejší ústrojí militaristicko-byrokratické podle vzoru států západních. Panovníci ruští pochopili to již v 17. věku a učinili ve věci té nejednou úspěšný náběh; o dokonalou recepci západních řádů, k národním zvykům zcela bezohlednou, pokusil se však teprve Petr Veliký a to s účinkem tak pronikavým, že jeho vláda způsobila nejen hluboký předěl ve vnitřních dějinách ruských, nýbrž i zásadní změnu poměru Ruska k Evropě.

Petr Veliký.

Konečným vítězstvím nad Švédskem vylomil si cář v Pobaltí široké okno do Evropy, v oblasti moře Černého vešel pak zároveň v těsný styk s poklesajícím Tureckem, a vedle jeho nově seřizené moci, podrobující drsně všechny poddané zájmu státnímu, objevilo se rozervané Polsko náraz útvarů měkkých, beztvárných a pravého odporu neschopných. Než nešlo jen o bezprostřední možnost územního rozvoje Ruska; velmi důležitá byla zároveň i nová snaha dvora cářského státi se plnoprávným členem velmocenského souručenství evropského. Ještě v prvních letech 18. věku bylo možno dělit Evropu dosti přesně ve dvojí oblast politickou, západní a východní. Rovnoběžně vedle sebe a navzájem nesplývající šly tehdy dva veliké zápasy, na západě boj Ludvíka XIV. s velikou koalici o dědictví španělské, na východě pak válka Švédska a jeho spojenců s Ruskem o převahu na severu a východě evropském. Sotva se však v této veliké, severní válce vítězství sklonilo nezvratně na stranu Ruska, začala moc cářská zasáhati vlivem svým i do střední Evropy. Když roku 1713 první pluky ruské pronikaly Braniborskem do Švédských Pomořan a když pak roku 1735 táhly přes Čechy až na Rýn na pomoc císařským, bylo zjevné, že se do kruhu velmocí evropských vtiskl nový činitel, s nímž bylo od té chvíle počítati při všech větších otázkách. A jeho účinnost vzrostla ovšem ještě více, když od roku 1772 Polsko, na všech stranách okrájené

Posun Ruska
na západ.

Východní otázka.

a hluboce pokořené, ztratilo veškeru váhu ve věcech evropských a říše císařská se stala v Haliči přímo sousedem monarchie habsburské.

Ježto však zároveň prudká ctižádostivost Kateřiny II. učinila ovládnutí Moldavska a ústí dunajského předním cílem ruské politiky a konečně nadhodila již i myšlenku úplného vytištění Turků z Evropy, posunula se naráz také balkánská otázka, dotud téměř jen ve Vídni a v Benátkách mysle živě zaujímající, do středu zájmu všech velmocí a stala se důležitou složkou politiky evropské vůbec.

A tak se změnila tehdy podstatně všecka mocenská struktura křesťanského světa; dosavadní dvojí jeviště politické, západní a východní, splývá jaksi v jedno a na něm dochází zároveň k výraznějšímu odlišení protagonistů od ostatních osob velikého dramatu dějinného. Neboť vedle skutečných velmocí, Anglie, Francie, Rakouska, Pruska a Ruska, mají nyní státy ostatní úlohu již jen podružnou, i státy tak slavné minulostí, jako Španělsko, Švédsko nebo Holandsko. Zároveň stává se však zachování rovnováhy mezi oněmi pěti rozhodujícími útvary dynastickými úkolem neobyčejně nesnadným. Neboť jakékoliv zesílení kteréhokoliv členu velmocenské pentarchie, ať se již stalo v sebe odlehlejších koutě Evropy, vzbuzuje přirozený zájem a žárlivost ostatních a připouští pak rozmanité nové kombinace spojenecké, často dosti překvapující, jako bylo na příklad známé renversement des alliances, způsobené hr. Kounicem v předvečer války sedmileté, nebo dohoda Josefa II. s Kateřinou II. o společném postupu proti Turkům. Velmocenský koncert evropský vyznívá pak nejednou ve fugu velmi složitou a často disharmonickou, jejíž správné pochopení jest možné skoro již jen vyškoleným odborníkům, diplomatům.

Diplomacie 18. věku.

Osmnácté století stalo se vůbec klasickou dobou kabinetní politiky, vedené obratnými státníky, kteří neobyčejně vypěstovali techniku mezinárodních styků, umění, jež mělo svou původní kolébku v renaissanční Itálii a jemuž se však nyní franština stala jemně ostrušeným nástrojem k vyjádření nebo zakrytí politických cílů.

Společným podkladem tohoto státnického snažení zůstává ovšem názor na stát, jaký vůbec převládal u dvorů panovnických v tehdejší době, kdy se t. zv. osvícený absolutism stal zvláště význačným rysem poměrů evropských. Názor ten opíral se především o neobyčejné zesílení moci dynastické. Již v 17. věku vítězila v praxi i teorii zásada jednotné a neobmezené svrchovanosti státní nad někdejší dualismem, který

Zvýšený rozsah moci státní.

dělival skutečnou moc ve státu mezi panovníka a stavy. Theoretikové státovědeckí dospívali sice k hledisku tomu rozličnou cestou; jedni, na př. učený biskup francouzský Bossuet nebo jeho anglický vrstevník biskup Filmer, je dovozovali z božského práva biblického, kdežto jiní, jako anglický filosof Hobbes, opírali absolutism státní moci spíše o t. zv. právo přirozené a naprostou závaznost pravěkých smluv, z nichž podle jejich mínění stát vzal svůj počátek. V tom i onom případě však výsledkem bylo naprosté a bezvýhradné připoutání jednotlivce k zájmům státního celku. Aby se stát stal opravdovým „balvanem bronzovým“, jak to výrazně označil Fridrich Vilém I., měl poddaný všemi svými silami sloužiti především tomu, co doba zvala „raison d'état“, a panovník počítal si za právo zasahovati libovolně do všech jeho životních poměrů, určovati je a měniti podle toho, jak se mu to právě zdálo. Ze státu, který byl dotud ponechával mnoho věcí volné tvořivosti sil společenských, stává se tuhý stát policejní a byrokratický.

Osvícenské citění, působící v 18. věku mocně i v kruzích nejvyšších, způsobilo sice, že tento absolutism hledal namnoze vyšší základny mravní. Panovníci dotčení filosofickými hesly dobovými nehodlají již plnosti své moci užívatí jen k zvýšení dvorského lesku a magnificence, k neplodnému množení vojenské pohotovosti a ctižádostivým výbojům. Pochopují své neobmezené právo jako závazný úkol, který má stát změnití ve vzorný ústav výchovný, pečující o hmotný i duševní pokrok poddaných, vyprošťující je z temnot pověry a zajišťující zrušením nevolnictví a jiných výsad stavovských větší rovnost všech před zákonem a v břemenech státních. Tento idealism byl však čistě vyhraněn jen u některých panovníků; u jiných byl zkalen větší nebo menší měrou zálibami vpravdě despoticnými, malicherným potěšením z bohorovné všemohoucnosti a také přílišnou poddajností vůči sobectví dvořanů a pedantství vůdčích úředníků. Skoro všude vyznačovala jej pak zjevná bezohlednost k zvykovým řádům dosavadním.

Jsouce veskrze napojeni racionalistickým přesvědčením, že jest možno a nutno dáti lidstvu zcela nové normy života, opřené o rozumovou účelnost obecně závaznou, podceňovali osvícenští státníci sílu dějinných předpokladů místních i národních a přezírali citové hodnoty, jimi podmíněné. Stát se jim ještě nejevil ani živoucím organismem a přirozeným výsledkem dlouhého vývoje, ani svatým dědictvím

Osvícený absolutism.

Revoluce shora.

předků, zakotveným v „dobrém, starém rádu“; stal se jim spíše pouhým mechanismem, který bystrá hlava a dovedná ruka státníkova může podle libosti upravovati, třeba dosti násilně, oblažujíc poddané i proti jejich vůli. V důsledku tohoto názoru docházelo v některých státech vskutku k jakési revoluci shora a zjevům, jako bylo horečně ukvapené novotářství Josefa II. a mnohých jiných jeho vrstevníků. Duch ten vedl pak namnoze zároveň i k povážlivému znásilňování dějinných skutečností při úpravě důležitých otázek evropských, na příklad při opětovném dělení Polska, kde kabinetní diplomacie obětovala zájmům velmocenské rovnováhy starou jednotku státní i národní, nemajíc ani tušení o tom, že se násilná operace stane velmi těžkou kletbou pro další vývoj poměrů evropských.

Konservativní odpor. Dílo absolutistického novotářství v 18. věku naráželo ovšem v zá-
pětí na odpor rozličného rázu. Byly tu především vrstvy, které tento režim vytiskoval z výsluní veřejného života, šlechta, ohrožená ve svých výsadách, a církev, zejména katolická, kterým se osvícenská zásada náboženské tolerance jevila stejně hříchem, jako deistické nebo dokonce i materialistické sklony souvěkých státníků a jejich snaha, podříditi i církevní věci úplně státnímu doзору.

Jeho úspěchy. Těmto konservativním silám podařilo se vskutku v nejednom státě evropském dosáhnouti úspěchu aspoň dočasného proti heslům pokroku, hlásaným s výše trůnu. Pád Pombalův v Portugalsku nebo reakce ve Španělech po smrti Karla III. a poprava Struenseeova v Dánsku, neúspěch Turgotův ve Francii a osud Tanucciho v Neapolsku, vražda Gustava III. Švédského, obrat k pobožnůstkářství v Prusku za Fridricha Viléma II. a úspěšný odpor stavů uherských proti Josefovi II., vše to byly zjevy význačné, dosvědčující, že privilegovaná společnost stavovská neustoupí bez boje před novým pořádkem státním. Než vskutku nešlo jen o zápas historických práv stavovských i církevních, staletou tradicí posvěcených, se vzrostlými nároky dynastií a osvícenským racionalismem. Absolutismu čelil zároveň zásadně ještě jiný, významný proud, jenž ve vzdělané společnosti nabýval stále větší váhy. Byl to obecný odpor proti přílišnému poručníkování jednotlivce mocí státní vůbec, který nežádal zachování starých svobod, to jest výsad stavovských, nýbrž volal po svobodě obecné a po pevných zárukách přirozeného práva lidské osobnosti.

Odpor ten měl svůj původ namnoze v téže nové filosofii spole-

čenské, které se tak často dovolávali osvícení absolutisté rázu Josefa II. Nesměřoval ve své podstatě nikterak ani proti jejich pokrokovým cílům, ani proti požadavku rovnosti všech poddaných před zákonem, odsuzoval však despotické metody vládní a přemíru byrokratismu, spojenou často s těžkým útlakem berním. Zásadní volání po svobodě a nové úpravě života státního i společenského, jež by dbala co nejvíce rádných zákonů a svéprávnosti jednotlivých občanů, zdvihli v Anglii již na sklonku 17. věku mužové, jako byl John Locke; myšlenky jejich staly se pak i na pevnině mocným heslem časovým a šířily se tu zejména ve druhé polovici 18. věku v nejrozličnějších odstínech. Voltaire i družina encyklopedistů francouzských nehlásali jen potřebu dokonalé volnosti náboženské, nýbrž žádali i svobody slova a tisku, zmírnění tuhého režimu censurního a policejního i reformy soudnictví v tom smyslu, aby humanita a lidská důstojnost poddaných byla lépe zabezpečena, než dosud. Dramatikové, jako Schiller nebo Vlach Alfieri, bouřili tehdy výmluvně proti tyranům ve jménu svaté svobody občanské, hlasatelé nového klasicismu, jako byl Goethe, viděli ideál člověka ve výrazné osobnosti, harmonicky vzdělané a unikající všemožně tlaku všednosti. Zároveň rostla však i nechuť k státní a cechovní reglementaci výroby i obchodu a Adam Smith začal hlásati proti ní své evangelium volné soutěže sil hospodářských. Proti víře osvícených absolutistů, že lze všechny věci lidské nejlépe upravovati rozumem a účelnými rozkazy shora, vzniká tak vůbec nenáhlá reakce, jež vytýká důležitost přirozené tvořivosti sil společenských, nezávislých na mechanismu státní správy a bránících se jeho kasárnickým sklonům.

Spolu s tímto voláním po svobodě ozývaly se však i důtklivé hlasy, jež žádaly značné míry součinnosti poddaných při zákonodárství i správě státní. Vzorem hodným napodobení ve věci té jevila se mnohým kritikům souvěkého života především Anglie se svými řády parlamentními, obmezujícími podstatně moc královskou. Většina těchto obdivovatelů ústavnosti anglické ovšem dosti nevystihovala skutečných poměrů britských; viděla je spíše v zrcadle theoretických projevů, jako byly spisy Lockovy, v nichž se za hlavní záruku občanské svobody proti despocii prohlašovalo zejména řádné rozdělení moci ve státě na moc zákonodárnou, výkonnou i soudní a doporučovala jejich vzájemná protiva. Záhy šli však někteří filosofové osvícenští ještě mnohem dále. Tak odsuzoval J. J. Rousseau ve svých nadmíru působivých spisech J. J. Rousseau.

Volání po svobodě obecné.

Osvícenský liberalism.

Požadavky ústavní.

zcela rozhodně přílišnou složitost a rafinovanost novodobé vzdělanosti, ukazuje, o kolik lepší a lákavější byla původní prostota primitivního lidstva. Také státní život souvěký vzbuzoval jeho nespokojenost a ani reprezentativní ústava anglická se mu nezamlouvala. Toužil po důsledném návratu k zlatému věku původní rovnosti všech a rozvíjel před zrakem svých nadšených čtenářů svůdný obraz státu vpravdě demokratického, kde se jednotlivci vzdával svých přirozených práv t. zv. společenskou smlouvou jen ve prospěch veškerenstva, nikoliv ve prospěch jednotlivců nebo dynastií. Všecka moc zákonodárná i vlastní vláda zůstávala v takovém ideálním státě v rukou lidu samého a veškeré úřady a vrchnosti byly jen jeho pomocnými orgány, kterým lid mohl kdykoliv odejmouti jejich panství.

Demokratická hesla. Rousseau se ovšem nevyslovil nikterak jasně o tom, kdo náleží k tomuto plnoprávnímu lidu a je-li nutno k němu počítati také všecek nevzdělaný dav osob, žijících v hospodářské závislosti na jiných. Netajil se ani tím, že ideálu pravé demokracie jest možno dosíci jen v drobných republikách, jako bylo jeho rodné místo Ženeva, nebo ve federativních svazcích takových státek, jako bylo Švýcarsko; uznával, že rozsáhlé, jednotné útvary státní se neobejdou bez pevného řádu monarchického, viděl v nich však jen nutné zlo, způsobené zrušením vývojem společenským, a jeho tvrzení, že veškerá právně platná moc ve státu pochází jen z vůle lidu, stalo se příkrým protikladem názorů, které hledaly kořen moci panovnické ve vůli božské nebo v právu historickém. Současně rozněcoval také vliv klasických spisů starověkých ve vzdělané společnosti nadšenou úctu k pravým ctnostem občanským, jež se jen ve svobodné republice plně mohou rozvinouti, a v ovzduší tom působily mocně i zprávy o odboji osad britských v Novém světě. Zdálo se, že se tam na panenské půdě za oceánem opravdu uskutečňuje sen občanské svobody, zaručené výslovným prohlášením nezczitelných práv lidských v ústavních listinách jednotlivých států amerických a zpečetěné hrdinstvím dlouhého boje za úplnou nezávislost a právo svobodného sebeurčení.

Volání po „nové konstituci“. Obdiv nad úspěchy mladé demokracie americké, který po Evropě šířili mužové, jako byl statečný markýz Lafayette nebo učený filosof Condorcet, zesiloval obecné přesvědčení, že také starý svět má zapotřebi „nové konstituce“, to jest zásadní změny svých řádů ústavních, vládních a společenských, která by však nebyla jen dílem despotické libovůle

panovníků sebe osvícenějších, nýbrž vyrůstala z uvolněné síly svobodného a vlastenecky nadšeného občanstva.

Hnutí mělo ovšem namnoze ráz ještě dosti neujasněný, bylo spíše pouhou náladou duševní, než určitým chtěním; zvučela v něm struna humanitní rozněžněnosti, která se tehdy stala módou, i struna skeptické nedůvěry ke všem hodnotám zděděným, která se dostavuje všude, kde na místo prosté víry nastoupila diskuse. Bylo však důležité, že tato touha po změně řádů státních a společenských leckde mimoděk zesilovala podstatně i onen odpor proti absolutismu, který se opíral o historické rády a stavěl do jejich služeb sílu místních nebo národních tradic. Můžeme pozorovati dobře tuto součinnost obou táborů, zásadně protikladných, z nichž jeden svou tvář obracel spíše nazpět do minulosti, druhý do jasnějšího budoucna, i u nás v samých počátcích našeho národního probuzení; ale zvláště význačně jevila se věc zejména v odboji, který propukl v Belgii proti Josefovi II. Tam se proti přílišnému centralismu a byrokratickému neomylnictví dvora vídeňského svorně postavili v jeden šik i svobodomyšlní „patrioté“ i šlechta a katolická hierarchie, ovládaná ještě stále sebevědomým duchem protireformace.

Než revoluce belgická byla zjev dosahu pouze místního; zcela jiný význam měla pro Evropu současná krise monarchistického režimu, kterou ve Francii způsobilo rovněž těsné splnutí staršího, stavovského odporu proti neschopné vládě dvora královského s mocným hnutím, způsobeným novými hesly svobody a rovnosti občanské.

* * *

Revoluce francouzská roku 1789 jest skutečný mezník ve vývoji dějin lidských. Dějiny ty přinesly sice již před tím nejeden násilný a úspěšný odboj poddaných proti moci panovnické, žádný však nezměnil dosavadní, historickým vývojem vytvořené základny státního i společenského života tak naráz a tak trvale, jako veliká revoluce francouzská. Ani naše táborství ani radikální náběhy anglických levellerů a jiných krajních sekt puritánských 17. věku neměly tohoto výsledku. Zčeřily jen dočasně hladinu souvěkého života a vývoj šel pak dále bez jakékoliv hluboké caesury. Ve Francii rozmetal však výbuch roku 1789 takřka jediným nárazem většinu základních opor

Zásadní boj
s tradicí.

dosavadního pořádku. S t. zv. feudálními právy mizí i patrimoniální řády poddanské, dotud obecně prostředkující mezi nižším lidem a státem; vesničan se stává stejně svobodným občanem státu jako měšťák, šlechta a dědičná magistratura přestávají býti vůdčími činiteli ve veřejném životě a vzdělané měšťanstvo chápe se v národním shromáždění na jejich místě jakožto mluvčí celého národa jeho vedení. Rodová aristokracie jest náhle vydána bez ochrany, kterou jí poskytovaly dosavadní stavovské řády, volné soutěži nadaných plebejců a ani její statky nejsou již chráněny majorátním zřízením před rozbitím. Hierarchie katolická pak neztrácí jen svůj ohromný majetek nemovitý, nýbrž také dosavadní výsadu samospasitelnosti a oporu světského ramene. I její spojení s Římem jest ohroženo, neboť kněz ve Francii nemá býti již článkem ohromné, universální organisace církevní, nýbrž voleným zřízencem své farnosti. Staré provincie francouzské, dějinami posvěcený rámec místního života, drobí revoluční nálada, odchovaná matematickou přímočarostí osvícenskou, bezohledně na množství departementů, uměle ohraničených a podle jednotného schématu pojmenovaných. Všude vítězí vědomá snaha po prolomení tradice a po zachování jen toho, co se jeví účelným rozumové úvaze.

Nový názor
na úkoly státu.

Tak rozbila revoluce francouzská dokonale starou budovu řádů společenských, opřených o odvěké rozdíly stavovské a svérázné poměry místní, takže se zdálo, jako by chtěla předstihnouti smělým novotářstvím revoluci, kterou před tím byli někteří osvícení panovníci shora prováděli. Ale lišila se od jejich snažení podstatně v tom, že cílem jejím nebyl již silný stát, kde jednotlivec byl vázán sloužití veškerou svou bytostí celku, a který projevoval svou magnificenci úsilným vojenským rozpětím na venek a dvorským leskem uvnitř. Naopak, stát nový měl zcela jiné cíle. Měl sloužití především blahu jednotlivce, tím že mu zajišťoval v rámci řádu právního, zákonem jasně stanoveného, plnou osobní svobodu a netísnil ho ani zbytečnými chikanami policejními, aniž mu ukládal příliš nákladná břemena vojenská a berní. Přesný výpočet nezadatelných „droits d'homme“ zaručoval občanu lidskou důstojnost a pevný kruh subjektivních práv, který ani státní moc nesměla beztretně překročiti. Osvícení tvůrcové nové Francie roku 1789 byli naplněni přesvědčením, že jen ctižádost a tyranie dynastická učinila stát „Leviathanem“, znásilňujícím svou ohromnou silou občany a ohrožujícím zároveň sousedy neustálou pohotovostí vojenskou. Vítězství ducha

Práva lidská.

svobody odstraní z života evropského úplně tyto násilnické sklony a umožní národům bratrské soužití v trvalém míru vzájemném.

Odstraniti v důsledku toho i samo království, na to se ve Francii s počátku ovšem nikterak nepomýšlelo, neboť pojem republiky byl dotud příliš pevně spjat s představou státu jen nevelikého, a v osobě králově jevila se nejlepší záruka trvalé jednotnosti říše i ochrana před jejím rozbitím na drobné útvary. Ale pod rouškou setrvání při formě monarchistické skrývala se opravdu namnoze již zřejmá podstata republikánství, byť i ještě zcela neuvědomělého, jež se prozrazovalo především úsilovnou péčí o to, aby král byl vpravdě bezmocný. Strach před jeho despotií a touha po zajištění svobody co největší byla vůbec vůdčí myšlenkou revoluce v jejím prvním období v letech 1789—1791. V zákonodárství jest veto suspensivní, králi ponechané, stejně bezvýznamné, jako v oboru moci výkonné právo jmenovati ministry a veletí vojsku. Neboť význam ústřední vlády v nové, konstituční Francii byl úplně ochromen soustavnou decentralisací správy a přenesením jejím na volená zastupitelstva občanská. Noví, ústavní ministři francouzští dovidali se o tom, co se děje v departementech, takřka jen náhodou; neměli pravidelného a organického spojení s místními úřady a proto byl vliv jejich zcela nepatrný. A podobně i vojsko, jež z části samo si volilo důstojníky a na jehož dislokaci národní shromáždění mělo rozhodující vliv, přestalo býti britkým nástrojem pravého panování. Skutečná moc ponechaná ústavou z roku 1790 Ludvíkovi XVI. byla tedy mnohem menší, než jakou nedávno před tím nová ústava Spojených států amerických byla svěřila presidentovi, a jen pokud se král hodlal spokojiti s tímto málem, bylo shromáždění národní ochotno na trůnu jej strpěti. Jakmile se stalo později zřejmo, že se v podstatných kusech, zejména při úpravě věcí církevních, rozchází opravdu s duchem revoluce a nemíni býti pouhou loutkou v rukou národního shromáždění, tu propuká republikánská nálada, dosud utajená, zcela nepochybně.

V tom všem byl tedy zjevný naprostý odklon od řádů státních, v Evropě dosud obvyklých, a šlo o to, jak se postaví ostatní dynastie a zejména vůdčí velmoci k těmto změnám a zásadám. Velmoci stály opravdu před dvojitou otázkou. Jednak hrozilo jim nebezpečí, že přirozené styky literární a čilá propaganda francouzská přejejou revoluční ideje také do jejich zemí, kde namnoze již před tím mocně působila hesla

Zeslabení
koruny.

Decentrali-
sace.

Republikán-
ské asklony.

Evropa a
revoluce.

nové filosofie společenské a připravila půdu obecné nespokojenosti s absolutistickým režimem; zároveň bylo však záhy na bíledni, že revoluce zeslabuje podstatně postavení Francie v kruhu velmocenské pentarchie, zejména, když se stával den po dni zřejmějším pokles francouzského vojska, jež ztrácelo rychle i zkušené důstojníky i někdejší disciplinu.

První koalice. Šlechtická emigrace, z Francie houfně prchající, obracela pozornost dvorů naléhavě na ono zásadní nebezpečí, diplomacie evropská oceňovala však s počátku spíše druhou skutečnost. Když pak roku 1792 konečně po dlouhém vyjednávání došlo přece k první koalici Pruska s Rakouskem, jež hlásala, že cílem ozbrojeného zakročení ve Francii jest záchrana trůnu Ludvíka XVI., věděli zasvěcení dobře, že se pravá nálada intervenujících mocí neliší valně od sobectví vlků, ochotných rozervati padlého soudruha. Chtěly sice zesílit monarchický řád ve Francii, ale zeslabiti ji při tom zároveň na venek co nejvíce a odnésti si za zakročení kořist nemalou. Rakousko počítalo zejména s rozšířením své belgické državy i s revindikací Alsaska, Prusko si činilo naděje na část Lotrinska, Anglie se těšila z toho, že na dlouhou dobu jest odvráceno soupeřství Francie na oceánech i v zámoří, a Kateřina Ruská, vybízejíc mocné sousedy své horlivě k boji proti revoluci, doufala, že jejich zabavením na západě získá volnost nerušeného postupu v Polsku i v balkánském Podunají. Ale ve Vídni i v Berlíně to pochopovali ovšem dobře a nebyli nikterak ochotni dáti svému zakročení ve Francii důraz takový, aby jim znemožnil náležité hájení vlastních zájmů i na východní frontě.

Revoluce zachráněna. Tato sobecká vypočítavost velmocí zachránila vskutku revoluci francouzskou ve chvíli nejkritičtější, neboť způsobila, že zakročení bylo jen váhavé a spoutáno vzájemnou nedůvěrou, a když si po dlouhých měsících spojené velmocí konečně přece uvědomily, že nebezpečí hrozící z Francie podstatě historického státu i právu dynastickému jest opravdu nade všechno vážné, bylo již pozdě. Minulať zatím chvíle, kdy ve Francii rozklad vojenský činil účinnou obranu na venek beznadějnou a revoluce změnila nadto podstatně svůj ráz tím, že heslo svobody, zeslabující účinnost státní moci, ustoupilo do pozadí před jinými složkami revolučního kvasu.

Vláda měšťanstva. Souviselo to namnoze s neočekávaným rozpětím demokratického hnutí v Paříži. Vůdčím živlem v prvním období revolučním bylo

měšťanstvo. Stav ten nabyl ve Francii již za ancien régime značného bohatství i vzdělání; tím tíže nesl však výsady šlechty i duchovenstva a především z něho vyšlo nejdůraznější volání po zásadní změně řádů státních i společenských. Učinivši se tak mluvčím a vůdcem celého „třetího stavu“, jež v sobě zahrnoval všechny neprivilegované třídy národní, měšťanstvo odstranilo naráz výsady šlechty i církve, strhlo na sebe v národním shromáždění vládu a vytvářelo novou Francii podle hesel svobody a rovnosti. Rovností rozumělo však pouze zrušení někdejších řádů stavovských a nikoliv rovnost bohatého s chudým. Soukromý majetek měl zůstatí se všemi svými rozdíly věcí nedotknutelnou a rovněž nebylo úmyslem měšťanstva připustiti nemajetnou a negramotnou masu lidu venkovského a městský proletariát k společnému rozhodování o životě veřejném. Věc ta měla zůstatí výhradou zámožnějších a vzdělaných. Oni jediní byli uznáni na základě dosti vysokého censu za plnoprávné, aktivní občany a jejich rozumnému a osvícenému vedení se měl trpně podříditi ostatek nižšího lidu, který nedostal ani práva volebního, ani podílu na místní samosprávě. Říkalo-li se dříve, že státem jest panovník a stavy privilegované, pravilo se nyní, že jím jsou „les riches et les lettrés“, kteří jakožto „élite propriétaire et pensante“ tvoří vlastní „nation“, kdežto ostatek jest pouze „peuple“.

Šlo o to, bude-li možno provésti toto hledisko v státě, revoluci hluboko zviřeném.

Vskutku se s počátku proti němu neohrazovala ani chudina venkovská ani dělnictvo městské živelnou silou, ač opravdu bez jejich pomoci by se sotva bylo podařilo měšťanstvu zvítězit tak rychle nad starým režimem. Ale záhy nalezl „čtvrtý stav“ účinné obhájce v skupině horlivců, přesvědčených o tom, že hledisko rovnosti umělým rozlišením na aktivní a pasivní občany jest znásilněno a že pravou svobodu nová Francie vybuduje jen na základě zcela demokratickém, udělí-li rovné právo volební všem svým občanům a zavede-li skutečnou lidovládu. Vypočítaví demagogové družili se ve věci té k nadšencům naplněným zásadní věrou v přirozené, dobré sklony člověka; po dlouhou dobu se však jejich úsilí tříštilo o pevný postoj politiků rozvážnějších, kteří stáli na tom, že jen majetek nebo vzdělání jest zárukou zodpovědného jednání ve věcech veřejných a dovedli jako hráz proti vášnivé agitaci krajních živlů stavěti zejména sbory národní gardy, do nichž se přijímali jen aktivní občané. Snažili se také udržeti stůj co stůj při

Občané aktivní a pasivní.

Volání po úplné rovnosti.

Odpor měšťanstva.

všem zeslabení vlastní moci královské zásadu monarchie, ale námaha jejich se ukázala konečně přece marnou, když se Ludvík XVI. se svým novým úkolem konstitučního panovníka nedovedl trvale smířiti, nýbrž všechnu naději skládal na pomoc zvenčí, a když nebezpečí této cizí intervence znepokojilo hluboce všecek národ francouzský a zejména neklidné hlavní město.

Strana demokratická, která nabyla zejména v klubu jakobínském a v jeho četných odbočkách účinný nástroj k mocné agitaci, spojila heslo dokonalé rovnosti občanské těsně s nedůvěrou ke králi, jež se byla znenáhla změnila v hotovou nenávist obecnou; a tak zvítězila konečně v srpnu 1792 v obojím směru. Útok, kterým se tehdy lid pařížský zmocnil Tuilerii, přinesl nejen pád království, nýbrž také pád dotavadní převahy zámožného měšťanstva v národě. Konvent národní, vyšlý z obecného práva volebního, odhazuje bez rozpaků zástěrku konstitučního monarchismu, hlava Ludvíka XVI. padá na popravěšti a nové ústavodárné úsilí má Francii odpoutati ještě dokonaleji než dotud od všech svazků s minulostí a zajistiti jí pravou lidovládu v duchu ideologie Rousseauovy a podle vzoru antických demokracií.

Toto své dílo byl však národní konvent nucen konati za poměrů mnohem nesnadnějších, než původní shromáždění ústavodárné. Koalice evropská vzrostla po popravě králově nemálo a její vojenské úsilí k pokoření revoluce se stalo vážnějším; zároveň byla pak mladá republika ohrožena i rozvratem vnitřním, když se k royalistickému povstání ve Vendée a Bretoňsku přidružil branný odpor mnohých jiných končin říše proti povelům pařížské ulice. Francie stává se pevností zevšad ohroženou, ve které nadto vypukla krvavá vzpoura. V této chvíli krajního nebezpečí roku 1793 zachránila revoluci jen neúprosná rozhodnost, s níž strana montagnardů, ovládnuvší konvent i ústředí jakobínského, zapřela původní hledisko svobody osobní a takřka je potlačila ve jménu ohrožené svobody společné, republikánské vlasti.

Ústava, kterou tehdy konvent vypracoval, byla sice dokonalým uskutečněním principů demokratických. Zaručovala každému jednadvaciletému Francouzovi přímé volební právo, obmezovala značně všecku moc výkonnou přímou součinností lidu a poutala i zákonodárnou kompetenci zvolených zástupců národa v mnohém ohledu dodatečným referendem. Vskutku nevešla však ústava ta nikdy v život a pravý opak její se stal skutkem v letech 1793 a 1794. Jakékoliv záruky ústavní

a jakákoliv svéprávnost místních útvarů, svoboda tisku i svoboda svědomí, vše to ustoupilo mimořádnému režimu revolučnímu, jenž kladl veškeru moc do rukou několika výborů a prohlašoval výslovně teror za dočasnou nutnost státní až k dosažení míru vnitřního i zevního. Revolučními tribunály a vojenskými exekucemi, jež řídila tvrdá ruka mimořádných komisařů, podrobila tato revoluční vláda pařížského konventu znenáhla celou Francii své vůli. Krev při tom prolitá a doktrinářský boj proti všem hodnotám minulosti posvěceným a zejména hodnotám náboženským, staly se jí samé sice konečně kletbou, v dějinách francouzských zanechala však doba ta přes to stopy trvalé, zejména na poli pevnějšího soustředění a utužení moci státní.

V ohledu tom jakobínství bylo přímým protikladem prvního období revolučního a dosáhlo opravdu toho, po čem kdysi marně toužili Bourboni. Králové ti při svém zásadním snažení o neobmezenost jednotné moci státní ustupovali přece příliš před odporem šlechty, církve a dědičné magistratury, takže přes všechny nářky na domnělou všemohoucnost dvora královského, Francie za Ludvíka XVI. trpěla spíše slabostí a nedůsledností vlády ústřední, než pravou despocií. A také v soudnictví i v rádech hospodářských byla daleko žádoucí jednotnosti. Teprve revoluční režim stmelil svou krvavou rozhodností Francii v dokonalý celek; smazal bezohledně všechny provinciální zvláštnosti a podrobil veškero občanstvo téměř důsledně učenému řádu. Na místo soustavné decentralisace správy, v níž svobodomyšlná buržoasie v prvním období revoluce hledala záruku proti despocii, nastupuje tuhá soustředěnost vlády vrcholící ve výboru obecního blaha, a republikánská Paříž stává se tak ještě mnohem více ohniskem všeho života národního, než bývalo kdysi královské Versailles.

Nikoliv zeslabení státu na prospěch individuální volnosti poddaného, nýbrž jeho všemožné zesílení bez ohledu na subjektivní práva jednotlivců bylo heslem vůdčích mužů v konventu; neboť jen tak bylo možné, že se jim podařilo přemoci zároveň i nebezpečný domácí odboj tolika provincií i odraziti cizí nepřátele od francouzských hranic. Avšak mužové ti šli ještě dále. Dověřili nejen dějinné dílo rodu Kapetova provedením pevné vnitřní unifikace říše, nýbrž nastoupili zároveň znenáhla i v dědictví rodu toho hledíc k jeho snahám po francouzské nadvládě nad Evropou.

Táž revoluce, která na počátku tak důrazně odsoudila veškeru

Pád
království.

Vítězství
demokracie.

Krise
revoluce.

Ústava roku
1793.

Teror.

Jakobínství
zesiluje
státní moc.

Centralisace.

výbojnost a hlásala závazné bratrství národů, klade si později zcela podobné cíle, jako kdysi Ludvík XIV.

Zahraniční
expansie.

Již Danton hlásal roku 1793, že pro Francii jedině důstojnými hranicemi jsou „přirozené hranice“ Alp i Rýna, a vítězný konvent splnil zabráním Belgie, německých držav porýnských i Savojska vskutku tento příkaz. Ruku v ruce s tím šla pak i druhá část zahraničního programu bourbonské dynastie, totiž úsilí o všemožné zabezpečení francouzského vlivu v zemích sousedních.

Imperialism francouzský, který se roku 1789 zdál na věky pohřben velikou revolucí, ožil jí vskutku mocně znova. Ale změnil ovšem podstatně svůj subjekt. Jeho nositelem není již rod královský a jeho účelem není již lesk dynastie, nýbrž svrchovaný národ oděl se tu sám výbojnou zbrojí svých někdejších pánů a opřel starou ideologii imperialistickou novým mohutným trámecm. Jako průbojník pravé svobody a rovnosti proti souřčenstvu tyranů starého řádu má národ francouzský nepochybnou povinnost, uložití všemu ostatnímu světu svou převahu a nově jej uspořádati.

Revoluční
imperialism.

La grande
nation.

Proto smí se zváti i v úředních projevech „la grande nation“, a toto mohutné sebevědomí národní stalo se velmi významnou složkou revoluce francouzské, silou zaručující její neobyčejný rozmach na venek. K jeho rozvoji přispěla ovšem nemálo i nenávist, která stále více a více vzrůstala proti starému nepříteli francouzské moci národní, Anglii.

Anglie a
revoluce.

Anglie uvítala revoluci francouzskou nejprve s tajným uspokojením jako zjev, který podstatně zeslaboval velmocenské postavení jejího hlavního soupeře; bránila se však zároveň od počátku se všim úsilím tomu, aby ideje, zvítězivší roku 1789 ve Francii, neotrásly jejím vlastním řádem státním a společenským. V ohledu tom neobyčejného významu nabyt hned roku 1790 jako povoláný mluvčí národní tradice anglické slavný politik a publicista E. Burke svými „Úvahami o revoluci francouzské“. V nich ukazoval s přesvědčivou účinností zejména, jak zhoubné jest, obětovati přirozenou souvislost dějinného vývoje snaze po náhlém převratu ústavním a domněnce, že by bylo možno stát a společnost bez vážných škod naráz měniti podle neživých teorií, opřených jen o rozumářské důvody, které nedbají vnitřních příkazů národní duše a její v mnohém směru vskutku iracionální podstaty. Spis ten stal se zvláště mocnou zbraní všech protirevolučních směrů i na pevnině, a zesílil v Anglii zejména postavení konservativní strany toryů, která

E. Burke.

se cítila odtud povolaným strážcem všech národních statků anglických. Upevnila se ve vládě zvláště, když poprava Ludvíka XVI. a jakobínský teror vzbudily obecné pohoršení proti Francii a když se později revoluční agitace v nespokojeném Irsku rozsetá stala zcela vážným nebezpečím pro britskou moc. V této důležité chvíli nalezl národ anglický také neobyčejně schopného vůdce ve Williamu Pittovi.

W. Pitt.

Státník ten, který sice sám byl kdysi naléhal na rozličné, podstatné změny ústavních řádů anglických, zosobnil nyní takřka přesvědčení, že v době rozhodné krise dějinné se opravnými pokusy nesmí otrásati žádným pilířem historické budovy anglického státu, nýbrž že jest všechnu sílu národní soustřediti na porážku Francie stůj co stůj. Anglie jím vedená stává se opravdu nejnesmiřitelnějším protivníkem revoluce, který svými posilami zejména prodloužil občanskou válku v pobřežních provinciích francouzských a neúnavně stigmatizoval revoluci jako nečistou sílu, proti níž se má všecek vzdělaný svět spojit. Proto vypuká odvěké nepřátelství anglicko-francouzské znova živelnou mocí a přispívá značně k tomu, že národní cítění ve Francii nabývá přes veškerá hesla o přirozeném bratrství národů rázu tvrdé výbojnosti a touhy po slavných vítězstvích.

Vývoj ten byl ovšem mocně podepřen i jiným činitelem, vznikem silného vojska národního. Roku 1792 mohla revoluce francouzská postavit proti koalici evropské jen trosky někdejší armády královské, bez náležité disciplíny a s počtem důstojníků emigrací valně ztenčeným, provázené několika prapory dobrovolníků, narychlo sehnanych. To stačilo sice k zadržení prvního, vlašného náporu nesvorných spojenců; když se však v následující době nebezpečí zvenčí stalo vážným a zároveň mnoho departementů proti vládě konventu se bylo vzbouřilo, nezbylo než sáhnouti ku prostředku, jehož novodobá Evropa dotud neviděla, k improvisaci velikých armád závaznou „levée en masse“ všeho zbraně schopného obyvatelstva.

Revoluční
vojenství.

Těmto novým praporům revolučním, které vrchní organisátor národní obrany, Carnot, přes zjevnou nechuť většiny obyvatelstva k vojenské službě dovedl postavit do pole v době velmi krátké, chyběla ovšem dlouholetá rutina odborná, vyznačující nepřátelská vojska, rakouské i pruské. Nahradily ji však převahou počtu a znenáhla i novou taktikou, podstatně odlišnou od boje pěchoty, obvyklého v 18. věku. Ten se opíral většinou o táhlé formace lineární, kde jednotlivec byl

Nová taktika
a důstojnictvo.

takřka strojem, pečlivě naučeným postupu a palbě v pevně sevřené radě. Vojska revoluční oblíbila si naproti tomu jednak nepravidelnou palbu volných skupin tirailleurských, jednak méně umělý, ale pronikavý náraz hlubokých kolon praporových, a projevila záhy i jiné, podstatné rozdíly proti staršímu vojenství. Mladé důstojnictvo občanského původu, jemuž byla teprve revoluce otevřela odstraněním šlechtických výsad širokou bránu k rychlému postupu, strhovalo svou ctižádostí mužstvo k odvážným podnikům a nezatěžovalo armády přepychovým obozem, jaký provázal starší vojska; spoléhání na násilné rekvisice učinilo sbory francouzské pohyblivějšími a bezohledná přísnost komisařů, konventem do pole vysílaných, působila rovněž k tomu, že vkrátce Francie mohla ostatní Evropě čeliti vojskem, které nebylo sice prosto těžkých nedostatků, ale bylo naplněno silným sebevědomím národním a výbojnými sklony.

Direktorium.

Všechny tyto složky působily pak dále silou své vlastní váhy i když se shroutil horečný teror krajní strany demokratické a roku 1795 na místo vlády konventu, v době t. zv. direktoria, svobodomyšlná buržoasie nabyla opět většího vlivu. Noví vládcové Francie slevili tehdy podstatně s hlediska naprosté rovnosti a přímé lidovlády; odstranili obecné volební právo nemajetných, rozbili kdysi všemocné organizace jakobínské, zavedli v zákonodárství soustavu bikamerální a chránili rozhodně zájem majetných vrstev proti komunistickým pučistům, jako byl Babeuf, i proti náladovým hnutím pařížských „classes dangereuses“. Jejich snahou bylo položit opět osudy Francie do rukou vzdělané a majetné elity národa, ale úplný návrat k ovzduší roku 1789 nebyl již možný. Z části vyprchal původní idealism a život veřejný uvízl v rukou mužů, jejichž mravní základ byl porušen a jimž hlavním cílem byly požitky z moci veřejné plynoucí. Na této vratké a nečisté základně nebylo možno udržeti stát jinak, než náležitým vytčením jeho mocenské podstaty; vojsko a nikoliv svobodná samospráva občanská stává se jeho hlavní kostrou a proto zůstává i v době direktoria význačným rysem republiky ve vnitřních poměrech značná soustředěnost správy a na venek pak trvalý sklon k výbojům.

Ještě více než v době konventu vstupuje tu vláda republiky do šlépějí Ludvíka XIV., snažíc se nejen zachovati „přirozené“ hranice říšské, nýbrž vlivu svému podrobiti účinně i kraje sousední, zejména Holandsko, Německo, Švýcarsy a Itálii. Vidíme, jak s postupem vojsk

francouzských do oblastí těch vzniká věnec „sesterských“ republik, jako byla republika batavská, helvetská, cisalpinská, ligurská a tak dále. Všechny byly sice podle jména samostatné, opravdu však poutala je k veliké republice francouzské závislost zcela podobná, jako poutala kdysi Wittelsbachy, Gonzagy nebo vévody savojské a parmské k Bourbonům francouzským. Tato expanse především a imperialistické sklony byly, jež bránily tomu, aby republika francouzská uzavřela s většinou sousedů mír podobný, s jakým se spokojilo Prusko a Španělsko již roku 1795, a dlouhé trvání bojů spolu s neschopností direktoria, dáti žádoucí klid vnitřní zemi znechucené zápasem stran a nejistotou společenských poměrů, vedlo pak konečně k tomu, že na místo politiků pochybné čestnosti a schopnosti se vsouvá úspěšný voják, Napoleon Bonaparte.

Sesterské republiky.

Bonaparte.

Jeho výbojné sklony.

II.

VELIKÉ CÍSAŘSTVÍ A JEHO PÁD.

Osobnost
Napoleonova.

Pouze dvacet let stál Napoleon Bonaparte v popředí politického ruchu evropského, generaci souvěké jevila se doba ta však nepochybně mnohem delší; tak dovedl zvířiti a naplniti všecek život její podivuhodný muž, plný kontrastů, který pokračoval v díle revoluce, ale zároveň dovršil i dílo absolutismu 18. věku, slučoval prudké vášně a obrazivost člověka primitivního s chladnou metodičností odborného matematika, byl cynický sobec, zároveň se však dával bez výhrady do služeb veliké myšlenky, již mu tajuplné fatum velelo sledovati. Všecek život jeho od počátku prozrazuje lví spár ryzí geniality, která mu dodává při velikolepé a takřka horečné gradaci naprosté jednotnosti. Neboť Napoleon zůstává vždy týž i jako důstojník, který přešel včas z tábora jakobínského do tábora revoluční buržoasie a ohromil pak Evropu plodností svého vojenského nadání, jako první konsul zaručující uštvané Francii vnitřní klid a vítězný mír na venek, i jako císař, který, obnoviv monarchický řád francouzský, přepial osudně jeho dějinné, výbojné sklony a zašel za meze smrtelníkovi vykázané.

Úkolem naším ovšem není probírat zde postupně rozličná období tohoto vpravdě ikarovského rozletu za mocí světovou. Postačí, poznáme-li některé význačné rysy císařství napoleonského a síly, jež především způsobily jeho pád.

V ohledu tom jest zvláště třeba vytknouti zásadní poměr soustavy napoleonské k francouzské revoluci. Napoleon zkrotil její rozvratné síly a postavil svůj trůn na obecné touze národa po oddechu a pevné autoritě; jeho poměr k vůdčím heslům revolučním byl však při tom velmi složitý. Zcela odmítavě vedl si k požadavku svobody osobní, zákonem zaručené. Jeho režim poutá naopak jednotlivce bezohledně sterými okovy. Všechno občanstvo podléhá přísnému dozoru policejnímu a soudy, na vládě zcela závislé, nechrání je nikterak před zvlí úřadů správních a před neodůvodněným zatčením. Svoboda shromáždění i svoboda tisku zmizela téměř naprosto; censura dozírá neúprosně na vědu i na divadlo, císař sám censuruje dramata i řeči pronášené v Akademii věd, knihkupci a nakladatelé jsou podrobeni

prísaze, vládní listy a zvláštní „bureau d'esprit public“ snaží se ovládnouti úplně veřejné mínění. Ostatně také školství se těšilo neobyčejně této dozorčí péči Napoleonově; neviděl v něm nikterak ústavu pro šíření svobodné osvěty, nýbrž především nástroj k výchově poddaných, slepě podrobených vládcově autoritě. Pomocí t. zv. university, veliké korporace, stavějící všechno učitelstvo a všechna státní zařízení školská pod ústřední dozor zvláštního „velmistra“ a třicetičlenné rady, bez jejichž souhlasu ve Francii ani soukromý pensionát zřízen býti nesměl, chtěl Napoleon I. dáti všemu obyvatelstvu své říše výchovu takřka kasárensky jednotnou, jež by podrobovala duše zcela státu a odvracela je od zbytečné zvidavosti podobně, jako kdysi činila výchova jesuitská s dušemi noviců. Slavnou spisovatelku a obhájkyni ideálů svobody, paní Staëlovou, nenáviděl a stíhal císař především proto, že prý „chce vnutiti potřebu myšlení lidem, kteří ho neznají nebo mu odvykli“.

Státní
výchova
občanstva.

Ve směru tom byla tedy vláda Napoleonova vskutku příkladnou despotií, tvrdší ancien régime, od něhož se ovšem zásadně lišila svým původem a svou ideovou základnou. Korsický dobyvatel nemohl podobně jako Bourboni opřít svou moc o historické heslo „z boží milosti“. Přiznával, že vláda jeho pochází z lidu a mohl se v ohledu tom dovolati dvojího, obecného plebiscitu, jímž národ v jeho ruce byl složil svou svrchovanost. Nadto zakrýval monarchickou podstatu své vlády z části také obratnou formulací; při zřízení císařství roku 1804 senát prohlašoval, že „le gouvernement de la République est confié à un empereur“, a teprve roku 1808 zmizela fikce, že Francie jest republikou, i z mincí císařských. Ostatně snažil se Napoleon i jinak dovedně zastrít svou usurpaci složitými formami ústavními. Senát, sbor zákonodárný a do roku 1807 i tribunát byly sbory, které s okázalostí střežly ústavu, jež zásadně panovníkovi vymezovala jen určitý podíl na moci v státě; doplňovaly ji a konaly úkol zákonodárce, bez jehož souhlasu se neobešel rozpočet ani vypsání nových odvodů nebo daní. Ale veškerá tato umělá mašinerie ústavní byla pouhou hříčkou v ruce císařově; on měl zcela rozhodný vliv na složení těchto sborů, rozšiřoval nebo zužoval podle potřeby jejich kompetenci, korumpoval je bohatými dotacemi a dovedl je zároveň i rázně zakřiknouti, kdykoliv se v nich ozvaly sklony k skutečné neodvislosti.

Svrchovanost
z vůle národa.

Fikce ústavní.

Neboť sklony ty neutuchly nikterak naráz a zejména za doby

Poměr
k revoluci.

Tuhé
spoutání
svobody.

Svobodo-
myslná
oposice.

konsulátu ozvaly se nejednou zřejmě opoziční náběhy jak v tribunátu, tak ve sboru zákonodárném se strany mužů, toužících po vládě vskutku ústavní, jež by byla zárukou osobní svobody a účasti vzdělaných vrstev na životě veřejném. Takovým byl na příklad Benjamin Constant, někdejší člen direktoria, účinný řečník a theoretik státovědecký. Napoleon však, který se více než royalistů, Bourbonům věrných, obával svých někdejších přátel jakobínských, pokud zůstali věrni ideálům republikánským, stíhal tyto nepohodlné kritiky své samovlády posměšnou přezdívku „ideologů“ a pronásledoval je všemožně. Proto jeden po druhém ustupovali z popředí veřejného života, v němž ostatně jejich, přísnou censurou ztlumený hlas, vůbec již nenalézal valné ozvěny v široké vrstvě národa. Neboť dlouholetý neklid revoluční a hospodářská tíseň jím zaviněná znechutily většinu Francouzů veškeru politiku; i ulice pařížská se jí přesytila a byla spokojena, měla-li zajištěno řádné zásobování města a dostatek práce a mohla-li občas s jásotem uvítati nové zprávy o vítězstvích národních vojsk nad cizinou. Na místo ctnosti občanské, jež byla heslem revoluce, nastupuje vojenská „gloire“ a ovládá mínění davu. Buržoaze pak se spokojila snadno s pouhým zdáním ústavních záruk, jen když pevný pořádek chránil její majetek, zámožní se mohli vykupovati z povinnosti vojenské a válečné svizele vlastní Francie neohrožovaly.

Její neúspěch.

Nový řád
právní.

Podmínkou velmi důležitou při tom bylo ovšem, že obnovená monarchie neobnoví starých výsad stavovských, které padly roku 1789, a neuvede v pochybnost nové poměry vlastnické, jež vznikly rozprodejem t. zv. národních statků, odňatých církvi a šlechtickým emigrantům. V této věci byl si však Napoleon I. sám dobře vědom toho, že jeho panství spočívá na základně vytvořené revolucí a že by jí nesměl beztrestně otřásti a zejména jakkoliv sahati na zásadu rovnosti občanů před zákonem. Snažil se naopak zásadu tu učiniti základním pilířem svého Code civil, slavného zákoníku, jímž dal Francii první obecně platnou soustavu práva občanského a takřka symbol plodného díla revoluce v právním ohledu.

Code civil.

Centralisace
správy.

Dovršovatelem revoluce jevil se Napoleon ostatně i ve správě státní; tu navazoval přímo na centralisaci provedenou jakobínským výborem pro obecné blaho i direktoriem a zdokonalil ji tak, že zůstala rysem pro další vývoj Francie velmi význačným. Systém, kterým učinil rozhodujícími pány prefekta v departementu, jeho zástupce v arrondis-

mentech a mairy, prefektem jmenované, v jednotlivých obcích, a kterým je všechny uvedl v soustavnou a pevnou závislost na ministerském ústředí pařížském, byl jen zdokonalením předchozího díla mimořádných komisařů revolučních. Napoleon dovršil tak unifikaci říše, k níž ostatně přispěla i okolnost, že zdokonalená zařízení technická, na příklad optický telegraf, umožnila vládě císařské, aby s nebyvalou rychlostí působila na veřejné mínění v celé zemi a činila je mnohem závislejší na Paříži než dosud.

V celku byly tedy svazky poutající nové císařství francouzské k dědictví doby revoluční dosti těsné, neboť i pro bezohledné omezení osobní a duševní svobody mohl se císař dovolávati vzorů z doby jakobínského teroru; na druhé straně však nebylo možno neviděti, v kolikerém ohledu absolutism napoleonský navazoval na absolutism předrevoluční a to většinou nikoliv na jeho osvícenské sklony. Vtíravá nádhera dvoru císařského lišila se namnoze jen parvenuovským předechem od skvělosti starého režimu, a zbraňovala-li přirozená síla okolností Napoleonovi v tom, aby obnovil výsady staré šlechty, vidíme, že zakládá od roku 1808 aspoň novou „noblesse imperiale“, kterou opatřuje majoráty, výnosnými sinekurami dvorskými, zvučnými tituly a říšskými vévodstvími. Význačná byla pak i jeho snaha, užívati církve katolické za podporu své moci zcela podobně, jako byli činili Bourboni.

Ještě direktorium, ač upustilo od násilného nucení národa ke ctění rozumu nebo nejvyšší bytosti a prohlásilo plnou svobodu ve věcech náboženských, snažilo se aspoň nepřímou potírati „pověru římskou“, ježto odcizovala republice zejména lid venkovský. Bojovalo proti ní šířením osvícenského vzdělání, všemožnou podporou ústavní církve revoluční, theofilantropie i kultu dekadérního. Napoleon I. naproti tomu uzavřel s papežem roku 1801 kondordát zcela podobně, jako to byl roku 1516 učinil František I.; vrací katolicismu opět státní podporu, obnovuje křesťanský kalendář a snaží se o to, aby mu hierarchie římská byla při zajištění autority státní stejně pomocnicí, jakou bývala králům „nejkřesťanštějším“. „Lid musí míti církev“, pravil výslovně; připojil ovšem hned k tomu, že církev ta musí býti závislá na vládě a sloužiti trůnu. Katechismem měl kněz podle jeho přání vésti mládež od nejtělejšího věku k oddanosti císaři a měl zároveň vlivem svým na veřejné mínění podporovati prefekta i četníka císařského, stejně jako měla přítomnost papežova při korunovaci dodati

Dvůr
císařský.

Poměr
k církvi.

Kondordát.

novému císařství posvátného nádechu. Přílišná snaha po tom, aby úplně ovládl hierarchii říšskou a na sobě ji učinil závislou, vedla ovšem Napoleona I. později k těžkým sporům s kurií a k pokusu na Piovi VII. vězněním vynutiti úplnou povolnost. Ale i v tom dovolával se císař výslovně příkladu svých královských předchůdců a neváhal zejména obnoviti gallikánské články Ludvíka XIV.

Pius VII.
Nový merkantilism.

Cílem jeho stal se tedy takřka úplný návrat k absolutismu před-osvícenskému, podrobujícím společnost lidskou spojenému vlivu církve i státu, a podobné sklony prozrazovala i hospodářská politika Napoleonova. Neboť zcela v duchu Colbertově snažil se povznést platební bilanci a bohatství Francie především přísnými rády merkantilistickými, soustavným ochranářstvím a přísnou reglementací průmyslu i obchodu. Nejvíce rysů shodných s minulostí ukazovala však zevní politika, kterou Napoleon dovršil výbojně snahy Ludvíka XIV. měrou zcela netušenou. Mohl při tom, jak jsme již viděli, značnou měrou navázati přímo na úspěchy direktoria a výborů jakobinských, které se byly toužou cestou braly k zajištění francouzské hegemonie v Evropě; ale podstata díla se stala přece poněkud jinou a zřejmější, jakmile mu dal Napoleon opět monarchickou základnu, a to nejen ve Francii samé, nýbrž i v jejích sesterských útvarech, zejména italských.

Zahraniční politika.

Dovršení jejich starých tradic.

Bylo to zcela v tradicích někdejších králů francouzských, když na příklad zachovával těsné spojení s dvorem madridským, aby měl trvalou pomoc španělského loďstva i kolonií při svém zápasu s Anglií, anebo když se snažil zajistiti si za Rýnem oddanou klientelu knížecí rozdělením duchovních území mezi tamní dynastie a ochromiti tak úplně vliv Habsburků v říši německé, spočívající především na duchovních lenních. Rovněž přijetím železné koruny lombardské dovršoval Napoleon jen staleté úsilí Kapetovců o vládu nad Milánskem a novým rysem ve vývoji dynastické politiky francouzské nebyl ani jeho pilný zájem o otázku východní a polskou, nebo jeho snaha o vytvoření velikého osadního panství francouzského v Luisianě a oblasti antilské.

Navazuje tak na odkaz generací bezprostředně předcházejících, veliký Korsičan byl při tom však od počátku strhován k rozmachu ještě směřujícímu kouzlem motivů a vzpomínek dějinných mnohem vzdálenějších a oslnivějších. Sám se k tomu přiznával nejednou, vytýkáje, že nechce býti jen nástupcem králů francouzských, nýbrž nástupcem samého Karla Velikého a že vidí ve své říši obnovené „regnum Fran-

corum“, objímající všecek svět západní. Jindy zase ukazoval na přímou souvislost své osoby se starověkým Římem. „Neklamte se“, pravil kdysi, „jsem vpravdě římský císař a to z nejlepšího druhu císařů, budujících říši.“ Orel legií stal se mu stejně nezbytným symbolem moci jako antikisující draperie empírového slohu, tak shodná s klasickým profilem jeho tváře. Paříž i Milán zdobil soustavně napodobeninami triumfální architektury římské, vítěznými sloupy i oblouky, a veškeré tyto výroky i věci ukazovaly jasně, že stará idea imperialistická, opřítí všecek rád vzdělaného lidstva o svrchovanou nadvládu jednotlivce, vyvěřela opět ve své původní, staletými kompromisy neotřelé síle v duši Korsičana, který se vlastní svou podstatou jevil mnohem příbuznější renaissančním kondottierům vlášským, než potomkům severofrancouzské feudality.

Nový imperialism.

Již roku 1802, tedy před dosažením titulu císařského, prohlásil Napoleon v důvěrném rozhovoru, že v Evropě mír trvalý nenastane, dokud lidstvo nebude míti jedinou hlavu nejvyšší, které králové budou sloužiti, a netajil se nikterak se svým nárokem na tento úkol. Když pak zejména po neslýchaných vítězstvích let 1805—1807 Evropa vskutku ležela přemožena u jeho nohou a on nad ní stanul v postoji vítěze, obklopen jsa nejen skvělou družinou svých maršálů, nýbrž i ohnutými hřbety legitimních knížat a byzantinskou obřadností svého nového dvora, tu uklouzlo mu i rouhavé slovo lítosti nad tím, že se nemůže dáti ve strážlivě osvícenském věku prohlásiti prostě za syna Jovišova, jako Alexander Macedonský, a žádali božské adorace. Antický imperialism ožil v něm takto dokonale, ale nikoliv imperialism Oktavianův, umírněně a opatrně se vyrovnávající s dosavadní národní tradicí římskou, nýbrž duch absolutistického císařství Diokleciánova a Konstantinova, které necouvalo před sebe nezvyklejšími improvisacemi nových řádů a bezohledně podrobovalo svým vládním schématům širé provincie západu, východu i jihu. Se stejnými sklony k matematické přímočarosti a úplným nešetřením všech rodových a národních předpokladů měnil tu vítězný císař francouzský znovu a znovu mapu evropskou, kácel trůny a stavěl nové, byť tím přímo v tvář poličkoval dosavadní zvyklosti života veřejného a trhal odvěké svazky. V mnohém ohledu byl při tom opravdu nástrojem dějinného vývoje, spějícího postupně k zjednodušení politické geografie evropské, a jako zdravá, očistná vichřice porážela tu jeho ruka nejednu budovu zpuchřelou

Jeho bezohledný postup.

nebo na vratkých základech se chvějící; ale způsob, jakým se to dalo, byl zcela nový a nadto význačně zbarven neslýchaným egoismem rodinným.

Famille imperiale.

Pouhým polním rozkazem ohlašuje na příklad císař z ležení slavkovského v prosinci 1805 sesazení Bourbonů neapolských a dává jejich trůn svému bezvýznamnému bratrovi; a stejně přikázal později druhému bratru svému vládu nad Holandskem a třetímu vykrojil nové, rozsáhlé království vestfálské ze srdce Německa, kde byl ostatně také svému švagru Muratovi vytvořil nové velkovévodství; zároveň zajistil i jiným členům své „famille imperiale“ podružná knížetství a uváděl je po dobrém nebo po zlém do výlučného kruhu evropských rodů panovníckých. Prostým projevem své vůle odstranil zchátralou říši římskou německého národa z řady státních útvarů evropských a vytvořil pod svým všemocným protektorátem spolek rýnský jako vasalskou podnož Francie a široký most pro její další postup do Polska, zatím co se po obojí straně tohoto mostu chvělo o svou další budoucnost Prusko, na stát druhého řádu stlačené, i Rakousko, hluboce pokořené a od moře odříznuté.

Rýnský spolek.

Tak smělých změn politických Evropa opravdu nezažila od doby Karlovců a císař sám se chlubil tím, že mu osud dal sílu slona, který láme les, do něhož vkročí.

Opojení mocí.

Z upřímnosti té čišelo skutečné opojení domnělou všemohoucností, které bylo příliš vypiaté, než aby druhy neztrácelo pod sebou pevnou půdu skutečnosti a nepokoušelo se o podniku, které se střízlivému oku nepochybně jevily příliš fantastickými. Valnou měrou k tomu sváděl Napoleona ovšem činitel, který ho provázel jako tragický stín všim životem, totiž nepřekonatelné soupeřství Anglie.

Poměr k Anglii.

Vliv činitele toho v jeho životě byl rozličně oceňován. Nalezli se dějepisci, kteří tvrdili, že Napoleon byl vpravdě duch sklonů pacifických a že to byl především trvalý mír Evropy, jemuž chtěl dát svou mocí spolehlivou základnu. Ale soustavný odpor Anglie, vzpírající se ze sobeckých příčin veliké ideí a těžící z rozervanosti pevniny, nutil prý císaře k tomu, aby znova a znova sahal k meči. Představa ta jest ovšem zcela pochybená. Napoleon nebyl nikdy upřímným dělníkem míru. Válka byla přirozeným živlem velikého generála, polní ležení a armáda jeho jedinou pravou vlastí; na zmíněném tvrzení jest však aspoň tolik pravdy, že Pitt mladší se mu stal stejně mužem osudu,

jako býval Vilém Oranžský králi Ludvíku XIV. Podobně jako onen Nizozemec na trůně anglickém, nedožil se sice ani veliký státník britský konečného vítězství svých snah. Zemřel roku 1806, kdy moc Napoleonova byla v zenitu, veliký odkaz jeho svérázné houževnatosti žil však i po něm dále v politice anglické a způsobil, že politika ta přese všechny oběti, jež jí bylo přinášeti v nekonečném boji, zůstala neochvějně při své základní myšlence a nedopustila, aby si imperialism francouzský zabezpečil trvalou nadvládu nad ostatním křesťanstvem.

Pitt a jeho odkaz.

Opírajíc se o výhodu své ostrovní polohy Anglie zůstala i v době napoleonské úhelným kamenem všech koalic protifrancouzských a odmítala všechny svody polovičatého míru. Právě ve chvílích jeho největších úspěchů, v době bitvy slavkovské a míru tylžského, neopominula císaři osvědčiti svou převahu na moři důraznými údery, jako bylo vítězství Nelsonovo u Trafalgaru nebo opanování vchodu do moře Baltského znásilněním Dánska. Proto bylo to namnoze opravdu vědomí, že životní dílo jeho zůstane ohroženo, pokud přece nepovalí britského soupeře, jež dohánělo Napoleona k novým a novým náběhům rozsahu stále gigantičtějšího; ale náběhy ty kotvily zároveň v jeho bezmezné tížadosti, jež byla vyrostla v ovzduší revolučního pohrdání jakýmikoliv právy historickými a nebyla ochotna dáti se upoutati ani zvykovými konvencemi ani mravní úvahou.

Boj císařův s mocí britskou.

Takovým obrovským pokusem byl hned t. zv. kontinentální systém, k němuž se císař odhodlal na sklonku roku 1806 a který pak stupňoval s tvrdošíjnou vášnivostí. Celá Evropa se měla neprodyšně uzavřítí obchodu anglickému bez ohledu na to, že se tím přetrhávalo mnoho důležitých strun hospodářského života, již samou válkou tak těžce stíženého. Císař nedbal toho, nýbrž uvažoval jen o tom, jak by bylo možno s pomocí legie odvislých států, vojsko jeho svými sbory doplňujících, a za součinnosti Ruska i Turecka, Persie i divokého Afganska, otrásti koloniálním panstvím anglickým v Asii a přičleniti také všecek blízký východ ke kruhu všemocného imperia. Skutečné provedení těchto velikolepých plánů narazilo ovšem na nejednu místní překážku, ale překonávaje je stůj co stůj a to bez ohledu na práva osob i národů, Napoleon neváhal pouštět se dál a dále do bludiště násilných změn poměrů evropských. Sesazení starých panovníckých rodů v Portugalsku a ve Španělech, provedené prostou ohláškou v „Moniteuru“, a dosazení nových členů rodiny Bonaparte na trůn

Systém kontinentální.

Světové plány.

v Madridu i v Neapoli, zabráni státu papežského a odvlčení Pia VII. do Francie, změna na trůně švédském a vsunutí francouzského generála povýšence za korunního prince na stolec Vasovců, neustálé změny hranic v oblasti rýnského spolku, vše to byly úžasné projevy neklidné síly despotického pána Evropy, jež vzbuzovaly tísnivou nejistotu všech dvorů panovnických a obavu před tím, co přinese zítřek.

Dynastické převraty.

Zároveň úžas ještě větší způsobovalo neslýchané zvětšování oblasti přímé moci císařovy. Po několik let snažil se Napoleon I. budovat svůj systém především na veliké federaci evropské, na spolcích s panovníky, kteří by se dali mocí francouzskou úplně vésti a mezi nimiž se spoléhal zejména na členy své rodiny, jež byl trůny obdařil. V zápětí dospěl však k přesvědčení, že mu způsob ten úplně nepostačuje a přecházel znenáhla k zásadě jiné, totiž k rozsáhlým anexím a proměně velikých kusů Evropy v prosté správní okresy svého císařství. „Le grand empire“ takto vznikající dosáhlo na konec ohromného počtu 130 departementů a zaujímajíc skoro celou severní i střední Itálii dotýkalo se samého Balkánu svými illyrskými provinciemi i Dalmacií, zatím co na severu, po sesazení vlastního bratra císařova, Holandsko připadlo rovněž k tomuto celku a po něm téměř celý severní břeh Německa až k Baltu. Také ve Španělech byl druhý bratr císařův ve skutečnosti obmezen na nevelikou část země, zatím co jiné její díly spravovali, ovšem v tuším boji s domorodým obyvatelstvem, maršálové, přímo na císaři závislí. Jiní generálové napoleoňští byli pak skutečnými pány hlavních pevností německých na Labi a na Odře i v novém vévodství varšavském.

Le grand empire.

Jeho ohromný rozsah.

Francie jádro císařství.

Někdejší ohromné imperium Karla Velikého vstalo tak znovu z hrobu dějinného, ale v rozšířené podobě, sahajíc od Němenu až k Ebru, Sávě a Jonským ostrovům a jsouc vybaveno onou pronikavostí moci panovnické, jež odlišuje podstatně novodobý stát policejní od volných útvarů středověkých. Vlastní národní oblast francouzská dávala tomuto „velikému císařství“ pevné jádro a společné normy svých zákonných ráďů podobně, jako je kdysi dávala původní vlast jazyka latinského veleříši Caesarů. Francie se těšila při tom také podstatným výhodám hospodářským a bohaté snůšce kořisti celé Evropy, dusila se však znenáhla přece v tomto přírůstku jinorodých živlů, a mužům vpravdě národně citícím bylo zjevné, že Korsičan, sedící na trůně císařském,

vskutku není Francouz, jakým býval Ludvík XIV., nýbrž zjev nenárodní, ztělesněný výraz všeevropské ideje imperialistické. Vtipně vystihl to roku 1808 nejnadanější diplomat revoluce i císařství, Talleyrand, vytýkaje, že Rýn, Alpy a Pyreneje jsou výboj Francie samé; to druhé jest prý výboj Napoleonův, jehož týž státník omlouval, když si byl vůči králi bavorskému příliš drsně vedl, slovy: „My Francouzi jsme vzdělanější než náš císař; on má jen vzdělání, jež mu daly římské dějiny.“

Napoleon zjev nenárodní.

Byla to tedy říše zcela neobyčejného rázu, kterou v průběhu několika málo let Napoleon I. vytvořil na troskách někdejší rovnováhy moci v Evropě, říše, při jejímž chvatném budování se bezprostředně stýkal osvícenský racionalism s překotným varem revolučním i s odkazem staleté ideje antického původu. Šlo jen o to, jak spolehlivá jest základna tohoto velikého výtvoru, bude-li s to, aby odolala steru nenávisťi, jež se proti ní obracely s touhou, aby pád velikého císařství byl stejně náhlý, jako jeho vznik.

Nepřátelé jeho moci.

Především nenáviděly režim napoleonský ovšem dynastie jím ohrožené, ale síla jejich zdála se ochromena démonicky účinnými údery, jimiž geniální císař s rychlostí blesku dovedl drtiti všecek odpor; a zeslabovala je také servilnost, s jakou mnohé hlavy starých rodů panovnických přijímaly na sebe jeho francouzské nadvlády, jen když jim vyneslo některé teritoriální výhody, jako to bylo zvláště zřejmé u členů porýnského spolku, na příklad u krále bavorského, saského nebo virtemberského. Ti přijímali bez rozpaků z rukou někdejšího dělostřeleckého poručíka a přísluhovače jakobínských královrahů s díkem své koruny a vedli si poníženě v předpokojích jeho dvora. Vskutku odpor legitimních mocí, práva historického a božské milosti se dovolávajících, by byl sotva otrásl novým trůnem francouzského císaře, kdyby se k němu nebyla přidružila živelní síla jiná, totiž probuzené uvědomění národní i mravní evropských národů.

Servilnost legitimních dvorů.

Viděli jsme, jak mocnou vzpruhou francouzských vítězství nad spojenou Evropou se stalo vzrostlé sebevědomí lidu francouzského, neočekávaným úspěchem takřka zpité. Ono vtisklo revoluci i jejímu dědici do ruky neodolatelnou, novou zbraň k obraně i útoku. Znenáhla se počala však síla tohoto kouzla jevití také u jiných národů evropských a byla to především hrozná tíživost francouzského panství nad Evropou, která ji mocně probouzela. Počátky revoluce francouzské

Vzrůst národního hnutí v Evropě.

byly v sousedstvu na nejednom místě uvítány s nadšením, jako jitřenka nové, radostné doby; zvláště ve vzdělaných vrstvách měšťanských, kde osvícenská filosofie jí byla připravila půdu. Další krvavý průběh republikánského hnutí ve Francii ochladil ovšem podstatně toto nadšení, vzbudil namnoze ošklivost k revoluci jako dílu nečistých pudů i ruk, jež zhanobilo myšlenku svobody, a věc tu zvyšovala ovšem i nespokojenost nad oběťmi, které národům ukládaly koaliční války. Ale ještě roku 1795,

Zklamání nad průběhem revoluce.

když Prusko uzavřelo mír s republikou francouzskou, mohl Kant psát svůj nadějný traktát o věčném míru v lidstvu na základě federace svobodných států a teprve vojenská despotie Napoleonova postavila národní citění v celé téměř Evropě v prudký odpor proti Francii a dala tím velmi podstatnou vzpruhu k vzrůstu novodobého nacionalismu. Francouzská nadvláda přinášela sice nejednomu kraji evropskému novoty ceny nepochybné; stejně v Itálii, jako v mnohých částech Německa, ve Španělsku i ve vzdáleném Polsku šířila recepce zásad slavného zákoníka Napoleonova hledisko rovnosti občanské, uvolňovala tuhé poddanství lidu venkovského a přinášela s sebou rozličné pokroky veřejné správy. Tak stalo se na příklad království vestfálské se svou složitou ústavou jakýmsi vzorným státem nových řádů pro ostatní střední Evropu.

Následky nadvlády francouzské.

Tyto skutečné nebo domnělé pokroky byly však těžce vyváženy oběťmi, jež imperialism Napoleonův vyžadoval od svých přímých poddaných i od vasalských států na krvi i na statcích; ve vojsku císařově bojovali a umírali za cizí zájmy nesčetní Němci, Švýcaři, Vlaši, Španělé, Holanďané, Poláci, Slovinci i Chorvaté, takže vojsko to ztratilo takřka úplně svůj původní, francouzský ráz. Zároveň ochuzovala Evropu loupeživost válečná, těžké kontribuce a systém kontinentální, jenž podvazoval všecek ruch hospodářský a ukazoval zároveň křiklavě i jiné stinné stránky francouzské nadvlády. Neboť císař, ač zabráňoval celé pevnině obchodní styk s Anglií a se zámořím, podporoval přece průmysl a obchod Francie mimořádnými licencemi vývozními i dovozními a umělým protekcionářstvím, které otevřelo francouzským výrobkům volně evropský trh, ale chránilo je doma vysokými cly před cizí soutěží.

Francouzští důstojníci i úředníci, naplnění vtíravým sebevědomím, vedli sobě namnoze zcela prokonsulsky v krajích cizího jazyka, jejich dozoru svěřených; nešetřili valně místních zvyků a zároveň budila i nejedna reforma jimi vnucovaná tíž odpor konservativního citění,

jaký vzbuzovalo kdysi překotné novotářství domácího osvícenského absolutismu.

Z těchto a podobných okolností vzrostl především silný proud obecného rozhořčení proti císařství Napoleonovu, který se stal mocnou pákou při jeho vyvrácení. Napoleon, nemaje sám vrozeného citění národního, věřil dlouho, že bude možno vytvořit v jeho veliké říši nový „národ císařství“, jemuž by franština sloužila za duševní tmel podobně jako latina starověkému imperiu. Opravdu vedlo dílo jeho k opaku, k rychlému zesílení národního uvědomení, které se bylo již předtím hlásilo u rozličných národů jako protiklad nebo aspoň doplněk osvícenského všelidství. V každém kraji mělo hnutí to ovšem svůj zvláštní ráz.

S neobyčejnou prudkostí a jakousi primitivní, takřka pudovou silou vypuklo zejména ve Španělsku, když se roku 1808 císař snažil na místo sesazených Bourbonů vnutit zemi za krále svého bratra Josefa a s ním nové, francouzské řády. S odvěkou pýchou kastilskou, pobouřenou ztrátou národní neodvislosti, spojila se tu síla náboženského přesvědčení, které vidělo ve Francouzích především neznabohy, vězníci papeže a zavírající kláštery, vedené vtěleným Antikristem na trůnu, na Evropu z trestu božího seslaným. Církev rozněcuje tu zoufalý boj národní, boje toho účastní se však také aspoň zčásti i živly pokrokové, zastoupené hlavně v měšťanstvu přístavních měst, které žádají sice odstranění zastaralých zlořádů dvorského hospodářství královského a ústavní záruky v duchu francouzského hnutí z roku 1789, ale nechtějí, aby se španělská vlast stala kořistí císařových generálů a obětí kontinentálního systému. Francouzské panství našlo proto v zemi jen malou část živlů povolných, „Josefinos“ a „Afrancesados“, a narazilo na tak tuhou obranu národní svéráznosti, že vec nabyla rychle významu daleko přesahujícího místní rámeček. Neboť guerilla španělská ukázala, že lze císařství všešlému z revoluce s úspěchem klásti odpor prostředky revolučními a drtivý váleč Napoleonových úspěchů setkal se tu po prvé s půdou, jež jeho plný rozběh zřejmě znemožnila. Z části ovšem také proto, že Anglie mohla po moři do Španěl i Portugalska nejsnáze pronikati a přímou vojenskou pomocí ve prospěch vzbouřenců tu působiti. Nadarmo dal sám Napoleon I. svou osobní prestiž v sázku, aby zdolal mocným náběhem španělskou překážku. Měl jen částečně a dočasně úspěch větší svých generálů a Španělsko zůstalo v soustavě jeho moci trvale bo-

Odpor proti francouzské nadvládě.

Španělsko.

Úspěchy guerilly.

lestnou ranou, žádající znovu a znovu nákladného léčení a povzbuzující naděje všech ostatních nepřátel.

Itálie.

Var nespokojenosti, význačně zbarvené probuzením národního vědomí, hlásil se však zároveň i jinde. Tak bylo jej cítiti i v Itálii. Tam přispěla revoluce francouzská, přes Alpy se záhy přelévající, podstatně k tomu, že vzdělání Vlaši si počali uvědomovati nedůstojnost postavení země, která, majíc neobyčejně vyspělou národní vzdělanost literární i uměleckou a tvoříc uzavřenou jednotku jazykovou, byla politicky zcela bezmocná svým roztržštěním na hejno států i státek, z nichž největší byly nadto cizími dynastiemi ovládány. Heslo Alfieriho „Italia virtuosu, libera ed una“ a volání zakladatele nové, romantické školy,

Počátky hnutí vlasteneckého.

básníka Uga Foscola, aby Itálie obrátila svůj zrak zpět k veliké minulosti národní a na ní se znovu vzpřímila, nalezlo aspoň v kroužcích vzdělanců ozvěnu, a bylo zřejmé, že Napoleon sám vycítil budoucí význam hnutí toho, když jako konsul, měně ústavu republiky cisalpské, v níž leželo tehdejší vlastní ohnisko italského národního hnutí, Milán, změnil i jméno její v republiku „italskou“. V průběhu následujících let přispěl pak císař i jinak prakticky k zesílení národního vědomí tím, že pod svým bezprostředním panstvím spojil postupně skoro všecek poloostrov, vyjímaje Neapolsko, svěřené vládě jeho bratra Josefa a od roku 1808 švagra Jáchyma Murata. Hranice někdejších státek, v nichž tak pevně kotvil odvěký místní partikularism vlášský, byly tu smazány; francouzský prefekt, jenž zaváděl nové řady správní, i nový zákoník Napoleonův učili Vlchy cítiti se občany velikého celku. Po prvé po

Unifikace poloostrova.

Národní vojsko.

staletích vzniklo zase národní vojsko vlášské, které se přičiněním Napoleonova pastorka, místokrále Eugena Beauharnaise, stalo vynikající součástí bonapartistické armády, a v něm vznikla generace důstojníků, zcela oddaných novému, trojbarvému praporu národnímu. Ale žáci se obrátili v zapětí proti svému učiteli. Vláda Napoleonova, ať nesla titul krále italského nebo titul císaře francouzského, v Itálii zůstala vládou cizinců a dráždila k nespokojenosti a zřejmě gallofobii i vlastence, kteří zásadně souhlasili s jejím pokrokovým zbarvením a nehrozili se před novotami, jako bylo rušení klášterů, depozování papeže i zavádění rozličných nezvyklých předpisů byrokratických. Prostému lidu vlášskému se vše to pak namnoze jevílo hříšným saháním na nejsvětější statky a duchovenstvo, v kraji tolik mocné, jej v tom posilovalo. Proto pozorujeme i v Itálii význačné vření národní proti francouzskému panství, které ovšem nenabýlo nikdy

Gallofobie.

rázu tak živelného a výbušného, jaký měl odpor Španělů, z části také proto, že žádná ze sesazených dynastií vlášských vskutku neměla významu celonárodního, jaký měli Bourboni španělsí. Protifrancouzské hnutí v Itálii vybíjelo se spíše tu a tam jen v místním tajném spolkaření a trpném odporu proti rostoucím obětem, které režim Napoleonův na poloostrově vyžadoval, a obratné jednání císařova zastupce, místokrále Eugena, mírnilo podstatně i tyto nálady.

Mnohem větší význam měla nespokojenost národní s panstvím napoleonským v Německu. V Německu doba velikých klasiků literárních přinesla značný vzrůst vzdělanosti a její osamostatnění od cizích vlivů a vzorů. Zraje tu znenáhla i svěží pochopení pro svéráznost plemennou, když mužové, jako Herder, počínají šířiti viru v tajuplnou sílu ducha národního, která jest u každého kmene osobitým základem jeho bytosti a vytváří zvláštním způsobem jeho jazyk, mravní i právní řád, citové sklony a samorostlé umění lidové, podmiňujíc tak zejména odlišnost bojovného Germána od měkkého Slovana i pohyblivého Romána. Ale poznání to bylo zároveň ještě příliš spoutáno se zájmem o základní otázky všelidské a právo individuálního vývoje vzdělanců.

Německo.

Proti rozumářství osvícenskému, které chtělo společnost lidskou ovládnouti a povznésti několika šablonovitými předpisy obecné závaznosti a mělo nepochybný sklon nivelisační, obhajoval v literatuře německé doby té svobodu samostatného rozletu jednotlivcova zejména dvojí směr. Zástupcové t. zv. idealistického individualismu, jako byli Schiller a Goethe, Herder, Fichte, Vilém Humboldt a jiní mužové, mocně dotčeni přísnou krásou antiky, hledali pevné vyhranění a prohloubení osobnosti lidské především v harmonickém a všestranném zmnožení jejích mravních sil a uměleckých schopností. Proti osvícenské filosofii 18. věku, které se jevílo vrcholem pokroku přesné poznání zákonitosti matematické a fyzikální, stavěli sílu poznání a citění spíše esthetického, které otevíralo bránu novému humanismu a dávalo vzdělanému jednotlivci vnitřně vyrovnaný a ušlechtilý postoj v příboji společenského života. Vedle toho vznikla však t. zv. romantická škola, kterou vedli v Německu někteří mladší literáti, jako byli bratři Schleglové, Brentano, Novalis, Tieck, a jež hlásala bouřlivý kult subjektivismu ničím nespoutaného a touhám duše volně podléhajícího. Heslem jejím stalo se, naplniti tajemným kouzlem a zázrakem všednost věcí tohoto světa, proměnití prismaticem geniální ironie všechny jeho hodnoty

Idealism novohumanistický.

Romantické hnutí.

v duhu prchavých vjemů a pocitů, utéci se ze střízlivého světla přítomnosti do barvitých nebo přišeřelých nálad dávné minulosti a dalekých krajů.

Všelidská
hesla.

V tom i onom případě nešlo však tolik o národ, jako o poměr jednotlivců ke společnosti a ke kultuře vůbec; produševniti ji co nejvíce ve smyslu všelidských ideálů mělo být vlastním úkolem národního ducha německého, a ostatně zájem duševních vůdců Německa o politické otázky, o změny v zřízení státním i o mocenské přesuny v Evropě byl ještě zcela nepatrný.

O ostatních vrstvách národních platilo to ovšem měrou dvojnásobnou. Žilo se v rámci větších nebo drobných států a pod vrchnostmi více nebo méně pečujícími o pokrok a blahobyt poddaných, nepřejících jim však jakékoliv součinnosti v životě veřejném; celonárodní citění ustupovalo při tom většinou ještě skoro úplně do pozadí před silnějším vědomím starých rozdílů kmenových a teritoriálních. Ozval se tu a tam sice ojedinělý dozvuk někdejšího říšského sebevědomí nebo projev jakéhosi pudového vlastenectví, jako byl třeba spis Arnošta Mořice Arndta „Germanentum und Europa“, vydaný roku 1802. Ale vliv myšlenek těch byl zcela nepatrný a ještě roku 1804 vydává Fichte tento „erdenhafter Patriotismus“ obecnému posměchu, vytýkáje, že jest nedůstojný duchů, kterým národ jest jen nutným stupněm k všelidským cílům nejvyšším.

Národní
apatie.

Teprve trpká škola doby napoleonské naučila vzdělance německé jinak myslet. Již jako prostý generál a jako konsul dotkl se Napoleon hluboce vnitřních poměrů říšských, když zajistil Francii držení celého levého Porýnska a když pak hlavně jeho působením došlo roku 1803 i k rozdělu většiny duchovních knížetství na pravém břehu řeky. Později jako císař pochoval Napoleon konečně navždy i svatou říši římskou německého národa, ten bezvládný útvar, v němž se vedle skutečných států a státeků hemžilo přes půl druhu tisíce miniaturních říšských hrabství, rytířství, městeček a vsí. Zdálo se tehdy takřka, jako by jasný duch francouzské logiky, odmítající pestrý nelad středověkých přežitků, zasahoval mocně do německých dějin, když císař tak podstatně zjednodušil teritoriální ústroj oblasti německé, obmeziv počet suverénů, jež se o ni dělili, na několik desítek a obdařiv některé z nich novými královskými tituly; ale roztrhl ji zároveň na tři kusy, navzájem již žádným poutem nespojené, na Rakousko, Prusko a kraj rýnského spolku.

Přetvoření
Německa
Napoleonem.

Územní
změny.

Tento poslední kus, zaujímající asi 14 milionů Němců skoro úplně bez jinonárodních příměsků, stal se pak zvláště pohnutým jevištěm nejsilnějšího vlivu moci francouzské a neustálých změn územních. Jako z neživé hmoty vystřihává císař z oblastí té nové a nové státy a přehazuje podle slov souvěkovců jejich hranice „jako strouhanku“. To se ovšem neobešlo bez citelného nepohodlí pro poddané a bez značných škod hospodářských. K tomuto ponižujícímu postupu družily se pak neustálé pochody loupeživých vojsk, nesnesitelné kontribuce, znehodnocení měny a vzrůst dluhů státních. Obyvatelstvo států rýnského spolku dává svému francouzskému protektorovi rok co rok těžší daň z krve, zatím co Rakousko i Prusko ztrácí své staré, cenné provincie a musí k těžkým břemenům ostatním živiti i francouzské oddíly ve svých hlavních pevnostech.

Těžká
břemena.

Vše to bylo hrozné probuzení ze snů o všelidském pokroku a ze sentimentálního obdivu, s nímž kdysi také v Německu vzdělaná vrstva byla uvítala pád Bastilly. Němec cítí, jak těžce se na něm znova vynstila neschopnost, dáti své národní kultuře pevný politický základ, jaký měli Francouzové ve svém jednotném citění státním, revolucí zesíleném, a prudká nenávisť proti jejich tíživému panování probouzí v mnohých krajích německého jazyka, zejména na severu, mocně národní uvědomení. Když roku 1806 Arndt vydal novou vlasteneckou knihu „Der Geist der Zeit“, nenaráží již na povýšenou kritiku Fichtovu; slavený filosof naopak burcoval sám v zápětí ve svých „Reden an die deutsche Nation“ účinným slovem německý nacionalism. V tísní doby utekl se také jeho sebevědomý individualism všelidských obzorů do náručí národa a proměnil se takřka obratem ruky v prudkou horlivost vlasteneckou.

Vzrůst
národního
ruchu.

Zjev ten nebyl ovšem nikterak zcela obecný. Zůstali duchové, jako byl Goethe, kteří s olympským klidem zírali přes tíseň doby, a zejména v jižním Německu oceňovali mnozí účelné novoty, které vliv francouzský s sebou přinášel, a jimiž na příklad Bavorsko za vlády osvěceného státníka, hraběte Montgelasa, se začalo probouzeti ze své zaostalosti.

Jižní
Německo.

Národní hnutí německé zachovalo své hlavní těžiště na severu, zejména v Prusku. Prusko, jež si bylo v letech 1795—1806 vůči revoluci francouzské a Napoleonovi vedlo podle slov souvěkovců „begehrlich und feig“, vzalo v letech 1806—1807 zaslouženou odplatu ramenářské

Pokoření
Pruska.

politiky hohenzollerské; bylo hluboce pokořeno a sraženo s velmocenského stolce, na který je byl kdysi Fridrich II. povznesl. Než pohroma ta vzbudila v něm nové síly. Skupina vlastenců německých, z nichž ovšem většina nebyla pruského původu, snažila se království naplniti novým duchem a regenerovati stát hohenzollerský tak, aby mohl sloužiti německému národu za spolehlivou baštu proti francouzskému rozpětí. Mužové jako svobodný pán J. F. Stein nebo Vilém Humboldt byli přesvědčeni, že jest především třeba, aby stát pruský přestal býti pouhou organizační mocí, jež sobě samé jest účelem, strojem, dovedně ovládaným v zájmu dynastie rutinovanými diplomaty a byrokraty bez přímého doteku s citěním národa; zakotviti jej pevně v půdě živých sil národních, dáti mu duši a mravní základnu, jest jejich snahou. Proto Stein vystupuje proti dosavadnímu kabinetnímu rázu vlády a vymáhá zřízení odpovědného ministerstva; novými řády municipálními chce vychovati měšťáka k součinnosti při životě veřejném, zrušením cechů a agrární reformou povznést i nejnižší vrstvy k svobodě a lidské důstojnosti, učiniti z dědičných kast společenské třídy, ovšem bez příkrého rozkolu s minulostí národní a jejím ústrojím stavovským, tradicí posvěceným. Humboldt snaží se založením university berlínské a jinak povznést úroveň vyššího školství pruského; nadšení vojáci, jako Boyen, Scharnhorst, Gneisenau, reorganizují vojenství na nové základně obrany skutečně národní, snažíce se při tom rozličnými úskoky zastříti svůj cíl před nedůvěřivým okem francouzských důstojníků, velících v hlavních pevnostech pruských.

V reformní činnosti té bylo možno postřehnouti ne jeden podnět západního původu, zásadně však Stein a jeho družina nechtěli podlehnouti abstraktní ideologii revoluce francouzské, v níž viděli zlo a kalný pramen velikých běd pro celou Evropu především proto, že revoluce se jim jevila hnutím násilným a sobeckým, kterému se v osobě Napoleonově dostalo rázu takřka démonického, a jenž neměl dostatek základu mravního a náboženského.

Starý, pudový rozpor mezi Němectvím a jeho západními sousedy nabyt tak opět živelné síly. Francouzové jeví se novému vlastenectví německému především lidem zkaženým, bezbožným a jen po kořisti lačným. Proti nim má se zdravý a ctnostný Germán opřítí o křesťanský základ svého národního bytí a vzpomenouti si zároveň, že již za dob Tacitových jeho předci svou nezdolnou robustností čelili římské lsti

a mravní zchátralosti, jako to zvláště účinně se snažil vytknouti Kleist ve své „Hermannschlacht“ s průzračnými narážkami na národní krisi souvěkou. Tento duch křesťansko-teutonského sebevědomí nalezl pak mocnou oporu i ve zvýšené úctě ke středověku, kterou šířila romantická škola, i v hnutí turnerském, jehož předáci, zejména známý „Turnvater“ Ludvík Jahn, podněcovali nenávisť vůči všemu francouzskému tak, že se ozvaly dokonce nápady, zříditi v budoucnosti mezi Francií a Německem prales osídlený tury a losy, jenž by bránil postupu západní nákazy do germánské vlasti.

Toužebně očekávaným cílem těchto naivních výbuchů bylo ovšem především shroucení panství Napoleonova a pochopíme, s jakou radostí byly v celé oblasti jazyka německého přijímány zprávy o těžkém neúspěchu výbojné politiky císařovy ve Španělech jako předzvěst jeho brzkého pádu. Jak v Prusku samém tak i v království vestfálském hoří vlastenecké kroužky nedočkavostí po podobném národním povstání a skládají přehnané naděje do sdružení, jako byl t. zv. Tugendbund, spolek vlastenecký, složený zejména z úředníků a důstojníků, jenž se byl z Královce i do ostatních krajů pruských rozšířil, jehož význam však vskutku byl neveliký. Zejména pojily se naděje ty také k Rakousku, kde činnost mužů, jako byl arcikníže Karel a ministr hrabě Stadion, od roku 1808 prozrazovala sklon, znovu se pokusiti o setřesení francouzské nadvlády. Z Vídně se snažili tehdy zachovati těsný styk s novým hnutím národním v Německu namnoze mužové, jako byl Fridrich Gentz, znamenitý publicista a vášnivý odpůrce francouzské nadvlády nad Evropou, jenž byl z prvních, kdož varovali před výbojnými sklony francouzské revoluce a šířili na pevnině Burkovy myšlenky proti ní.

Než všechny tyto vzněty německého vlastenectví se ukázaly planými proti drtivé síle velikého císaře. Donutiv roku 1809 dvůr vídeňský k jasnému přiznání barvy, Napoleon zničil jeho naděje jediným, jako blesk rychlým úderem u Eckmühlu. To, co pak následovalo u Ošprů a Wagramu, byl jen zoufalý boj o čest praporu a zmenšení důsledků porážky zcela neodvratné; neboť pruský král Fridrich Vilém III. se neodhodlal přes nátlak vlasteneckých kruhů k tomu, aby po boku Habsburků dal zbytek své moci v sázku, takže v severním Německu došlo jen k několika dětinským pokusům drobných oddílů vojenských o rozdmýchání národního odporu, které byly snadno překonány. Ukázalo se, že oblast

Pokusy o jeho regeneraci.

Stein a jeho družina.

Odklon od ideí revolučních.

Hnutí křesťansko-teutonské.

Turnerství.

Tugendbund.

Protifrancouzský ruch ve Vídni.

Porážka Rakouska.

Tyroly.

německá vskutku nemá té nezmarne síly odporu, jakou projevilo kulturně zaostalejší Španělsko, vyjímaje snad jen bigotní Tyrolsko, kde se pod vedením Ondřeje Hofra tehdy cosi podobného odehrálo v malém měřítku, jako to ve velikých rozměrech ukazoval poloostrov Pyrenejský.

Rakouský
sňatek.

Napoleon I. svým novým vítězstvím nad zvučnými hesly německého nacionalismu a evropské svobody jen zesílil svou moc a mohl ji v zápětí okázale podepřítí dokonce i sňatkem s mladou arcikněžnou rakouskou. Toto spětí se starým rodem panovnickým bylo ovšem spíše jen dekorativní podstaty; nezměnilo nikterak systému Napoleonova, otfásajícího dále základy vši legitimní moci v Evropě, a zejména vůči německým sousedům stala se ruka jeho v zápětí jen ještě tvrdší. Většinu německého pobřeží změnil přímo v departementy císařství francouzského, podrobené tuhému dozoru, a úplnou beznadějnost vlastenců německých prozrazovaly tehdy plány, jako byla myšlenka generála Gneisenaua, že jest nyní dlužno složití všechnu naději jen na Anglii a hledatí u ní pomoci, i kdyby si vyhradila za její cenu vládu nad severoněmeckým pobřežím. Vskutku však v této chvíli úspěchu zdánlivě vrcholného nastávala císaři zkouška nejtěžší, konečný zápas s Ruskem.

Beznadějnost
v Německu.

* * *

Poměr Napoleonův k Rusku byl složitý a nemalou měrou podmíněn osobností tehdejšího cíře ruského. Alexander I. byl panovník plný vzácného kouzla osobního a ušlechtilých vznětů, ale povahově rozkolísaný a příliš náladový; Metternich mohl o něm říci, že spojuje všechny přednosti muže s vadami žen. Vliv svobodomyšlného Švýcara La Harpe, jenž ho vychoval v duchu osvícenských hesel a rousseauovské citlivosti, zanechal v něm živou touhu po oblažování národů, jeho vládě svěřených, a veškerého lidstva účelnými opravami státního pořádku a po případě i ústavními ústupky, jež by zajistily svobodu a postavily zákon nad libovůli vládnoucích. S touhou tou spojoval však Alexander I. zároveň nejen prudkou žizeň po osobní velikosti, která jej snadno sváděla k upřílišeným plánům a ješitné okázalosti, nýbrž také silný sklon k autokracii, nesnášející odporu. Při tom neměl dosti houževnaté pevnosti v překonávání překážek, jaká byla nutna tomu, kdo se chtěl opravdu státí oprávcem Ruska. Neboť úkol ten byl nad jiné těžký.

Příliš překotný vzrůst moci cářské na venek v 18. století způsobil, že stát ruský se stal takřka přes noc velmocí, rozsahem i počtem poddaných ostatní státy evropské značně předstihující; úspěch ten vyžádal si však na národu ruském obětí neslýchaných a nebyl provázen náležitým vývojem poměrů vnitřních. Na západě viděli v Rusku především mladého obra a zemi budoucnosti, plnou vnitřní svěžestí, jejíž ovadnutí u národů starších, kulturou nasycených, Rousseau a jeho stoupenci tak bolestně vytýkali. Tak hleděl na Rusko na příklad Herder. Vskutku říše cářská nebyla v době té naprosto organism, jehož síla by přirozeně vyrůstala ze zdroje zdravých rádu společenských. Jevila se spíše ohromným strojem, jehož články nebyly veskrze souladné a který v sobě skrýval od počátku mnoho povážlivých poruch.

Vnitřní
poměry ruské.

Samodržaví bylo valně zesílilo od dob Petrových kvapným přejímáním vládních rádu západního absolutismu a jeho technických vymožeností; zachovávalo však při tom mnohé drsné rysy primitivní bezprostřednosti i starý teokratický příděch. V jeho stínu pak vyrostla nová šlechta, která nabývala značných výsad v době, kdy na západě šlechtický stav je počínal ztrácet, a nedala se při tom ani závazkem služby státní trvale spoutat. V jejím čele stanula zejména skupina rodů, jejichž členové jako milci carští nabyli neobyčejného bohatství a vlivu u dvora i ve státě. Šlechta ta osvojila si sice rychle ledacos z kulturního bohatství evropského západu, zlomky německého vědění i francouzské umění společenské; dovedla horovati i pro vznešené osvícenské ideje, ale neodolala pokušení, aby se státem a nižšími vrstvami národa nenaložila jako s kořistí, do jejich rukou bezmocně vydanou. Její vinou se především stala správa státní, která ostatně příliš dlouho zachovala ráz umělé improvisace, chvatně zřizované a často měněné, strojem málo spolehlivým, ovládaným úplatným a odborně nedosti vzdělaným činovnictvem.

Samodržaví.

Šlechta.

Úřednictvo to dovedlo sice zaručiti jednotu veliké říše, ale nemělo výchovných schopností, jaké měla v době osvícenské namnoze byrokracie západní. Nebylo také nikterak protiváhou stavovským sklonům šlechty, nýbrž splyvalo s ní tím spíše, že vzdálenost některých gubernií od hlavního města dávala jejich správcům nezávislost takřka feudální. A veškerá tíha tohoto drahého a těžkopádného stroje doléhala na nižší lid, zatížený zároveň ohromnými břemeny, jež mu ukládaly i neustálé války zahraniční i rychlé přivykání panstva novému, západnímu komfortu.

Činovnictvo.

Šlechta vyšinula se na výsluní a vymohla si za Petra III. a Kateřiny II. i značné svobody a částečnou samosprávu stavovskou; lid byl naproti tomu stlačen do poroby naprosté, jaká v ostatní Evropě již od dob raného středověku byla vymizela. Vláda cářská uznávala sice již za Kateřiny II. zásadně závazek, šířiti obecně humanitu a pokrok ve všem národě, ale pro neznalosti poměrů skutečných i přílišné zabavení výbojnými válkami a z ústupnosti vůči šlechtě přispěla sama nemálo k tomu, že se někdejší, rozličně odstupňovaná závislost lidu poddaného proměnila v jednotvárné nevolnictví, které dávalo poddanskou „duši“ úplně do vůle vrchnosti a činilo ji i předmětem obchodu. Divoké vzpoury, jako byla pugačevština, jež zachycovaly občas tento uhnětený lid, nebyly s to, aby na věci co změnily; ukazovaly jen zaostalost poměrů.

Tak vznikla na Rusi nepřirozená přehrada mezi vrstvou vládnoucí a vrstvou bezprávnou a takřka jedinou kulturní sponou mezi nimi zůstal společný kultus pravoslavný. Neboť střední stav městský byl tu velmi malého významu a neměl vnitřní síly, ježto šlechta namnoze také v průmyslovém a obchodním podnikání s ním úspěšně soutěžila užíváním poddanské práce a svými nevolníky města naplňovala.

Od sklonku 18. století bylo sice mnohým mužům na Rusi zřejmo, že poměry ty, a zejména otázka poddanská, žádají rázného řešení, že jest třeba obrovskému tělesu, skrývajícímu pod pláštikem zdánlivé jednotnosti tolik příkrých rozporů společenských i tolik kmenových rozdílů, vdechnouti novou duši, nemá-li je dříve nebo později stihnouti týž osud jako starověkou říši římskou, které se ruské imperium vpravdě tolik podobalo. Radiščevův spis „Cesta z Moskvy do Petrohradu“ byl zvláště výmluvným dokladem tohoto poznání; ale veškeren sklon k opravám řádů státních i společenských byl v devadesátých letech 18. věku na Rusi utlačen dojmem, který u dvora cářského způsobila revoluce francouzská. Kateřina II. ze strachu před „jakobinstvím“ zesiluje důrazně policejní dozor nad veškerým životem veřejným a odmítá jakékoliv novoty opravné. Radiščev byl zavezen do Sibíře a vláda pološileného nástupce veliké cářevny, Pavla I., nebyla rovněž přízniva ozdravení říše, do boje s revoluční Francií zapletené.

S nastoupením čtyřadvacetiletého Alexandra I. roku 1801 zavanulo ovšem zcela nové ovzduší na dvoře petrohradském. Cář hořel touhou po tom, aby se jeho vláda stala epochou ve vývoji Ruska a nelekal

se nikterak novot, nýbrž pověřoval od počátku vlády rozličné osobní důvěrníky vypracováním rozsáhlých návrhů opravných. Změnil hned roku 1802 zrušením kollegií a zřízením resortních ministerstev podstatně ráz vlády ústřední, povolal Radiščeva z vyhnanství a snažil se užiti jeho rad; překládal sám osvícenské spisy a uvažoval mnoho o řešení sociálních otázek. Chyběla mu však pevná ruka, spolupracovníci vskutku geniální a náležitá setrvačnost při díle. Byl příliš proměnlivý; brzy plný nadšení a optimismu, v zápětí však nervosně zneklidněný a skleslý; nedoslýchavost vzbuzovala v něm rovněž snadno nedůvěřivost i vůči přátelům. Značnou mírou znesnadňovaly ostatně opravy vnitřní také svízelné poměry zahraniční, zejména poměr k Francii.

K Napoleonovi vábil Alexandra I. nejprve úspěch, jehož Bonaparte dosáhl jako první konsul při úpravě vnitřních poměrů francouzských. Viděl v něm velikého organisátora a vítěze nad revolučním chaosem. Když však Korsičan sáhl po koruně císařské a projevil svou nezkratnou rozpínavost, odvrátil se Alexander od něho a svedl s ním v letech 1805—1807 tuhý zápas. Nikoliv však tolik pro vlastní zájem ruský, nýbrž nejprve jako nezištný spojenec Rakouska a pak jako ochránce poraženého Pruska, s jehož panovníkem navázal svazek dynastického přátelství, který pak na dlouhou dobu zůstal tradicí dvora petrohradského a tím důležitou složkou v politických dějinách evropských.

Současně vystoupil však Alexander I. vojensky i na dolním Dunaji proti Turkům a na ochranu Srbů, kteří se byli vzbouřili proti osmanskému panství; jeho loďstvo bránilo postupu Francouzů v Dalmacii a rozmach ten vzbudil již tehdy v některých hlavách smělé myšlenky o tom, jak by se měla ohromná moc ruská, mladistvým cářem vedená, postavit v čelo Slovanstva a dospěti tak k vrcholné síle. Černohorský vладыka Petr na příklad vyzýval Alexandra, aby vytlačil Francouze z krajů illyrských i Turky ze Srbska a vytvořil na Balkáně veliké, slovensko-srbské císařství s hlavním městem Dubrovnikem, osobní unii s Ruskem spojené. Ještě dále šel pak námořní důstojník Vladimír Bogdanovič Broněvskij v pamětním spise, kde ukazoval cáři, jak velikou mocí by byla v Evropě konfederace všech kmenů slovanských pod vedením Ruska, která by zamezila pronikání panství Napoleonova do Polska i na Balkán a odkázala je jen na západní Evropu.

Alexander I. nebyl úplně nepřístupen úvahám těm; státi se tvůrcem nového šťastnějšího osudu Polska i balkánských křesťanů a povzněsti

tím zároveň ruskou velmoc, jevílo se jeho otižádosti velmi svúdným cílem, ale málo šťastný průběh boje s francouzským císařem nutil ho zatím k tomu, že se především snažil smírně vyrovnati s tímto mocným protivníkem. A Napoleon podal mu k tomu ochotně ruku. Byl poznal na poviselském bojišti v zimních měsících let 1806—1807 těžké svízele, které rychlému rozhodování válečnému v cestu klade drsné podnebí a chudoba východní Evropy. Proto, ač vítězil, byl velmi rád, když mohl v Tylži v červnu 1807 uzavřítí s cářem nejen mír, nýbrž i spojenectví.

Mír tylžský.

Erfurt.

Speranskij.

Neupřímnost
Napolonova.

Jeho východní
politika.

Spojenectví to bylo v následující době s okázalostí stavěno na odív; při schůzce v Erfurtu roku 1808 objímal se cář s císařem francouzským v divadle přede vším obecenstvím, jakmile na scéně zazněly verše Corneillovy o věrném přátelství. Vyměňují si kordy a smlouvají veliké podniky společné. Návrat k francouzské orientaci jeví se u Alexandra I. ostatně také v tom, že roku 1807 pověřil svého důvěrníka, zkušeného Speranského, úkolem, vypracovati pro Rusko novou ústavu, jež měla mnohými rysy napodobití konsulskou ústavu francouzskou a učlenití lépe veřejnou správu ruskou podle napoleonského vzoru.

Přes to přese všecko nemělo přátelství mezi oběma muži, v jejichž osobách se byl takřka soustředil dějinný odkaz imperialismu západního a východního, spolehlivé základny. Alexander I. přistoupil k němu s tím, že jedná rovný s rovným. Doufal zejména, že Napoleon bude šetřiti zájmů ruských v otázce polské a že mu nechá volnost jednání i na východě, kde cář pokračoval v boji s Tureckem a snažil se dobytím Moldavska a Valachie otevřítí své moci cestu na Balkán a zajistiti tam její převahu podporou srbského povstání. Napoleon I. však vskutku nemínil popřátí svému spojenci těchto výhod. Nechtěl se s ním vpravdě dělití o vládu nad Evropou a křížil zejména jeho postup ve věci turecké. Myšlenka, že by se mohl ruský kříž vskutku zastkvětí na chrámu Božské moudrosti v Cařihradě a Moskva se uvázati jako třetí Řím v dědictví Konstantina Velikého, mu byla nesnesitelná. Sám se snažil nabýti vlivu v Turecku a proto kladl tak značnou váhu na to, aby se v Dalmacii a na Jonských ostrovech stal jeho přímým sousedem. Neboť viděl v sultánovi především někdejšího spojence Francie, který mu mohl i nyní proti Anglii vykonati podstatné služby, a doufal, že se mu podaří obratným postupem učiniti Rusko prostě dočasným nástrojem svých velikých plánů východních, aniž se

s ním pak náležitě o kořist rozdělí. Zároveň činil si však nárok na ruskou pomoc i v novém zápase svém proti Rakousku, který hrozil od roku 1808, a kladl zvláštní váhu na to, aby říše cářská přes všechny své staré obchodní styky s Anglií důsledně prováděla příkazy jeho kontinentálního systému.

Než skutečnost ukázala záhy, že hospodářské oběti, z toho Rusku plynoucí, jsou přílišné a že by mohly vážně otrástit postavením Alexandrovým v říši, kde se vládnoucí kruhy sice servilně podrobovaly zásadám samodržaví, ale dovedly také nepohodlné panovníky násilně odstraňovati. Šlechtická společnost ruská byla většinou proti spolku s Francií i proti ústavním plánům Speranského; v lidu pak již za války roku 1806 se šířilo přesvědčení, že Francouzi jsou synové ďáblůvi. Kus východní Haliče a Finsko, které cář opravdu získal roku 1809, zdály se vůči současným ziskům francouzské moci věru chudým výtěžkem spojenecké smlouvy a Alexander I. vystihl nadto dobře i zjevnou neupřímnost východní politiky Napoleonovy, zejména když císař, sblíživ se sňatkem s Habsburky, začal Vídeň vybízeti k soutěžení s Ruskem na Balkáně a také v polské otázce původních slibů nedodržel.

Poláci byli jediný národ, jehož vlastenecké citění, zjiřtřené osudnou křivdou na Polsku spáchanou v 18. věku spojenou Evropou, se připialo s nadšenými nadějemi k vítěznému postupu francouzského císaře. Napoleon vedl si ovšem i vůči nim neupřímně; zahrával si spíše jen s jejich touhou po obnovení národního státu, nemaje vážného úmyslu jí opravdu uskutečnití, křížil však přesto v otázce polské nemálo snahy Alexandra I. Zejména značné rozšíření vévodství varšavského, svěřeného vládě nového krále saského Fridricha Augusta, o západní část Haliče po válce roku 1809 dotklo se cáře velmi těžce. Již jako mladík odsuzoval Alexander trpce polskou politiku své báby, Kateřiny II. Její náprava jevíla se mu příkazem spravedlnosti, ale měla se státí pod patronancí Ruska, z východu a nikoliv ze západu, pomocí francouzskou. V Polsku, Napoleona poslouchajícím, viděl cář vážné nebezpečí pro západní hranici své říše a proto pokusil se přebítí francouzského císaře tím, že roku 1811 tajně nabídl Polákům prostřednictvím svého přítele, hraběte Adama Czartoryského, skutečnou „regeneraci“ jejich vlasti a opětné spojení Polska s Litvou, spokojí-li se jen s osobní unií obnoveného království polského s Ruskem pod jeho žezlem.

Ruský odpor
proti Francii.

Polská otázka.

Polské plány
Alexandra I.

Jednání to nemělo však zdaru, neboť Poláci složili všechnu důvěru svou v moc Napoleonovu a odmítli ruské námluvy.

Rozchod
císařů.

K těmto všem podstatným příčinám neshody mezi Napoleonem a Alexandrem přistupovaly i podružné motivy jiné, jako byl habsburský sňatek Napoleonův nebo násilné odnětí vévodství oldenburského příbuznému rodu cářského a již od roku 1810 bylo zjevno, že dotavadní spojenectví západního a východního imperia se mění v těžké nepřátelství a že co nejdříve nový boj mezi nimi vypukne. Když Rusko setřáslu závazky kontinentálního systému a svou hospodářskou volnost důrazně vytklo, nabyt Napoleon přesvědčení, že nezávislá moc cářská stojí mezi ním a pravou světovládou. Uvěřil, že jen když také cáře pokoří, odejme Anglii nadobro naději na úspěch v dlouhém zápasu a přinutí ji k míru, který mu konečně zajistí otežu vlády nad celým starým světem. Že boj bude těžký, věděl, měl však naprostou důvěru v jeho šťastný výsledek. „Tři roky ještě“, pravil roku 1811 bavorskému generálovi Wrede, „a jsem pánem universa.“ Jeho žízeň po imperatorské všemoci a bohorovném postavení v čele všeho lidstva dosáhla tehdy vrcholu a hnala ho v nové boje silou, o níž sám se přiznal, že ho tlačí vpřed jako neúprosná sudba.

Přípravy
k boji.

K velikému zápasu konaly se pak z té i oné strany téměř po dva roky rozsáhlé přípravy diplomatické i vojenské za dosti průhlednou zástěnou přátelství sice stále zjevněji chladnoucího, ale na venek ještě předstíraného. Teprve roku 1812 padla i tato zástěrka. Alexander I. spojuje se s Anglií a snaží se zároveň i ve vnitřních poměrech ruských vytknouti svůj odstup od francouzského směru tím, že propouští v nemilosti Speranského a odřiká se jeho díla. Veřejné mínění ruské uvítalo to s povděkem a cář se mohl o ně bezpečněji opřít při nastávajícím těžkém boji. Pro Napoleona bylo tehdy zejména s nevýhodou, že nemohl ve svém táboře udržeti dva někdejší staré spojence Francie, Turecko a Švédsko. Vyčerpanost moci turecké, obratné prostřednictví Anglie a skutečnost, že se cář spokojil s postoupením nevelikého kusu Besarabie umožnily v květnu 1812 obnovení míru mezi Ruskem a Portou, který Alexandrovi I. uvolnil ruce na jihu. Ovšem znamenalo to pro něho zároveň odsunutí veškerých plánů balkánských a opuštění srbských chráněnců. Švédsko naproti tomu, ač tam o věci rozhodoval někdejší francouzský maršál Bernadotte jako nástupce trůnu, odcizil si Napoleon tím, že k důslednému provádění

Turecko.

svého závorného systému obsadil švédské Pomořany. Švédsko se nadto nemohlo s úspěchem odvážit zápasu s Anglií i Ruskem a proto, vymínujíc si v odměnu dánské Norvěžsko, přiklonilo se do tábora nové koalice protifrancouzské. Švédsko.

Další nevýhodou pro císaře bylo pak, že odboj španělský ještě stále nebyl pokořen a že v jižních částech země i v Portugalsku anglické sbory pomocné mu poutaly značné síly. Zato se však podařilo Napoleonovi spojití pod svým vedením proti Rusku téměř všecko ostatní křesťanstvo. Vedle zemí přímo mu podléhajících neodepřely účinné pomoci ani Švýcarsko ani státy rýnského spolku. V Prusku, kde se po vypuzení Steinově pružný diplomat, starý kníže Hardenberg, snažil s obratnou opatrností pokračovati v účelných opatřeních k zesílení státu, netroufal si k těžkému žalu všech vlastenců král Fridrich Vilém III. z obavy o svůj vratký trůn rovněž odřici vojenskou součinnost proti Rusku a podobně bylo i v Rakousku. Tam nový vůdčí státník, hrabě Metternich, jsa přesvědčen o nevyhnutelné porážce Ruska, doufal, že z ochotného spojenectví s novým svým zetěm císař František I. může získati podstatné výhody na Balkáně a snad i ve Slezsku a proto uzavřel s Napoleonem traktát, který doslovně opakoval některá ustanovení ze známé alianční smlouvy Kounicovy z roku 1756. Spojenci Napoleonovi.

Byla to tedy armáda, jaké svět dotud neviděl, kterou postavil francouzský císař v létě 1812 do pole proti Rusku. Veliká armáda.

Již předtím mívala vojska jeho ráz národně velmi pestrý; o tomto mohl však Goethe, který tehdy spatřil císaře v Drážďanech obklopena zástupci téměř všech dynastií jeho nadvládě podléhajících, právem říci, že se všecek západ valí proti východu, jsa puzen jedinou, neodolatelnou vůlí; a překročuje Němen, měl Napoleon sám pocit, že opakuje v měřítku velkolepě zvětšeném dějinné dobrodružství Alexandrovo. Zdálo se ostatně, že zápas nabývá i jinak rázu vskutku světového, neboť současně sáhly také Spojené státy americké, jejichž obchod nemohl již snášeti důsledků britské nadvlády na moři, ke zbrani proti Anglii, takže se Starý a Nový svět zdál v jediném plameni.

Průběh tažení ruského byl ovšem zcela jiný, než se očekávalo. Napoleon nazval ve svém svolání válku tu, vzpomínaje zápasu roku 1807, „druhou polskou válkou“ a doufal, že po rozhodném vítězství polním podepíše mír kdesi na litevsko-ruské hranici. Ruské vojsko vyhýbalo se však soustavným ústupem takové srážce a ježto císař francouzský Ruské tažení.

měl za to, že prestiž jeho moci nového vítězství nutně žádá, zavlékala jej vášnivá touha po opravdovém boji do nekonečné hloubi říše císařské, ač se již na začátku postupu jeho sbory desersemi tenčily a antická vzpomínka na Skythy vítězíci nehostinností kraje v jeho stanu nejednou zazněla.

Moskva.

Přímo před Moskvou bylo mu sice dopřáno krvavé vítězství, ale požár hlavního města a hrozný ústup po něm následující přesvědčil ho o tom, že v Rusku narazil na touž nepřemožitelnou sílu, s níž se byl již ve Španělech střetl, na sílu kraje ještě úplně nepodlehnuvšího zjemňujícím vlivům kulturního bohatství a proto schopného vášnivého boje za přesvědčení, posvěcené náboženským rozhořčením.

Nálada lidu ruského.

Neboť podobně jako v Kastilii a Andalusii byl i v Rusku prostému lidu francouzský císař se svým loupeživým lidem zosobněním nadpřirozeného zla, apokalyptickým zjevem a předchůdcem Antikristovým, jemuž se podrobí nebo jeho roty šetříti křesťanu by bylo hříchem smrtelným. Národní sebeobrana splyvala tu těsně s náboženskými představami a sám císař Alexander I. podlehl po požáru Moskvy prudkému rozvlnění tohoto skoro mystického citu a uvěřil, že on i jeho národ jsou nástrojem v rukou božích, aby bezbožnost revoluce francouzské na ledových pláních ruských došla zaslouženého trestu.

Katastrofa.

Trest ten byl vskutku hrozný, tím hroznější, že stihl statisíce nevinných obětí téměř ze všech národů evropských, když se z ohromné hlavní armády císařské v prosinci 1812 jen hlouček čtyřiceti tisíců skoro bezbranných a omrzlých ubožáků po neslýchaných strastích a bojích dovlékl zpět přes Vilno do východních Prus. Císaře tehdy u bezmocných troskách vojska, jež mu mělo zajistiti světovládu, ovšem již nebylo; Napoleon, jakmile dosáhl Litvy, chvátal odtud s malým průvodem do Paříže, aby se připravil na zápasy další. Neboť ztroskotali zatím plány velikého náběhu k světovládě, bylo třeba aspoň hegemonii francouzskou nad střední a západní Evropou pevně zabezpečiti.

* * *

Po katastrofě veliké armády v Rusku nebylo věru snadno ihned odhadnouti dosah této zcela neočekávané události pro Evropu a pro mocenskou soustavu Napoleonovu. Především šlo o to, nespokojí-li se

Postup Rusů.

císař ruský, jehož vojsko bylo rovněž k smrti uštváno rychlým pronásledováním nepřítele a tažením zle zdecimováno, prostě s osvobozením

své říše. Na dvoře císařském byly hlasy k tomu nabádající a ukazující, že by si tak Rusko nejspíše uvolnilo ruce k obnovení úspěšného postupu na Balkáně. Úsilí mužů, jako byl svobodný pán Stein, který od počátku roku 1812 nalezl v Petrohradě nejen útulek, nýbrž nabyt tam i značného vlivu, se však podařilo zachovati Alexandra I. při přesvědčení, že jest osudem předurčen k osvobození celé Evropy od tyranie korsického despoty. Než i pak záviselo mnoho na tom, kolik spojenců nalezne ruský císař k tomuto dílu na pevnině, kde se mu ani Anglie ani Švédsko nemohly hned po bok postavit s větším vojskem. Kdo mohl říci s určitostí, odváželi se střední Evropa vzpoury proti císaři, o němž bylo zjevno, že se nevzdá své nadvlády bez dalších, těžkých bojů?

V této rozhodné chvíli znamenala tedy opravdu mnoho konvence, kterou 30. prosince 1812 v Tauroggenu podepsal pruský generál York, velící dotud ve vojstě Napoleonově pomocnému sboru pruskému; vzdal se konvencí tou dalšího zápasu po boku Francouzů a východní Prusy, rychle obsazené ruským vojskem, byly naráz zachváceny nadšením národního boje proti Napoleonovi. Ale York učinil tak na vlastní vrub a král pruský, Fridrich Vilém III., zablýval mu to nemálo a zdráhal se dlouho jíti touže cestou, obáváje se v případě nezdaru právem o svůj trůn. Teprve mocný nátlak kruhů vlasteneckých a důrazné pohružky se strany císařovy přiměly ho k tomu, že se přesídlil do Slezska a vstoupil v jednání s Rusy, kteří byli zatím obsadili vévodství varšavské. Jednal však současně i s Napoleonem a teprve 27. února byla v Kališi konečně podepsána smlouva spojující Rusko a Prusko k rozhodnému zápasu.

Tauroggen (30. prosince 1812).

Smlouva kališská (27. února 1813).

Tehdy se bojovný ruch, který již předtím v Prusku ohlašovalo vznikání dobrovolnických sborů, změnil v krajní napětí všech sil obranných. Nečetné vojsko řadové bylo zesíleno obecnou výzvou zeměbrany i domobrany a podepřeno obětavostí všech vrstev, kterou mocně šířila zvláště mládež, rozněcovaná účinnými slovy básníků, jako byl Arndt a Theodor Körner. Než Prusko bylo tehdy stát neveliký; mělo sotva pět milionů obyvatel, a šlo o to, co učiní ostatní státy německé, v rýnském spolku spjaté. I na ně měl býti vykonán mocný nátlak a stalo se tak po dohodě Pruska s Ruskem zejména vzletným svoláním k národu německému, vydaným 25. března 1813 vrchním velitelem spojeneckého vojska, generálem Kutusovem. Manifest ten byl zjevně zahrocen proti knížatům, kteří by setrvali při Napoleonovi,

Bojovný ruch v Prusku.

Manifest gen. Kutusova (25. března 1813).

a hrozil jim, že ztratí trůny „moci veřejného mínění a silou spravedlivých zbraní“. Vytýkalo se v něm ostatně zejména, že v nastávajícím boji jde o regeneraci Německa a svobodu celé Evropy, jejíž rád nemá již spočívat na pouhé moci a násilí, nýbrž na kovových základech spravedlnosti, na nezadatelných právech národů a na legitimních nárocích dynastických.

Jak budou tyto dva, v podstatě rozličné principy při tom vskutku navzájem v soulad uvedeny, o tom se sice nic nepravilo, v té chvíli nehloubal však zatím nikdo o věci té. Podstatným se jevílo, že s nejvyšších míst padlo veliké slovo „svoboda“ a že spojenci měli ochotu, oprávněně se o mocné hnutí, které proti imperialistické svévůli Napoleonově vyvěřelo z lůna národů evropských, že je chtěli učiniti neodolatelnou vlnou. Členové spolku rýnského však přes to přese všechno kladli větší váhu na to, jak si povede Rakousko.

Ve Vídni uvítali sice s radostí ruský neúspěch francouzského císaře a také velitel rakouského sboru pomocného, kníže Schwarzenberg, uzavřel s Rusy příměří a usnadnil jim vstup do Polska; ale opatrný Metternich nezapomněl zároveň uvažovati i o tom, jaké důsledky by mohla mítí další vítězství císaře Alexandra I. Úspěchem roku 1812 nabyla ruská moc neobyčejného lesku a oči celého světa se upřely s napětím k muži, který se byl postavil proti Napoleonovi se sebevědomým heslem „buď já, nebo on“. Nehrozilo tedy ze severu Rakousku stejné nebezpečí, jako ze západu? Metternich se toho bál, zvláště když zvěděl, že císař lpí pevně na svém starém plánu, spojití obnovené Polsko osobní unií s Ruskem, a že jest ochoten odškodnit Prusko za ztráty z toho mu vzniklé velikým přídělem v Sasku. To se Metternichovi jevílo velmi povážlivým i pro Rakousko, i pro Evropu, kde by hegemonii francouzskou snadno mohla vystřídati převaha Ruska; zároveň šlo mu však i o to, aby moc habsburská nabyla času k náležité výzbroji, bez níž nemohla zaujmouti žádoucí postavení rozhodčí. Proto si vedl vyhýbavě, s přátelskou neutralitou k té i oné straně a snažil se diplomatickým jednáním docílití, aby také německým knížatům bylo možno zachovati neutralitu. Ale jednání to přerušila ráznost Napoleonova.

Císař, vrátiv se v prosinci 1812 do Paříže, snažil se tu především podle možnosti zmírniti dojem ruského neúspěchu a zajistiti si novou sílu k zachování nadvlády nad západní a střední Evropou, z níž nemínil

ničeho sleviti. Francie měla mu k tomu poskytnouti nutné prostředky. Kdysi o ní pravil, že jest jeho hýčkanou milenkou, která mu však jistě v případě potřeby ukáže věrnost pravé manželky. Šetřil jí opravdu, dokud mohl plně vládnouti statky a krví ostatních národů evropských; nyní měla mu poskytnouti jako spolehlivá záloha všechny své síly, mužstvo a peníze. Předpoklad jeho ho nezklamal. Francie prožila sice právě před tím dosti těžkou hospodářskou krizi, ježto věčné války a anglická blokáda značně zeslabily zahraniční odbytky jejího průmyslu. Houfné skrývání se branců ukazovalo nechuť venkova k vojenským obětem, ale přes to přese všechno neozval se vážný odpor proti tomu, když císař k úhradě zbrojení sebral bezohledně jmění obcí, zrušil výhody zámožných při odvodech a zařadil i poloviční děti do svých pluků, snaže se zároveň novým, úspěšným jednáním se zajatým papežem docílití ukončení sporu, který proti němu budil nevěli horlivých katolíků.

Úžasná ráznost tato umožnila mu, že záhy na jaře 1813 stanul v západním Německu s novým vojskem. Vojsku tomu chybělo sice mnoho na počtu důstojníků, na výcviku, výzbroji i zralé zkušenosti, ale počtem převyšovalo sbory spojenců, kteří byli zatím ovládli většinu Saska a pronikali směrem k západu na několika místech i přes Labe. V situaci té knížata spolku rýnského neodvážila se, až na vévodu meklenburského, odeprítí Napoleonovi svou pomoc vojenskou a tak se podařilo v průběhu května císaři dvojím vítězstvím vytlačit vojsko ruské i pruské zpět do Slezska, a zejména postavení Pruska jevílo se zase velmi ohroženým; neboť druhý sbor francouzský, jenž se byl znovu zmocnil Hamburku, je ohrožoval ze severu a Napoleon mohl počítati také s činností posádek francouzských, jež zůstaly v Gdansku, Štětíně, Kostříně i Hlohově. V této kritické chvíli však, kdy loňský neúspěch císařův v Rusku již ustupoval poněkud do pozadí před novými důkazy jeho nepřemožitelnosti, přiměla únava armády příliš rychle sestavené a ohled na pochybné chování Rakouska Napoleona počátkem června k uzavření šestinedělního příměří, za něhož se mělo jednati o mír. Příměří to bylo později prodlouženo do 10. srpna a na jeho sklonku došlo vskutku po dlouhých jednáních přípravných k diplomatickému kongresu v Praze, kde se tedy zase jednou hrálo o budoucnost Evropy.

Tento pokus o mír však neměl zdaru, neboť ani ta ani ona strana

Napětí sil
Francie.

Postup do
Německa.

Příměří.

Pražský
kongres (srpen
1813).

Nezadatelná
práva národů.

Rozpaky
Metternichovy

Obava z moci
císařské.

Přípravy
Napoleonovy.

mu vážně nechtěla, doufajíc v plné vítězství a že pro sebe získá neutrální Rakousko. A to se konečně rozhodlo pro spojence, když jim Anglie byla zaručila značnou pomoc na penězích a Metternich nabytí dojmu, že v nové koalici habsburská moc zachová vůdčí úlohu, doufaje zároveň, že cíř při konečné úpravě Evropy sleví podstatně se svých požadavků. Postavení Napoleonovo se tak zhoršilo zcela zřejmě a teprve tehdy mu nastal pravý zápas o život a smrt. Neboť Rakousko, sebravši v Čechách značné vojsko, bylo s to, aby s druhým sborem zároveň proniklo illyrskými provinciemi do Itálie, kde právě tehdy nespokojenost s vládou Napoleonovou byla neobyčejně vzrostla následkem krvavých ztrát, které italské sbory utrpěly pod jeho vedením na bojištích španělských i v Rusku.

Nástup
Rakouska.

Na provincie illyrské učinil ostatně tehdy z jižní Dalmacie útok i černohorský vladyka Petr, uposlechnuv výzvy ruské, aby se postavil proti „francouzské tyranii“. Ve Španělech tiskl vítězný velitel anglický lord Wellington francouzská vojska k Pyrenejím, zatím co švédský nástupník Bernadotte z Pomořan zesílil armádu v Braniborsku sebranou a v jejím čele se postavil.

Převaha
spojenců.

Proti převaze takto získané ukázala se bezmocnou i válečnická genialita císařova, ač spojencům i pak bylo chvílemi velmi krušno, zvláště když hlavní sbor jejich po neúspěchu u Drážďan byl nucen ustupovati do Čech. Porážka francouzského oddílu, jež je pronásledoval, u Chlumce vzpružila však jejich síly a konečně po dvouměsíčním zápasení sevřel se u Lipska 16. října nepřátelský kruh neodolatelně kolem unavených sborů Napoleonových. Tu došlo k slavné „bitvě národů“, v níž na té i oné straně teklo zvláště mnoho slovanské krve, a 18. října nezbylo poraženému císaři, než prchatí se zbytkem úplně poražené armády k západu a probíjeti se zpět do Francie Pomoháním, kde ústup jeho nadto již podstatně ohrožovalo i vojsko dosavadního bavorského spojence, který se dal v poslední chvíli Rakouskem získati.

Lipsko
(16.–18. října
1813).

V nejbližších dnech potom setřásá celé západní Německo až k Rýnu panství francouzské; staří panovníci vracejí se do Hannoverska, Brunšviku, Hessenska, Oldenburska a zároveň vytlačuje spojenecký sbor francouzské posádky také z Holandska, kde národ nadšeně vítá někdejšího stathoudra Viléma Oranžského jako svého suverénního knížete. I v Itálii rakouské vojsko postupovalo té doby vítězně a tísnilo Napoleonova místokrále k západu, zatím co lord Wellington ze Španěl v listopadu pronikl do

Osvobození
Německa.

jižní Francie a opanoval Bayonne. Dánsko bylo švédskými zbraněmi donuceno přidati se k spojencům a vydati Norvéžsko Švédsku. Francouzská nadvláda nad střední Evropou byla tak zlomena, Napoleonovo „grand empire“ rozbito a šlo nyní jen o to, jakým způsobem spojenci upraví novou rovnováhu moci v Evropě a jaké místo budou ochotni popřáti v ní Napoleonovi samému i francouzskému národu.

Pohroma
velikého
císařství.

O věci té nebylo mezi vítězi lipskými dohody předchozí. Smlouvy uzavřené 9. září v Teplicích zaručovaly především jen Rakousku a Prusku znovunabytí rozsahu z doby před rokem 1805 a osvobození německých krajů až k Rýnu. Měli spojenci nyní překročiti také tuto řeku a vnést válku na půdu vlastní Francie? V poradách jejich o tom, konaných na počátku listopadu ve Frankfurtě, převládala nejprve obava před nebezpečím zimní kampaně v kraji, jež v revoluční době ukázal, jak se dovede hájiti i za nejzoufalejších okolností. Proto se podařilo Metternichovi, který by byl rád zachoval silnou Francii jako protiváhu Prusku i Rusku, získati čelné diplomatické zástupce spojenců k tomu, že důvěrně mohl nabídnouti Napoleonovi mír, jež zajišťoval Francii rýnskou hranici a jí tak zachovával veliký úspěch revoluční proti ostatní Evropě. Zastavení dalšího postupu vojenského, dokud nebude dojednáno, císaři ovšem nebylo nabídnuto; spojenci se naopak snažili zároveň zeslabiti jeho postavení ve Francii prohlášením, že vedou válku jen proti němu a nikoliv proti národu francouzskému. Proto Napoleon nepřijal, nýbrž kladl podmínky, zaručující vliv Francie i na pravém břehu Rýna; sázel raději vše na poslední kartu, spoléhaje na to, že spojenci nejsou připraveni k zimnímu tažení; projevil jen všeobecně ochotu, obeslati kongres, na němž by se stanovily podmínky míru. V zápětí se ostatně nadto ukázalo, že nabídka Metternichova nebyla nikterak závazná. Zejména Anglie prohlásila se dodatečně proti ní, hodlajíc Holandsku nabídnouti v Belgii odškodnění za nizozemské osady Ceylon a Kapsko, jež chtěla sama podržeti; a také ruský cíř podlehl znovu rádcům, kteří viděli jen v úplném sesazení korsického despoty záruku trvalého míru.

Úmysly
spojenců.

Frankfurtská
nabídka
(listopad
1813).

Její nezá-
vaznost.

Tak došlo k dalšímu pokračování ve válce. Se strany spojenců ovšem s náležitou obezřetností. Neodhodlali se k jedinému, přímému úderu na Paříž, nýbrž přeceňujíce válečnou pohotovost odpůrcovu, postupovali podle plánu velmi složitého. Jen menší sbor, vedený rázným generálem pruským Blücherem, překročil 1. ledna 1814 střední Rýn,

Vpád do
Francie
(leden 1814).

kdežto hlavní armáda, vedená knížetem Schwarzenbergem, zamířila oklikou přes Švýcarsko do východní Francie k Langres, aby Napoleonovi odřízla spojení s jižní Francií a Itálií, zatím co třetí oddíl postupoval ze severu Belgie k horní Seině. Vůči invasi té Napoleon konal divy energie. Jeho naděje, že Francie rozvine ve chvíli krajního nebezpečí plně nadšení národního odporu, splnila se mu sice jen malou měrou. Naopak, ve sboru zákonodárném ozvaly se proti němu po prvé zase vyčítavé hlasy, jež musil rázně zakřiknouti. Země byla unavena a ztrácela zjevně víru ve šťastnou hvězdu panovníka, který byl tak daleko překročil ve své touze po světovládě meze vlastních, národních zájmů francouzských a stal se despotou, jenž dovedl vše, jen nedovedl dáti zemi trvalý mír. Proto byly síly Napoleonem na rychlo sebrané vskutku neveliké a jen váhavost a roztráštěnost nepřátel mu umožnila v lednu a únoru 1814 dočasné úspěchy obranné v krvavých srážkách v povodí horní Marny a Seiny. Přes to přese všecko nepřestával věřiti v úspěch aspoň částečný, bezpečně se zejména nesvorností nepřátel v otázce konečných cílů válečných.

Z těch opravdu zejména Rakousko stále nejevilo upřímné ochoty k bezohlednému postupu na Paříž. Schwarzenberg naléhal nejednou na příměří a Metternich dosáhl toho, že spojenci vskutku ještě jednou vstoupili s Napoleonem v jednání o mír, ovšem bez přerušování válečných operací. V únoru a březnu 1814 konal se tedy jakýsi kongres diplomatický v Châtillonu, na němž spojenci vyslovili znova ochotu ponehati Napoleonovi panství nad Francií, nikoliv však již v jejích rozsáhlých „přirozených“ hranicích, nýbrž v hranicích, jaké měla roku 1792 při počátku válek revolučních; a tato nabídka nejevila se císaři francouzskému nikterak přijatelnou.

Uznával ovšem již, že neudrží nadvlády nad sousedními zeměmi. Proto nabízel zajatému králi španělskému Ferdinandovi VII. svobodu a úplné obnovení jeho panství ve Španělsku, propustil i papeže Pia VII. konečně zpět do Itálie, kde se francouzské panství nezadržitelně hroutilo také tím, že císařův švagr Jáchym Murat, aby si zachránil Neapolsko, v lednu 1814 uzavřel s Rakouskem tajnou úmluvu a přímo na stranu spojenců se přidal. Ale spokojiti se s hranicemi roku 1792, Napoleonovi se zdálo nemožným; to mohl podle jeho přesvědčení učiniti jen král legitimní, nikoliv generál, jehož vyneslo do výše vítězství a stupňování toho, co národ francouzský sám si byl vydobyl. S utkvělou představou,

že mu jeho vůdcovská převaha a vojenské štěstí musí přece vybojovati podmínky lepší, Napoleon protahoval jednání a dosáhnout vůči Blücherovi i Schwarzenbergovi vskutku některých chvilkových úspěchů, stupňoval umíněně své požadavky.

Zatím se však spojencům podařilo dohodnouti se na spolehlivější základně společné. Co se v Châtillonu jednání neúspěšně vlekla, podepsali v blízkém Chaumontu 9. března 1814 novou úmluvu vzájemnou, kterou nejen stanovili přesně výše kontingentů vojenských, jimiž měl býti na Francii vybojován rukou společnou a nerozdílnou mír konečný, nýbrž zavázali se, že i po míru tom bude každá ze čtyř vítězných velmocí po dobu dvaceti let pohotově, aby zaručovala sborem 60 tisíc mužů jeho plnění a neporušitelnost nové úpravy poměrů evropských. A úpravu tu, jejíž některé jednotlivosti v Chaumontu byly rovněž smlouveny, měla podrobně stanoviti dohoda spojenců bez jakékoliv součinnosti Francie. Ta, vracejíc se do těsných hranic předrevolučních, byla dočasně úplně vyloučena z nejvyššího areopagu někdejší velmocenské pentarchie.

Na tyto ponižující podmínky Napoleon přistoupiti ovšem nemohl a tak se rozbilo jednání châtillonské 19. března úplně; i Rakousko uznalo nutnost rychlého postupu na Paříž a marně snažil se pak císař francouzský zadržeti jej smělým ohrožením týlu spojeneckého. V posledních dnech března objevily se nepřátelské sbory před hlavním městem francouzským. Po krátké srážce na výšinách Montmatru 30. března Paříž opravdu kapitulovala a následujícího dne vstoupili do ní jako vítězové Alexander I. i Fridrich Vilém III. a později i císař František a švédský nástupce Bernadotte.

Napoleon, který byl ustoupil k Fontainebleau, snažil se sice i pak pokračovati v odporu. Ale vše to bylo již zcela marné a marně nabízel císaři i abdikaci svou ve prospěch svého mladičkého synka, krále Římského. Senát, v němž se obratný Talleyrand ujal vedení, vyslovil jako povolaný činitel ústavodárný sesazení císařovo, jmenoval zatímní vládu a tak, byv opuštěn i svými maršály, byl Napoleon nucen 11. dubna podepsati listinu, kterou se vzdával trůnu bezpodmínečně. Zachoval jen titul císařský s peněžitou apanáží a panství nad malým ostrůvkem Elbou, kam se mu bylo okamžitě odebrati. Veliké císařství náleželo minulosti.

Naděje Napoleonovy.

Zoufalá obrana.

Châtillonský kongres (únor a březen 1814).

Murat.

Neústupnost Napoleona.

Smlouva chaumontská (9. března 1814).

Konec jednání.

Pád Paříže (30. března 1814).

Abdikace Napoleona (11. dubna 1814).

III.

KONGRES VÍDEŇSKÝ A SVATÁ ALIANCE.

Francouzský trůn. Hluboce pokořen a přestrojiv se dokonce do rakouské uniformy, jež ho měla chrániti před útoky rozvášněných royalistů jihofrancouzských, ubíral se na sklonku dubna 1814 poražený císař francouzský do vyhnanství. V Paříži rozhodovali zatím spojenci o budoucí vládě francouzské a jiných otázkách evropských. Za války nebylo mezi nimi dlouho shody o tom, kdo se má státi nástupcem Napoleonovým, kdyby císař trůnu byl zbaven. Cár, který naléhal především na jeho odstranění, nepřál si návratu Bourbonů na francouzský trůn; obíral se myšlenkou, že by vhodným nápadníkem jeho byl Bernadotte, korunní princ švédský. Teprve po nezdaru jednání châtillonského podařilo se zástupcům bratra popraveného Ludvíka XVI. nabytí více půdy v táboře vítězů; ale s podmínkou, že se národ francouzský o věci svobodně vysloví.

Nálada ve Francii. Opravdu národ ten jevil neobyčejnou apatii; byl ochoten smířiti se se vším, co mu dá konečný klid a ochráni jej před despocií a novými, zhoubnými převraty. Proto podařilo se Talleyrandovi, který byl již dříve Napoleona zrazoval, snadno vzbuditi obratnou agitací v Paříži domněni, že si Francie vskutku žádá návratu Bourbonů. Podle přání cíře Alexandra I., jenž vystupoval v Paříži zvláště okázale, takřka jako Agamemnon nové Iliady, a zároveň byl velmi pilen toho, aby se jevil ochráncem francouzských zájmů, neměli se však Bourbonové vrátiti prostě jako legitimní dědicové trůnu, s neobmezenou mocí

Ludvík XVIII. panovnickou. Ludvík XVIII. se měl státi králem z vůle národa francouzského na základě ústavy moc jeho podstatně obmezující, kterou vypracoval senát, a žádalo se od nového panovníka, aby na ni složil přísahu dříve, než nastoupí vládu. Ale Ludvík dovedl se vyhnouti tomuto závazku. Přistoupil sice slavnostní deklarací na většinu ustanovení odhlasovaných senátem, trval však na tom, že „charta ústavní“, jež nově upravovala veřejné řády ve Francii, vskutku není závaznou smlouvou mezi novým králem a národem, nýbrž jen milostivým ústupkem z dobré vůle svrchovaného panovníka, jeho „concession et octroy“.

Na tomto základě stal se vskutku králem a slavil 3. května vjezd do Paříže se sebevědomím vládce, jenž má nárok na přední místo v křesťanstvu a jehož nepochybná práva revoluční epizoda jen dočasně přerušila. Sebevědomí to snažil se zachovati i při jednání se spojenci o podmínky mírové, nepochodil však valně. Spojenci slíbili sice při uzavření příměří, že vyklidí s vojsky svými ihned Francii, jakmile francouzské posádky opustí některé pevnosti, jimi dotud v Německu obsazené; nebyli však příliš ochotni činiti Bourbonům podmínky podstatně lepší, než jaké nabízel Napoleonovi. Zejména nedocílil Ludvík XVIII. toho, aby určení hranic francouzských bylo provedeno až při obecném jednání o úpravě Evropy. Spojenci trvali na tom, že s Francií jest naložiti jako se státem poraženým, a jednání to skončilo se 30. května 1814 mírem pařížským, který vedle čtyř velmocí podepsali také zástupcové republiky švýcarské, Švédska, Portugalska a dodatečně i zástupce španělský.

Mír stanovil, že Francie stávajíc se zase královstvím zachová zásadně hranice, jaké měla 1. ledna 1792, jen s některými nevelikými přírůstky, jako byla západní část Savojska s Chambery a Annecy, v Porýnsku pak území sárské, Landau, Marienbourg a Philippeville. Rovněž zachovala Francie některé kraje, jež byly před revolucí cizí enklavou v jejím teritoriu, zejména Avignon a Milhúzy. Zato byla nucena ponechat Anglii ze svých koloniálních držav Tabago, Isle de France, Sainte-Lucie i Seychelly a zavázati se, že neopevní zbytku svých osad v přední Indii. Spojenci nevymáhali na ní však náhrady válečné, ani vrácení kontribucí a uměleckých předmětů Napoleonem sebraných, pokud byly vřazeny do sbírek pařížských.

Mírový traktát obsahoval nadto některá ustanovení další, hledící k úpravě poměrů evropských. Stanovil zejména, že Holandsko bude rozšířeno a stane se dědičným královstvím rodu oranžského; Malta zůstane Anglii, Švýcary potrvají jako nezávislý útvar státní. Rovněž o Itálii byla učiněna některá předběžná rozhodnutí.

Tam se místokrál Eugen snažil ještě v dubnu hájiti vojensky Lombardie, ale jeho síly byly zlomeny nejen zradou Muratovou, nýbrž také povstáním, jež za jeho zády vypuklo 20. dubna v Miláně a otevřelo brány vojsku rakouskému. Milánští vlastenci, jako byl hrabě Confalonieri, doufali ovšem, že setřesení panství francouzského neznamená úplný zánik italského království, Napoleonem zbudovaného, nýbrž, že království

Podmínky spojenců.

Mír pařížský (30. května 1814).

Rozsah Francie.

Úprava poměrů evropských.

Naděje vlastenců italských.

to zůstane základem skutečně národního státu vlášského. Vyslali zástupce své o to jednati do Paříže, Rakousko však, které bylo již předtím obrátilo zrak svůj lačně k Italii, mělo slib velmocí, že se mu dostane podstatného kusu poloostrova. Zatím stanovil mír pařížský ovšem jen, že Italie, pokud nepřipadne Rakousku, bude rozdělena na samostatné státy; a podobně stanovil o Německu, že bude složeno ze států nezávislých, jen federativním svazkem navzájem spjatých. O veškerých podrobnostech a vůbec o všech sporných otázkách dalších měl však rozhodnouti až kongres všech mocí na válce zúčastněných, který spojené velmocí slíbily do dvou měsíců svolati do Vídně.

Osud Italie
a Německa.

Evropský
kongres.

Tento slib obecného kongresu vzbuzoval naději, že nový řád Evropy nevzejde pouze z tajné dohody několika diplomatických zástupců vítězných velmocí, žárlivě dbalých vlastního zájmu a převahy silnějšího nad slabším, nýbrž že bude možno sdělati jej za součinnosti všech k tomu oprávněných a opřítí jak o kovovou základnu práva, tak i o skutečné potřeby a přání národů, podle slibů manifestu z roku 1813.

Úmysly vítězných velmocí. Opravdu byl úmysl vítězných spojenců zcela jiný, což ostatně již jejich chaumontská úmluva naznačovala. Čtveřice velmocí nepodnikla ohromných obětí válečných proto, aby se prostě podrobila několika zásadním ideám, namnoze ještě dosti nejasným a připouštějícím rozličný výklad. Dosáhnouti spolehlivé rovnováhy prostředkem účelných „convenances“ vzájemných bylo především jejich snahou a rovněž nebylo nikterak úmyslem jejich zrušiti odstup, který je dosud dělil od menších států a státečků, dáti se snad přehlasovati na obecném kongresu. Proto vytkli hlavní spojenci v tajném dodatku k míru pařížskému výslovně, že se veškerá rozhodnutí ve Vídni mají státi jen „sur les bases arrêtées par les puissances alliées entre elles“, kteréžto ustanovení naznačovalo zřejmě, že i po míru s Francií koalice čtyř velmocí potrvá dále jako výkonný výbor vítězné Evropy, který má svémocně a bez ohledu na moci ostatní vytvořiti její budoucí řád. Šlo jen o to, shodnou-li se tito protagonisté navzájem „à quatre“ tak, aby mohli předstoupiti před ostatní účastníky kongresu s věcí hotovou a popřáti jim jen úlohu poslušného chóru v tragedii.

Shoda jen
částečná.

V některých otázkách byla shoda taková opravdu nasnadě a hned do tajného dodatku k míru pařížskému bylo vloženo předběžné ustanovení, že Rakousko podrží v Italii všecek kraj, ohraničený tokem Ticinu a Pádu, k Holandsku že případně celé území belgické mezi Másou a

mořem Severním, kdežto zbytku levého Porýnska, pokud nezůstal Francii, bude užito za kompensaci pro Prusko a jiné státy německé. Bylo tu dále ustanoveno, že velmocí upraví ústavní poměry neutralizovaného Švýcarska, jemuž se vrátí kraj při jezeru ženevském, a král sardinský že získá k své staré državě savojsko-piemontské také území někdejší republiky janovské. Tak měl býti kolem zeslabené Francie vytvořen souvislý pás mocí silnějších, než jaké ji obklopovaly v době před revolucí, a při tom značně závislých na ostatních velmocích. V ohledu tom byla tedy dohoda snadná, těžší však bylo naléztí ji v otázkách jiných, zejména v otázce polské, saské a neapolské.

Cár Alexander I. odsunul za boje proti Napoleonovi poněkud do pozadí svou touhu po získání celého vévodství varšavského se západní Haličí, aby území to mohl jako obnovené království polské spojití osobní uníí s Ruskem; vracel se však k plánu tomu znova a znova a nebylo mu nesnadno získati proň i souhlas Pruska slibem, postoupí-li mu král Fridrich Vilém III. Poznaňsko a ostatní části, jež Hohenzollerové získali kdysi dělením Polska, že jejich država bude účelně zaokrouhlena získáním celého království saského; neboť král saský, Fridrich August III., který byl do bitvy u Lipska setrval při Napoleonovi a dosud dlel v Berlíně jako zajatec, měl býti příkladně potrestán za sklonnost k Francii.

Otázka polská
a saská.

Proti tomuto plánu trvalo však v rozhodném odporu Rakousko, které si nepřálo ani zvětšeného Pruska za souseda na severočeské hranici, ani obnovení Polska pod mocí ruskou, ježto v případě tom i zachování východní Haliče pod mocí rakouskou se stávalo pochybným. A ve věci té s Vídni svorně šla i Anglie, které se posunutí panství císařského až k Odře jevílo velmi povážlivým pro rovnováhu moci na pevnině a jež hleděla i na podstatný vzrůst moci pruské v severním Německu se žárlivostí; vidělat v něm nebezpečí pro rozvoj sousedního Hannovera, državy královského rodu anglického. Zároveň však nepřála si Anglie naopak zase toho, aby Rakousko nabylo příliš značného vlivu na poloostrově italském, k němuž politika Metternichova zřejmě spěla, usilujíc nejen o to, aby byl zabezpečen návrat arciknížat habsburských do Modeny a Toskány, nýbrž smlouvajíc se velmi podezřele i s pánem Neapolska, Jáchymem Muratem.

Odpor
Rakouska i
Anglie.

Spor o věci
italské.

S tímto švagrem Napoleonovým uzavřel totiž císař František I. 11. ledna 1814 smlouvu, kterou mu zaručoval za cenu vojenské pomoci proti Napo-

leonovi zachování panství v Neapolsku a nadto naznačoval, že by byl ochoten rozdělit se s ním i o území někdejšího státu církevního tak, aby Muratovi připadly jižní provincie a Rakousku pak severní část legací papežských s Ferrarou a Bologní. Plán byl sice tajný, ale papežská diplomacie, kterou řídil tehdy, po návratu Pia VII. do Říma, obratný kardinál Consalvi, jej tušila a nalézala proti němu oporu zejména v Anglii.

Murat a stát
církevní.

Anglie, jejíž zájem o vodstvo Itálii obklopující vzrostl okupací Malty i souostroví Jonského, nepřála si nikterak toho, aby Murat jako vasal Vídně setrval na trůně v Neapoli. Od roku 1806 loďstvo anglické chránilo před jeho útoky Sicílii jako útočiště bourbonského krále Ferdinanda IV., vypuzeného z Neapolska diktátem Napoleonovým, a angličtí státníci doufali, že by návrat tohoto legitimního panovníka do Neapole nejlépe podepřel britský vliv na poloostrově.

Neapolsko.

Kongres
vídeňský.

Rozpory neobyčejného dosahu dělily tedy vítězný čtyřspolek velmocenský od úplné shody o úpravě budoucí mapy evropské a nepodařilo se je překlenouti ani do podzimu roku 1814, kdy se po opětovném odkladu evropský kongres ve Vídni opravdu začal scházeti.

Byla to schůzka věru skvělá; na padesát členů panovníckých rodů a přes 250 diplomatických zástupců navštívilo tehdy hlavní město habsburské a naplnilo je ruchem neobyčejným a leskem, který se podivně odrážel na pozadí bídy, do níž většinu obyvatelstva rakouského byla uvrhla těžká léta válek napoleonských a státní bankrot roku 1811. Císař František I. pečoval obratně o potřeby svých hostů, neopomíjeje při tom ovšem rozsáhlou špionáží policejní a černým kabinetem náležitě dozírat na jejich důvěrné styky. Vídeňské salóny, v nichž zejména císař Alexander I. hrál přední úlohu, poznaly tehdy po prvé ovzduší vskutku světové a městem rozešuměl se neobyčejný příval zábavy, jemuž umělecké posvěcení dávala velikolepá hudba Beethovenova i vídeňské valčíky Lannerovy a při němž o církevní posvěcení pečoval svými efektními kázáními zejména slavený jezuita Kliment Hofbauer. Při tom však politická obloha kongresu nebyla nikterak zářivá, nýbrž od počátku zastřena těžkými mraky.

Jeho lesk.

Program
jednání.

V duchu tajné úmluvy pařížské zástupcové čtyř vítězných velmocí shodli se nejprve na tom, že oddělí otázku budoucí úpravy Německa od otázek ostatních; ponechali ji pětičlenné komisi, složené z plnomoc-

níků Rakouska, Pruska, Hannovera, Bavorska a Württemberska. V ostatních věcech hodlali pořídit sami nutné předlohy, vyslechnuvše při tom napřed jen zástupce Francie a Španělska. Ale úmysl ten narazil na prudký odpor státníka, jehož Ludvík XVIII. do Vídně vyslal, vévody Talleyranda.

Talleyrand přišel na kongres s úmyslem, učiniti vše, aby Francii vyprostil z trapného postavení státu poraženého a uvedl ji zpět do kruhu velmocenského souručenství jako rovnocenného člena. K dosažení cíle toho pak užil dvojí páky: jednak seskupil kolem sebe většinu mocí druhého řádu, nespokojených s podružným postavením těch, jimž jest jen přijmouti diktát velmocí; jednak dovolával se zásady, že základem nové Evropy nemůže býti jen náhodná dohoda nejsilnějších, nýbrž, že jest třeba, aby všechny sporné otázky byly řešeny s pomocí určité normy zásadní, nikoliv libovůli, nýbrž právními důvody. To souhlasilo úplně s někdejšími projevy spojenců, ale zástupce Francie nehledal zásadního hlediska k zbudování lepšího řádu evropského nikterak v heslech svobodného sebeurčení národů, nýbrž v přísném dodržení principu legitimacy a práva dynastií na plné vrácení toho, co jim za revoluce nebo despotie Napoleonovy bylo odňato.

Odpor
Francie.

Zásada
legitimity.

Byla v tom ovšem podivná ironie osudu, že zásadu tu hlásal právě muž, který roku 1789 jako biskup Autunský první navrhl zabrání statků církevních pro národní účely. Ale Talleyrand, který dovedl býti za Dantona sekretářem republiky, emigrantem za Robespiera, ministrem zahraničních záležitostí za direktoria, státním kancléřem i vévodou beneventským za Napoleona I., dovedl se se stejným zápalem nadchnouti nyní i pro božské právo panovnícké a obrátil jako zástupce Bourbonů proti spojencům hrot jejich vlastní zbraně s dovedností, jež ukazovala, jak učenlivým žákem Istivé diplomacie 18. věku byl kněz, jehož veliká revoluce učinila světským státníkem.

Talleyrand
její hlasatel.

Skutečnost, že Francie, mírem pařížským upravená, pro sebe ničeho nežádala, podporovala jej při tom stejně jako vnitřní nesvornost vítězných velmocí a proto zvítězil. Spojencům nezbylo než zřídit ústřední výbor, v němž vedle Francie i Španělsko, Švédsko a Portugalsko bylo zastoupeno a který přikazoval jednotlivé otázky komisím odborným, kde bylo pak i menším státům možno k slovu přijíti a zásadou legitimacy obhajovati své zájmy. K plenárnímu zasedání kongresu pro obtíže formálního rázu sice vůbec nedošlo, ale diktatura spojených velmocí

Jednací řád
kongresu.

byla podstatně otřesena a Francie vtiskla se mocně do jejich kruhu, čímž se dohoda o sporných otázkách stala ještě svizelnější.

Otázka
německá.

S neobyčejnými potížemi potkalo se hned řešení německé otázky. Tvrdá škola doby napoleonské vzbudila ve vlasteneckých kruzích německých přesvědčení, že německému národu nepostačí k dalšímu zdárnému vývoji pouhá jednota jazyka a kulturní vzájemnosti, nýbrž, že jest mu třeba pevnějšího spěti v útvar politický, který by nahradil někdejší říši římskou německého národa a lépe než ona dovedl odolati podobným nárazům zvenčí, jako byl náraz imperialismu francouzského. Těžko bylo však říci, jak uskutečniti ten cíl, jak dohoniti náraz to, co Německo po staletí bylo zameškalo. Skutečnost kladla státní konsolidaci oblasti německé v cestu opravdu překážky, jediným náběhem nepřekonatelné.

Poměr
Rakouska a
Pruska.

Veliká část německého lidu sídlila ode dávna v Rakousku a Prusku a oba tyto státy byly velmoci skutečné, od dob Fridricha II. navzájem žárlivé, o nichž bylo těžko se nadíti, že jedna snese prvenství druhé a národnímu hledisku německému podrobí své vlastní, evropské postavení. Oblast mezi nimi ležící byla pak naplněna třístí větších a menších území, jejichž počet v době napoleonské byl ovšem podstatně zmenšen; ale právě tím vzrostlo sebevědomí těch, jež zbyly, i jejich nárok na plnou státní suverenitu. Bylyť jaksí výsledkem dlouhého vývoje dějinného, směřujícího od dob štaufských k postupné emancipaci německých teritorií od moci ústřední, a nároky jejich uznaly spojené velmoci již ve chvíli rozhodného boje s Napoleonem, jednak přijímajíce rozličnými smlouvami na milost většinu členů někdejšího rýnského spolku, jednak obnovujíce panství některých dynastií, Napoleonem vypuzeným, ovšem s výhradou konečné úpravy rozsahu jejich území. Jak bylo možno nyní přiměti tolik panovnických rodů, aby se vzdaly v zájmu sotva probuzené ideje národní podstatných částí své svrchovanosti? Bylyť namnoze opřeny i místním vlastenectvím, u rozličných kmenů německých velmi vyvinutým, a přesvědčením, že živlu německému právě značný počet knížecích residencí dodává pestrosti kulturní, jež jej příznivě odlišuje od jednotvárnosti kultury francouzské.

Goerres.

Rázní národovci, jako byl známý publicista Josef Goerres, vydavatel listu „Rheinischer Merkur“, žádali sice, aby národní stát německý byl vybudován bez ohledu na tento dynastický partikularism, ale kdo počítal s realitami veřejného života, nemohl tak činiti.

Proto vzniká dávno před kongresem vídeňským mnoho návrhů o tom, jak by bylo možno dosáhnouti účelného smíru mezi skutečným rozdrobením vládní moci v Německu a žádoucím spojením veškeré síly národní v mohutný celek. Návrhy ty se ovšem namnoze navzájem potíraly a žádný z nich neměl náležitě pevnosti. Tak vystoupil svob. pan Stein postupně s několika projekty tohoto druhu. Byl všecek naplněn romantickým obdivem k dějinné velikosti středověké říše římské a zároveň přesvědčen o tom, že evropský zájem toho žádá, aby v Německu vznikl „ein europäischer Zentralfriedensstaat“, útvar, jenž by sice nikoho neohrožoval, ale byl přece silnou závorou proti francouzskému tlaku na Rýně. Navrhoval tedy nejprve zřízení dědičného císařství, jehož přímá působnost by se však vztahovala jen na kraj ležící mezi Francií, Labem a Alpami, kdežto ostatní části Pruska a Rakouska by zůstaly ve volnějším, jen věčnou smlouvou spojeneckou určeném poměru k tomuto jádru německého živlu. Později uvažoval však také o rozdělení oblasti té na sféru vlivu rakouského a pruského nebo o zřízení čtyřčlenného direktoria knížecího pro všechna území německého jazyka. Naproti tomu vymýšleli státníci na kongresu za Prusko jednající, kníže Hardenberg a Vilém Humboldt, rozličné jiné způsoby, které by v novém státním svazu německém umožnily rovnocennou vůdčí úlohu dynastii hohenzollerské i habsburské, kdežto vlastenečtí publicisté, jako byl Jahn, přicházeli dokonce s myšlenkou obnovení říšského sněmu anebo s návrhem, aby se Habsburkům dostalo důstojnosti císaře německého, král pruský aby vedle nich však trvale byl pověřen jako „Reichserzfeldherr“ panstvím nad vojenskou silou říše.

Veškeré tyto návrhy byly přednášeny se silným pathosem; podklad jejich byl však namnoze spíše mravní než státnické povahy a nepočítaly zejména dosti s houževnatostí, s níž panovnické rody německé, drobné i větší, byly odhodlány hájiti své úplné nezávislosti. Vedle toho stála jim v cestě i zjevná nechuť Rakouska ke všemu, co bylo s to, aby trvale podepřelo význam Pruska ve střední Evropě.

Tehdejší politika Metternichova brala se cestou dosti určitou. Vzdala se nároku na znovunabytí Belgie a někdejších venkovských zemí habsburských na horním Rýně, snažila se však vybudovati Rakousko jako moc pevně zcelenou, která zatím nehledala dalších výbojů na Balkáně, nýbrž posouvala směr svého rozpětí spíše k Adrii a do Itálie. Obnovení římského císařství nelákalo Františka I. proto, že po zániku

Hledání smírného řešení.

Návrhy
Steinovy.

Pruské
hledisko.

Cíle politiky
rakouské.

Nedůvěra
k myšlence
národní.

duchovních knížetství nebylo snadno naléztí proň spolehlivou základnu. Měl za to, že v skupině úplně samostatných drobných státek německých, na podporu silných sousedů odkázaných, nalezne nejspíše vhodnou klientelu, kterou bude možno smluvně připoutati k Vídni; poznával zároveň jasně, že účinné rozvíření národního vědomí v Německu a zesílení národní myšlenky v Evropě vůbec může býti jen na škodu monarchii habsburské, rozličné kmeny pouze mocí dynastické tradice v celek spojující. Vlastenecká „effervescence“ byla dobrá, dokud sloužila v boji s císařem francouzským, ale po dosaženém vítězství bylo žádoucí, aby ustoupila opět skromné poslušnosti poddanské.

Osnova
Humboldtova.

Za těchto předpokladů porady o federativní úpravě poměrů německých, jež se začaly ve Vídni v říjnu 1814 podle slibu naznačeného v traktátu míru pařížského, byly velmi svízelné. V pětičlenné komisi věcí tou pověřené dohodlo se sice nejprve Rakousko a Prusko přičiněním Humboldtovým o osnově základních článků budoucího spolku, ale většina ostatních států německých postavila se ostře proti tomuto programu a žádala hlučně jiného způsobu projednávání věcí. Diskuse o otázce rozšířila se pak znenáhla tak, že nastal skutečný chaos názorů a projektů navzájem se potírajících, z něhož stále zjevnější byla jen nechuť panovníků k jakýmkoliv obětem ve prospěch národní myšlenky německé.

Odpor
proti ní.

Většinu jich byla zejména nepohodlná i horlivá snaha Humboldtova, aby zvláštní článek základního statutu spolkového zaručil, že ve všech státech německých bude zřízena ústava, ochraňující poddané před despotismem, nevhodným pro národ, jenž se zbrání v ruce svrhli jeho cizí nadvlády a mocně toužil po obrození všeho veřejného života. Panovníci protestovali proti tomu jako proti zasahování do svých výsostných práv, která zároveň nechtěli zmenšiti ani přistoupením na společný soud spolkový a společnou politiku celní i obchodní, ani vybudováním společných institucí vojenských a berních. Zdálo se nemožno naléztí východisko z tohoto bludiště a rovněž svízelné bylo řešení některých otázek teritoriálních.

Spor o Sasko
a Polsko.

Zejména otázky saské. Do té zasáhla účinně také Francie, jež se ohrazovala proti úplnému deposedování krále saského i proti myšlence, aby mu v náhradu za to bylo dáno území na levém břehu rýnském. Věc saská splývala pak stále vjedno s ruskými nároky na korunu polskou, a spor velmocí zostril se na sklonku roku zvláště,

když cíř podněcoval krále pruského k tomu, aby si vojenským obsazením Sasko zajistil. Tu dosáhlo napětí mezi spojenými velmocemi takové prudkosti, že nebyla vyloučena ani jejich válečná srážka. Cíř zuřil proti Bourbonům i proti Metternichovi zcela okázale, na všech stranách obnovovala se vojenská pohotovost a 3. ledna 1815 uzavřelo Rakousko s Anglií a Francií tajnou úmluvu obrannou k „spravedlivému provedení míru evropského proti novým, nenáležitým nárokům“. Smlouva čelila zřejmě proti Rusku i Prusku a přistoupení k ní později i králové bavorský, nizozemský a sardinský. To byl ohromný triumf politiky Talleyrandovy. Spolek vítězů nad Napoleonem jevil se rozbit, Francie vstupovala zase plnoprávně do velmocenského kroužku, z něhož měla býti chaumontskou úmluvou na dlouho vyloučena, přestávala býti státem poraženým.

Tajná smlouva
3. ledna 1815.

Hrozící srážka válečná byla ovšem v následující době přece zažehnána, ježto v rozhodné chvíli jak Anglie, tak cíř couvli před možnými důsledky a obecně zvítězila zásada, že nikdo nemá dostati více než řádnou náhradu požadavků právně opřených. Králi saskému zůstala větší část jeho království; pouze severní díl připadl k Prusku, které zachovalo naproti tomu Poznaňsko, Gdaňsk a Toruň, kdežto cíř ruský byl nucen se spokojiti se zbývající částí někdejšího vévodství varšavského a to bez Krakova, který neměl připadnouti žádné z velmocí, nýbrž zůstati samostatným státekem. Také o sporných hranicích jednotlivých států německých mělo se rozhodnouti dohodou, opřenou o úvahy a výpočty statistické komise, která brala v počet nejen množství, nýbrž také pokročilost a zámožnost obyvatelstva. Zároveň blížil se ke konci i zápas o teritoriální úpravu Itálie.

Zažehnání
srážky.

Polsko.

Tam bylo především zajištěno plné obnovení státu církevního a Rakousko, jež si vyhradilo jen právo klásti vojenské posádky do Ferrary a Comacchia, přestalo proto ujímati se Jáchyma Murata; ustoupilo ve věci té před nátlakem Anglie i hrozbami Talleyrandovými, že Francie jinak na svůj vrub a se zbrání v ruce provede restauraci Bourbonů v Neapolsku proti dosavadnímu „usurpatorovi“. Tak byly překonány nejsvícelnější otázky a zdálo se, že další klidný průběh prací kongresových jest zajištěn, když všecek svět státnický, ve Vídni shromážděný, 6. března 1815 byl náhle zviřen zprávou, že Napoleon z Elby kamsi uniknuv, patrně se pokusí o to, aby na sebe strhl znova panství ve Francii.

Dohoda
o Itálii.

Návrat
Napoleonův.

* * *

Důvody
císařovy.

Útěk Napoleonův z Elby byla událost velikého dosahu. Důvody, jež vedly císaře k tomuto novému dobrodružství, byly rozličného rázu. Především věděl, že se Bourboni, kteří se zdráhali platiti mu i smluvenou apanáž, chystají vymoci jeho převezení na vzdálené Azory. Měl také dobré zprávy o těžkých rozporech mezi velmocmi ve Vidni, ale nevěděl včas o jejich smírném urovnání. A konečně naděje jeho zvyšoval mocně stav věcí ve Francii.

Poměry
francouzské.

Charta ústavní, která byla 4. června 1814 vydána, aby upravila vnitřní poměry francouzské, byla ovšem zárukou, že návrat Bourbonů není návratem „ancien régime“, ani podnětem k novému, těžkému převratu společenských a hospodářských řádů ve Francii. Její základní články stanovily setrvání při zásadě obecné rovnosti občanů před zákonem. Národ měl se jako dosud skládati z přirozených tříd společenských, nikoliv z dědičných kast stavovských; i držitelům t. zv. národních statků bylo zaručeno, že nebudou znepokojováni jejich revindikací ve prospěch někdejších vlastníků, emigrované šlechty a církve. Také závazky státního dluhu doby císařské byly královstvím převzaty a rovněž byla zaručena neodvislost a neseaditelnost soudců, svoboda vyznání a slíbená svoboda slova i tisku, tak těžce pohřešovaná pod císařstvím.

Rovnost
občanská.

Řád
ústavní.

Jako záruku proti absolutismu moci královské přinášela charta nadto i součinnost národa při zákonodárství; mělo však býti zcela jinak upraveno než v době Napoleonově, kde i senát i sbor zákonodárný byly pouhou příkrasou despocie, o vojsko opřené, a nemohly býti považovány za skutečně volená zastupitelstva. Ve věci té se charta přiklonila k osvědčenému vzoru ústavy anglické a přejala odtud hlavní kusy mechanismu parlamentního, především systém bikamerální. Vedle komory pairů, dědičných nebo na doživotí králem jmenovaných, měla státi volená dolní sněmovna poslanecká; jí příslušelo především schvalování rozpočtu a povolování daní. Králi, jehož veškeré rozkazy měly býti kontrassegnovány ministry ústavně zodpovědnými, zůstalo ovšem výhradné právo předkládati návrhy zákonů komorám, které tedy neměly vlastní iniciativy ani práva měniti bez souhlasu krále vládní předlohy. Král měl komory každoročně svolávat k sezení, zachovával však právo odročiti je nebo rozpustiti poslance.

Anglický
vzor.

Census.

Chartě chyběla ovšem ustanovení o prostředcích revise ústavní a přesné určení způsobu volby do sněmovny poslanecké i okresů voleb-

ních. Byla v ní vytčena jen zásada, že aktivní právo volební přísluší těm, kdož platí přímých daní aspoň 300 franků, a pasivní čtyřicetiletým, poplatným aspoň tisícem franků. Vysoký census ten byl tedy náležitou ohradou proti sklonům demokratickým, dáváje právo volební sotva 90 tisícům zámožných osob.

Zároveň bylo zárukou dostatečné autority moci královské důsledné zachování správní organizace, jak ji Napoleon I. byl vybudoval, s veškerou její soustředěností a všemohoucností prefektů i jejich nižších orgánů v jednotlivých departementech a podobně potrvála centralisace i ve správě finanční, vojenské, soudní i školské, takže bylo lze říci, že si Bourboni v tomto ohledu zcela bez rozpaků sedli ke stolu, který císařem byl přichystán.

Zachování
správní sou-
středěnosti.

Přesná souvislost obou režimů byla nadto vytčena i tím, že většina členů senátu přešla do nové komory pairů a že až do provedení voleb do nové sněmovny poslanecké úkolem jejím byla pověřena většina dosavadního napoleonského sboru zákonodárného. Vše to slibovalo, že Francie bude ušetřena dalších otřesů vnitřních a dosáhne klidu, tak nutného po těžkém boji. Než vskutku Bourboni nedovedli úplně pochopiti důležitost věci té a zcela upřímně se smířiti s ústupky, jež na nich okolnosti vyžadovaly.

Souvislost
s císařstvím.

Značnou měrou tak učiniti byl ovšem ochoten sám Ludvík XVIII., sestárlý, pro značnou tělnatost a dnu málo pohyblivý muž, sice plný sebevědomí rodového, při tom však ducha dosti bystrého a sklonný ke kompromisům, pokud jich život nutně vyžadoval. Ten opravdu neviděl valného neštěstí v tom, bude-li nucen vládnouti ústavně, podobně jako anglický král. Za ním však stál jeho bratr a nástupce, Karel Filip hrabě z Artois, kavalír zjevem a duší, ale obmezeného nadání, naprostý stoupenec řádů předrevolučních, jenž se sám honosil tím, že v dlouhých letech emigrace nic nezapomněl a ničemu se nepříučil. Jsa přesvědčen, že všecka revoluce byla dílem hrstky demagogů, kteří znásilnili národ ostatní, věřil, že národ ten nemá upřímného zájmu ani na svobodách chartou zaručených a že si většinou přeje návratu k stavovským řádům 18. věku.

Král.

Artois.

A přesvědčení to měla s ním i početná skupina někdejších emigrantů, která se srazila kolem nástupce trůnu jako kolem svého povoláního vůdce v pevný šik a doufala, že v brzké době dosáhne i zrušení všelikých novot, jež zůstaly v životě státním jakožto

Emigranti.

dědictví revoluce, i obnovení výsad stavovských a vrácení národních statků.

Stíny reakce. Rostoucí vliv jejich u dvora okázale se vracejícího k zevnějšnostem doby předrevoluční, jako bylo obnovení titulu „král Francie a Navarry“ nebo zřízení šlechtické gardy královské, vzbuzoval v městanstvu vážné obavy o majetek i o zásadu rovnosti před zákonem; rovněž byla zjevná snaha hierarchie o to, aby se církvi katolické zase vrátila práva, jakým se těšila v 18. věku, a aby došlo ve smyslu tom k úplné revisi konkordátu napoleonského.

Vojsko. Největší trpkost hlásila se však ve vojsku, které se za Napoleona cítilo pánem říše a nyní bylo počtem i významem svým velmi sníženo. Veliká část poddůstojníků i důstojníků byla nucena spokojiti se s žebráckou pensí nebo odstupným, zatím co šlechtičtí emigranti, kteří byli pod cizími prapory bojovali proti slávě Francie, zaujali čelná místa v armádě. S nevůli hledí voják, který byl zvyklý pod vlajími barvami trikolory viděti u svých nohou pokořenou Evropu, na bílý prapor bourbonský, který se mu stává stále více symbolem národní porážky a nespravedlivého stlačení Francie do těsných hranic předrevolučních. Kontrast mezi geniálním císařem, poutajícím davy svou mocnou osobností, a otylým starcem bourbonským, který jen nerad opouštěl lenošku, byl příliš ostrý, aby nelákal k posměškům, francouzské bytosti tak obvyklým. Nálada, jež vítala vítězné spojence jako dárce konečného klidu, rychle vyprchala a zbyl jen hořký pocit ponížení a nechuti k novým pánům říše, ježto většina národa neměla ovšem ponětí o ceně diplomatického úspěchu, jehož se Bourbonům ve Vídni vskutku podařilo právě docílití.

Naděje Napoleonovy. Ozvěna poměrů těch dolétala tedy i na Elbu spolu se zprávami o tom, jak zápas spojenců o kořist ve Vídni se stupňuje, takže není vyloučena jejich vzájemná srážka válečná. V případě tom kynulo tomu, kdo by Francií vládl, příležitost, získati si přátelství té nebo oné skupiny velmocenské a tato myšlenka sváděla císaře k obnovení hazardní hry tím spíše, že zároveň naň působily i zprávy, jak se v Neapolsku Murat chystá hájiti se zbraní v ruce svého panství proti nepříznivému rozsudku vídeňského kongresu.

Vše to působilo příliš mocně na Titana, přikovaného k malému skalnímu ostrůvku a přesvědčeného, že ani tam není trvale bezpečen před dalším ponížením a úklady Bourbonů.

Opíraje se o věrnost hrstky svých starých vojáků, kteří s ním sdíleli vyhnanství, opustil s nimi na sklonku února tajně Elbu a přistál 1. března u Antibesu. Vyhnul se royalistickému kraji u ústí Rhôny, oklikou dospěl do Dauphiné a jeho pokus o získání tamních posádek měl plný úspěch. Útěk z Elby (1. března 1815).

Obnovení císařství. Vojsko proti němu vyslané, přidává se na jeho stranu a heslo „Vive l'empereur“ šíří se po některém váhání jako požár od garnisony ke garnisoně. Bez skutečného krveprolití stává se Napoleon pánem kraje, jímž projíždí; dvůr, který s počátku podceňoval nebezpečí, byl jat panikou a prchl bez boje z Paříže do belgického Gentu, takže 20. března mohl Napoleon jako vítěz vstoupiti do Tuilerii. Byl tam vnesen na ramenou svých granátníků a věc měla význam takřka symbolický. Císař stal se zase pánem Francie, nikoliv však vůlí většiny národa, jako roku 1804, nýbrž revolucí nespokojeného vojska, k níž většina občanstva projevovala buď vlašnou netečnost, nebo dokonce s ní spojovala vážné obavy před horší budoucností z obnovené despotie vojenské a těžkých zápasů i obětí. Netečnost Francie.

Napoleon dobře vycítil náladu tu. Proto snažil se získati Francii opětovným ujišťováním, že jeho touha opravdu směřuje k zachování míru a že upraví zároveň vládu svou tak, aby i ústavní svobody byly co nejlépe opatřeny. Prosté setrvání při chartě, Bourbony vydané, nezdálo se mu ovšem ani vhodným ani důstojným; snažil spíše vrátiti se k ústavní základně svého někdejšího císařství, ale podstatně okrášlené lepšími zárukami svobod občanských. Sliby ústavní. Prací tou byl pověřen Benjamin Constant, kdysi Napoleonem zle pronásledovaný jako revolucionářský „ideolog“, a jeho návrh stal se opravdu podkladem k „Acte additionnel“, základnímu zákonu, doplňujícímu řády obnoveného císařství. Ale důvěra národa se přesto přese všecko nedostavila. Nová ústava nepostačovala požadavkům liberálů, nevěřilo se jí dosti a ani v zákonodárném sboru nebyla císaři nálada příznivá. Nikde se nejevilo ryzí nadšení, a v některých krajích bylo nutno vystoupiti s mocí proti věrným stoupencům Bourbonů. Při tom postavení císařovo bylo podstatně ztíženo i nebezpečím z venku hrozícím. Acte additionnel.

Napoleon a Evropa. Napoleon I. poznal záhy, jak se vskutku klamal o pravé situaci na kongresu vídeňském. Tím více se však snažil působiti na velmoci ujištěním, že nemíní mařiti klidu Evropy, že byv svobodnou vůlí národa francouzského opět povolán na trůn, chce uznati plně mír pařížský a

plnit jeho závazky. Ujištění to nepomohlo, stejně jako neměla úspěchu pozdější snaha Napoleonova, dosáhnouti odcizení cíře a krále pruského od jejich spojenců publikací tajné úmluvy Rakouska a Anglie s Francií z 3. ledna 1815. Alexander I. hrozil kdysi, když mu postup Bourbonů na kongresu byl nepohodlný, že na ně odpoutá „korsickou bestii“; když se věc ta však pravdou stala, obrátil úplně.

Provolání
spojenců.

Hned jak přišly první zprávy o vystoupení Bonapartově ve východní Francii a ještě dříve než dosáhl Paříže, prohlásily ho na cárův popud signatární velmoci pařížského míru prudkým provoláním za „nepřítele a rušitele klidu lidstva“, jenž stojí „hors des relations civiles et sociales“ a sám se vydal „à la vindicte publique“. Čtvero velmocí obnovilo v zápětí potom chaumontskou smlouvu a obecné mínění naplnilo se, zejména v Německu, opět hlučným ruchem vlasteneckým a tvrzením, že jest třeba francouzskou nespolehlivost lépe potrestati, než se stalo před rokem. Noví dobrovolníci kupí se kolem praporů Blücherových a tak nezbylo Napoleonovi než připravit se na nový, zoufalý zápas se spojenou Evropou, k němuž málo vítanou předehrou byla dokonalá porážka jediného spojence císařova, Murata.

Válečné
přípravy.

Neapolský král měl za to, že se zachráni nejsnáze, předejde-li vlastním útokem útoku spojenců a užije-li ve svůj prospěch i mladé síly národního citění italského, jež bylo jednáním kongresu vídeňského velmi zklamáno ve svých nadějích. Výmluvným manifestem, vydaným 30. března v Rimini, obrátil se Murat, když byl se svým vojskem obsadil většinu církevního státu, k národu italskému, vyzývá jej, aby „od Scilly až k Alpám“ svrhl panství cizích despotů a hledal v národní jednotě zajištění své svobody. Slova ta, pronášená Gaskoňcem, který sám byl také cizincem na italské půdě, ale měl za to, že by obstál jako zakladatel národní dynastie, nalezla sice ozvěnu u některých vlastenců, jako byl pozdější slavný romanopisec Alessandro Manzoni, počet jejich byl však zcela nepatrný a činnost jejich ne dosti rázná.

Murat a
národní idea
vlašská.

Lidu vlášskému, příliš zvyklému zajímati se výlučně o místní poměry drobných států a státek, bylo vše to ještě nezvyklé; zůstal netečným a také neapolské vojsko Muratovo, zesílené sotva pěti sty dobrovolníky, neosvědčilo hrdinství. Jakmile se srazilo na postupu do Lombardie s rakouskými oddíly, ustoupilo bez vážnějšího boje a po nešťastném pokusu o obrannou bitvu u Tolentina 3. května nastal rychle jeho úplný rozklad, který umožnil Rakušanům v zápětí i obsazení Neapolska.

Tolentino
(3. května
1815).

Vzdav se trůnu Murat odešel do Francie a Napoleon byl tak na vedlejší bojišti poražen, než sám mohl do boje zasáhnouti.

Spojené velmoci snažily se pak, dříve než dojde k tomuto rozhodnému zápasu a zatím co vojska jejich opět k Rýnu se stahovala, dokončiti především práce vídeňského kongresu. Chvat při tom zjevný způsobil, že se úplně upustilo od projednávání některých otázek značného významu, jako byla otázka východní a ochrana křesťanského živlu v říši turecké nebo poměr vzbouřených osad jiho- a středoamerických k jejich mateřské zemi španělské. O věcech těch se vůbec nejednalo, ač bylo zřejmé, že klid Evropy by také jejich řádného řešení vyžadoval. Vyhnouti se však nebylo možno konečnému řešení otázky německé přes to, že ztížena byla tak rozličnými nároky, navzájem se křížícími a neustále měněnými.

V ohledu tom se kongres vrátil k Humboldtovu původnímu náčrtku federativního spolku států německých, ale značně okleštěnému ve prospěch samostatnosti jednotlivých členů spolkových, a po svízelném jednání, které se vleкло celý měsíc květen, došlo konečně přece k dohodě. Třicet devět států, jejichž území zcela nebo z části bylo jazyka německého, uzavřelo t. zv. spolek německý. Tento „Deutscher Bund“ měl býti pouze velmi volným svazkem samostatných států, postaveným pod mezinárodní ochranu mocí evropských, bez jakékoliv viditelné hlavy, s nevelikou mocí ústřední, položenou do rukou rady spolkové a jen velmi neurčitě obmezující v některých ohledech svrchovanost knížat německých. Řešení to nemohlo ovšem nikterak uspokojiti vypjatých nadějí vlastenců, kteří byli hledali ve vytvoření silné a jednotné vlasti německé odměnu za napětí národních sil v boji proti Napoleonovi. Za tehdejšího stavu věci však bylo sotva možno dosáhnouti více. Spolková akta nového buntu byla podepsána 8. června 1815 a den potom došlo k podepsání t. zv. finální akty kongresové, shrnující v jediný celek hlavní výsledky ostatního jednání, jež jinak podrobněji byla obsažena ve značném množství smluv zvláštních.

Německý
spolek
(8. června
1815).

V aktě té zrcadlila se nejlépe nová úprava politické mapy evropské, podstatně odlišná od poměrů před velikou revolucí francouzskou. Především bylo tu možno pozorovati částečné zjednodušení její někdejší pestrosti; neboť úplně zmizely některé starobylé útvary republikánské, jako byla republika janovská, benátská, dubrovnická, lucká a republika spojených států nizozemských. Zmizel rovněž i houfec duchovních

Finální akta
kongresu
(9. června
1815).

Nová mapa
Evropy.

knížetství německých a množství drobných území říšských; zato vzrostla většina útvarů monarchických anebo aspoň zaokrouhlila své hranice. Ovšem měrou nestejnou.

Kořist Anglie. S největší kořistí odcházela Anglie, která zesílila svou nadvládu nad oceány získáním Helgolandu, Malty i protektorátu nad ostrovy Jonskými a směla podržeti vedle některých osad francouzských i nizozemský Ceylon a Kapsko. Byla to skutečnost neobyčejného dosahu, že po prvé v novodobých dějinách jediná moc námořní tu stanula takřka bez soupeře a s převahou tak naprostou, že loďstva ostatních států vedle britského nikterak postaviti se nemohla. Doba, kdy Nizozemci nebo Francouzi s Anglií o prvenství na mořích zápasili, zdála se býti pradávnou minulostí a také skoro veškerá doprava zámořská octla se v rukou britských. Za zisk si počítali Angličané ostatně i zřízení nového království nizozemského pod vládou Viléma Oranžského. Neboť státek ten, spojující území někdejší republiky nizozemské s provinciemi belgickými, Lutyšskem a Lucemburskem, oddaloval Francii od dolního Rýna a jevil se Anglii spolehlivým strážcem kanálu lamanžského.

Zisk Ruska. Druhá velmoc, jejíž význam podstatně vzrostl, bylo Rusko. Myšlenky některých nadšenců, že by „bílému císaři“ kynula možnost, spojití pod svou vrchní mocí v brzkou všecek veliký „národ slovanský“, jevily se ovšem na střízlivém světle skutečnosti fantastickým snem, na který Alexander I. vážně nepomyslel. Ale zachoval ze svých výbojů, jež učinil jako společník Napoleonův, aspoň Finsko i Bessarabii a vrátil jen Rakousku část východní Haliče, 1809 získanou. Zato mohl spojití největší část Varšavska jako království polské trvalou osobní unií se svou říší a posunouti svou moc tím nemálo směrem k západu. Pro národní myšlenku polskou to bylo ovšem splátkou zcela nedostatečnou, stejně jako pro ni pochybnou cenu měla ustanovení kongresu, ukládající vládě ruské, rakouské a pruské vzájemnou dohodu o zvláštní úpravě hospodářských a celních poměrů v území kdysi polském a slibující obyvatelstvu krajů těch náležitě svobody ústavní.

Država habsburská. Podstatně vzrostla a upevnila se také teritoriální základna rodu habsburského. Za vzdálené a od celku moci odloučené državy porýnské, nabývá rod ten Salcburska se čtvrtí innskou a hausruckou i území republiky benátské a dubrovnické s Dalmácií, čímž se oblast jeho moci stává teprve zaokrouhleným celkem, ovládajícím přístup na Balkán i k moři Jadranskému. Zabírala ostatně nejúrodnější část poloostrova Apeninského,

kde vliv habsburské moci nyní mnohem větším se jevil, než v době, kdy jí pouze Milánsko podléhalo. Vliv ten zaručovala také skutečnost, že Itálie vyšla z jednání kongresu vídeňského jako pouhý pojem geografický.

Národní myšlenka vlašská se na kongresu takřka neozvala, nenaleznuvši zástupců, jaké měla idea německé jednoty národní v Steinovi nebo Humboldtovi; i plán utvořiti v Itálii federativní svaz států ztroskotat, ježto bylo zřejmé, že by sloužil jen k zesílení rakouské nadvlády. Jediným výtěžkem dlouholeté periody bojů a obětí pro Itálii zdálo se částečné zjednodušení státní mosaiky, kdysi zvláště sever poloostrova vyznačující.

Tam vedle nového království lombardsko-benátského, postaveného s Veltlinem a Chiavennou pod rakouskou vládou, zůstává království sardinské, zvětšené o Janovsko a vrácené rodu savojskému, pak vévodství modenské, kde se opět vlády ujímá rakouský arcikníže František IV. d'Este, a konečně drobný státek parmský, svěřený manželce Napoleonově, Marii Luise Habsburské, kdežto větví bourbonské, kdysi v Parmě panovavší, v náhradu bylo zajištěno území někdejší republiky lucké. Stát církevní, vrácený Piovovi VII., velkovévodství toskánské, kde zase rakouský arcikníže Ferdinand vlády se byl ujal, a konečně Neapolsko, opět se Sicílií vjedno spojené, vyplňovaly ostatně, stejně jako v 18. věku, střed a jih poloostrova, který tak dlouho byl spravován francouzskými generály a prefekty a nyní měl opět zvykati svým starým pánům.

Švýcarsku s Itálií na severu sousedícímu kongres vídeňský upravil hranice tak, že k počtu devatenácti kantonů dosavadních zase přistoupil kraj vallisský a ženevský, kdežto Neuchâtelsko, ač bylo rovněž do svazku jednoty švýcarské pojato, zůstalo při tom pod svrchovaností krále pruského. Rovněž byla již ve Vídni smluvena trvalá neutralisace Švýcarska, která však teprve později, po novém ustavení jednoty, v listopadu 1815 v Paříži byla signatárními mocnostmi závazně vyslovena.

Neobyčejně složitým úkolem byla územní úprava Německa. Zde dosáhlo Prusko sice zvětšení počtu obyvatel z pěti na jedenácte milionů, nikoliv však žádoucího ucelení teritoriálního, národnostního a konfesijního. Na místo čistě německého a luterského Saska, z něhož opravdu získalo jen severní část kolem Wittenberku a Zhořelce, bylo nuceno spokojiti se na východě s polským a katolickým Poznaňskem, kdežto

Neúspěch
národní
myšlenky
vlašské.

Úprava Itálie.

Švýcarsko.

Prusko.

na západě rozšířilo katolické Trevírsko a Kolínsko spolu s krajem kolem Cách a Jülichu ležícím i s někdejší Münsterskem a Paderbornskem ve Vestfálsku starší porýnskou državu rodu hohenzollerského. Stát pruský byl tak sice napiat přes celou šíři severního Německa, od hranic francouzských až k hranicím ruským, ale tělo jeho bylo na mnohých místech příliš zúženo cizími državami a vskutku roztrženo na dvojí, nesouvislou skupinu provincií západních a východních. Zároveň získalo Prusko i Švédské Pomořany s Rujanou, bylo však nuceno postoupiti Východní Frísko a některá jiná drobnější území Hannoveru, obnovenému pod vládou rodu v Anglii panujícího a za království povýšenému.

Podobně byly rozličnými směnami a přesuny upraveny hranice ostatních států německých ve smyslu jejich účelného zaokrouhlení; největšího rozsahu po Prusku dosáhlo při tom Bavorsko. Jemu dostalo se odškodněním za území Rakousku postoupená Anšpachu s Bayreuthem, Vircpurska s Aschaffenburgem, části Salcburka s Berchtesgadenem a části kraje falckého po levém břehu Rýna. Členem německého spolku stal se také král dánský jako držitel Holštýnska a Lauenburka, získaného v náhradu za ztracené Norvěžsko, které si byla dynastie švédská vymínila na odškodněním za ztracené Finsko a Přední Pomořany a již roku 1814 na Dánech se zbrani v ruce vymohla. Při tom dosáhli však Norové branným odporem toho, že jejich kraj zachoval úplnou svéprávnost i ústavní zřízení a byl jen osobní unií se Švédskem spojen.

Takové byly hlavní obrysy nové úpravy mocenských poměrů v Evropě, kterou kongres provedl, přihlížeje při tom ovšem jen nepatrnou měrou k požadavkům hnutí národního, jež se bylo v době napoleonské mocně probudilo a jemuž příslušel tak podstatný podíl na rozhodujícím vítězství lipském. Již souvěkovci kárali kongres proto trpce, že prý kupčil prostě dušemi lidskými, bezohledně krájeje a slepuje svými statistickými komisemi rozličná území a tvoře pod jménem států umělé, mrtvé stroje. To mu vyčítali nejen vlastenci němečtí, jako Goerres nebo Gneisenau, nýbrž i Američan Jefferson a anglický demokrat Mackintosh a věc nebyla nikterak bezdůvodná. Kongres vytýkal sice ve svých veřejných projevech, že pevným východiskem jednání jeho jest zásada legitimacy, tedy hledisko právní, které se neshodovalo s přáním národů, ale mělo aspoň cenu zásadního měřítká. Opravdu řídili se státníci ve Vídni shromáždění hlediskem tím jen výjimkou; zpravidla byla rozhodnutí jejich spíše výslednicí skutečných sil mocenských, jejich tlaku i proti-

tlaku, a proto zůstaly bez účinku i návrhy hledající trvalého zajištění míru světového ve federativním spojení států a národů evropských, jako byl návrh známého sociologa francouzského hraběte Saint Simona. Na kongresu vládl ještě příliš mocně duch odborné rutiny diplomatické, vyspělé v 18. věku, a málo zmohly proti němu účinky nového nazírání na život veřejný, které ve státu nevidělo již jen organizaci moci, nýbrž útvar zosobňující ducha národního a určený k uskutečnění cenných hodnot mravních. Naproti tomu však nesmíme zapomínati, že národní snahy doby té ještě nebyly nikterak veskrze tak vyspělé a určité, aby byly mohly sloužiti za skutečné vodítko zodpovědným státníkům při nesnadné likvidaci veliké pozůstalosti Napoleonovy. Byla to spíše jen úskalí, skrytá dotud přílivem, o která dílo kongresové v budoucnosti mohlo sice ztroskotati, na nichž však ještě namnoze nebyly vztyčeny ani výstražné majáky. A jest dlužno vytknouti také, že vedle rozpínavé žádostivosti jednotlivých dynastií po získání moci co největší, jež rozličné výstřelky kongresu bylo především v soulad uvéstí, v pozadí jeho jednání se vztyčovala i snaha, dospěti k spolehlivé rovnováze moci, jež zatím se jevila jediné zárukou trvalého míru v Evropě.

V ohledu tom kongres dosáhl výsledku, jehož nebylo lze podceňovati. Dalt Evropě periodu poměrného míru tak dlouhou, jaké lidstvo novodobé ještě nepoznalo a jež se stala podkladem neobyčejných pokroků kulturních 19. věku. Finální akta z 9. června 1815 znamenala tak úspěch všeevropského úsilí a ducha mnohem podstatnější, než bylo dílo podobných kongresů předchozích, kongresu utrechtského a vestfálského; především také proto, že byla význačnou etapou ve vývoji, směřujícím v Evropě od dob středověkých k postupnému vytváření větších a skutečného života státního schopných útvarů soustavnou absorpcí drobných zemiček silnějšími sousedy. Kongres vídeňský učinil nadto i některé cenné náběhy k usnadnění mezinárodního styku hospodářského, na příklad ustanovením o plavbě na řekách, tekoucích několika státy, upravil nově předpisy o pořadí zástupců diplomatických, dotkl se i otázky otrocké a jiných věcí obecného významu. Překotný chvat, který vyznačoval jeho sklonek, nedovolil ovšem, aby se tato stránka jeho jednání náležitě rozvinula.

Hlavním důvodem k tomuto chvatu byla nutnost, podstoupiti co nejdříve rozhodný zápas s Napoleonem I. Také císař byl k němu odhodlán. Postavení jeho bylo ovšem téměř zoufalé. Spojenců nenalezl

Zásadní hlediska.

Zjednodušení poměrů evropských.

Právo mezinárodní.

Tiseň Napoleonova.

a Francie šla za ním většinou jen s nechutí do povážlivého dobrodružství nového boje s celou Evropou. Přes to se podjal ofensivy, snaže se užítí výhody, že zatím mu mohly čelit v nejbližším sousedství jen síly anglické a pruské, v Belgii pohotové pod velením Blücherovým a Wellingtonovým; neboť ruské a rakouské sbory, které měly zasáhnouti na horním Rýně, se tam teprve soustřeďovaly.

Opouštěje 12. června Paříž, Napoleon doufal, že mu bude možno porazit nejdříve severní skupinu nepřátel, a pak na druhou se vrhnouti. Než zklamal se. Tažení, které mu poskytlo na začátku některé úspěchy, skončilo se již po čtyřech dnech 18. června naprostou porážkou u Waterloo, v bitvě, jež zničila Napoleonovu armádu nadobro a otevřela hranice francouzské nové invasi.

Waterloo
(18. června
1815).

Zdrčen vrátil se císař do Paříže; naprostá skleslost, podmíněná z části také předzvěstí smrtelné choroby, střídala se v jeho duši jen chvílemi ještě s nadějí, že přece bude možno dále se brániti osudu a zburcovati sílu Francie k zoufalému odporu k vybojování snesitelných podmínek míru. Než sbory zákonodárné, které se již předtím netajily svou opoziční náladou proti císaři, donutily jej 22. června, dříve ještě než nepřítel překročil hranice francouzské, k nové abdikaci a odmítly i jeho nabídku, když jako prostý generál chtěl řídit obranu vlasti.

Abdikace
(23. června
1815).

Napoleon byl opět u konce své moci; pouhých sto dní trvalo jeho druhé císařství. Prozatímní vláda, v jejímž čele stanul někdejší člen konventu a Napoleonův policejní ministr Fouché, snažila se pak sesazeného panovníka pohnouti k bezodkladné expatriaci do Spojených států, a Napoleon odebral se vskutku za tím účelem do Rochefortu. Než přítomnost anglických křižáků před přístavem činila možnost uniknutí pochybnou a proto vstoupil císař po některém váhání, ze strachu, aby nepadl do rukou vracejícím se Bourbonům, na britskou válečnou loď „Bellerophon“, doufaje, že Anglie poskytne svému úhlavnímu nepříteli podobně velkomyslné pohostinství, jako je poskytl kdysi veliký král perský Themistoklovi. Než zklamal se zase. Anglická vláda za souhlasu ostatních spojenců se rozhodla vyvéztí ho na ostrov Sv. Heleny a již 10. srpna 1815 opouštěl padlý pán světa navždy společenstvo vzdělaného lidstva, aby v trpkém osamocení a pod tísnivým dozorem prožil sklonek svého pohnutého života na vzdálené výspě uprostřed nekonečnosti tropického oceánu.

Odjezd na
Sv. Helenu
(10. srpna
1815).

Noví páni Evropy naznačili tím, že se oddělují úplně a zásadně od muže, který v titanské opovážlivosti si troufal svou vůli učiniti zákonem samostatným státům i národům, a nejsa zvláště dobře strážěn, záhadným kouzlem své osobnosti se mohl znova státi nebezpečím pevnému řádu světa přes to, že skoro veškeré národy mu klnuly a statisíce hrobů rozsetých od Sierr španělských až k Moskvě bylo přišerným pomníkem jeho tížadosti. Spojenci se cítili při tvrdém rozsudku tom nejen mstiteli sebevědomí dynastického, tolikráte pokořeného korsickým povýšencem, nýbrž zároveň vykonavately mravního vědomí obnovené Evropy, která, svrhnuvši s krajním úsilím těžké jho imperialistické soustavy Napoleonovy, toužila po zaručeném klidu.

* * *

Po pádu Napoleonově šlo o to, jaký osud stihne Francii, která se všem jevila spoluvinníkem císařovým. V kruhu velmocí nebylo s počátku nikterak jisto, dostanou-li se Bourboni, kteří se byli tak špatně osvědčili, opět na trůn. Mluvílo se o kandidatuře syna Napoleonova, chovaného s titulem vévody Zákupského na dvoře vídeňském, a vyskytla se i myšlenka, aby francouzský trůn přešel na vedlejší, orléanskou větev rodu Kapetova. Byl si její zástupce, vévoda Ludvík Filip, syn někdejšího Filipa Egalité, v minulých letech ve vyhnanství velmi obezřetně vedl, stoje opodál od válečných podniků emigrantských, a jevil se svými občanskými sklony vhodným smiřovatelem mezi novou Francií a starým režimem. Proto byla již předtím několikráte o něm řeč, jako o možném kandidátu, a Ludvík XVIII. se netajil svou nedůvěrou k němu. Ale všechny úvahy ty padly, ježto se provisorní vláda pařížská obratně dohodla s velitelem spojeneckého vojska, do Paříže vtáhnuvšího, lordem Wellingtonem, o bezodkladné restauraci Bourbonů a Ludvík XVIII., narychlo z Nizozemí přivolovaný, mohl již 10. července uvítati v Paříži cáře, krále pruského a císaře rakouského jako panovník, jehož vláda byla jen na chvíli přerušena násilnou usurpací.

Trůn fran-
couzský.

Vévoda
orléanský.

Návrat Lud-
víka XVIII.

Revise míru.

Spojenci smířili se se skutečností tou, ale při tom nebylo nikterak jejich úmyslem, přiznati znovu poražené Francii postavení, jaké jí byl Talleyrand na vídeňském kongresu vybojoval. Již v svolání proti Napoleonovi naznačili, že mír pařížský z roku 1814 má býti podstatně

prezkoušen a doplněn tak, aby Francie přestala býti zdrojem neklidu pro Evropu, a po dokonalém vítězství překročili k tomuto dílu.

Trosky francouzského vojska byly internovány v drobných skupinách na jihu od Loiry, ostatek říše obsazen vojskem spojenců, těžké kontribuce vymáhajícím. V Paříži pak, kam se znenáhla přenesla veliká část diplomatů, předtím ve Vídni činných, nastává na podzim roku 1815 složitě jednání o nový mír. Zejména s německé strany hlásily se požadavky velmi prudké. Dobrovolníci pluků Blücherových hlásali, že by bylo nejlépe Francii rozdělit na několik států, naložiti s ní v témže duchu bezohledné nešetrnosti k dějinným tradicím, v jakém Napoleon upravoval hranice poražených zemí. To byly výstřelky vášně a msty; vážnější byly snahy některých státníků německých, vytrhati francouzskému imperialismu útočné zuby navždy podstatným zhoršením strategických hranic říše francouzské na východě, zabráním věnce tamních pevností a zejména připojením Alsaska a Lotrinska k Německu. Tomu čelila však Anglie i Rakousko z obavy před přílišným zesílením Pruska a také císař Alexander se snažil znova získati sympatie Francouzů jako jejich ochránce proti přílišným požadavkům.

Výsledkem dlouhého jednání byl konečně druhý mír pařížský, podepsaný 20. listopadu 1815. Mírem tím ztratila Francie i neveliká území, jež jí byla v roce 1814 ponechána nad staré hranice předrevoluční, zejména tedy území sárské, Landau a západní Savojsko. Byla nucena vydati umělecké památky a archivy svezené Napoleonem z rozličných krajů do Paříže, měla zaplatiti do pěti let 700 milionů franků válečné náhrady a nadto uspokojiti požadavky cizích věřitelů z doby napoleonské. Do splnění těchto reparací mělo 150 tisíc mužů spojeneckého vojska zůstatí na náklad Francie v severovýchodních pevnostech říše a jen ochota velmocí mohla lhůtu okupace na tři roky zkrátiti. Velení nad touto cizí mocí brannou bylo svěřeno vévodovi Wellingtonovi, jenž spolu s vyslanci ostatních velmocí utvořil v Paříži jakýsi dozorcí výbor, pověřený zejména bdělým pozorováním veřejného ruchu ve Francii k vyvarování se možných nových převratů. To byly velmi tuhé podmínky a po dlouhá desetiletí pocítovala je Francie, sevřená skoro na všech stranách státy silnějšími než před rokem 1789, jako nespravedlnost a jako potupné pouto, jež národní hrdost velí snášeti jen tak dlouho, pokud jeho přervání nebude možné.

Vskutku se ovšem spojenci zatím postarali o to, aby pevnost pout těch

i jinak náležitě opatřili. Téhož dne, co podepsali druhý mír pařížský, obnovili znovu někdejší smlouvu chaumontskou a to s význačnými změnami. Traktátem tím zavázalo se Rusko, Prusko, Rakousko i Anglie, že s určitou vojenskou pohotovostí budou i po odvolání okupačního vojska z Francie bděti nad tím, aby ani Napoleon ani kdožkoliv z jeho rodiny trůnu francouzského se nezmocnil a aby jakýmkoliv jiným převratem neklidná říše mír evropský neohrozila. Zároveň shodli se na tom, že budou čas od času konati vzájemné schůze „zasvěcené rozhodování věcí důležitých pro blaho a klid Evropy“. Tím vraceli se zřejmě k hledisku, proti němuž byl Talleyrand ve Vídni tak účinně vystoupil, k zásadě, že tetrarchie spojených velmocí jest povolána k tomu, aby měla nejen dozor nad poraženou Francií, nýbrž aby vůbec vystupovala jako kurátor Evropy a stala se jaksi výkonným orgánem společenstva jejích států. Byl to jakýsi nový imperialism „en quatre“, kterému se lord Byron posmíval jako svazku čtyř bloudů, kteří mají za to, že když srostou v jedno tělo, nahradí Napoleona.

Vskutku šlo především o to, v jakém duchu hodlá tato nová vrchnost, nejvyšší poručenství nad Evropou si osobující, úkolu svému dostáti, má-li vůdčí ideu, které by traktát chaumontský byl nástrojem. V ohledu tom bylo možno aspoň jakousi domněnku navázati na projev, který byl nedlouho předtím rovněž v Paříži za mírového jednání učiněn, totiž na traktát svaté aliance. Vznik jeho souvisel ovšem těsně s osobní náladou předního člena velmocenského svazu, císaře Alexandra I., a také s náboženskými předpoklady doby.

Již v předvečer rozhodného zápasu s Napoleonem, na podzim roku 1812, začal císař více než předtím podléhati sklonům mystickým; upevňuje se v něm víra, že jest vyvoleným nástrojem v rukou prozřetelnosti božské, a přesvědčení, že jest nutno naplniti veškeren život veřejný pravým duchem křesťanství, má-li dosáhnouti žádoucí obrody a zvítěziti v něm trvale světlo moci o mravnost opřené nad temnem pouhého násilí, ve francouzském císaři démonicky zosobněným. Toto zvýšené cenění náboženského prvku ve všem díle lidském se však stávalo i jinak význačným rysem této doby.

Ani v letech svých největších úspěchů osvícenský racionalismus nedovedl úplně vykořeniti v kruhu vzdělanců moc církevního pravověří, opřené o širokou základnu obecnou, a nezdořal ani pietismu, k užším kroužkům připíatého. Vytlačil zjevy ty jen po-

Německé požadavky.

Druhý mír pařížský (20. listopadu 1815).

Obnovení smlouvy chaumontské (20. listopadu 1815).

Imperialismus „en quatre“.

Jeho vůdčí ideu.

Mystická nálada císařova.

Renaissance náboženská v Evropě.

někud z popředí souvěkého života, zesíleny vracely se však opět k účinné platnosti, jakmile revoluce francouzská se svou krvavou nesnášenlivostí těžce otrásla důvěrou v samospasitelnost rozumu a podstoupila marný boj se starou tradicí církevní svými novými kultury občanskými, rázu materialistického nebo strážlivě deistického. Tu se ukázala především nezmarná síla církve katolické, s níž se i dědic revoluce, Napoleon, byl nucen volky nevolky smlouvat o nový konkordát; ke cti přišly však zároveň i citové hodnoty náboženské, pietism a mystika, hledající v nadpřirozeném vzrušení hlubší smysl života a hlásající důrazněji než církev samy, že pouhý rozum nestačí na trvalé založení blaha společenského. Hnutí romantické zmocňuje se těchto sklonů a vítá je jako vzácnou rosu, která jest zvláště s to, aby osvěžila suchopár osvicenského rozumářství. V Německu vlévá jimi filosof Schleiermacher, odchovanec církve ochranovské, novou svěží sílu do seschlých žil luterské orthodoxie, ve Francii vypovídá filosof Maine de Byran boj sensualismu a zvláště působí tu básník Chateaubriand se svým „Duchem křesťanství“ a svými „Mučedníky“ na všecko vzdělané ovzduší. Myšlenka, že lidstvo, rozervané revolučními zmatky a jejich hroznou dohrou, světovou despotií Napoleonovou, dosáhne skutečného obrození jen ve znamení věčných pravd Kristových, šíří se i do kruhů dotud úplně ovládaných světáckou skepsí.

Romantické
křesťanství.

To byly tedy sklony, jimž Alexander I. stále více a více podléhal přičiněním mužů, jako byl německý theolog Baader, a jež se konečně i v jeho politice projeví. Již ve Vídni v prosinci 1814 dal cíř svým kancléřem, hrabětem Nesselrode, ostatním spojencům tlumočiti své přesvědčení, že jedině upřímné sbratření panovníků, naplněných citěním vpravdě křesťanským a vědomím své zodpovědnosti vůči bohu, vytvoří národům spolehlivou základnu politickou a společenskou.

Návrh
Nesselrodův.

Paní Krüde-
nerová.

V rušném ovzduší sporů o hranice států zanikl sice tento hlas, ale mystická nálada Alexandrova potrvála a zesílil ji brzy potom i styk s paní Krüdennerovou, exaltovanou pietistkou livonského původu. Ta opředla cáře nadšenými výroky o jeho tajemné, veliké misi, posvětití politiku sluncem spravedlnosti, a rozličnými prorocstvími o „svatém spolku“, ohlášeném již u proroka Daniele; pařížské ovzduší působilo na něho ostatně i jinak v tomto směru a výsledek byl, že cíř předložil 26. září 1815 císaři Františkovi a králi pruskému návrh smlouvy, kterou tito tři panovníci, vzdávající trojjedinému bohu dík za vítězství v po-

sledních třech letech dosažená, prohlašují, že jsou odhodláni založiti své další styky vzájemné na věčných pravdách evangelia, na zbožné vůli k trvalému míru a křesťanské spravedlnosti, jež má řídit život veřejný stejně jako žití soukromé. Proto spojivce se v duchu pravého bratrství nerozlučně ve „svatou alianci“, pokládají se za otce veliké rodiny svých poddaných, která, ač rozdělena v trojí větev, zůstává přece jediným národem křesťanským, jehož pravým suverénem jest božský spasitel. Prohlašujíce tedy tyto posvátné zásady před tváří všeho světa, jsou ochotni do spolku svého přijmouti všechny moci, jež projeví vůli, jimi se rovněž řídit.

Sv. aliance
(26. září 1815).

Její význam.

Nebyla tedy tato „svatá aliance“ smlouva státní obvyklého rázu. Byl to spíše horoucí projev zásadní, pochopitelný po hrůzách uplynulého dvacetiletí, vůči nimž se osvicenská humanita, náboženskou vřelostí nepodepřená a pouze sílu rozumu uctívající, ukázala zcela bezmocnou.

Cíř Alexander byl přesvědčen, že se Evropa neobejde bez jednotící, nejvyšší moci. Po pádu imperialismu Napoleonova měl úkol ten převzítí spolek velmocí, nikoliv však bez mravního posvěcení a účinných záruk, že neběží o vystřídání jednoho násilí násilím druhým a že bolestná lekce, kterou prozřetelnost právě byla dala lidstvu, se neminula s účinkem. Myšlenka, obroditi politiku tím, co především mravně vázalo k sobě národy evropské, společným citěním křesťanským, byla jistě na výsost ušlechtilá; šlo jen o to, jak převéstí toto sváteční citění v praxi všedního života, a v ohledu tom traktát svaté aliance neměl žádných sankcí ani ustanovení, které by svou závazností jej byly činily pováživým i těm, kdož se s důvodnou nedůvěrou stavěli proti naději, že by bylo vůbec možno přirozený základ politiky, egoism státních útvarů, nahraditi vyšším základem mravním. Proto podepsali návrh Alexandrův bez rozpaků všichni panovníci evropští. Pouze vláda anglická tak neúčinná, vytýkajíc, že by parlament sotva schválil přijetí závazku tak málo určitého. Vážné obavy před důsledky smlouvy té projevíli ostatně jen papež i sultán turecký.

Papež Pius VII., který se byl formálně ohradil již proti usnesením kongresu vídeňského, proto že kongres bez jeho svolení schválil napoleonské saekularisace duchovních knížetství, zatracoval zásadně nadkonfesní, společné křesťanství traktátu Alexandrova. Viděl v něm zřejmé nebezpečí pro samospasitelnost církve římské, která se snažila vítězství nad Napoleonem a obecného zesílení náboženské horoucnosti využití

Odpor
papežův.

Obavy sultánovy. co nejvíce pro své vlastní cíle. Sultán turecký, který nebyl přibrán k jednání kongresu vídeňského a tím nepřímou postavou mimo společenstvo panovníků evropských, obával se naproti tomu, že svatá aliance není než zástěrka, pod níž chce císař získat ostatní Evropu k novému tažení křížáckému proti říši osmanské.

Obavy ty byly vpravdě zbytečné. Alexander I. nespojoval se slavnostním projevem svého přesvědčení naprosto cílů podobných; šlo mu jen o vytčení obecné zásady a traktát svaté aliance se vskutku nestal nikdy, ani později, v politickém životě národů evropských podkladem určitého jednání. Mluvivalo-li se přes to o svaté alianci jako o realitě politické, zosobňující ducha reakce a zneužívané absolutistickými velmocmi k tísnivému poručení nad Evropou, byla to ne zcela správná záměna její se smlouvou chaumontskou. Ta měla vskutku zcela určitý cíl spojití vůdčí panovnické evropské k boji proti revolučním proudům a stanovila k tomu i určité prostředky. Svatá aliance naproti tomu, jak to výrazně vytkl již roku 1817 ruský vyslanec v Paříži Pozzo di Borgo, vycházela ze zásady bratrské rovnosti evropských mocí velikých i drobných a měla být ve smyslu tom spíše korektivem chaumontské smlouvy. Zůstala proto jen platonickým a prchavým výrazem dobové nálady, který jako takový měl sice symptomatický význam, nikdy se však nestal východiskem opravdových akcí dvorů evropských. Proto mohl nazvat Metternich svatou alianci zlomyslně „un rien sonore“ a jeho důvěrník Gentz o ní mluvil ještě opovrhlivěji, jako o pouhé „divadelní dekoraci“.

Posměšky Metternichovy.

Rozpor mezi Vídní a Petrohradem.

Příčina, proč se právě vídeňští státníci s tak zjevnou nepřízní vyslovovali o osobním díle Alexandra I., tkvěla ovšem hlouběji. Ukázalo dlouhé jednání o úpravu nové Evropy zvláště podstatné rozpory mezi Petrohradem a Vídní a to nejen v otázkách teritoriálních, jako byla otázka polská, nýbrž také v názoru na potřeby vnitřního ústroje států, zpod nadvlády Napoleonovy k novému životu se vzpřimujících.

Základní otázky ústavní.

V ohledu tom byla tehdejší Evropa vůbec roztržena na rozličné tábory, podléhající větší nebo menší měrou heslům, která již v 18. století byla vyslovena, jejichž účinnost však neobyčejně vzrostla silnými dojmy a zkušenostmi francouzské revoluce i doby napoleonské. Šlo tu především o ideové základy státu vůbec a meze jeho moci, o to, jakých svobod se v něm má dostati jednotlivci a jakou míru součinnosti jest dlužno přiznati vedle panujících dynastií i národům při řízení života veřejného, aby Evropa v budoucnosti byla uchráněna od zhoub-

ných převratů revolučních. Neboť strach před revolucí zůstal neobyčejně silnou složkou v myšlení generace, jež byla prožila hrozné otřesy předělů 18. a 19. věku.

Vytkli jsme již nahoře, že absolutism státní moci, který se snažil podrobiti poddané veskrze svému byrokratickému poručení, ať již byl veden větší nebo menší měrou výchovnými ideály osvícenskými, v 18. věku narážel na silný odpor dvojího rázu, na konservativism stavovský, opřený o sílu historických tradic, i na hlučné volání po větší osobní svobodě jednotlivců a právu občanů, zasáhati činně do zákonodárství a správy státní. Hesla ta se ovšem proplétala navzájem dosti složitě. Vzdělané měšťanstvo na příklad souhlasí s osvícenými absolutisty v jejich boji proti stavovským výsadám k dosažení rovnosti všech pod jediným řádem právním, tleská však zároveň pochvalně při všech útocích na dvorský despotism, byť i vycházely z tábora privilegiovaných nespokojenců šlechtických. A naopak, mezi urozenými členy stavovského světa bylo mnoho upřímných ctitelů svobodomyšlné pokrokovosti.

Revoluce francouzská byla velikou zkouškou těchto hesel; rozhodla je do širokých vrstev národních, zároveň však ukázala jejich nebezpečné důsledky i vnitřní protiklady, a uvážuvši konečně po bouřlivé plavbě na písčité vojenské diktatury Napoleonovy, zplodila jen nový typus absolutismu napoleonského. Ten sice již neměl tolik mravní opravdovosti a idealismu jako někdejší osvícenství a uměl svým drsným vojáctvím jednotlivce ujařmiti zcela neslýchaně, v otázce rovnosti všech před zákonem zachovával však v platnosti zásady veliké revoluce a zdokonalil stroj státní v nejednom ohledu v duchu rozumné účelnosti. Důležité bylo pak, že tento způsob vlády z Francie pronikl v širokém kruhu do zemí sousedních a podlomil tu namnoze podstatně dosavadní místní tradice a rády.

S pádem Napoleonovým vzniká tedy otázka, co přijde na místo této soustavy, a tu vystupují naráz do popředí velmi rozličné názory a úvahy zásadní. Jisto bylo především, že jakobínský teror diskreditoval a zošklivil obecně někdejší zvučná hesla republikánského demokraticismu, opírajícího všecek řád státní o Rousseauovu smlouvu společenskou a kladoucího moc zákonodárnou i výkonnou do rukou lidu. Ideál ten zachoval sice v Evropě tu a tam, zejména ve Francii samé, hloučky ctitelů, jejich působnost na veřejné mínění byla však zatím zcela nepatrná.

Dědictví 18. věku.

Revoluce a režim napoleonský.

Pokles republikánského demokraticismu.

Směr
liberální.

Mnohem větší byl tábor těch, pro něž později zobecněl v celé Evropě název liberálů, v tomto smyslu po prvé ve Španělských obecně užitý. Rysy jeho nebyly ovšem ještě nikterak pevně vyhraněny a bylo v něm mnoho odstínů i polovičatostí; podstatou však byla touha po státu právním, jenž by byl výrazným protikladem i starosvětských řádů stavovských i novodobé policejné-byrokratické despotie. V něm se měl každý občan rovnou měrou těšiti ochraně zákona; s dědičným kastovnictvím a výsadami mělo zmizeti i tíživé poddanství lidu venkovského a jiné zbytky t. zv. feudálního řádu. Pravá svoboda měla pak doplňovati tuto rovnost občanskou a bezpečnou ochranu zákona proti jakémukoliv zvlí.

Hesla
svobodomyšlná.

Slovo svoboda zachovalo vůbec kouzelnou moc. Jím vedly i spojené dynastie boj proti tyranii Napoleonově a proto věřili mnozí, kdož bojovali pod jejich prapory, že neběží tu o příležitostné heslo, nýbrž o spolehlivý základ nové, lepší budoucnosti. Především neměl již tísniti osobní svobodu občanů, o výslovné záruky ústavní opřenou, vtíravý dozor policejní, censura, nesnášenlivost církevní a jiná omezení volnosti individuální. A stejně mělo přestatí přílišné poručníkování státu v ohledu hospodářském; zrušením cechů a obchodní svobodou měl zavládnouti nový duch hospodářské volnosti. Spolehlivou trvalost této svobodě mělo pak dáti jednak příkázání péče o vnitřní pořádek ozbrojené gardě občanské, jednak přiznání náležitého podílu poddaných na moci zákonodárné a vůbec určitý vliv jejich na řízení státu.

Ústavní
požadavky.

Stoupenci hesel liberálních většinou nemínili tím ovšem vládu lidu ve smyslu republikánské demokracie. Věděli dobře, jak málo se osvědčila za konventu francouzského; proto se zpravidla nestavěli zásadně ani proti dědičné monarchii ani proti titulům šlechtickým, nevytýkali vtíravě původ veškeré moci z vůle lidu, aniž žádali, aby všecko obyvatelstvo, i nevzdělané a nemajetné, stejnou měrou bylo účastno práv politických. Liberální publicista souvěký dal myšlenkám těm stručný výraz slovy „Le peuple n'a pas besoin d'être souverain et se mocque d'être ou non la source des pouvoirs politiques, pourvu qu'il soit représenté, vôte l'impôt et qu'il ait la liberté individuelle“. A to bylo většinou opravdu přesvědčení mužů, jejichž politické cíle nejlépe shrnul roku 1816 Benjamin Constant ve svém „Kursu ústavní politiky“. Šlo jim o umírněný režim konstituční, zaručený výslovně listinou ústavní, v níž by náležitě byl vytčen rozsah moci panovnické, a kde by postavení vzdělaného

Jejich umírněnost.

nebo určitým majetkem vládnoucího občanstva v životě veřejném i soukromém nebylo nikterak ohroženo ani stavovskými výsadami ani přílišnou mocí byrokracie, vojska a duchovenstva.

Snahy tyto měly přívržence také v kruzích šlechtických, v nichž v ohledu tom namnoze doznávaly osvícenské ideály; hlavním nositelem jejich bylo však zámožné měšťanstvo i úřednictvo. Počet uvědomělých stoupenců liberalismu ostatně nebyl v době pádu Napoleonova ještě nikterak značný, neboť politické vzdělání širokých vrstev bylo nepatrné a hlavní jeho šířitel, noviny, pronikaly, jak pro svou drahotu, tak pro censurní obtíže dosud jen nehluboko do vlastního těla národní společnosti.

Proti tomuto směru, který ovšem v každém kraji měl zvláštní zbarvení a někde se svérázně spojoval s probuzením vědomí národního, stál v příkrém odporu názor tábora konservativně reakčního. Ten hledal pravou záruku před nebezpečím revoluce především v tom, když se svoboda jednotlivce podvázá co nejvíce naprostou autoritou moci vládní a právo politické obmezí na kruh nejtěsnější. I v něm byly ovšem rozličné odstíny a ideové rozpory. Opírajíce se o zkušenosti revoluce francouzské, stoupenci jeho většinou vytýkali, že se bezpečného pořádku společnosti lidské nedosáhne naukou o původu veškeré moci z vůle národa, nýbrž naopak opřením vlády o její legitimní, dějinné základy a zejména důrazným vytčením božského původu práva panovnického. Vládcí, který jen bohu jest zodpověden za své konání, má zůstatí veskrze svrchované rozhodování ve státě, a v ohledu tom obhájci reakčních hesel, aspoň z části, nikterak neodmítali účinnějších prostředků panování, kterým ostatní panovníky naučilo nelegitimní císařství napoleonské v ohledu správním, vojenském, berním i policejním. Absolutism jim zůstal nejžádoucnější formou státní, nikoliv však absolutism osvícenský; neboť někdejší důvěra v přirozené, dobré pudy společnosti lidské a účelnost výchovy nižšího lidu k pokroku ustoupila namnoze zcela jiným názorům.

Hrabě Kašpar Šternberk napsal ve své autobiografii o generaci, jež prožila hrůzy revoluce a válek napoleonských: „Die Erfahrung hat sie klüger, aber nicht besser gemacht; sie verlor am Ende den Glauben an die moralische Vervollkommnung des Menschengeschlechtes.“ Tento hořký soud byl jistě upřílišený, ve vyšších kruzích však nabyl tehdy odklon od někdejšího optimismu v názoru na podstatu lidské bytosti opravdu povážlivou měrou půdy a vedl k názoru, že se lidstvu neposlouží nikterak všemožným šířením rozumové osvěty na ujmu víry

Nečtetnost
liberálů.

Tábor kon-
servativní.

Legitimism.

Reakční
ideologie.

a rádu věky posvěcených; pouze náležitým šetřením jejich jako spolehlivé základny dosáhne se vývoje vskütku přirozeného. Dynastie se mají proto vystříhati soupeřství s vyššími stavy i s církví, neboť jen tak jim bude možno s úspěchem čeliti demagogii, která svými svobodomyšlnými nároky strojí rozvrat společenské budovy a opakování revolučních bouří. Nikoliv o nespolehlivé a moci žádostivé měšťanstvo jest se králům oprítí, nýbrž o šlechtu a kněžstvo, nikoliv na všetečnou inteligenci, nýbrž na tradici jest se jim spolehnouti. Hlavní vinu na hrůzách revoluce má filosofie osvícenská, jež vzala lidstvu viru v nadpřirozeno a podkopala autoritu. Vzdělání vědecké jest vůbec síla, která může výbušně působiti a proto jest třeba dozírati na ni bedlivě. Tato reakční hesla nalézala pak zvláště mocnou oporu v hnutí romantickém.

Nedůvěra
k věd.

Romantism
oporou reakce.

Hnutí to, ač samo vrcholilo v krajním subjektivismu, vytýkajícím právo geniální osobnosti na setřesení všech tísnivých pout a pravd, dospívalo ze zásadní nechuti k všednostem doby přítomné namnoze k blouznivému idealisování feudálního středověku. Vynášelo jej za dobu šťastného souzvuku společenských sil i vroucí tvořivosti původní a tím i za dobu pravé duchové svobody. Přemíra nevázanosti citové a z ní vzešlá vnitřní rozkolísanost přivedly na příklad v Německu mnohé vůdčí romantiky, jako byli Fridrich Schlegel, Novalis nebo Kliment Brentano, do lůna katolicismu a jeho tajuplné mystiky kultové i učinila je nadšenými hlasateli trvalého spolku trůnu s oltářem, který byl prý nejprve reformací, prazdrojem všeho ducha revolučního, a pak osvícenským rozumářstvím k škodě lidstva porušen.

Tak vznikala z otřesu, způsobeného revolucí a illegitimitou napoleonským, skutečná doktrína reakční, vnitřně příbuzná myšlenkám doby protireformační a stavějící se proti osvícenské filosofii namnoze v podobný poměr, jako kdysi katolická restaurace 16. věku proti humanistickému kriticizmu. Zvláště účinným theoretikem jejím stal se bernský učenec Karel Ludvík Haller, jehož spis „Restaurace vědy o státu“ ostře odmítal zejména nauku o původu svrchovanosti z vůle národa a hlásal, že patrimoniální stát středověký se šlechtou a stavovskými svobodami jest útvarem pravé přirozenosti lidské nejlépe vyhovujícím. A také mnozí jiní mužové učení, ač nešli tak daleko, pomáhali rozvoji směru konservativního proti hlediskům liberálním. Tak působil mocně i na pevnině spis Burkův o revoluci francouzské a jeho tvrzení, že stát jest dlužno oprítí o to, co organicky roste z tajemné dílny

Haller.

Burke.

věků, a nikoliv o výplody rozumářské teleologie a povrchního pokrokářství.

Podobná hlediska šířila i historická škola právní v Německu, která vycházela z Herderovy nauky o zázračné tvořivosti ducha národního a tvrdila, že stejně jako jazyk i právo a řády veřejné jsou přirozeným a svérázným plodem tohoto ducha. Proto není možno měniti je a vytvářeti uměle na základě pouhé účelnosti rozumové, stěsnati řády státní v několika suchých odstavcích listin ústavních nebo základních práv všelidských. Významným zástupcem směru toho stal se na příklad slavný právník německý Savigny, jehož spis „Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung“ se obracel zejména proti myšlence, aby celá oblast německá dostala jednotný zákoník jako byl Code Napoleon, a aby takový umělý výtvar nahradil přirozené vzrůstání právních rádu z místních, historických předpokladů.

Historická
škola právní.

Savigny.

Snahy reakční měly ovšem svou slabou stránku zejména v tom, že bojovaly proti vládě rozumu individuálního namnoze samy rozumovými vývody. Díla osvícenství nebylo prostě možno úplně odčiniti. Někdejší přirozená a jakási pudová síla víry byla v mnohém směru nezhojitelně otřesena skepsí; nevěřilo se již tak robustně jako věřival člověk předosvícenský v zázraky a stejně nebyl již možný návrat k tvrdostem společenským nedávno minulé doby. Cítění humanitní a filantropické vzrostlo od polovice 18. století v duších evropského člověka příliš mocně a nedovolovalo obnovovati snad právo útrpné nebo jiné prostředky, jež by byly s to, aby poddaného dokonale podmaňovaly vrchnosti. Přes to přese všecko měly reakční theorie veliký význam; bylyť pro vládnoucí vrstvy velmi lákavé, ježto jim umožňovaly brániti se snáze nárokům měšťanstva na rovnoprávnost v životě veřejném a vůbec snahám o novou úpravu rádu společenských, která nebyla možná bez obětí se strany stavů privilegovaných.

Vratkost
reakčních
snah.

Filantropie.

Tak stanuly proti sobě v době pádu Napoleonova skoro v celé Evropě v zřejmém protikladu tábor snah svobodomyšlně-konstitučních a tábor reakčně-autoritativní, jsouce hotovy k zápasu o vnitřní úpravu států, v nových hranicích se ustavujících. Mezi ostře vyhraněnými stanovisky jejich byly ovšem možné rozličné přechody a zprostředkující, kompromisní řešení a skoro v každém kraji měl v následující době jejich vzájemný zápas odlišný průběh. Zvláště důležité bylo však jaké hledisko ve věci té zaujme nejvyšší tribunál velmocenský; a tu byla

Caf Alexander
a Metternich.

od počátku zřejmá příkrá neshoda mezi cářem Alexandrem a vůdčím státníkem rakouským, Metternichem.

Konstitucio-
nalism
Alexandrův.

Viděli jsme, že cář nebyl nepřístupen romantickým sklonům křesťanského mysticismu a že v traktátu svaté aliance nepokrytě naznačoval víru v božský původ moci panovnické. Ale toto křesťanské citění nebylo spoutáno tuhým konfesijním tradicionalismem a nevyklučovalo nikterak ústupků rostoucímu volání po větší svobodě a zárukách ústavních. Alexander I. snažil se již před zápasem s Napoleonem učiniti z Ruska stát opřený o vládu zákona a s konstitučním zřízením. Obtíže, na něž narazila zejména ústavotvorná práce Speranského, přesvědčily jej ovšem o tom, že nepřipravená půda ruská žádá v této věci postupu zvláště obezřetného. V pokročilejších krajích západních bylo však podle jeho mínění možno vystřici se zhoubných otřesů revolučních nejspíše povolováním ústavních řádů, které by v klidu odváděly vzduché vody veřejného mínění stranou a chránily tak hráz budovy státní před násilným protržením. V tom smyslu jevil se mu konstitucionalism věcí zcela účelnou; ovšem nikoliv konstitucionalism, který by v podstatných kusech otrásal mocí panovníkovou a činil ji úplně závislou na vůli národa.

Anglický
vzor.

Nemělo se ve věcech těch především kráčet ve šlépějích revoluce francouzské, jejíž ústavní pokusy, opřené o všemohoucnost jediné komory zákonodárné, vedly k vládě luzy; spíše bylo třeba přidržit se osvědčeného vzoru anglického, kde vedle panovníka parlament, složený z komory lordů a dolní sněmovny, v životě veřejném důstojně si vedl a kde zejména vládnoucí strana toryů byla daleka jakéhokoliv zlehčování trůnu a zeslabování státní autority. Anglická ústava osvědčila se jako šťastný kompromis mezi svobodou a vázaností, s nímž bylo možno snad i na pevnině vystačiti. Pod přímým vlivem Alexandrovým vznikla tedy v tomto duchu ústavní charta francouzská; také v novém království nizozemském se tak mělo státi a rovněž zaručil se cář Polákům, že jejich obnovené království obdrží ústavu podobného rázu. Netajil se zároveň svým přesvědčením, že by i dynastie, nově dosazené na trůnech v Německu, Itálii a na Pyrenejském poloostrově, měly jíti touže cestou, kterou ostatně byla již roku 1812 zvolila i Sicílie, když přiměla svého bourbonského krále k tomu, aby ostrovu dal ústavu s parlamentem o dvojí komoře.

Cářova ne-
důslednost.

Cář Alexander, jehož význačným rysem byl sentimentální sklon viděti kolem sebe štěstí a spokojenost, nebyl si při tom ovšem

dosti vědom plného dosahu ústavních ústupků. Czartoryski pravil o něm, že má v nich zálibu jako v ušlechtilém divadle; miluje sice zevní, jásavé projevy svobody, vážné důsledky její ho však lekají. Pravda toho výroku ukázala se později skutečně, zatím však bylo důležité, že ruský cář byl ochoten umírněně liberálnímu směru v Evropě státi se mocným příznivcem a že měl za možné i jeho spojení s věčnými pravdami evangelia a otcovsky laskavým poměrem panovníka k poddaným.

Na pólu zcela opačném stál vůdčí státník rakouský Metternich a jeho pán, císař František I. Císař rakouský byl povaha citem a obrazivostí stejně chudá, jako jimi přílišně překypoval Alexander I. Jsa otrokem své studené pedanterie a hledaje úkol panovnický především v pilném vyřizování věcí podružných, měl přirozenou nedůvěru podřízeného ducha ke všemu co jest vzletné i k jakýmkoliv zásadním novotám tím spíše, že opětovně neúspěchy v boji s revolucí i Napoleonem jej učinily zahořklým a nedůvěřivým. Více než dvacet let strávil v tomto boji, v němž se jeho trůn několikrát zachvěl. Skutečnost, že roku 1795 v jeho vlastních zemích byly odhaleny ojedinělé náběhy k tajnému spolkařství revolučnímu, jež byly ovšem ihned přísně potlačeny, vtiskla se do jeho mysli trvale a zanechala tam hlubokou rýhu odporu ke všem spontánním hnutím. V letech 1808—1809 povolil sice na chvíli heslům vlasteneckého nadšení a hledal jimi vítězství; nenalezl však než nové, nejhlubší pokoření. Spolehl se pak raději úplně na svou přirozenou lstivost, obratně zakrývanou dobráckou laskavostí k drobným poddaným, vůči nimž si hrál na božskou prozřetelnost. Autoritu panovnickou, jak ji přejal z rukou otcových, střežil žárlivě a nebyl ochoten s nikým se o ni dobrovolně dělit. Ve všem novém tušil revoluci, jež zůstávala nejsilnějším vjemem jeho strážlivého života duševního; spolehlivou se mu jevila jen všední rutina státní správy, panovníkem osobně kontrolovaná. Pro ústavní požadavky soudobé měl jen opovrhlivé odmítnutí, které vyslovil výrazně vůči uherským stavům známými slovy: „Totus mundus stultizat, et relictis suis legibus, constitutiones imaginarias quaerit.“

Císař
František I.

Jeho
misoneism.

Tento vyslovený misoneism císařův nalézal význačné doplnění v osobě jeho kancléře. Kliment Václav hrabě, později kníže Metternich-Winneburg, jeden z drobných šlechticů říšských, kteří ve službách habsburského dvora našli rychlou kariéru, nevedl si ve věci té ovšem

Metternich.

tak prostě jako jeho pán. Rozený diplomat a blaseovaný skeptik nebyl nikdy s to, aby opravdu procítil žár mravní opravdovosti, s nímž většina jeho souvěkoviců přistupovala k otázkám národním i ústavním. Liboval si v blýskavých paradoxech, ale měl nedůvěru ke všemu nadšení a dovedl se se svěťáckou povýšeností usmívati i zanícenosti romantiků, ač podle potřeby ochotně užíval zbraní i z jejich duševní dílny. Jediným vodítkem mu byl vzrůst moci habsburské, která se byla od roku 1813, tak neočekávaně povznesla, a tu nepochyboval, že jak národní uvědomění tak hnutí konstituční nemohou přinést zesílení, nýbrž jen nebezpečí monarchii, založené úplně na dynastické základně a složené z nejrozličnějších národností.

Jeho maximy. V ochotě cíře Alexandra, podporovati svobodomyšlné snahy v západní a střední Evropě viděl především jen vypočítavost, jež směřovala k zesílení ruské hegemonie v celém křesťanstvu, a byl tím více odhodlán čeliti jí veškerou silou své obratné bytosti. Při tom však nepomíjel odpor svůj přiodívati duchaplným rouchem zásadních tvrzení a maxim, vytýkáje zejména, že na Evropu po tolika zápasech krajně vyčerpanou jest třeba hleděti jako na rekonvalescenta. Jen klid může zhojiti rozervanou společnost, klid, který nesmějí rušiti ani předčasné pokusy o ústavní novoty, ani jakékoliv jiné činy, které by mohly otrásti autoritou těch, kdož jsou povolányi lékaři churavého lidstva. Ve vřelé touze po zárukách svobod ústavních a politických viděl Metternich ostatně jen dočasnou epidemii, která mine, jakmile se setká s náležitou pevností, kdežto každá nevhodná ústupnost by se mohla státi nebezpečným otevřením skřínky Pandora a rozpoutati revoluci. „Le bout de la politique contemporaine est et doit être le repos“, bylo jeho souhrnou státní moudrostí, kterou pronášel s vážností orakula jako vznešenou pravdu nepochybné platnosti.

Tímto umíněným kvietismem stal se Metternich skutečným antipodem Alexandrovým při vnitřní úpravě nových států, takže zároveň co cíř doporučoval svobody ústavní, rakouská diplomacie hleděla všude od jejich uskutečnění odváděti a to namnoze i výslovnými smlouvami, jako byla na příklad smlouva, uzavřená s neapolskými Bourbony v červnu 1815, kterou se král Ferdinand při návratu do Neapole zavazoval, že nedá své zemi ústavy, jež by nesouhlasila se zásadami státního zřízení v rakouském království lombardsko-benátském. Se svým literárním pomocníkem Fridrichem Gentzem dovedl Metternich

Zásada kvietismu.

Videň ohniskem reakce.

nadto neúnavně varovati před nebezpečím, jež státnímu a společenskému řádu stále hrozí od valně rozšířené sekty jakobínských demokratů, osnující v šeru svých doupat veliké spiknutí proti všem zásadám autority; neboť si byl dobře vědom toho, že obavě před tímto nebezpečím cíř při veškerém svém sklonu k svobodomyšlným heslům jest velmi přístupen.

Tento zřejmý rozpor mezi Vídní a Petrohradem činil tedy od počátku pochybným, bude-li čtyřspolek vítězných velmocí opravdu s to, aby jako jednotný činitel v dalších dějinách evropských vystupoval a to tím spíše, že byl zatížen také zjevnou nedůvěrou anglické politiky k postupu ruského cíře. Také v Londýně měli podezření, že se za snahou Alexandrovou, vytvořiti pod vedením velmocí co největší solidaritu křesťanského světa v Evropě a společnou bratrskou dohodou vyřizovati mezinárodní spory, skrývá tajná snaha Alexandrova po dalším zvýšení moci ruské na pevnině. Anglie bála se, aby ruský imperialism s olivovou ratolestí v ruce nevystřídil imperialism francouzský, třímající válečnou pochodeň. Proto se angličtí zástupcové již ve Vídni přičinili o to, aby na příklad otázka ochrany křesťanů v Turecku, kterou cíř chtěl učiniti předmětem všeevropské péče, zmizela nevyřizena s denního pořádku kongresu, a proto stavěla se Anglie také později rozhodně i proti jiným podobným návrhům, ať již směřovaly k společnému zakročení válečnému proti řádění severoafrických pirátů alžírských a tuniských v moři Středozezemním, nebo k společné pomoci Španělsku, aby mohlo snáze zdolati odboj svých osad v Novém světě.

Nedůvěra „velryby“ k „medvědu“, která pak zůstala význačným rysem evropské politiky po celé 19. století, hlásila se zjevně již tehdy. V otázkách ústavních tuzí toryové, jako byli lordové Wellington nebo Castlereagh, zástupce Anglie na vídeňském kongresu a později ministr věcí zahraničních, kteří právě vládli v Anglii, byli mínění velmi konservativního; závodili s Metternichem v kvietismu i obavě před násilnými převraty, a dávali mu úplně zapravdu, takže na příklad i ona smlouva rakouská s Neapolskem došla plného schválení kabinetu londýnského.

Stanoviště zcela kolísavé zaujímalo naproti tomu v kruhu velmocí ostatních Prusko. V politice evropské stálo blíže Petrohradu a vidělo v přátelství cířově bezpečnou oporu; ve věcech vnitřních však král

Nedůvěra Anglie k Rusku.

Konservativnost toryů.

Prusko.

Fridrich Vilém III. cítil v pedantickém šosáctví Františka I. směr sobě duševně sprízněný a podléhal silně vlivům výmluvnosti Metternichovy.

Ze všeho toho bylo zřejmo, že velmocenský čtyřspolek má velmi chatrnou soudržnost vnitřní a že slavnostní úmluvy, na podzim roku 1815 v Paříži podepsané, opravdu stěží asi budou mít sílu takovou, aby zajistily lidstvu evropskému nový řád práva a trvalé dohody na místo dosavadního rozhodování sporných otázek mocí a převahou.

IV.

OD SMLUV PAŘÍŽSKÝCH KE KONGRESU
OPAVSKÉMU.

Obnovující v listopadu 1815 smlouvu chaumontskou spojené velmoci ^{Vnitřní napětí} hleděly na Francii se zřejmou nedůvěrou jako na kraj plný nebezpečných ^{ve Francii.} podkopů, kde může snadno dojít k novým výbuchům revolučního ducha proti právě smluvené úpravě poměrů evropských. Představa ta byla aspoň potud správná, že vnitřní napětí ve Francii bylo, a to mnohem silnější, než roku 1814, po prvním pádu Napoleonově. Stupňovala je neobratnost Bourbonů i vášně, které rozsil císařův návrat z Elby. Když se ujímal po bitvě u Waterloo Ludvík XVIII. znovu moci nad svou říší, dával sice najevo, že stodenní vláda Napoleonova byla v jeho očích pouhou epizodou bez podstatného významu; než nebylo tomu tak. Většina národa francouzského jevila se tehdy ovšem politicky takřka apatickou, bystrý pozorovatel mohl však snadno postřehnouti v něm hlubokou propast, jež dělila od sebe dva nesmiřitelné tábory.

Bylo je možno označiti jako tábor trikolory a tábor bílého praporu. Stoupenci prvního nenáviděli Bourbony, pod ochranou anglických a pruských bodáků do Paříže se vracející, jako hrobaře národní slávy a pouhý nástroj nenávislné ciziny. Viděli v nich zároveň živé nebezpečí pro všecek pokrok a občanskou svobodu, vtělenou moc temna a předsudků, které Francie byla setřásla, rozvinuvši slavně trojbarevný prapor na místo bílé vlajky bourbonské. Tábor ten nebyl ovšem nikterak pevnou stranou politickou, nýbrž spíše jen zcela neučleněnou směsí nespokojenců, z nichž jedni lnuli k císařství, právě padlému, jako symbolu národního rozletu, druzí, vpravdě velmi málo četní, zůstávali věrni ideálu republikánskému, a někteří konečně nebyli sice v zásadě proti obnovenému království, ale přáli si na trůn kohokoliv jiného než Bourbony; neboť nevěřili jejich ústavním slibům a viděli i v chartě ústavní prostou léčku a klam.

Tábor bílého praporu naproti tomu stojí pevně při Bourbonech ^{Tábor bílého praporu.} a nejen to, má ostře vyhraněné křídlo reakční, jemuž cílem je úplný návrat ancien régime, vláda dvora, šlechty a církve, psanou ústavou

neobmezená. A právě toto křídlo sunulo se mocně do popředí heslem, že jest třeba mstiti neúprosně zradu nově spáchanou stoupenci císařství na legitimním králi a užiti příležitosti té zároveň k úplnému vydupání revolučních sklonů v národě. Zejména na jihu francouzském vybuchla potřeba pomsty hned po pádu Napoleonově v krvavém stíhání bonapartistů, někdejších jakobinů i kalvinistů, již se dostalo názvu „terreur blanche“ a která některé departementy dočasně dala takřka v pln hrůzovládě ozbrojených band royalistických.

Bílý teror.

Chambre introuvable.

V tomto ovzduší, kdy zároveň veliká část krajů francouzských byla obsazena vojskem spojenců, došlo v létě 1815 k volbám do sněmovny poslancek na základě zatímního řádu volebního, který sice užil volebních kollegií doby napoleonské, ale dával vládním zástupcům značný vliv na ně. Zastržený tábor protibourbonský se proto voleb takřka vůbec neúčastnil a sněmovně, z nich vyšlé, dostalo se přezdívky „chambre introuvable“, ježto sám král vyslovil svůj podiv nad tím, jak bylo možno nalézt ve Francii komoru tak veskrze royalistickou.

Strana ultras.

Záhy se ukázalo ovšem, že royalism její jde dále, než koruně samé bylo milo. Mělit v nové sněmovně rozhodnou převahu t. zv. ultras, někdejší emigranti a jejich přátelé, kteří s živelnou nenávisť ke všemu, co bylo dílo revoluce a císařství, spojovali určitý program návratu k stavovským řádům 18. věku, podle něhož se koruna neměla dělit o moc ve státě s nikým jiným než se šlechtou a hierarchií. Střední stav, měšťanstvo a byrokracie z něho vyšlá, jimž charta ústavní zaručovala rovněž podíl na moci té, jevila se jim hlavním nepřítelem a vlastním dědicem odkazu revolučního, který ultras chtěli potírat jak v praxi, tak v teorii.

Bonald.

Ideovou základnu strany reakční ve Francii nejostřeji vyslovil svými spisy i řečmi učený hrabě Louis de Bonald, který otevřeně čelil podstatě veškeré novodobové vzdělanosti filosofií zcela scholastického rázu. Vlastním původcem revoluce jevila se mu, stejně jako mnohým jiným stoupencům reakce, osvícenství se svou důvěrou v sílu individuálního rozumu. Důvěra ta byla však založena na bludu. Nikoliv rozum jednotlivcův, nýbrž tradice opřená o mystickou sílu společného citění a nadpřirozené zjevení dává nám pravé poznání, a také v řádu sociálním i politickém individuum nemá práv vlastních, nýbrž všechno právo tkví jen ve společnosti samé, jejíž přirozené základy spočívají na věčných pravdách mravních; pouhá rozumová úvaha je nemůže

stejně měniti, jako nemůže měniti zákony tíže a jiné předpoklady přírodní.

Těmito zbraněmi získanými v staré zbrojnici protireformační Bonald porážel nauku Rousseauovu o svrchovanosti národa i voltairovskou toleranci, žádaje za souhlasu celé strany ultras, aby stát francouzský vešel opět v nejtěsnější spojení s církví katolickou k boji proti novodobým bludům, obnovil někdejší výsady šlechty i duchovenstva, cechy i dědičnou magistraturu a vrátil zabrané statky národní emigraci i církvi anebo dal za ně aspoň náležitou náhradu.

Opatrnost žádala ovšem toho, aby se s požadavky těmi nešlo ihned do sborů zákonodárných, a proto ultras přistoupili zatím, ač někteří i to jen se zásadní výhradou, na základnu charty ústavní, doufajíce, že se jim podaří podkopati ji znenáhla úplně a dosáhnouti tak svého. Čeho však žádali bez výhrady, bylo kruté stíhání význačných přívrženců Napoleonových a všech jinak kompromitovaných. Stejně jako kdysi montagnardům, jevila se i jim nelitostně trestající ruka spravedlnosti, kat i žalář, nutným prostředkem k zabezpečení státu a zastrašení protivníků ancien régime; i vymáhali to úsilně na králi.

Ludvík XVIII. uvítal sice s potěšením úspěch royalistické strany při volbách a užil ho k tomu, že se zbavil dotavadního ministerstva, v němž mužové, jako Fouché a Talleyrand, měli vedení. Na jejich místo vstupují nyní mužové noví, v čele s předsedou ministerstva, vévodou z Richelieu. Tento nositel starého jména býval emigrantem a ztrávil dlouhá léta vyhnanství skoro veskrze v Rusku, kde jako cářský guvernér přispěl zejména k rychlému rozkvětu Oděsy; nebyl však stoupencem strany ultras, nýbrž věřil, že jedině zachování kompromisu mezi starou a novou Francií, který dávala charta, umožní rychlou obnovu vyčerpané a ponížené země a upevní stolec bourbonský. Proto byl proti zjevné reakci i proti krvavému stíhání vinníků, a s ním se shodoval ve věci té sám Ludvík XVIII.; neboť nepřál si nových těžkých otřesů společenského řádu v zemi a byl hotov upo-
slechnouti ve věci té rad cáře Alexandra, který se netajil přesvědčením, že jen včasnými ústupky novému duchu a nikoliv bezohledným bojem s ním se zažehná nebezpečí opětovných výbuchů revolučních ve Francii.

Než starý král nebyl zcela pánem svého okolí. Mocným tlakem na jeho rozhodování působí stále jeho bratr a nástupce, hrabě z Artois,

Program reakce.

Volání po tvrdě ruce.

Vévoda Richelieu.

Sklon k ústup-
kům ústavním.

trůnu.

jenž se stal idolem strany ultras. Princ ten nepochopoval naprosto, že strana reakční bojuje namnoze více za své zájmy, stavovské i církevní, než za skutečnou sílu moci korunní, jejíž hrozná katastrofa roku 1789 byla přece z valné části způsobena právě bezohledným sobectvím a neústupností privilegovaných vrstev. Svým vlivem způsobil princ, že reakcionáři zvítězili aspoň částečně v otázce soudních persekucí. Přesto, že král při návratu do země vydal rozsáhlou amnestii, dochází nyní ke krutým proskripcím. Vynětím četných skupin z amnestie, zřízením zvláštních t. zv. prevotálních soudů, stíháním t. zv. královrahů, to jest členů někdejšího konventu, suspensí zákona o osobní svobodě a jinými podobnými opatřeními padl na říši těžký mrak krvavého přístrachu. Odsouzení a zastřelení slavného maršála Neye, útěk mužů, jako byl strůjce vojenské slávy nové Francie, Carnot, šířící se uda-vačství a policejní špehounství, vše to způsobilo ovzduší, v němž tajná rozhořčenost tábora trikolory jen vzrostla v hněv nesmiřitelný, který stupňoval mocně vnitřní nezdravé napětí v zemi.

Persekuce.

Ultras nebyli však s úspěchem tím nikterak spokojeni. Od počátku roku 1816 zahájili vlastní útok na platnou ústavu. Šlo jim zejména o konečnou úpravu volebního řádu, již chtěli mítí takovou, aby nečinila rozhodujícím stavem při volbách buržoasii, nýbrž vrstvy nižší; neboť se domnívali o nich, že budou, zvláště na venkově, spíše přístupny vedení šlechty než měšťanstvo. Zachovávajíce ustanovení charty, že jen vskutku bohatí mohou býti voleni za poslance, snažili se snížití podstatně census voličů, ale upravití při tom způsob volby tak, že se její svoboda stávala velmi pochybnou. Než vláda vévody z Richelieu, jsouc podporována sněmovnou pairů, kde se v značném počtu udrželi obratní povýšenci z doby císařství, odmítala tyto návrhy a vážné neshody vznikly mezi ní a většinou sněmovny poslanecké také ve věcech církevních.

Boj o volební řád.

Úspěchy církve katolické.

Jesuité.

Reakční strana snažila se co nejrychleji obnoviti někdejší panství církve katolické ve Francii a mocně jí v tom podporovalo nejen módní, romantické hnutí, vedené Chateaubriandem, nýbrž také vzpružené sebevědomí Říma. Kurie papežská cítila se býti z předních vítězů nad systémem napoleonským a dala již roku 1814 obnovením řádu jezuitského výrazně najevo, že upouští od chvilkové ústupnosti, kterou projevovala vůči duchu novodobému tehdy, když osvícenství bylo na vrcholu, a vrací se zpět k staré základně protireformační. Skutečnost, že

nacionalisací církevních statků ve Francii i Italii a zrušením duchovních knížetství v Němcích církev utrpěla těžké ztráty hmotné, kurii papežské opravdu nebyla ke škodě, neboť ochuzené duchovenstvo se stávalo v jejích rukou tím povolnějším nástrojem. Konkordát s Napoleonem uzavřený hodlala nahraditi smlouvou jinou, pro církev výhodnější, a byla zejména rozhodnuta čeliti ještě pevněji, než dotud, gallikánským tradicím, které zajišťovaly státní moci ve Francii značný vliv na věci církevní.

V kleru francouzském bylo sice ještě dosti stoupenců těchto tradic, proti nim mohutněla však zjevně strana ultramontánní, která jedině v naprosté oddanosti vůči papeži viděla spásu katolicismu a záruku jeho síly. Hnutí tomu neobyčejnou podporu ideovou dávaly velmi rozšířené spisy savojského hraběte Josefa de Maistre, které působivě dokazovaly, že hrůzy revoluce a válek s ní spojených byly božský trest za osvícenskou nevěru a že vlnobitím zmitaná loďka lidská zakotví pevně jen na skále Petrově. S britkou dialektikou snažil se De Maistre zejména ve spise „O papeži“ dovoditi také, že stolec apoštolský jest jediným pravým zdrojem autority i pro monarchie, v podstatě své na zázraku založené, a tyto názory nabyly velikého rozšíření v šlechtické společnosti francouzské. Společnost ta kaje se okázalou zbožností za svou někdejší voltairovskou frivolitu, podporuje na venkově misie hlásající nutnost očisty za hříchy revoluční a jest ochotna podporovati církev při veškerých jejích revindikacích. Naprostou oddaností k Římu vyznačovala se zejména t. zv. kongregace, soukromé, v důvěrném pološeru salonů pařížských působící sdružení, k němuž náleželo několik vlivných osob z urozených kruhů a jehož význam se ovšem teprve později stal zjevným.

Gallikánství a ultramontánství.

De Maistre.

Kongregace.

Vskutku dosáhli ultras ve sněmovně snadno odstranění zákonů o rozvodu manželském a zastavení pensí bývalým kněžím, kteří se byli oženili. Ale s požadavkem, aby církvi byly vráceny její někdejší, dotud neprodané statky a aby jí byl zároveň státem zajištěn značný důchod roční, narazili na odpor vlády, stejně jako nepochodili s návrhy na obmezení dozorcího práva státu nad církevními školami a připuštění obnoveného řádu jezuitského do Francie. Pro tyto otázky a pro nechuť vlády k jednání o obnovení starých cechů a majorátů vzniká prudký spor mezi ní a reakční většinou sněmovny, konflikt, který záhy nabyl rázu paradoxního, když Ludvík XVIII. odmítl obětovati

Požadavky církevní.

Ultras proti vládě. ministerstvo Richelieuovo a jmenovati novou vládu podle vůle ultras. Neboť tu se jala strana, která přece zásadně hájila absolutismu moci královské proti jakýmkoliv ústavním obmezením a odsuzovala chartu, prohlašovali, že konstituční režim žádá toho, aby král propustil ministerstvo, jež se netěší důvěře většiny dolní sněmovny.

To byl názor, který v Anglii hlásala pokrokovější strana whigů, kdežto Ludvík XVIII. se stavěl na stanovisko toryů, že král při volbě ministrů není vázán souhlasem většiny sněmovny; a hledisko jeho bylo, ovšem jen z důvodů okamžité oportunity, schvalováno i svobodomyšlnou menšinou ve sněmovně, které by jinak bylo ovšem spíše slušelo, dovolávati se pro parlament proti koruně práv co největších. Konečně přiostril se zápas ten tak, že se král v září 1816 rozhodl odvolati se rozpuštěním sněmovny k národu. Rozhodnutí to učinil ovšem jen po velmi těžkém boji se svým bratrem a jeho mocnou stranou dvorskou a přispěl k němu značně i vliv ruského vyslance Pozzo di Borgo, který neustával krále varovati před ukvapenou reakcí a přílišnými ústupky straně ultras. Rozpuštění sněmovny učinilo pak tím větší dojem, že bylo provázeno ordonancí, která slavnostně zaručovala neporušitelnost charty ústavní a měnila volební řád ve smyslu reakci nepřiznivém.

Rozhořčení ultras. Proto přijali ultras věc tu s hlukem vášnivým, jako by šlo o skutečný převrat státní. Nepokrytě útočí na krále jako na zrádce svaté věci, svedeného „jakobíny“, mezi něž počítali i cáře ruského. Chateaubriand ve spisku „Monarchie podle charty“ hlásal rozhořčeně, že Francouzi, ač svobodní podle zákona, jsou vskutku otroky byrokracie, a zároveň snažili se jeho stoupenci, kde jen mohli, zastrašiti krále přehnanými objevy domnělých spiknutí bonapartistických nebo republikánských. Ludvík XVIII. setrval však na svém, prohlašuje, že cílem jeho jest „royalisovati“ národ, který odvykl království, a „nacionalisovati“ royalism, který odvykl národu; a nalezl pro politiku tu zvláště horlivého pomocníka v mladém ministru policejním Decazesovi, který se mu stal zvláště milým důvěrníkem.

Decazes dovedl nové volby vésti opravdu tak obratně, že v komoře, jež z nich vyšla v listopadu 1816, ultras se scvrkli na nevelikou skupinu krajní pravice, kdežto většiny nabyli royalisté umírnění, kteří netoužili po zrušení charty ústavní a souhlasili s jednáním královým. Volby přivedly ovšem do sněmovny již také skupinu t. zv. neodvislých,

Neodvislí.

zřejmých stoupců tábora trikolory, vůči Bourbonům ze zásady nepřátelsky naladěného. Ale skupina ta, vedená bankéřem Laffitem, byla zatím jen pětičlenná, a neměla proto veliké váhy vedle ohromné převahy royalistů, o níž se mohli Richelieu a Decazes spolehlivě opřítí.

Značnou podporou jim v tom byla zejména družina t. zv. doktrinářů, rozsáhlých politiků, kteří uznávajíc sice samostatný, božský původ moci královské a odmítajíc nauku o suverenitě lidu, hájili při tom nutnosti pevného podkladu ústavního se zaručenými právy občanskými. V kruhu tom vynikli zvláště spisovatel státovědecký Royer Collard a historik Guizot, který zvláště výrazně ukázal ve svých spisech jak někdejší rozvrstvení národa na dědičné stavy nutně ustupuje rozdělu na volnější třídy společenské a že zejména zvýšený význam měšťanstva jest nepochybnou nutností dějinného vývoje.

Opírajíc se o spolehlivou většinu mohla vláda v průběhu roku 1817 zákonem upravití volební řád odpovídající chartě a středním vrstvám příznivý, opřítí se nátlaku Říma na zásadní změnu konkordátu ve prospěch církve, přivéstí pomocí cizího kapitálu pořádek do rozpočtového hospodářství a zejména postaviti vojenství na novou základnu. Základna ta, byť nestanovila ještě výslovně obecné povinnosti branné, přece se jí dosti blížila a znemožňovala zároveň nadměrné protežování šlechtických synků při postupu důstojnictva. Tvůrce reformy a organisátor nového vojenského školství, bývalý maršál napoleonský Gouvion Saint-Cyr, odvážil se dokonce, obhajuje nový zákon branný, vzítí v ochranu proti útokům krajní pravice vojenskou čest císařství a vytknouti její význam pro národní slávu Francie v řeči, kterou mu napsal Guizot a jež byla významným dokladem snahy smířiti navzájem starou a novou Francií.

Strana reakční se sice bouřila hlučně proti tomuto postupu. Její žurnály, jako „Journal des Débats“ nebo „Le Conservateur“ neváhají naznačovati, že nejvěrnějším royalistům nezbude, než aby se postavili proti koruně samé v boj, jako kdysi v době svaté ligy na sklonku 16. věku. Dochází i k tajným plánům palácové revoluce ve prospěch hraběte z Artois, k umělému vyprovokování domnělých revolučních hnutí v provincii; ale všechno to nemělo úspěchu a dávalo jen vítanou příležitost straně neodvislých k šířavé kritice zpátečnického royalismu. Strana ta nabývala ostatně vůbec půdy a doplňovacími volbami roku 1817 vzrostl počet jejich poslanců na pětadvacet. V „Minervě“ vytvořili si nadto neodvislí orgán, který nepravdělně vycházeje unikál prísnyím před-

Doktrinářů.

Vláda střední cesty.

Vojenství.

Ultras v opozici.

Vzrůst strany neodvislých.

pisům censurním a kde vedle odvážných článků Manuelových pozornost budily i satirické chansony Bérangerovy.

Rehabilitace
Francie.

Politický život francouzský rozvíjel se tedy velmi rušně, významně bylo však, že zároveň úspěšně pokračovalo ozdravování země z důsledků porážky a její rehabilitace ve stycích mezinárodních. Správným splácením reparačních závazků Richelieu vymohl již 1817 zmenšení cizích posádek; pomocí cíře Alexandra dosáhl i příznivého vyrovnání se zahraničními věřiteli z dob Napoleonských a značného zmenšení jejich požadavků. Ustálení poměrů v armádě bylo zárukou, že Francie sama si dovede opatřit vnitřní klid a proto obracelo se od počátku roku 1818 úsilí vlády k tomu, aby zkrátila pětiletou lhůtu, určenou pro setrvání zbytku cizích, okupačních vojsk na francouzské půdě, a dosáhla jejich bezodkladného odchodu.

U většiny spojených velmocí byla pro to zjevná ochota, ale cíř Alexander přál si, aby se tak stalo na novém kongresu všech mocností evropských, kde by bylo pojednáno také o pomoci Španělsku proti vzbouřeným osadám v Jižní a Střední Americe a o zkrocení piraterie Barberesků v Středozezemním moři.

Kongres
velmocí
v Cáchách
(1818).

Proti tomu stavěla se však Anglie, podporovaná Metternichem, jenž měl obavu, že by cíř spolu s Francií na obecném kongresu na sebe strhli klientelu států drobnějších, a konečně zvítězila myšlenka, aby se v září 1818 v Cáchách sešel jen čtyřčlenný areopág velmocenský k společnému jednání s Francií. Opravdu dostavili se tam i cíř, i král pruský i císař František I.

Francie
zbavena cizích
posádek.

Jednání v tomto úzkém kruhu o vyklizení spojeneckého vojska z Francie mělo rychlý a příznivý průběh, ježto vláda Richelieuova mohla pomocí veliké anglické banky Baring a Hope zaručiti bezodkladné splacení zbytku válečné náhrady. Jí nešlo však jen o očistění národního území od cizích posádek, nýbrž o to, aby ozdravená Francie byla uznána za velmoc druhým úplně rovnocennou přijetím do čtyřspolku chaumontského. A to mělo některé obtíže.

Cíř byl sice věci nakloněn, chtěje k sobě Francii trvale připoutati jako spojence, Metternich však i zástupcové angličtí snažili se proti tomu na něho působiti tvrzením, že ustálení vnitřních poměrů francouzských není ještě nikterak zabezpečeno a že stále tu hrozí revoluční nálada těch částí národa, jež zásadně Bourbonům nepřejí. Tvrzení to zdál se pak zesilovati zejména výsledek nových, doplňovacích voleb

Strach
z revoluční
nálady.

do dolní sněmovny, konaných v říjnu 1818. Zvítězil v něm opět v několika okresích volebních strana neodvislých, a do komory vstupoval nejen radikální publicista Manuel, nýbrž i starý Lafayette. Volba tohoto muže, k němuž se poutalo tolik vzpomínek na počátky veliké revoluce a jehož salon v Paříži byl okázaným střediskem krajně liberálního křídla, způsobila všude v Evropě značné vzrušení a hotový poplach v kruhu pařížských vyslanců velmocí pověřených dozorem nad Francií, kteří neustále kolísali mezi strachem před bonapartistickou nebo republikánskou agitací a obavou před nerozumným postupem strany ultras.

Následek dojmu toho byl, že velmocí v Cáchách shromážděné, dříve než připustily Francii do svého kruhu, tajně obnovily znovu svůj čtyřspolek v dotavadní formě, proti Francii zahrocené, a důvěrně to oznámili vládě francouzské. Teprve potom byla Francie veřejně přijata do jejich kruhu a nový pětispolek oznámil slavnostním prohlášením 25. listopadu všemu světu, že se spojení panovníci chtějí v křesťanském bratrství řídit právem mezinárodním a podporovati vnitřní rozkvět států i náboženského citění, nepřízní doby zeslabeného; proto budou konati podle potřeby další schůze vzájemné, k nimž přiberou i menší státy, ale jen pokud projednáváné otázky se jich přímo budou dotýkati. Ztlumený ohlas traktátu svaté aliance pojil se tu tedy těsně k opětovnému vytčení poručenské moci spojených velmocí nad Evropou, která měla zajistiti lidstvu „zlatý věk kongresového rozhodování sporných otázek“.

Francie
a spolek
chaumontský.

Manifest
velmocí
(25. listopadu
1818).

Dobře zpravení pozorovatelé jednání cářského mohli ovšem míti podstatně menší důvěru v účinnost trvalé vzájemné shody velmocí, vidouce, jak marně se namáhal cíř, aby přece hnul otázkou španělských osad a společného zakročení proti pirátům v moři Středozezemním, a k jak nicotným výsledkům dospělo i jednání o opatřeních proti vývozu černých otroků z Afriky. Známý filantrop anglický, Robert Owen, který chtěl předložit kongresu svůj, poněkud utopický, ale pozoruhodný plán mezinárodního potírání bídy dělnické, sklídl jen cynickou odpověď kongresového sekretáře Gentze, že vládám nezáleží na dobré výživě dělnictva, ježto ho pak nelze snadno ovládati.

Neplodnost
jednání
kongresového.

Schválnivši ještě proti nadějím stoupenců někdejšího císaře tuhý, zálařnický způsob anglického dozoru nad Napoleonem, rozešla se tedy koncem listopadu 1818 schůze, kterou Metternich mohl právem nazvati „mon joli petit congrès“. Neboť v Cáchách se mu podařilo opravdu s úspěchem čeliti všem snahám Alexandra I., jež měl za povážlivé, a

působiti na něho nejedním účinným rozkladem. A to také v otázkách německých, jež se v nejbližší době mocně posunuly do popředí obecného zájmu.

* * *

Německý
bunt.

Akta vídeňská z 8. června 1815 nespojila oblasti jazyka německého ve skutečný organism státní, který by byl souhrnem národní síly a činným článkem v mocenské soustavě evropské. Vytvořila jen spolek suverénních států velice nestejného rozsahu a moci, 35 monarchií a čtyř svobodných měst (Frankfurt n. M. a města hansovní), z nichž některé státy ovšem jen částí svého území přistupovaly za členy spolku: Rakousko za země české a alpské, král anglický za Hannovera, král dánský za Holštýn a Lauenburg, král nizozemský za Lucembursko; ze zemí pruských nebyly rovněž do spolku německého pojaty Poznaňsko a vévodství pruská.

Jeho ráz a
účel.

Spolek měl býti ovšem trvalý a závazný; za účel mu bylo vytčeno „zachovávání bezpečnosti zevní i vnitřní, neodvislosti a celistvosti jednotlivých států spolkových“. Rovnoprávnost křesťanských vyznání v něm byla zásadně zaručena i právo poddaných, volně se stěhovati ze státu do státu. Společné nejvyšší hlavy však bunt neměl, aniž měl jednotné zastoupení vůči cizině; neboť podle slov Metternichových mělo jeho bytí „gegen das Ausland im Begriffe der Ruhe liegen“. Proto jednotlivým jeho členům bylo dovoleno, uzavírati s cizími mocnostmi spolky i smlouvy, pokud nebyly na újmu cílům spolku německého.

Frankfurtská
rada spolková.

Ostatně vyhnula se akta spolková přesnému vymezení pravomoci spolkové vůbec, ponechávajíc vypracování základních ustanovení o spolkovém vojenství jakož i justici a péči o věci hospodářské jedinému orgánu, jehož se spolku dostalo, totiž spolkové radě, zvané „der Bundestag“. Rada tato měla trvale zasedati ve Frankfurtě n. M. pod předsednictvem Rakouska a byla složena z plena o 69 hlasích (největší státy měly po 10, ostatní po jednom hlasu) a z užšího výboru, v němž vedle 11 států vůdčích státy drobné měly souhrnně 6 zástupců. Ježto se v ní pro zásadní otázky a organická ustanovení vyžadovala jednohlasnost a ve věcech podružnějších aspoň většina dvoutřetinová, bylo od počátku zjevno, že plodná práce rady spolkové nebude snadná a že sebe drobnějšímu státečku bude možno účinně ji brzdit.

Proto neuspokojila akta spolková valně uvědomělých vlastenců německých; Goerres nazval ji otevřeně „neživým dítětem, kleštěmi na svět přivedeným“, jiným byla „dílem rozpaků a studu“. Optimisté viděli v ní však přece aspoň zrno schopné dalšího vzrůstu a vyčkávali činů rady spolkové. Dožili se však těžkého zklamání. Vskutku ustavila se rada ta po nechutných odkladech ve Frankfurtu teprve v listopadu roku 1816, ale již předchozí jednání přípravná nevěstila mnoho dobrého. Šlo při nich především o to, shodnou-li se velmoci ve spolku zastoupené, Rakousko a Prusko, zásadně o hlavních směrnicích díla.

Prusko bylo zejména v otázce vytvoření řádné vojenské organizace ochotno uchopiti se věci vážně, činilo si však podmínkou, aby mu bylo zajištěno velení nad kontingenty severoněmeckými; jižním mělo veleti Rakousko. Tento dualism měl býti vytčen také význačným podílem Pruska na presidiální agendě ve Frankfurtě. Metternich naproti tomu nepřál si nikterak takového zjevného zesílení významu Pruska v rámci spolkovém. Jemu se stále jevilo nejvýhodnějším dbáti toho, aby se spolek znenáhla neproměnil ve stát spolkový, který by pomáhal Hohenzollerům zakrytí teritoriální nehotovost jejich říše a v němž by Prusko, jako moc podstatou svou mnohem němečtější než monarchie habsburská, nabylo vůdčího vlivu. Doufal, že hájením co největší samostatnosti drobných států získá je většinou pro sebe a Prusko osamotí. Proto odmítl pruské návrhy a varoval po zahájení vlastního jednání ve Frankfurtě opětovně presidium rady spolkové před „duchem ukvapené horlivosti“.

Vskutku ukázala se bezmocnost spolkové rady ihned v některých místních otázkách, když na příklad marně ji žádali za ochranu poddaní hesenští proti zjevným nezákonnostem svého umíněného kurfirta; a podobně bylo s ostatními peticemi, které bez účinku zmizely v archivu rady spolkové, takže rychle vyprchala důvěra, že by spolek mohl býti aspoň účinným korektivem despotismu a chyb jednotlivých knížat. Bez výsledku skončilo se i jednání o řádnou úpravu smírčího soudnictví spolkového a také v otázce vojenské se dospělo po dlouhých sporech o to, má-li býti jeho základem pouze vojsko řadové, či také zeměbrana, jen k zásadnímu usnesení o stavění určitých kontingentů jednotlivými státy podle základní matriky, opřené o počet obyvatelstva. Provedení věci však uvázlo stejně jako zřízení čtyř spolkových pevností.

Zklamání
vlastenců
německých.

Metternich
proti pruským
nárokům.

Bezmocnost
rady spolkové.

Vojenství.

Otázky
hospodářské.

O stavbě spolkového loďstva, jež by chránilo německý obchod na mořích, se vůbec nejednalo a stejný neúspěch jevil se i v otázkách hospodářských. Zavedení jednotné mince, jednotného práva obchodního a zrušení celních hranic mezi státy a státečky, obchodu i průmyslu velmi nepohodlných a znemožňujících jednotnou obranu vůči mocné soutěži cizí, zejména anglické, rychle se ukázalo zcela beznadějným, když nebylo možno ani při zlém hladu, který v letech 1816 a 1817 ve střední Evropě vládl, dosáhnouti dohody o volné cirkulaci obilín ve spolkových státech. Uvázlo i jednání o spolkovém zákonu tiskovém a rovněž bylo ponecháno jednotlivým státům, aby samostatnou dohodou s Římem upravily svůj poměr k církvi katolické. Cizí mocnosti vyslaly sice své zástupce do Frankfurtu, ale bunt, který ostatně neměl ani vlastního znaku, ani zvláštní vlajky, nepověřil v cizině žádných vyslanců, takže příslušníci drobných státečků německých tam nenalezali náležitě ochrany.

Poměr
k cizině.

Zklamání nad tímto stavem věci stupňovalo se nadto i malou ochotou vlád k ústupkům ústavním. Zástupce Lucemburska ve Frankfurtě, Jan svob. pán z Gagern, vystoupil sice s návrhem, aby po bok spolkové radě, jen vlády zastupující, byl postaven společný sbor volených zástupců národa; způsobil tím však jen pohoršení u většiny ostatních zástupců a byl jako nebezpečný novotář z Frankfurtu v zápětí odvolán.

Otázka
ústavní.

Mnohem nesnadnější bylo, vymknouti se z projednávání ústavní otázky v rámci jednotlivých států spolkových, neboť tu byly určité závazky předchozí. Návrh Humboldtův, aby akta spolková výslovně uložila jednotlivým dynastiím lhůtu, do níž se musí vzdáti absolutistického způsobu vlády a zajistiti svým poddaným určitá práva ústavní, nezvítězil sice na kongresu ve Vídni, ale § 13 spolkové akty měl aspoň ustanovení: „In allen Bundesstaaten wird eine landständische Verfassung stattfinden.“ Právem tvrdilo se, že to je vlastně spíše proctví, než příkaz závazný a nebylo hned od počátku ani dosti jasno, co třeba rozuměti slovem „landständisch“; pokrokové kruhy viděly v tom však aspoň částečnou záruku a to tím více, že mnozí panovníci němečtí byli již během jednání vídeňského kongresu na svůj vrub učinili slavnostní slib, že dají svým zemím ústavu. Splnění závazků a slibů těch narazilo však přes to na značné překážky a zejména z Vídně dále se vše, aby k němu nedošlo.

§ 13 akty
spolkové.

Věc ta souvisela těsně se zvláštními vnitřními poměry monarchie rakouské i s osobní náladou císařovou. Když František I. roku 1792 přejal po svém otci vládu v dědičných zemích habsburských, byly tamní nedávné, prudké spory mezi panovníkem a stavovskou opozicí překlenuty jakýmsi chvatným kompromisem, který slevoval poněkud z příkrých náběhů josefinského novotářství a vracel se v mnohém k řádům doby tereziánské; obecně se ovšem hledělo na úpravu tu jen jako na zatímní základnu dalšího vývoje. František I. učinil však z provisoria stav trvalý.

Poměry
rakouské.

Jsa zabaven nekonečnými válkami s revolucí francouzskou a Napoleonem, snažil se císař jen na tento cíl soustřediti všechny hospodářské a obranné síly svých zemí, kterým roku 1812 dal jednotný název „císařského státu rakouského“. Při tom potlačoval znenáhla dále státoprávní svéráznost jednotlivých jejích skupin ve prospěch jednoty státní, která se ovšem v jeho ruce jevila spíše pouhou dynastickou abstrakcí, než pojmem opravdu životným a plodným. Činil tak sice s menší okázalostí, než kdysi Josef II., ale s tím větší houževnatostí a praktickou účinností. Suchopárný režim jeho neměl při tom již téměř ani stopy někdejšího osvícenského rozletu; stal se neosvícenou vládou policejně patriarchální, která jen žárlivě dbala vážnosti panovníkovy i jeho úradů a střežila poddané úzkostlivě před jakýmkoliv dotekem novodobých myšlenek.

Centralism
Františka I.

Ráz jeho
vlády.

Hospodářský život rakouský vyvíjel se sice i za této vlády aspoň v některých směrech znenáhlymi pokroky průmyslovými a obchodními, přes těžké poruchy, které mu přinášelo zejména znehodnocování peněz papírových, zlá břemena válečná a nedůvěra císařova k hromadění průmyslového dělnictva v městech; ale všecko ovzduší života veřejného bylo jaksi malátné a zatuchlé. Veliké náběhy 18. věku k řešení poddanských poměrů a k relucii robot i úroků vrchnostenských zůstaly nedokončeny; občanský zákoník, vydaný roku 1811 na základě přípravných prací doby osvícenské, zaváděl sice jednotné občanství státní v zemích předlitavských, ale šlechta s rozsáhlými statky i prerogativami svými zůstávala stavem úplně převládajícím, vedle něhož se ostatní třídy, zejména měšťanstvo, vyjímajíc nečetnou plutokracii vídeňskou, poníženež krčily a také kulturně dosti nevzmáhaly. A v šlechtě té vítězil stále více odklon od někdejší osvícenské nálady, která byla tolik přispěla k oživení vědeckého i humánního ruchu

Otázka pod-
danská.

Šlechta.

v našich zemích. Jednotlivci zůstávali jí sice věrni a doplňovali dále nedostatky státní péče o kulturní vývoj novými, důležitými podněty, jako bylo třeba zřizování uměleckých akademií, konservatoří, vědeckých museí a lidumilných ústavů. Větší část šlechty podlehla však z obavy před revolučními otřesy heslům reakčním a odcizovala se osvětovým snahám.

Poměry uherské.

Zcela zvláštní poměry byly v zemích koruny uherské, kde se v komitátním zřízení zachovala základna stavovství skoro úplně středověkého, jež země ty výrazně odlišovalo od ostatních zemí habsburských a zajišťovalo jejich větší nezávislost na ústřední byrokracii. Ale i v Uhrách jevil se absolutistický ráz vlády Františkovy tím, že po celou dobu let 1811—1825 sněm tu vůbec nebyl svoláván a ve Vídni uvažovali dokonce o jeho zrušení. Teprve pak donutilo odpirání berní šlechtou uherskou císaře, že slíbil lépe zachovávat uherské tradice ústavní. Uherské země měly ostatně i výhodu, že přispívaly sotva pětinou na náklady státní, ač by spravedlnost k zemím ostatním byla na nich větších obětí vyžadovala. V zemích ostatních stavovské sněmy, pokud byly vůbec svolávány, staly se pouhou dekorací. Schvalovaly většinou mlčky v jednodenních, málo navštěvovaných schůzích berní postuláty panovníkovy a utkvívaly ostatně většinou jen na planých formalitách.

Stavovské sněmy.

Tak užil František I. velikých převratů evropských a těžké krise, jež země jeho prožívaly, k tomu, aby v jejím stínu oddálil reformní požadavky a zabezpečil neobmezenost byrokratického vládnutí. Byrokracie rakouská za jeho doby byla sice aspoň z části ještě naplněna dozvuky josefinství a žárlivosti na moc šlechty v životě společenském, neměla však při tom dosti účelné organizace ústřední; jevila zejména v nejvyšších místech chaotickou složitost, kterou císař ještě zhoršoval neúnavným zasahováním osobním a nových komisí dvorských a pomocných úřadů. U podřadných míst úředních pak význačná byla přílišná úzkostlivost a upiatost, nebo lhostejnost. Nižší úředníci často špehovali vyšší a podávali o nich zprávy; zásadní nedůvěra byla význačným rysem soustavy a císař jí neodkládal ani vůči nejvyšším svým rádcům. Živil sám naopak vzájemné jejich spory a žárlivosti, na příklad žárlivost mezi Metternichem a jeho hlavním soupeřem ve státní radě, hrabětem Františkem A. Kolovratem.

Byrokracie.

Byl to stroj, který ztratil duši, a nevlídný příděch střízlivého utilitarismu ubíral namnoze ceny i nevelikým pokrokům, kterých ve školství a v jiných oborech duševního života opravdu dosahoval. Zvláště přísná censura a vzrostlá moc policejního ministerstva, organizovaného podle nových vzorů napoleonských, v jehož čele od roku 1817 působil všemocný hrabě Sedlnický, svíraly tíživě všecek ruch literární a obmezovaly malicherně styk s cizinou. Zednářství bylo stíháno a nebyly trpěny ani jiné spolky jakékoliv, leda nábožná bratrstva. Vůči církvi katolické a jejím ultramontánním nárokům stát hájil sice svých práv dosti žárlivě, ale užíval přes to stále pilněji jejich služeb k tomu, aby naplnil výchovu motivy náboženskými a duchem před autoritou pokorně se sklánějícím.

Censura a policie.

Poměr k církvi.

Metternich sám uznával ovšem, že tato zjevná stagnace státního života neprospívá mocnářství, jež bylo srovnáváno s lodí, která, jsouc zakotvena, v bouři se sice zmitá, ale nepluje ku předu. I styděl se někdy přece poněkud za to, že jest jejím kormidelníkem, a přicházel s opravnými podněty. Tak roku 1817 vytasil se dokonce s návrhem na zřízení nové rady státní, rozšířené o stavovské zástupce zemí; vytýkal i nutnost úplně nové úpravy ústředních úřadů, ale neměl dosti ráznosti, aby přemohl nedůvěřivý kvietism císařův a jeho nechuť ke všemu, co se šosáckému, ale při tom sebevědomému duchu Františkovu nejevilo naprostou, praktickou nezbytností. A přece právě tehdy by bylo potřebovalo mocnářství, které s takovým úspěchem skončilo boj s Napoleonem a jemuž se otevřely zcela nové obzory, více než kdy jindy prozíravé tvořivosti státnické. Neboť od sklonku 18. věku a ještě více v době napoleonské počalo národní uvědomení, zesílené romantickými hesly a náladami, působiti jako mocný kvas u rozličných kmenů, pod žezlem habsburským spojených, a bylo počítati s jeho přirozenými nárazy na systém centralisace a germanisace, zděděný z doby tereziánské a josefinské.

Návrhy Metternichovy.

Hnutí národní.

Národní hnutí to nemělo ovšem z největší části ještě zbarvení politického; jevilo se především péčí o domácí jazyk, vědu a písemnictví. Jen výjimkou nositelé jeho byli zároveň silněji dotčeni duchem revoluce francouzské, jako na příklad František Kazinczy, přední buditel maďarský, který poznal kasematy špilberské. Většinou obmezovali se na činnost literární, kterou k novému, vyššímu životu probouzeli jazyk československý, srbský i chorvatský a horoucně nadšení jejich vřelo jen

Jeho ráz.

v důvěrných kroužcích, pro které později Rus Pogodin srovnával české probuzence s křesťany v katakombách.

Význačným a důležitým rysem, jenž provázal toto znenáhle vzpřímování se slovanských národů na půdě císařského státu rakouského, bylo pak rostoucí vědomí vzájemnosti všeslovanské. Zdroje jeho byly rozličné. Jednak působila na ně učená práce znamenitých znalců jazyků slovanských, jako byl Josef Dobrovský a později Pavel Šafařík, jednak vzor souvěkého horování německého pro obrodu germánské svéráznosti a konečně i to, že se v císařství ruském slovanský stát stal vůdčí velmocí v Evropě, která vystoupila na ochranu pravoslavných bratří na Balkáně a mohla se snad i jiným státi oporou. Zvláště ve vítězném boji Alexandra I. proti Napoleonovi viděli mnozí nadšenci přípověď budoucí společné slávy velikého „národa slovanského“. Sebevědomí slovanské podporovala

Vliv Herdráv.

nemálo také národnostní filosofie Herderova, která vytýkala světlé rysy domnělé základní povahy slovanské, odsuzovala násilí, jímž se germánská sveřepost tolikrát byla na Slovanech provinila, a věštila Slovanům, jako plemeni kulturně dotud neopotřebovanému, velikou budoucnost a význam pro všecko lidstvo. Hlediska ta přispěla podstatně k tomu, že v rozličných krajích slovanských, i na Rusi samé i v Polsku, vzdělání jednotlivci se počínají cítiti příslušníky ohromného celku Slovanstva, začínají studovati vědecky jeho společné, právní i jazykové kořeny a ohlížeti se se zájmem po ostatních větvích velikého kmene.

Kollár.

Zvláště v Čechách slilo se toto slovanské citění takřka v jedno s prvními pokroky národního uvědomení a našlo pak zejména v Janu Kollárovi hlasatele, jenž veškeré nadšení svého, romantickými vlivy německými mocně dotčeného ducha dal myšlence slovanské vzájemnosti a snaze, ozdobiti nejjasnějšími barvami obraz „Slavie“ a zdeptati mravně její odpůrce. Myšlenka ta ovšem ve své podstatě chovala mnoho mlhavých rysů krásné vidiny vzdálených možností a byla daleka skutečného spění k cílům přesně vytčeným. Přes to budila již v těchto svých počátcích tu a tam nedůvěru. Tak ve Vídni žijící, učený Slovinec Kopitar, který jinak přispěl podstatně k vědeckému poznání a probuzení jazyků jihoslovanských, vinil slovanské hnutí české z přílišných sklonů k Rusku a snažil se je svést spíše na základnu rakouskou, aby slovanské kmeny hledaly své těžiště duševní více v katolické Vídni než v poloasijském a pravoslavném Rusku.

Veškeré tyto věci rostly sice v závětrí učeneckých a literárních

kroužků a účinek jejich v širokém rámci života veřejného byl ještě málo zřejmý; pro budoucnost národů mocnářství rakouského měly však důležitost značnou. Vláda Františka I. nevěnovala jim valné pozornosti. Neměla sice tak určitého programu germanisačního, jaký měla doba josefinská, ježto jí kladná činnost vůbec nebyla zvykem. V některých chvílích chovali vlastenci čeští dokonce i naději, že u ní naleznou jakousi podporu, na příklad roku 1816, když ve školských rádech problesklo lepší pochopení pro význam češtiny v úřadech. Ale naděje ty rychle zdušila malicherná nedůvěřivost úřadů, zejména nižších, proti všemu, co se jevilo novým, a přísným tlakem censurním trpělo velmi i probuzenské písemnictví Vlastenecké hnutí u národů slovanských budilo sice u dvora vídeňského obavy mnohem menší, než na příklad národní hnutí vlášské v novém království lombardsko-benátském, ale v dusném ovzduší policejního dozoru nemohlo rovněž svobodně rozvíjeti svá křídla.

Poměr vlády k národnímu hnutí.

Pod rouškou zevního klidu zrálo tedy v zemích habsburských mnoho nových sil. Vláda Františka I. nedovedla však vůči nim, stejně jako vůči hlasům volajícím po svobodách ústavních, nalézt jiný poměr, než nedůvěřivého dozoru policejního, anebo je úplně prezírala, takže vůdčí státník rakouský, Metternich, byl později srovnáván s vozkou, který s okázalostí řídí nádherný vůz velmocenské slávy rakouské, ale nevidí, co se uvnitř pevně zavřeného vozu toho děje. Jeho hlavní úsilí směřovalo při tom především k tomu, aby se v zemích s mocnářstvím přímo sousedících poměry veřejné nevyvinuly tak, že by vlivem svým rušivě působily na klid zemí rakouských. S Německem měly země ty styky nejtěsnější; proto se vynasnažoval rakouský kancléř se zvláštní horlivostí, aby zabránil vítězství myšlenek ústavních ve spolkových státech německých. Tato snaha jeho potkávala se však jen s částečným úspěchem. Ovšem nikoliv zásluhou panovníků německých států spolkových.

Metternich a státy německé.

Z těch vlastně jediný, kdo ve věci té osvědčil upřímnou a spontánní ochotu, byl velkovévoda výmarský, Karel August, známý příznivec Goethův. Dal již v květnu 1816 své zemičce ústavu poměrně velmi svobodomyšlnou a způsobil spolkové radě frankfurtské nemalé rozpaky žádostí, aby přijala ručení za ni. Jinde téměř všude nešla věc tak hladce a zároveň objevily se podstatné rozdíly mezi německým jihozápadem a severovýchodem.

Výmarská ústava.

Německý západ a jih pocítily v době rýnského spolku nejmnocněji

Jižní
Německo.

vliv režimu napoleonského. Zde působil namnoze účinně francouzský Code civil, stírající staré výsady stavovské; rázní ministři, jako byl hrabě Montgelas v Bavořích nebo francouzští plnomocníci krále Jérôma v království vestfálském, provedli tu účelnou organizaci správy, upravili nově poměr k církvi a hospodářská pokročilost krajů těch působila, že zámožné měšťanstvo v nich namnoze nebylo již ochotno, dáti se tisknouti do pozadí šlechtou. Liberalism západního rázu, volající po psané ústavě, nalezl zde, v oblasti, jež nebyla také tolik dotčena „teutonskou“ gallofobií, jako sever německý, půdu nejlépe připravenou a horlivě zástupce literární, jako byl badenský profesor, historik Karel Rotteck. Veřejné mínění nemínilo se tu tedy spokojiti s prostým obnovením starých stavovských sněmů středověkého příděchu, které ostatně naráželo také na obtíž, že státy jihoněmecké byly vesměs útvary, které dosáhly nových, pevných hranic teprve po svízelném smlouvání vzájemném, až do roku 1817 provleklém, a rozličné části jejich nesrostly ještě dostatečně navzájem. Proto se většina dynastií jihoněmeckých odhodlala k tomu, aby řádnou úpravou otázky ústavní vyrovnala rozdíly svých starých i nových držav a jednotným poutem je k sobě připiala. Ale věc se ovšem neobešla bez značných obtíží.

Ústava
virtemberská
a bavorská.

Tak nastal v království virtemberském hlučný a dlouhý spor mezi králem a jednotlivými skupinami jeho poddaných, když panovník roku 1815 novou, svémocně oktroyovanou ústavou nevyhověl všem požadavkům a dotkl se některých starých práv stavovských. Také v Bavořích bylo překonati nejednu nesnáz, zejména v otázce poměru státu k církvi katolické, než mohla v květnu 1818 býti prohlášena nová ústava.

Badensko.

Ústava ta přidržela se soustavy dvou komor, z nichž dolní vznikala z voleb zájmových skupin, a ač ponechávala králi značnou moc, byla v Německu od přívrženců směru svobodomyšlného uvítána jako značný úspěch, a to tím více, ježto bylo známo, že úsilí dvoru vídeňského, který se snažil mnichovský dvůr zdržeti od tohoto kroku, tu utrpělo porážku. V zápětí potom dal také velkovévoda badenský své zemi zřízení ještě svobodomyšlnější; ústavní spor ve Virtembersku utvářil se za nového, obecně oblíbeného krále Viléma, švagra cíře ruského, mnohem příznivěji než předtím a také v Nasavsku i Hessen-Darmštatsku jevílo se rozřešení otázky ústavní ve smyslu reprezentativně-konstitučním zajištěno.

Tak vznikla v jihozápadním Německu význačná skupina státčků,

v nichž se mohl politický zájem vzdělaného občanstva, od roku 1819 Jihoněmecké
sněmovny.
počínaje, připnouti k debatám, konaným o důležitých otázkách života veřejného ve volených sněmovnách. Jednání sněmů těch, jak v Bavořích tak v Badensku, bylo od počátku dosti neklidné a podrážděné, neboť vlády jen těžce odvykaly starým poměrům absolutistickým a mezi poslanci, kteří byli většinou vyšší úředníci, purkmistři měst nebo profesori, nebylo ještě dosti zkušeností parlamentních a příliš mnoho sklonu k trpké kritice, ježto zejména pokročilejší liberály, jako byl Rotteck, míra práv ústavou zaručených nikterak neuspokojovala. Ale byl to aspoň počátek, jenž sliboval další, přirozený vývoj.

Zcela jiné poměry byly v Německu severním. Tam, zejména ve východních krajích, buržoasie nebyla ještě tak vyvinutá a tak sebevědomá, jako na jihozápadě. V této, kdysi koloniální oblasti šlechta zachovala mnohem lépe své privilegované postavení než na jihu nebo v Porýnsku. Velkostatek tvořil tu vedle nevelikých měst svůj zvláštní svět, junkerstvo bylo vůdčím živlem společenským a také stavovský ústroj nebyl ještě příliš podkopán vlivy francouzskými. Naopak. Vlastenecké hnutí, které zejména v těchto částech Německa mělo své těžiště, nabylo tu z části velmi silného příděchu vážné úcty k dějinným předpokladům domácím a zahrnovalo svým pohrdáním i nenávisť nejen napoleonskou tyranii, nýbrž také její racionalism a vůbec veškerá hesla z Francie přicházející. Křesťansko-germánský směr myšlení, protivníky jako „Deutschtümelei“ označovaný, tušil ve všem, co bylo ze západu, hnilobu francouzské nemravnosti a frivolity i nedostatek mravní vroucnosti, které podle přesvědčení vlastenců především bylo třeba k ozdravení společenských poměrů a jež se jim zdála význačnou ctností teutonských plemen. Proto ani volání po konstituci podle západních vzorů nejevilo se tu tak silným jako spíše volání po úpravě nového řádu ve státě, přirozeně se připínající k domácím tradicím; ale ovšem živelná touha po svobodě osobní nechyběla ani tu a budila prudký odpor proti reakci, která by se chtěla prostě vraceti k absolutismu 18. věku a nedovedla užiti v životě státním národa ani jeho mravních sil.

Reakci toho druhu zažilo v příkrém způsobu především kurfiřtství hesenské, kde kurfiřt Vilém, vrátiv se do Kaselu, bezohledně zahlazoval všechna sebe účelnější opatření francouzského režimu; obnovil u vojska i cop a ve správě státní absolutistický dvorský řád předrevoluční, ponechávaje v platnosti jen zvýšené daně a přesný fiskalism francouzský.

Jednání jeho budilo obecné pohoršení v Německu a žádný z panovníků severoněmeckých nezašel tak daleko. Většina jich snažila se naopak vyhověti § 13 spolkové akty, ale ovšem prostě tím, že obnovovali s většími nebo menšími změnami někdejší stavovská zřízení svých teritorií.

Meklen-
bursko.

V ohledu tom nejvíce přiblížilo se středověké tradici Meklenbursko, kde byl dokonce zachován věrně i dualism mezi panovníkem, odkázaným na výnos domén, a landšaftem, který mu přiznával daně jen jako mimořádné stavovské příspěvky. Zde zůstává luterské vyznání ještě předpokladem občanské rovnocennosti, junkři vládou venkovem zcela feudálně a zrušení nevolnictví, provedené roku 1819, znamenalo jen, že rolníci, kteří neměli dědičného práva zákupního k svým usedlostem, dosahující svobody osobní byli při tom z veliké části proletarisováni a vydáni na milost držitelů rytířských statků. Obnovení stavovských sněmů s rozhodující převahou šlechty stalo se základem ústavní úpravy také v Sasku, v Brunšvicu i v Hannoveru, kde zástupcové anglické koruny dosáhli jakéhosi padětku bikamerální soustavy britské prostě tím, že rozdělili někdejší stavovský sněm na dvojí sněmovnu, šlechtickou a nešlechtickou, při čemž první zachovala slovo rozhodující. V Oldenburku a Holštýnsku král dánský odsunul řešení ústavní otázky do budoucnosti, setkávaje se tu ovšem, zejména v Holštýnsku, s opozicí, jež nalezla obratného mluvčího v kielském profesoru, pokrokovém Dahlmannovi.

Stavovské
sněmy.

Prusko.

Mnohem důležitější než tyto změny v drobných státech byly poměry v hlavním státě severoněmeckém, Prusku. Viděli jsme jak změněných obrysů nabyt stát Fridricha Viléma III. na kongresu vídeňském. Dělit se vskutku v dvojí oblast naprosto rozličného rázu. V katolickém Porýnsku a Vestfálsku pruská vláda vstupovala z části na novou půdu, zkyplenou předchozím panstvím francouzským. Zde byla hustá síť měst, v nichž se obchod a průmysl chystal k rychlým pokrokům; přirozený temperament obyvatelstva tu byl živější a fridericiánská tradice vojensko-byrokratická neměla tu půdy, jakou měla ve východní skupině, jež spojovala starší provincie braniborské vjedno s Pomořanskem, východními i západními Prusy, Poznaňskem i nově nabytými kusy Saska. V této oblasti pruská šlechta má naprostou převahu nad ostatními vrstvami národa. Reformní náběhy Stein-Hardenbergovy let 1807—1812 otřásl sice poněkud starým, stavovským ovzduším, ale většina nových řádů, ať šlo o městskou samosprávu

Západ a
východ.

nebo o úpravu poddanských poměrů venkova, byla ještě nehotová nebo se teprve vžívala těžce uprostřed válečného rozruchu.

Při tom základním rysem státu pruského zůstávalo silné sebevědomí úřednictva zeměpanského, které bylo spolu s tvrdým úsilím vojenským učinilo stát hohenzollerský mocí evropskou. Byrokracie pruská, která od roku 1807 vrcholila v pětičlenném ministerstvu, neměla nedostatek mužů toužících po pokroku a spojujících starší tradici osvícenského novotářství s novým uvědoměním vlasteneckým. A totéž bylo možno říci i o důstojnictvu, jež se opravdu osvědčilo v posledních bojích s Napoleonem a v němž spravedlivý postup podle osobní zdatnosti byl zaručen také novým řádem vojenským z roku 1814, prvním, který v Evropě obecnou brannou povinnost všeho obyvatelstva činil skutečností. V ohledu tom Prusko předstihovalo nemálo souvěké poměry mocnářství habsburského, stejně jako Berlín vynikal nad „fidelní“ Vídní vážným ruchem duševním. Nedosahoval sice ještě 200 tisíc obyvatel a měl teprve jedinou továrnu s parním pohonem, byl však střediskem romantického hnutí v písemnictví německém; mladá universita jeho, na níž působili mužové, jako slavný právník Savigny nebo vůdčí filosofové současní, Schleiermacher a Hegel, předstihovala rychle jiné vysoké školy starší.

Byrokracie.

Berlín.

Životní otázkou pro stát pruský bylo rychlé splynutí nově získaných krajů se staršími a v ohledu tom se mohlo velmi účinným prostředkem státi vytvoření ústředního sboru zákonodárného pro všech deset (později osm) provincií, na něž byla říše roku 1815 rozdělena a jejichž správa byla svěřena vrchním presidentům, značnou mocí vybaveným. Vskutku obíral se otázkou takové ústřední representace již od roku 1811 vládnoucí kancléř, kníže Hardenberg, a v předvečer poslední srážky s Napoleonem I. dal král Fridrich Vilém III. 22. května 1815 národu slavnostní slib, že mu dá novou ústavu, opřenou o obnovené sněmy provinciální a ústřední zastupitelstvo národní, s právem povolovati daně a podílem na zákonodárství. Po dosaženém vítězství narazilo však provedení slibu toho na značné obtíže. Doporučovala je zvláště skupina vlasteneckých mužů, jež do popředí vynesla kritická doba napoleonská a kteří byli přesvědčeni o tom, že Prusko zachová vůdčí postavení v národním životě německém jen, dovede-li vhodně užití živých sil v lidu probuzených. Státníci jako byl Stein, Vilém Humboldt a učený diplomat-historik Niebuhr, vojenští organizátoři jako Boyen a Gneisenau, vůdčí byrokraté, stojící v čele provinciální správy, jako

Ústavní slib
z 22. května
1815.

Sirana
pokroku.

Vincke a Sack, nebyli sice nikterak ve vleku francouzských hesel revolučních o svrchovanosti lidu a nepřáli si převratu, jenž by se úplně odpoutal od staré, stavovské základny dosavadní; doporučovali však úpravu státu, při níž by rozvázný pokrok byl hlavní vzpruhou a občanstvo nebylo odsouzeno k němým obětem.

Skupina
reakční.

Proti těmto mužům stála skupina konservativně-absolutistická, vedená policejním ministrem, knížetem Wittgensteinem, velitelem gardy, Karlem princem Meklenburským, a někdejším vychovatelem korunního prince, d'Ancillonem. Skupina ta viděla spásu Pruska jen v naprostém zachování moci panovnickovy a v setrvání při staropruské, pevné rutině vládní. Nalézala zároveň značnou oporu v junkerstvu, nepřejícím novotám, které by ohrozily jeho stavovské výhody a postavily mu po bok ve státě větší vliv třídy měšťanské.

Fridrich
Vilém III.

Král Fridrich Vilém III. kolísal bezradně mezi tímto dvojím vlivem. Nebyl muž vynikající. V mládí mival sklony osvícenské, v době té obvyklé, ale provázené význačnou nerozhodností osobní. Trpké zkušenosti doby napoleonské zvýšily ještě jeho opatrníckost. Jen s poloviční důvěrou svěřil tehdy veslo vládní v Prusku mužům naplněným ohnivým vlastenectvím, jako byli Stein, Scharnhorst nebo Gneisenau. Zachovává vrozenou nechuť k smělým rozběhům, nešel nikterak v čele národního hnutí, nýbrž byl jím strhován vpřed. Citění jeho bylo vyhraněně dynastické, opřené o pevnou nábožnost protestantskou, a snadno bylo v něm vzbuditi strach před revolučním kvasem. Ve věci té dovedl naň velmi účinně působiti Metternich, který z obavy, aby Prusko neučinilo podstatné ústupky duchu ústavních svobod, nepřestával povzbuzovati reakční stranu dvorskou v Berlíně, a neúnavně varoval Fridricha Viléma III. před záhubnými machinacemi převratných sekt, které podle jeho tvrzení zvláště v Prusku měly vhodnou půdu. Neboť Metternich neváhal podezřívati v ohledu tom i obětavé projevy vlastenectví let 1813—1815 jako věc povážlivou. V pokrokovosti některých vůdcích úředníků pruských viděl zakuklené „jakobinství“, trůnu nebezpečné, a tvrdil zejména, že války s Napoleonem v důstojnictvu pruském zanechaly var tak prudký a sklon k samovolnému jednání, že snad přijde chvíle, kdy Fridrich Vilém III. bude nucen proti vlastnímu vojsku cizí pomoci se dovolávati.

Vliv
Metternichův.

Schmalzovy
denunciace.

Tato soustavná denunciace znepokojovala krále pruského tím více, že stejný hlas pozdvíhali i někteří domácí zastrašenci, jako na příklad

berlínský profesor a tajný rada Schmalz, který zvláštním spiskem dokazoval, že deklamace o národní jednotě německé jsou lest bídých demagogů, v tajných spolcích sdružených. Oni osnují jen zhoubu dynastií a tvrdí neprávem, že Prusko bylo zachráněno vlasteneckým hnutím národa, ježto vpravdě národ šel jen poslušně za svým králem.

Proti Schmalzovi ozvaly se ovšem rozhořčené protesty, ale že Postup reakce. byl v zápětí vysokým řádem vyznamenán, ukazovalo, jak úrodnou půdu nalézal jeho hlas u krále. Vůbec od počátku roku 1816 vítězství reakčního ducha u dvora se prozrazovalo stále zjevnější činy, jako bylo zastavení Goerresova listu „Rheinischer Merkur“ nebo pensionování Gneisenauovo. Nový edikt královský ztížil tehdy podstatně i postup reformy poddanské, obmeziv započaté vyvazování z robot na sedláky poplužné, a záhy bylo zjevno, že celá reforma nedosahuje svého původního cíle, nýbrž jen usnadňuje šlechtě zvětšování statků svobodným výkupem někdejšího rustikálu. Některou dobu uvažovalo se také o změně řádů vojenských v tom směru, aby zeměbrana, velmi oblíbená jako zařízení ozářené vlasteneckými úspěchy a šlechtickým duchem neovládané, zase úplně ustoupila vojsku řadovému. Než nedošlo k tomu a vůbec úplná stagnace v životě státním, jakou jevil Rakousko, v Prusku nikterak nenastala, nýbrž docházelo tam i po pádu Napoleonově k nejedné účelné novotě, na příklad ve správě školské, pro kterou bylo vybudováno péčí pokrokového ministra Altensteina zvláštní ministerstvo.

Odlišnost
Pruska od
Rakouska.

Velikého významu byla i reforma celní z roku 1818. Podstatou její Celní oprava (1818). bylo zrušení všech cel provinciálních a vytvoření jednotné čáry celní na hranicích říše. Nový režim ten upouštěl zároveň od dosavadních prohibic, sjednotil a snížil v duchu hesel hláсанých Adamem Smithem značně většinu sazeb celních, kterých se předtím na 67 počítalo. Přesným dozorem pohraničním a ustanoveními o průvozu vzbudil však trpké nářky státeečků obklopených pruským územím, jako bylo Desavsko, nebo s ním hospodářsky těsně souvisících, jako bylo Hannovera a kurfirství hesenské. Ty obviňovaly pruskou správu, že sobecky vykořisťuje svou převahu a znesnadňuje společné hospodářské soužití celé oblasti severoněmecké. Vskutku stala se tato reforma základem pozdějšího celního spolku německého, důležitého pro národní sjednocení; ale z původců jejích sotva kdo měl cíl ten hned na počátku určité na mysli a veřejnost německá viděla v něm spíše jen projev pruské byrokratické tvrdosti.

Otázka
ústavní.

Hlavní zájem její trval při otázce, dostojí-li Fridrich Vilém III. přece svému slibu z 22. května 1815, a tato věc vážla zcela beznadějně. Byly o ní sice konány mnohé porady ve výboru státní rady, roku 1817 nově upravené; zvláštní delegáti byli vysláni, aby vyslechli veřejné mínění v jednotlivých krajích, ale měli vzíti v potaz jen „die Wohlgesinnten“ a při tom se ukázalo vskutku, že zájem širších vrstev pro práva ústavní a život veřejný, zejména ve východní části říše, jest zcela nepatrný. Proto stále hlasitěji se ozývalo u dvora mínění, že úplně postačí, zřídí-li král prostě jen stavovské sněmy provinciální a odsune vůbec otázku ústřední representace říšské.

V celku nebyla tedy bilance trvalých úspěchů, které Německu přineslo setřesení francouzské nadvlády, valně příznivá. K pevnějšímu sjednocení státnímu se nedospělo a náběhy k ústavnímu životu rozvíjely se poněkud jen v několika státech spolkových. Jinde vítězila trpná odevzdanost do vůle vrchnosti a lhostejnost.

Stav ten nesla těžce zvláště mladá generace, dotčená obrodným ruchem již za nadvlády Napoleonovy. V ní zvláště mocně působilo hnutí křesťansko-germánské a turnerská propaganda Jahnova, jež hlásala neúnavně očistu germánské duše od románského jeđu a západní změkčilosti. Od roku 1813 mnoho jinochů těch poznalo útrapy válečné v dobrovolnickém sboru Lützwovově i v řadovém vojsku a vracelo se pak na university, jsouc naplněno ozvěnou velikých dějů a hluboce dotčeno zvučnými hesly vlasteneckých manifestů. Proto zdálo se jim nutným, aby také v studentském životě zavládla větší hloubka a mravní opravdovost.

Již roku 1811 Jahn i Fichte vyslovili myšlenku, aby studentská sdružení t. zv. landsmannschaftů, zachovávající starou tradici divokých pitek a soubojů, byla nahrazena sdružením založeným na širším, vlasteneckém podkladu. Heslo to ujalo se hlavně v Jeně, na universitě, která se pod vládou velkovévody výmarského těšila značné svobodě a kde pod vedením profesorů Ludena a Okeny vycházely svobodomyšlné listy „Nemesis“ a „Isis“. Zde došlo v předvečer bitvy u Waterloo v červnu 1815 k založení všestudentského „Burschenschaftu“, sdružení, které mělo pěstovati národní ideály ve studentstvu bez ohledu na jeho krajinskou příslušnost a jehož odznakem se stala trikolóra, družící zlaté lemování k barvě černé a rudé.

Toto studentské hnutí spolu s turnerstvem cítilo se povoláno k tomu,

aby udržovalo kvas ideálního vzrušení v trpné masse národa a stálo na stráž proti reakčním sklonům vlád. Vskutku nemělo dosti určité směrnicí politické; veliké části jeho účastníků postačovaly zvučné fráze a zevní okázalost nápadného ústroje, a jistě přehnaná byla tvrzení agentů Metternichových, že v pozadí jeho stojí tajná sdružení spiklenců s revolučními cíly. Německo nebylo vůbec půdou, kde by tajné spolkařství bylo podobně rozkvétalo jako v některých zemích románských. Jen ojedinělé náběhy staly se k němu, na příklad na universitě v Giessenu, kde v roku 1815 došlo rovněž k pokusům o novou úpravu studentského života a kde se kolem bratří Follenů, dvou fantastických nadšenců, utvořila tajná družina, zvaná „die Unbedingten“ nebo „die Schwarzen“.

Skupina ta, k níž náležel i radikální soudce Snell, spojovala s křesťanskou vroucností a teutonským nadšením zvučné kletby proti tyranům, blouznila v básničkách o republikánské ctnosti a národním pozdvižení. To byla však výjimka ojedinělá; hnutí studentské nebylo státnímu pořádku nikterak hroživé, stejně jako byly neškodné zbrklé výpady „Turnvatera“ Jahna proti „diplomatom a jiným ztročencům“; ale reakční živly nepřestávaly na věci ty ukazovati jako na zjev velmi povážlivý a zvláštní pozornost vzbudila v ohledu tom slavnost wartburská v říjnu 1817.

Tehdy sezvali na hrad, pobýtem Lutherovým proslavený, studenti a profesori jenšti ostatní protestantské university německé, aby s nimi oslavily třistaletou památku počátku reformace a zároveň národu připomněly pětileté výročí lipské „bitvy národů“. Slavnost měla klidný průběh, ale poněkud neobvyklou dohru. Podle myšlenky, Jahnem inspirované, spálil totiž hlouček účastníků večer po odchodu většiny ostatních na hranici, podobně jako to byl kdysi učinil Luther s bullou papežskou, některé symboly reakce, zejména rakouskou hůl kaprálskou, hesenský cop, pruský četnický řád a hulánskou šněrovačku. Odsoudil zároveň k upálení i rozličné spisy, jejichž tituly byly s opovržením předčítány. Byl mezi nimi i Code Napoleon i dílko Schmalzovo, knihy Hallerovy i některé zcela bezvýznamné letáky, a věc nezasluhovala vůbec vážné pozornosti. Byl to projev zcela chlapecký. Většina účastníků slavnosti dověděla se o něm ostatně teprve z Okenovy „Isis“, ale Metternich, který byl podrážděn zejména tím, že na Wartburce byl výmarský velkovévoda hlučně oslavován jako jediný vpravdě

Nevinný ráz
hnutí
studentského.

Giessenská
skupina.

Slavnost
wartburská
(18. října
1817).

Vřeni
v mladém
pokolení.

Burschen-
schaft.

vlastenecký a svobodomyšlný panovník německý, rozvířil událost, jako by byla neobyčejného dosahu.

Metternichovo zveličování věci. Hlavně šlo vídeňskému kancléři při tom o to, aby přesvědčil cíře Alexandra I. o nebezpečí, které chystá Německu toto studentské hnutí, a dokázal tak správnost své ostrážité a zdrženlivé politiky. Při jednání v Cáchách byl cíři předložen pamětní spis o věci té, kterýž, když vešel v širší známost, vzbudil ovšem trpkost ve studentstvu německém i prudké polemiky literární. Neklid na rozličných vysokých školách, na nichž heslo všestudentského „Burschenschaftu“ se bylo ujalo, vzrostl pak také tím, že Fridrich Vilém III., z Vídně neustále zastrašovaný a znechucený připomínáním svého ústavního slibu liberálními publicisty, ještě více než předtím k zpátečnickému táboru dvorskému se klonil a

Zákaz turner- ství v Berlíně. zákazem turnerských cvičení v Berlíně nespokojenost svobodomyšlných kruhů zvýšil. Zvláště však byla brána reakci v Německu otevřena dokořán zpozditým zločinem, který vzrušil na jaře 1819 celou Evropu.

Kotzebue. Do polemik studentských zapletl se totiž i dramatický spisovatel Kotzebue. Vytýkal na jevišti malichernou směšnost teutonského nadšení a schvaloval hlasy podezřívající cíle studentského hnutí. Studenti nenáviděli ho naopak jako ducha frivolního, který mělkými veselohrami rozsévá po Německu francouzský jed, a byli přesvědčeni, že je za peníze do Ruska udává, protože Kotzebue jakožto někdejší ředitel divadla v Petrohradě a ruský státní rada bral odtud pensi a druhy dvoru Alexandrovu podával zprávy o věcech německých. Spory takto vzniklé přiměly Kotzebua k přesídlení z Výmaru do Mannheimu, nepřestaly však ani pak rozpalovati, více než vlastně zasluhovaly, hlavy studentů v Jeně. Z těch byl právník Karel Sand, málo inteligentní, umíněný hloubavec. Z přednášek docenta Karla Follena, jednoho z giessenských bratří, který právě začal v Jeně učití římskému právu, odnesl si Sand radikální názory a představu, že věc svaté svobody ospravedlňuje všechny prostředky, i vraždu tyranů. Hlavně však na něho působila myšlenka, že bylo již dosti slov a že úžasným činem jest nutno probuditi ospalá svědomí. V záchvatu tohoto vzrušení a vyrozuměv napřed, jak se zdá, i Follena, zajel do Mannheimu na sklonku března 1819 a zavraždil tu Kotzebua.

Jeho vražda (23. března 1819). Spoluvinníků jiných neměl patrně vůbec, ale v obecném mínění ujal se rychle přesvědčení, že byl vylosovaným nástrojem rozvětveného spiknutí revolučního „černého teutonského spolku“, zvláště když někteří

neopatrní studenti a svobodomyšlní profesori schvalovali ne-li čin sám, aspoň jeho pohnutky. A podezření to stupňovalo se ještě více, když několik neděl po tom jakýsi nepřičetný lékárník, který však býval rovněž ve spojení s giessenským kroužkem „černých“ a přítelem Adolfa Follena, učinil vražedný útok na nasavského presidenta Ibella. Tu vznikla Metternichovi a všem jeho stoupencům neobyčejně lákavá příležitost k rozhodujícímu úderu.

Hned po vraždě Kotzebuově došlo k některým předzvěstem věci té. Spolková rada frankfurtská jmenovala zvláštní výbor k vyšetření vražedných spiknutí a výmarský velkovévoda cítil se nucen sesaditi v Jeně profesora Okena, zastaviti jeho „Isis“ a obmeziti vůbec poněkud svobodný ruch na universitě. Přes to vláda pruská odvolala z Jeny všechny své příslušníky a zostrčila dozor na vlastních vysokých školách. Zároveň nastalo v Berlíně horlivé stíhání všech podezřelých z „demagogie“, při němž byl zatčen starý „Turnvater“ Jahn a v Bonnu vyšetřován i vlastenecký buditel Arndt. Metternichovi vše to nepostačovalo. Chtěl zcela u kořene podlomit národní agitaci i vzrůstání se konstitučních řádů v spolkových státech německých, kde sněmování nedávno zahájená byla provázena zjevnými projevy ducha svobodomyšlného. Spolková rada se mu k tomu však zdála nástrojem pochybné účinnosti. Rozhodl se tedy obejiti ji soukromou dohodou vůdčích dynastií.

Navštívil v červenci 1819 v Teplicích krále pruského, který se tam léčil, dohodl se s ním zvláštní „punktací“ nejprve o tom, že v Prusku nedojde zatím vůbec k plnému provedení ústavních řádů, nýbrž že Fridrich Vilém III. bude se spolu s Rakouskem přičiňovati o to, aby se i státům, které již vyhlásily ústavu, umožnilo provésti „die Rückkehr zu einem, dem Bunde mehr angemessenen Verhältnis“. Připoutav tak Prusko k svým zásadám podobně jako již roku 1815 Neapolsko, kancléř shromáždil nenápadně v Karlových Varech vůdčí ministry největších devíti států spolkových k důvěrné poradě o nutných opatřeních proti hrozícím zjevům revolučním. Hlavně mu šlo i tu o to, aby na jiho-německých státech vymohl proměnu volených komor ve stavovské sněmy starého typu. Dokazoval, že § 13 spolkové akty jiného opravdu nežadá, a že volené representace národní jsou vskutku dílem revolučního ducha a jeho nebezpečným semeníštěm. Ale nedosáhl toho zatím zejména pro odpor krále virtemberského Viléma, který teprve tehdy skončil svůj spor se stavy novou úpravou oktroyované ústavy a nechtěl

Útok na Ibella.

Stíhání „demagogů“.

Punktace teplická.

Schůze karlovarská.

Odpor krále začínati nový zápas. Sebevědomý a nadaný panovník ten nemínil se ostatně vůbec podrobovati příliš vídeňskému diktátu a byl odhodlán, čeliti mu tím spíše, že měl oporu ve svém švagru, cáři ruském Alexandrovi. Proto bylo zatím jednání o věcech ústavních odsunuto k pozdější schůzce do Vídně svolané, ale v Karlových Varech došlo aspoň k dohodě o mimořádných opatřeních proti podvratným proudům na universitách.

Karlovarská usnesení.

Měly býti podřízeny tuhému dozoru zeměpanských komisařů, jejichž úkolem bylo zejména dozírati na ducha ovládajícího vysoké školy; podezřelé profesory mělo stihnouti propuštění, všestudentská „Burschenschaft“ byla zakázána a její členové neměli býti nikdy přijati do státních služeb. Ježto tiskový zákon pro celé území spolkové, o němž se ve Frankfurtě jednalo, dotud nebyl vypracován, usnesla se karlovarská konference na tom, aby zatím na pět let byla zavedena přísná censura preventivní pro všechny časopisy a jakékoliv tisky do dvaceti archů rozsahu. Spisovatel, pro přečin tiskový odsouzený, nebo člen redakce zakázaného listu nesměl býti do pěti let přijat do redakce listu jiného. Spolková rada měla zakročiti sama ve státech, v nichž by se podvratné hnutí náležitě nestíhalo, a jeho rozsah měla zjistiti mimořádná komise vyšetřovací, v Mohuči zřízená a opatřená právem, vymáhati zatčení osob, jež označí.

Jejich schválení (20. září 1819).

Tato soukromá dohoda větších států byla 20. září 1819 ve Frankfurtě formálně schválena, ovšem způsobem, který nešetřil dosti práv drobnějších členů spolkových, a jednotlivé vlády se jí jaly ihned uváděti v život.

Persekuce v Rakousku i Prusku.

V Rakousku samém bylo k tomu ovšem jen málo příležitosti, neboť tam již předtím vláda pečovala pilně o to, aby vlny duševního ruchu zahraničního co nejméně pronikaly do domácího ovzduší. Jen několik studentů v Praze i ve Vídni bylo trestáno pro kult Sandův a svobodomyšlný kněz Bernardo Bolzano byl zbaven v Praze profesury a jeho žáci vyšetřováni. V Prusku naproti tomu vzmohla se ještě více než před tím honba na studentské barety a velkoněmecké stuhy; spolky byly šmahem rozpouštěny a cizím novinám zakazován i transit přes pruské území. Někteří svobodomyšlní publicisté, jako Goerres, prchli za hranice, Humboldt a generál Boyen byli nuceni opustiti radu státní a plné vítězství reakčního ducha zdálo se zajištěno.

A podobně dalo se i v jiných státech spolkových, ovšem s rozličným důrazem a důsledností. Význačné však bylo, že nikde se neukázal

proti tomu činný odpor. Na universitách v Jeně, Erfurtu a Giessenu došlo sice později k pokusům o vytvoření tajných spolků, t. zv. Männerbundu a Jünglingsbundu, které se snažily zachovávatí spojení s několika radikály do Švýcar uprchnuvšími, jako byli bratři Follenové nebo Vilém Snell. Ale dětinské náběhy ty poskytly jen mohučské komisi příležitost k zvýšení činnosti a neměly vážných následků. Neboť byt v kruhu vzdělanců padala slova sebe větší hořkostí a zavládl trpký pocit zklamání, široké vrstvy německé měly ještě příliš nedostatečný zájem na životě veřejném a neposkytovaly hlasům těm náležitě ozvěny.

Na konci roku 1819 sešla se pak ve Vídni vskutku smluvená konference, aby pojednala o výkladu § 13 spolkové akty a jiných zásadních otázkách. Účastnilo se jí všech 17 členů užší rady spolkové a bylo v tom nové snížení vážnosti řádného orgánu spolkového, ač Metternich věc omlouval tvrzením, že jde jen o poradou předběžnou, nikoliv o závazné usnášení konečného rázu, jež mělo býti vyhrazeno plenu spolkové rady ve Frankfurtě. Jednání protáhlo se však ve Vídni na dobu několika měsíců, neboť také tam se ozval odpor proti diktátu Metternichovu a byl tím úspěšnější, že se znenáhla přece ukazovalo, jak upřílišená byla tvrzení o domnělých široce rozvětvených spiknutích, která v Karlových Varech na zástupce vlád spolkových ještě tak silně působila.

V čele oposice byl zase především král virtemberský Vilém, který se snažil zároveň publicisticky hájiti hlediska, že Rakousko i Prusko jsou mocnosti podstatou svou spíše evropské než německé a že jim proto nepřisluší, aby ukládaly svou vůli vlastnímu Německu, z drobnějších států složenému. Toto „čisté Německo“ byl by rád proti nim spojil v užší spolek. Úspěchu myšlenkou tou sice nedosáhl, ale také Metternichovi bylo vzdáti se naděje na úplné podvázání mladého konstitučního ruchu v jižním Německu, a dlouhé jednání skončilo se v květnu 1820 t. zv. Schlußaktou vídeňskou.

To byl vlastně velmi obsáhlý doplněk k spolkové aktě z roku 1815, který pak jednomyslným souhlasem plena spolkové rady ve Frankfurtě nabyl závaznosti. Jím se dostalo buntu německému ještě více než před tím rázu mezinárodního spolku neodvislých států s reciprocitou určitých práv a povinností. Aby se nikdy nemohl změnití v stát spolkový, to zaručovalo hotové liberum veto; neboť jednohlasnosti všech 39 členů

Vlažnost německého prostředí.

Vídeňská konference.

Vilém virtemberský.

Závěrečná akta vídeňská (1820).

žádalo se nyní nejen pro otázky zásadního rázu, nýbrž i pro přijetí iniciativního návrhu, že má o změně některého organického ustanovení vůbec býti jednáno.

Spolková rada nabývala nadto spíše rázu trvalého kongresu diplomatů, než skutečného orgánu vládního také tím, že její členové měli ve všech otázkách tlumočiti jen hledisko svých vlád, dotazem zjištěné, a neměli žádné vlastní pravomoci. Proti jakýmkoliv podvrtným hnutím byla všem členům spolku zaručena vzájemná nebo společná pomoc; jinak bylo zasahování spolku do vnitřních věcí jednotlivých států vyloučeno. Hledě k § 13 bylo sice vyčleno, že mu mají státy spolkové vyhověti a že jakákoliv změna ústav již platných se má státi jen zákonitou cestou; zároveň však obmezovalo ústavní závazky dynastií podstatně ustanovení zásadní, že jim přísluší plná suverenita, takže jen o některá určitá práva panovník se smí dělit s poddanými, a to tak, aby mu ústupky ty nikterak nepřekážely v plnění jeho povinností ke spolku.

Obmezení
ústavních
závazků.

Bezmocnost
spolku
německého.

Ustanoveními těmi jevil se bunt ještě zřejměji než předtím pouhým ústavem pojišťovacím pro rody panovnické proti revolučním náladám vnitřním. Německý národ jako celek nestával se jím nikterak činným členem v souboru mocí evropských, nýbrž jevil se stále jen veličinou spíše mravní a kulturní, jejíž přirozená síla celková byla spoutána jednak partikularismem a vzrostlým sebevědomím drobných dynastií, jednak zvláštním poměrem Rakouska a Pruska. Neboť tyto oba státy sbližovala sice navzájem společná nálada obavy před revolučními otřesy, ale při jakémkoliv kladném řešení německé otázky vystupovala nutně do popředí jejich vzájemná revnivost.

Její dějinná
zdůvodněnost.

Tento stav věcí německých byl tedy zajisté velmi málo uspokojivý pro muže naplněné uvědoměným citěním národním, souhlasil však opravdu se skutečnými předpoklady doby; neboť strážlivě uvažujícímu bylo zjevno, že sebe větší horoucnost vlastenecká bez jasných cílů, opřená jen o jalovou hlučnost několika studentských a tělocvičných spolků a hrstku jiných nadšenců, nemůže naráz přeskočiti překážky, které německý národ sám byl dějinným vývojem položil v cestu svému státnímu sjednocení. Proto byl vskutku volný spolek ve chvíli té patrně jedinou formou, v níž zrání jeho k dalším úspěchům mohlo pokračovati.

Rozvinutí reakce v Německu bylo Metternichovi ostatně také proto cen-

né, že mohl tamních událostí užiti i vůči Alexandrovi I., aby cáře přesvědčil o správnosti svých obav před nebezpečným spiknutím, hrozícím záhubou všemu rádu evropskému, neprojeví-li vlády dosti pevnosti k jeho potlačení. Úspěch měl však jen částečný. Cár, který nechtěl úplně opustiti své stanoviště, ústavním ústupkům příznivé, ale při tom s rozhořčením přijímal každý projev, jen poněkud revoluci zavánějící, schvaloval sice nejprve vůči rakouským zástupcům důrazná opatření karlovarská, v zápětí však vytýkal způsob, jak k nim došlo; neboť vzrůst vlivu rakouského v Německu mu nebyl valně vítáný a ponoukal ho proti němu nejen virtemberský švagr, nýbrž i důvěrný rádce jeho, svobodomyšlný Řek Kapodistrias, který od mnoha let u dvora cářského měl vlivné postavení a byl trnem v oku vídeňské politice. Ale odpor tento proti hlediskům Metternichovým, vnitřně nepevný, slábl přes to stále více tím, že vývodům rakouského kancléře zdál se dávatí za pravdu vývoj věcí nejen v Němcích, nýbrž i jinde, především v Anglii i ve Francii.

Cář Alexander
a věci
německé.

Kapodistrias.

Poměry
anglické.

Vliv šlechty.

Venkov.

Od dob Montesquieuových viděla pevnina v Anglii vlast politické svobody; to, čemu se tolik obdivovala, bylo však vskutku spíše jen skvělé průčelí, zakrývající stavbu uvnitř dosti neladnou, jež zachovávala ještě mnoho rysů středověkých. Především mocný vliv šlechty, tím pevnější, že se neopíral tolik o předpisy právní jako o skutečnosti hospodářské a společenské.

Podle zákona nebylo v Anglii sice valného rozdílu mezi šlechticem a nešlechticem a šlechta anglická nejevila se vůbec kastou tak uzavřenou, aby vstup do ní bohatým osobám původu měšťanského nebyl podstatně snazší, než tomu bylo na pevnině. Měla v mnohém ohledu ráz spíše plutokratický a význačným rysem jejím bylo také, že cenila vysoce nadání i vzdělání, uznávajíc je za podmínku úspěchu v životě veřejném. Nevolnictví a poddanství vymizelo na ostrovech britských rovněž již dávno, ale převážná většina rodin venkovských zůstávala přes to jako pachtýři, zřizenci nebo klienti v těsné závislosti na šlechtě již proto, že čtyři pětiny vší půdy bylo v rukou asi 7000 členů nobility a gentry i církve státní. Při tom zcela zvláštní poměry trvaly ve Skotsku, kde zřizováním velikých obor honebních selský stav byl neobyčejně ztenčen, a v Irsku.

Irsko.

V Irsku postupně dobytí ostrova a konfiskace, jenž provázely v 16. a 17. věku vítězství reformace nad katolickým odporem, stlačily obyvatelstvo domácí většinou do stavu naprosté závislosti na anglických lordech, vlastnících skoro veškeré půdy, a na jejich zástupcích, kteří drobné pachtýře zle vyváděli. Poměrná hustota domácího obyvatelstva nedovolovala sice Angličanům, aby si zabezpečili ostrov pravidelnou kolonizací; k té byl náběh učiněn ve větším měřítku jen v Ulsteru. Anglie se spokojila většinou tím, že Irům vnutila jakousi superstrukturu vyšší, vládnoucí vrstvy; ta byla však protestantská a proto nesplynula nikdy s ovládaným, katolickým lidem a zůstala minoritou, většinu bezohledně vykořisťující a jí nenáviděnou. Bídu přelidněného kraje toho zvýšila ostatně i zjevná snaha vlád anglických, směřující k tomu, aby v Irsku nevznikl průmysl, který by s anglickým soutěžil.

Pánem venkova činila šlechtu na ostrovech britských také nevyvinutost místní byrokratické správy státní, která odlišovala Anglii od států pevninných stejně, jako ji od nich odlišoval nedostatek pravého militarismu. To bylo se zjevnou výhodou pro rodiny bohaté a urozené, neboť t. zv. selfgovernment kladl do jejich rukou v hrabstvích i soudnictví i policejní správu již tím, že jen zámožným i nezávislým osobám bylo možno věnovati se neplaceným úřadům veřejným. Ostatně také většina výnosných obročí státní církve anglikánské zůstávala v moci šlechty, ježto v Anglii se stále udržovaly šlechtické patronáty a středověký zvyk, že titulár benefícia mohl vlastní péčí o duše věřících sesunouti na námezdného vikáře. Majoráty chránily veliký majetek domů lordských před tříštěním a podporovaly mocně setrvačnost jejich feudálních tradic. Místa důstojnická ve vojsku kupovala se za peníz namnoze dosti vysoký a byla tak rovněž vyhrazena plutokracii.

Selfgovernment.

Přežitky středověku.

Města.

Vývoj obchodu, průmyslu a úvěru státního povznesl ovšem neobyčejně význam měst a jejich bohatství, ale i šlechta měla na něm podíl nemalý nejen proto, že jednotliví lordi byli mnohdy vlastníci celých čtvrtí městských, nýbrž pro přímou účast urozených na kapitalistickém podnikání a obchodní spekulaci. Zámožná buržoasie nižšího původu přicházela sice stále více a více k slovu v životě hospodářském a nebyla, jak jsme již vytkli, od vlastní šlechty oddělena nepřekročitelnou přehradou; její podíl na veřejném životě nebyl však přes to úplně uspokojivý hlavně proto, že mu bránily zastaralé řády ústavní.

Parlament.

Ohniskem moci politické v zemi byl parlament, a v něm zůstávala nejen komora lordů přirozenou državou vysoké šlechty i episkopátu, nýbrž ani dolní sněmovna nebyla skutečným zastupitelstvem většiny národa. Souviselo to s jejím řádem volebním, který od 16. věku nebyl podstatně měněn. Právo volební zachovávalo stále středověký ráz výsady, podmíněné rozličnými místními a osobními předpoklady. Vedle Rád volební zástupců hrabství, které do sněmovny vysílala drobná gentry venkovská, podléhající při tom namnoze vlivu magnátských rodů, seděl tam značný počet zástupců měst; ale právo jmenovati je příslušelo jen starým, historickým městům a městečkům, nikoliv novým střediskům průmyslového a obchodního ruchu, který v 18. století byl tak dokonale změnil tvářnost Anglie a přesunul její hospodářské těžiště více na sever a na západ.

Tam, v kraji, jenž kdysi býval jen řídce osídlen, vytvořilo nové ocenění ložisek uhelných, vodních sil a vznik továrního průmyslu v době několika desetiletí z někdejších vesnic veliká města, jako byl Birmingham, Manchester, Leeds, Sheffield a jiná. Města ta neměla však vůbec zástupců ve sněmovně, ač by toho byla ovšem mnohem větší měrou zasloužila, než mnohá města starší. Z těch pak sešel značný počet v průběhu doby tak, že se o nich mluvilo obecně jako o „shnilých městech“ a vytýkaly případy, kde právo voliti zástupce do dolní sněmovny tkvělo na kusu země, vskutku mořem pohlceném, na skupině neobydlených rozvalin nebo na parku, který zaujal místo zašlé osady. U některých starých městeček právo účastniti se při volbě bylo nadto výsadou nečetných starousedlíků, jinde, v t. zv. kapesních městech, nařizoval prostě lord, jemuž většina pozemků v místě náležela, koho chce míti poslancem, a výsledek poměrů těch byl, že ze 658 sedadel dolní sněmovny asi 420 bylo v pevných rukou urozených rodin, z nichž některá až šesti mandáty vládla; pouze o zbývající býval boj, při němž hlučné pitky a okázalá korupce byly zjevem rozhodujícím a vlastní volba se obmezovala druhdy na prostou aklamaci nebo podepisování vyložené listiny. V celku se napočítalo, že o většině míst ve sněmovně rozhoduje dohromady sotva 15 tisíc voličů a z těch, že pouhých 84 osob vládne 157 křesly. A uznávalo se takřka obecně, že platný volební řád jest „spojení přežitků středověkých se zlořády novodobými“.

Přesuny obyvatelstva.

„Shnilá“ města.

Parlamentní oligarchie.

Zcela zvláštní poměry byly pak i v této věci v Irsku. Tam do roku 1800 trval samostatný parlament v Dublině, do jehož dolní sně-

Poměry irské.

movny volil, kdo měl důchodu aspoň 40 šilingů, tedy značná část obyvatelstva. Při tom neměli však katoličtí Irové pasivního práva volebního. Věc souvisela se zákonnými ustanoveními 17. věku, platnými i v Anglii a ve Skotsku, podle nichž církev římská byla jen církví trpěnou a vyznavači její občany nižšího řádu, které t. zv. přísežný zákon vylučoval z úřadů a vyšších úkonů života veřejného. Obmezení ta odporovala zjevně duchu nové doby, tím spíše, že dávno bylo minulo nebezpečí hrozící Anglii od protireformačního Říma; proto volalo se znovu a znovu po t. zv. emancipaci katolíků. V Irsku pak věc měla tím větší závažnost, že tam většina obyvatelstva zůstala katolíky a těžce nesla nejen své odstrčení od vší účasti na moci veřejné, nýbrž i skutečnost, že byla nucena značnými desátky přispívati na udržování duchovenstva anglikánského, po ostrově rozsazeného přes to, že tam, vyjma kraj ulsterský, žily jen nepatrné menšiny příslušníků státní církve episkopální. Náboženský útlak ten byl hlavní příčinou, proč Irové, ač jazykem se většinou poangličtili, nesplynuli se státem britským, nýbrž jevíli takřka pudovou nenávist proti němu, vypukající při každé vhodné příležitosti a zesílenou ovšem i nepříznivými hospodářskými poměry ostrova a nespravedlivostí v rozdělu jeho půdy.

Nebezpečí, které tento stav Anglii přinášel zvláště v jejím boji s revoluční Francií, vedlo vládu k tomu, že roku 1800 provedla tak zvanou unii. Dotavadní samospráva Irska byla podstatně změněna; vládu tam převzala t. zv. rada irská v čele s královským lordem lieutenantem, kdežto v ministerstvu londýnském jeden člen byl zvláště pověřen irskými věcmi. Parlament dublinský byl zrušen a Irsko mělo voliti určitý počet zástupců do dolní sněmovny anglické. Dotavadní ustanovení práva volebního zůstalo však v platnosti, takže v Irsku volili i méně majetní ve značném počtu. Než naděje Irů, že náhradou za ztrátu autonomie bude katolíkům také pasivní právo volební přiznáno, zklamala. Pitt radil sice k tomu, ale král Jiří III., neobyčejně umíněný zástupce myšlenky, že privilegovaná církev anglikánská jest nejspolehlivější základnou státu, postavil se proti jakémukoliv uvolnění řádů katolíkům nepříznivých. Tak byli Irové nuceni za své zástupce do londýnského parlamentu vysílati své protestantské utiskovatele, a unie, jež měla vésti k sblížení ostrova s Anglií, docílila jen zvýšení nenávisti potlačeného národa proti britskému panství. Zato stalo se Irsko se svým chudým a kulturně zanedbaným lidem další zásobárnou

poslaneckých mandátů, snadno získávaných korupcí i nátlakem hospodářským.

Dolní sněmovna anglická nebyla tedy nikterak pravým výrazem politické vůle většiny národa, nýbrž nástrojem v rukou nečetné menšiny urozených a bohatých. Při tom trvalo staré rozdělení členů parlamentu na dva tábory, toryů a whigů. Nebyly to vpravdě ještě strany politické v pozdějším smyslu, byly to spíše dvě kotterie aristokraticko-plutokratické, jež spolu zápasily o vládu nad zemí. Při tom se toryové opírali především o venkovskou gentry a anglikánský klerus, whigové pak o městský patriciát, kruhy obchodnické a tu část vyšší šlechty, jež byla dotčena svobodomyšlnějším nazíráním na věci náboženské.

Také v některých názorech na zásady řádu ústavního jevíly se mezi nimi sklony odchylné. Toryové sunuli spíše do popředí samostatný, božský původ moci královské, která jest ovšem podstatně obmezena právy parlamentu a vládne prostředkem ministrů, jejichž jednání nesmí odporovati platné ústavě. Ve volbě ministrů těch má však král volnou ruku, oni jsou především jeho důvěrníky. Whigové proti tomu vytýkali zásadu plné svrchovanosti národa, z níž také královská moc vyplývá. Tvrdili, že král jest nucen řídit se ve výběru ministrů vůlí většiny sněmovny a propustiti je, jakmile sněmovna jim odepře svou důvěru. Stáli tedy o důsledné provedení režimu nejen konstitučního, nýbrž parlamentního. Bylo tak základem torysmu hledisko spíše konservativní, whigismu spíše liberální; ale programové odstíny ty neměly při tom naprosto důležitosti takové, jako otázky rázu spíše osobního, oba tábory od sebe dělící a podmiňující jejich střídání se ve vládě, při němž po každé vítězí strana podělovala své vůdce a jejich příbuzné hlavními úřady státními i výnosnými sinekurami.

Poměry tyto, jež se byly během 18. věku vyhranily, nabyly pak zcela zvláštního rázu tím, že od roku 1783 strana toryů jen s krátkými výjimkami zachovala vládu ve svých rukou a užila ve svůj prospěch zejména velikých soudobých převratů na pevnině.

Předtím ozývaly se v Anglii již dosti hlučně hlasy, žádající aby zastaralé ústavní řády byly účinně revidovány a zejména aby se volební právo do dolní sněmovny nově upravilo a očistilo od zvykových zlořádů. Hnutí to by bylo mělo jistě úspěch aspoň částečný, kdyby revoluce francouzská, jež našla i v Londýně některé stoupence, nebyla u vůdčích státníků, v čele s Williamem Pittem, vzbudila pře-

Útlak
katolíků.

Toryové a
whigové.

Jejich ústavní
rozpory.

Vláda
v rukách
toryů.

Jejich kvietism.

svědčení, že jest nutno vyvarovati se, dokud boj s Francií trvá, všech významnějších změn ve vnitřním životě britském a odmítnouti zásadně heslo jakékoliv demokratisace. Z toho se vyvinul pak znenáhla v táboře toryů kvietism takřka doktinařský, který nepřestával ústavu anglickou, založenou na souvislé tradici dějinné, stavěti v protiklad proti neustálenosti a násilným změnám ústavním revoluční i napoleonské Francie a vyhlašovati přímo za svatokrádež jakýkoliv pokus o její podstatnou změnu. Hledisko to nalézalo ideovou oporu i v duchaplných vývodech Burkeho o organickém vzrůstu států i v souvěké literatuře anglické, zejména v historických románech Waltera Scotta, jež budily romantické nadšení pro středověk a vůbec národní minulost.

Castlereagh.

Konečné vítězství nad Napoleonem upevnilo nemálo postavení této torystické vlády, jejímiž vůdčími členy se stali lord Castlereagh, obratný státník, jehož přední snahou bylo, jíti v politice pevninné ruku v ruce s Metternichem proti ctižádostivým snahám cíře Alexandra I., a lord Wellington, slavný vítěz v bojích na poloostrově Pyrenejském a u Waterloo, neoblomný konservativec, který si troufal tvrditi otevřeně, že dosavadní ústava anglická jest naprosto dokonalá a že neřádá žádných dalších zlepšení. Pevnou oporou mužům těm byl korunní princ Jiří, který vedl dlouho vládu za svého otce, krále Jiřího III., propadlého duševní chorobě. Princ byl prostopášník, který proslul svým nezřízeným životem a surovým cynismem jako snad žádný panovník souvěký, ale byl při tom tak naplněn odporem proti všem heslům demokratickým, že se mohl právem chlubití před rakouským arciknížetem Janem, že jest „Rakušanem tělem i duší“.

Wellington.

Princ regent.

Oposice whigů.

Toto stanovisko vládnoucí skupiny torystické vedlo ovšem opo- siční menšinu strany whigů ve sněmovně i v domě lordů k tomu, že vystupovala při jednání parlamentním stále hlasitěji s kritikou trvajících poměrů a s některými návrhy pokrokovými, jako byl požadavek nové úpravy volebního řádu měst, emancipace katolíků nebo reforma trestního zákoníku, který byl ještě barbarsky tvrdý vůči nižším vrstvám a kladl zejména trest smrti i na drobné krádeže, lesní pych a podobné přečiny. Ale většina byla hluchá k těmto hlasům a samo úsilí whigů nebylo dosti živelné, aby zviřilo národ k opravdové účasti na sporech, v nichž rysem podstatným se jevila snaha jedné kotterie šlechtické odtlačiti druhou od vesla.

Zcela jiného rázu byl boj, který za požadavek úplné změny veřej-

ného života v Anglii vedla tehdy skupina mužů, stojících mimo parla- ment a volajících po jeho dokonalé demokratisaci. Byli to zejména někteří stoupenci kroužků, které se roku 1793 snažily navazovati styk s francouzským jakobinstvím a byly přísnými opatřeními vlády rychle potlačeny. Svérázný ideový základ dal jim zejména Jeremiáš Bentham, spisovatel státovědecký světového jména. Bentham spojil výrazně národní odkaz strohého puritanismu anglického, ukládající člo- věku vážné závazky mravní, s racionalismem osvícenské filosofie. Základním pilířem jeho učení stal se střízlivý utilitarism, názor, že účelnost a vnitřní cenu kterýchkoliv řádů společenských a politických lze měřiti jen podle toho, jak prospívají blahu co možno největšího počtu osobností. Z této pevné základny troufal si Bentham každému národu podle jeho skutečných předpokladů životních vypracovati nej- vhodnější ústavu s určitostí takřka prorockou. Historické zřízení státu anglického, vyznačené zjevným panstvím urozené a zámožné menšiny nad ostatní massou národa, podroboval kritice zdrcující a vytýkal zejména naprostou nutnost změnití volební řád parlamentu „od kořene“; proto se mluvilo o jeho „radikálních“ požadavcích.

Demokratické hnutí.

J. Bentham.

Spisy Benthamovy byly sice namnoze příliš přetíženy učeností a málo záživné, staly se však vítanou zbrojnicí některým čilým stou- pencům překotné pokrokovosti v životě politickém. Z nich vynikl úsilovnou agitací zejména William Cobbett, který se ve svých letáčích a poměrně laciném, novém týdeníku neúnavně obracel proti panství „neproduktivních tříd“, volal po „lacinější“ vládě, než jest vláda panující plutokracie, útočil na zastaralost církevních i právních řádů a stával se vůbec hlasatelem nového, velmi demokratického názoru na úpravu státu britského. Při tom bylo Cobbettovi zřejmo, že váhu slovům jeho může dodati jen náležité rozvíření politického zájmu nižších vrstev, nesoucích tíhu přítomného stavu, a proto obrátil se zejména k dělnictvu průmyslovému.

W. Cobbett.

To, co lišilo Anglii nejvíce od ostatních států pevninných na počátku 19. věku, byla zejména její neobyčejně pokročilá industrialisace. V době, kdy všude jinde trval ještě starosvětský průmysl cechovní, domácký nebo manufakturní, vyrostla v Anglii od druhé polovice 18. století počínaje továrna, nový útvar, v němž stroje, pára a vůbec ovládnutí anorga- nických sil zcela neobyčejně zvýšily výkonnost lidstva a kde zároveň veliký kapitál zahájil své vlastní, vítězné tažení proti dosavadnímu

Rozvoj průmyslu anglického.

ústroji života hospodářského. Nutným doprovodem zjevu toho bylo hromadění dělnického proletariátu v průmyslových střediscích a jeho proměna ve zvláštní, svéráznou třídu společenskou, odchýlnou od ostatních.

Bída
proletariátu.

Stav dělnictva toho v Anglii na počátku 19. věku byl pak opravdu žalostný. Mzdy byly namnoze tak nízké, že nedostačovaly ani k živoření. Proto přijímá nemalá část dělnictva k doplnění mzdy soustavně chudinské podpory, ale tím propadá pravomoci správců obecního chudinství, kteří pak přikazují závodům průmyslovým nejen dospělé muže, nýbrž ženy i malé děti. Neboť strojový průmysl mohl užívatí s výhodou i dětských ruček a ježto nebylo ještě ve věci té zákonných předpisů ochranných, nebylo tehdy v Anglii vzácným dvanáctihodinné zaměstnání šestiletých dětí v dílnách zcela ponurých. Obce děti ty namnoze přímo prodávaly zaměstnavatelům, a důsledek toho byl i hrozný počet analfabetů v nižší vrstvě. Neboť stát anglický nestaral se ještě o školství takřka vůbec a ani státní církev nerozvíjela v nových střediscích dostatečně svých zastaralých a nedostatečných institucí školských.

Stísnění v nezdavých peleších, trpíce častou nezaměstnaností a sklíčením drahotou chleba, kterou zaviňovala zejména vysoká agrární cla ochranná, vyrůstají průmysloví a z části i zemědělstí dělníci angličtí v pokolení, které nemá podílu na rostoucím bohatství národním ani na pokrocích jeho vzdělanosti a stává se vedle vrstvy zámožné znenáhla takřka druhým národem, národem, jehož svoboda byla nadto od roku 1799 spoutána mimořádnými zákony proti vzájemnému spolčování dělnictva. Filantropie, která byla význačným, novým rysem doby osvícenské, povšimla si sice smutných zjevů těch tu a tam dosti záhy, zůstávala však proti nim tím spíše bezmocnou, že měla ještě namnoze ráz velmi povrchní, do hloubi sociálních problémů nikterak nepronikající. Více než otroctví průmyslového dělníka v nejbližší blízkosti lákala její sentimentalitu barvitá vylicení hrůz obchodu s černochoy, proti němuž humanitní agitace tehdejší především obracela své síly, a zcela vzácné byly zjevy lidumilů, hledajících praktickým úsilím řešení bídy průmyslového dělníka, jako to činil přes opětovné své nezdary neúnavný Robert Owen.

Neúčinnost
filantropie.

R. Owen.

Postavení anglického továrního dělníka podstoupilo nadto neobyčejně těžkou zkoušku právě v době po vítězství nad Napoleonem. Již konti-

nentální systém přinášel v některých letech průmyslu anglickému občasně záchvěvy nedostatečného odbytu a dělnictvo kladlo nezaměstnanost z toho vznikající na vrub především novým strojům, lidskou sílu nahrazujícím. Začalo se tu a tam srocovati k jejich rozbíjení a zejména roku 1811 nabyly tyto bouře t. zv. luddistů tak povážlivého rozsahu, že vláda proti nim zakročila výjimečnými zákony. Pravá vlna krise dostavila se však teprve po uzavření míru 1815. Průmysl výzbrojní ztratil tehdy své dosavadní zakázky a Evropa, válkou ochuzená, nejevila se ani po pádu závorného systému Napoleonova hned dostatečným odbytištěm pro nahromaděné zásoby anglických tovarů. Hromadné propouštění dělnictva a stlačování mezd bylo zároveň ještě zostřeno agrární politikou vlády.

Krise
průmyslové.

Za války, kdy dovoz obilnin z ciziny byl znesnadněn a jejich ceny trvale vysoké, bylo přivedeno mnoho půdy horší jakosti pod pluh. Volné otevření přístavů anglických cizimu i levnějšímu obilí ohrožovalo tudíž vážně další výnosnost této vzrostlé výroby zemědělské a strana torýů, o venkovskou gentry opřená, vymohla na její ochranu změnu celního zákona v ten smysl, že dovoz obilí z ciziny byl dovolen vůbec teprve, když cena čtvrtce pšenice na domácím trhu stoupla nad 80 šilíngů.

Obilní cla.

Toto umělé udržování vysoké ceny chleba ve prospěch třídy agrární, ač třída ta tehdy v Anglii a Skotsku již jen asi 35% obyvatelstva počítala, bylo trpkým zklamáním zejména pro bídně placené dělnictvo, jež se těšilo, že mu konec války přinese úlevu v těžkém životě, a nyní vidělo, že se úlevy vskutku dostává jen zámožným tím, že válečná daň z příjmů, zejména bohaté postihující, byla ukvapeně zrušena, ač státní rozpočet stále ještě vykazoval dozvuky válečných výloh. Do tohoto ovzduší nespokojenosti a sociálního vření hází tedy Cobbett se svými stoupenci svá zápalná hesla, hlásaje, že jen radikální oprava ústavy, opřená o všeobecné právo volební s tajným hlasováním, rovnoměrným rozdělením okresů volebních a každoročním obnovením mandátů poslaneckých přinese nižší, potlačené vrstvě vysvobození z hospodářských béd.

Nespokojenost
dělnictva.

Úspěch propagandy té, v níž po prvé snaha po důsledné demokratisaci se těsně spojila se zájmy průmyslového proletariátu, byl vskutku takový, že se chvíli zdálo, jako by Anglie, dosáhnuvši po dlouhých letech boje míru na venek, měla podstoupiti nový, těžký zápas, zápas

Demokratická
agitace.

vnitřní národa porobeného s národem vládnoucím. Prostředky agitace cobbettistů byly nezvyklé hlučnosti. Konají meetingy navštívené tisícihlavými davy, procesí s korouhvemi a výraznými nápisy, podpisují znovu a znovu důrazné petice a tisíce letáků proniká po prvé tam, kam dotud tištěné slovo vůbec neproniklo. Hnutí to mělo v parlamentě samém sice jen jediného stoupence, poslance Burdetta, ale dodalo jednak opozici whigů odvahu k ráznější kritice, jednak vzbudilo ve vládnoucích kruzích skutečný záchvěv strachu před hrůzami revoluce a nebezpečím úplného převratu řádů společenských neukázněnou silou, kterou obratná demagogie dovedla v rozličných střediscích království tak mocně zvlítni.

Obavy vládnoucích kruhů.

Neustoupiti však před ní ani na krok, stalo se heslem toryů. Parlament svoluje znovu k značnému obmezení osobních práv a k rázným opatřením správním proti podvratné agitaci, provázeje je zároveň zcela nepatrnými náběhy k opravě nejhorších zlořádů. Tak roku 1819 byla zakázána, ale jen v některých oborech průmyslových, práce dětí do věku 9 let, a do 16 let bylo dovoleno ukládati jim nejvýše dvanáctihodinovou práci, ústupek jistě nepatrný a skutečně bezcenný proto, že nebylo úřednictva, jež by dozíralo na jeho dodržování. Téhož roku 1819 stupňovalo však nové zostření nezaměstnanosti hnutí v dělnictvu tak, že se mnohým již jevilo proudem, kterého hráze dotavadních řádů nezadrží. V Birminghamu volí dělnictvo zástupce, o nichž hlásá, že je násilím dosadí na sedadla sněmovní, koná houfně okázalá cvičení pochodová, aby ohromila odpůrce svým počtem. Tu a tam se objevuje jako emblem radikálů i frygická čapka a trikolora revoluční, a v srpnu 1819 došlo v Manchesteru při velikém meetingu k srážce mezi vojskem a dělnictvem, jež si vyžádala několik životů.

Zostření dělnického hnutí.

Zjevy ty vzbudily u vlády zvýšenou obavu, nepůsobí-li snad v pozadí jejich přece neviditelná ruka široce rozvětveného spiknutí evropského, směřujícího k úplnému rozvratu společenských řádů, jak to hlásal neúnavně Metternich. Skoro současně s karlovarskými usneseními vydává tedy v září 1819 parlament anglický šestero t. zv. roubíkových zákonů, odůvodněných nutností, potlačit v zárodku ono velké spiknutí. K zákazu meetingů politických, hromadných pochodů a petic, pojilo se tu právo smírčích soudců, prohlédávati domy po zbraních, zrychlené řízení soudní proti buřičům, zostřené tresty proti původcům nebezpečných letáků a zvýšení kolků pro politické tisky.

Opatření ta, zřejmě se protivící národní tradici anglické, byla v mnohém odůvodněna, ježto hnutí v dělnictvu bylo vpravdě neukázněné a proto mohlo vývoji společenskému učiniti těžké škody. Vrůst vášní ukazovala ostatně i skutečnost, že roku 1820 byla přistižena skupina spiklenců, jež se chystala k vraždě všech členů vlády. Šlo jen o to, nespokojí-li se vláda s pouhou represí a nalezne-li v dalším postupu i schopnost ke kladným opatřením, jež by zmírnily těžké rozpory společenské. Zatím zdálo se ovšem, že v rukou mužů, jako byli lordi Castlereagh a Wellington, a za mocného vlivu panovníka, jako byl Jiří IV., který se byl po smrti svého otce v lednu 1820 konečně z vladaře stal králem, utkví jen při první věci, při zjevné reakci, zcela podmíněné strachem před revolucí tím spíše, že týž duch současně zvítězil dokonale i ve Francii nad duchem k vyrovnání protiv směřujícím.

Jiří IV.

* * *

Se značným úspěchem vrátil se vévoda Richelieu v listopadu 1818 z kongresu císařského, zároveň však i s tíživým vědomím nepříznivého dojmu, jež vzrůst svobodomyšlné strany při posledních doplňovacích volbách francouzských způsobil nejen u dvora vídeňského a londýnského, nýbrž i u cíře Alexandra I. I snažil se v následující době hledati sblížení s táborem konservativním, zejména návrhem nového řádu volebního, který byl vrstvám měšťanským v mnohém méně přízniv než řád dotavadní a více hověl požadavkům šlechtické pravice. Než Ludvík XVIII. nechtěl opustiti politiku střední cesty mezi bílým praporem reakce a táborem trikolory; raději přijal demisi vévodovu a utvořil nové ministerstvo, jehož duší byl osobní důvěrník králův, obratný ministr policejní Decazes.

Obrat vévody Richelieu na pravo.

Ministerstvo to snažilo se za souhlasu krále důsledně setrvati při základně charty ústavní a klonilo se ještě více na levo než vláda předchozí. Skupina t. zv. doktrinářů, vedená Royer-Collardem a Guizotem, byla mu hlavní oporou ve sněmovně i v tisku, který roku 1819 novým zákonem, rušícím cenzuru, byl značně uvolněn. Přes to přese všecko narážel Decazes nejen na nesmiřitelný odpor strany ultras, nýbrž i na vážné nesnáze, jež mu působila krajní levice.

Decazes v čele vlády.

Strana ta, složená z nespokojenců bonapartistických i z tajných přívrženců hesel republikánských, odmítala chartu se stejně zásadní

Postup krajní levice.

rozhodností, jako to činili, ovšem s jiného hlediska, stoupeci ancien régime; nevěřila v možnost trvalého smíru Bourbonů s národem prošlým revolucí i císařstvím a ztěžovala svými radikálními projevy nemálo umírněnou politiku ministerstva. Proto bylo vládě těžkou ranou, když v září 1819 počet opozičních radikálů ve sněmovně vzrostl na 90 a mezi nově zvolenými se octl do konce někdejší přísežný biskup Grégoire. Grégoire, kdysi člen revolučního konventu. Jeho volba byla i za hranicemi přijata za zjev velmi povážlivý, svědčící o převratných sklonech francouzského lidu, a Decazes byl vydán stále prudším útokům. Smrtící ránu jeho politice střední cesty zasadil však zločin exaltovaného bonapartisty, řemenáře Louvela.

Grégoire.

Vražda
vév. z Berry
(13. února
1820).

Louvel napadl totiž 13. února 1820 vévodu z Berry, mladšího syna nástupce trůnu, na jehož nedávném sňatku spočívaly rodové naděje, a zranil ho smrtelně. Vrah doufal, že odsoudí činem svým nenáviděné Bourbony k brzkému vymření; vskutku otevřel pouze ve Francii cestu reakci podobně, jako několik měsíců před tím Sand v Německu. Marně snažil se Decazes zažehnat nebezpečí to v zápětí předlohou výjimečných zákonů. Vášnivý nátlak celé rodiny královské a jejich šlechtických stoupeců donutil Ludvíka XVIII. k tomu, aby konečně propustil „jakobínského“ ministra, na jehož hlavu podle tvrzení strany ultras padala mravní zodpovědnost za vraždu. Král snažil se sice i pak zmírnit náraz reakce tím, že přiměl vévodu Richelieu, aby znovu přijal otěže vlády; ale churavý a vzrostlou obavou před revolučními proudy hluboce otrávený státník nedovedl si již, jako byl kdysi činil, vésti samostatně, nýbrž octl se v zápětí zcela ve vleku pravice.

Návrat
vévody
Richelieu.

Marně zazněl z řad doktrinářů varovný hlas, že výjimečné zákony jsou lichvářské půjčky, stravující jistinu řádné autority vládní. Jejich tíha dolehla především na tisk a umlčela většinu opozičních listů. Nový řád volební dal nejbohatším voličům, platicím aspoň 1000 franků přímých daní, právo vyslati vedle dosavadních poslanců ještě 172 nových zástupců do sněmovny, a pomocí jeho nabyly v ní na podzim 1820 konservativní strany rozhodné převahy. V důsledku toho vstupují tři čelní vůdcové strany ultras do ministerstva a z nich zejména obratný Villèle nabývá tu vlivu rozhodujícího. Vláda vytlačuje ze státní rady i stoupece skupiny doktrinářů, nahrazuje novými osobnostmi přední místa ve vojsku a správě státní, zostřuje policejní dozor nad občanstvem; úsilí hierarchie katolické po ovládnutí duševního života

Vyjimečná
opatření.

Villèle.

národa nalézá větší podporu než dotud a vzrůstá zejména vliv t. zv. kongregace. Strana ultras nabyla ostatně zvýšenou sebedůvěru také tím, že v září 1820 vdově po vévodovi z Berry se narodil syn pohrobek, jemuž se dostalo názvu vévody z Bordeaux; jeho zrození bylo oslavováno jako božský zázrak k zachování dynastie.

Tato reakční vlna zatlačila naopak do zřejmé opozice proti trůnu i umírněné stoupece charty ústavní a stupňovala zároveň sklon krajní levice k tomu, aby hledala ochranu ohrožené svobody opravdu v plánech revolučních. Mužové jako Lafayette a Manuel burcují neúnavně Francii svými výmluvnými projevy ve sněmovně a nesou odpor proti vládě okázale i na ulici pařížskou, kde zejména studentstvo je podporuje hlučnými projevy. Dochází k vážným pokusům o šíření spikleneckého kvasu ve vojsku a teprve nyní tvoří se i ve Francii podle vzorů vlašských a španělských tajné spolky, jež si kladou za cíl povaliti režim reakční ozbrojeným povstáním. V srpnu 1820 bylo odkryto takové dosti rozvětvené spiknutí vojenské v rozličných garnisonách. Byly v něm účastny i bonapartistické i republikánské živly a také v zednářstvu nalézalo hnutí to oporu. Vše to vedlo ovšem jen k utužení policejního dozoru a bylo zjevné, že se smírné vyrovnaní příkrých rozdílů mezi starou a novou Francií, které bylo v letech 1816—1820 hlavní snahou Ludvíka XVIII., potkalo se zjevným nezdarem.

Revoluční
sklony.

Spiknutí
vojenské.

* * *

Všude přinášel tedy v Evropě sklonek druhého desetiletí 19. věku zcela podobné zjevy; rostoucí strach vlád a dynastií před silami převratu, tajnými spolky a revoluční propagandou, stupňované úsilí o jejich potlačení a vzrůst reakce. V Německu bojí se vlády universit a turnerských jednot, v Anglii dělnického hnutí, ve Francii bonapartistů, jakobínů a zednářů. Varovný hlas Metternichův, vytykající, že proti velikému, mezinárodnímu spiknutí tomu nepomohou ústupky ústavní, nýbrž jen pevné setrvání při zásadách legitimacy a autority vládní, nalézá pak tím více sluchu, ježto i cár Alexander I., dosud hlavní hlasatel smírného postupu a politiky nenásilné, mu znenáhla více a více podléhal.

Vzrůst reakce
v Evropě.

Jevilo se to zejména také ve vývoji poměrů ruských a polských. Veliká říše cářská, jejíž síly již v 18. století byl do krajnosti napjal

Poměry ruské.

přerod v evropskou velmoc a pak značně vyčerpával zásoby s Napoleonem I., která trpěla chvatným zaváděním nových řádů a příliš mechanickým napodobováním cizích vzorů, potřebovala především správce schopného překonat pevnou rukou indolenci činovnictva a vyssávání národa výsadami šlechty. Alexander I. však dovedl jí dát především jen náladový sklon k rychlému pokroku a kolísavé rozběhy za rozličnými opravami.

Ústavní plány Alexandra I. Po nezdaru ústavního díla Speranského roku 1812 zdálo se na chvíli, že upustil vůbec od myšlenky nahradit samodržaví zřízením konstitučním a že se spokojil s uskutečněním některých zlomků velkého plánu, jako bylo zřízení nové státní rady. Vskutku vracel se však cár k myšlence zásadní změny ústavní znova a znova; ještě roku 1818 prohlášoval, že ústava polská má být zkušebním kamenem pro zavedení podobného zřízení i v Rusku a pověřil zejména svého důvěrníka, zájmy ruské v Polsku zastupujícího, Mikuláše Novosilcova, přípravou této věci. S hledisky těmi však srážel se ostře skutečný způsob vlády v Rusku, kde takřka jako velký vezír neobyčejně tvrdě a bezohledně vládl všemocný zástupce cářův, ministr Arakčejev, opíraje se o t. zv. komitet ministrů a nenalézaje naprosto dostatečné protiváhy v senátu, jako nejvyšší instanci správní justice.

Komitet ministrů.

Arakčejev.

Arakčejev byl zároveň úplně oddaným nástrojem při provádění některých novot, jež Alexander I. měl za velmi pokrokové, které však národu přinášely namnoze jen nové útrapy. Tak domníval se cár, že odstranění nenáviděný hon na rekruty po venkově nejlépe zřízením vojenských kolonií, spojujících zemědělskou činnost s vojenskou pohotovostí podle vzoru rakouských hraničářů na tureckém pomezí. Od roku 1816 začal myšlenku tu vskutku uvádět v život v měřítku dosti značném, ale věc se skončila úplným nezdarem a projevy zoufalé nespokojenosti postižených vesnic i vojáků. Zároveň se obíral cár i s rozličnými projekty k řešení otázky pro budoucnost Ruska nejdůležitější, úpravy selského nevolnictví, nedospěl však k plodnému činu; jen v baltických provinciích bylo v letech 1816—1819 nevolnictví vskutku zrušeno, ale tak nešťastně, že sedlák, jemuž nebylo držení půdy dostatečně zajištěno, namnoze zůstal kořistí německého baronátu.

Vojenské osady a nevolnictví.

Školství.

V duševním životě národa ruského způsobily rovněž ušlechtilé, ale neujasněné podněty cářovy mnohý zmatek. Alexander I. chtěl rychle povznést vzdělanostní úroveň říše zřízením gymnasií, rozmnožením

universit a postavením jejich v čelo velikých okresů vyučovací správy. Podporoval ve školství nižším zavádění t. zv. lankasterské metody vzájemného vyučování a jiné pokusy. Spojoval však výchovné ideály osvětové příliš těsně s přesvědčením o nutnosti náboženského základu vši pravé kultury, které jej bylo od roku 1815 úplně ovládlo a v němž viděl jediný účinný lék proti bezbožným svodům revoluce. V duchu svatě aliance měla sice tato náboženská výchova být prostá vši konfesijní nesnášenlivosti; měla se spíše podle slov cářova důvěrníka, ministra Golicyna, jeviti „ozbrojenou neutralitou proti nevěře i proti fanatismu“, a vskutku chránil cár po některou dobu i rozkolníky proti útiskům pravoslavné hierarchie, umožnil do Ruska vstup cizím sektám, kvakerům a biblickým společnostem methodistickým, uvolnil i postavení církve katolické, ač zároveň vystupoval tvrdě proti jesuitům. Ale toto svobodomyšlné pochopování náboženské otázky mělo jen dočasnou trvalost.

Náboženská výchova.

Přirozená síla pravoslaví, jemuž se tolerance jevila dílem ďábelským, nabyla vrch nad původními úmysly cářovými tím snáze, že Alexander I., zejména od roku 1818, byl stále více zastrašován přehnanými zprávami o povážlivém vzrůstu převratného ducha na universitách německých i ve Francii a ustupoval zjevně od původní důvěřivosti k heslům umírněné svobody. Snaha vyčistiti vysoké školství ruské náboženskou výchovou od „atheistů a robespierovců“, mění se tu v rukou neschopných orgánů dozorcích v zjevné obskurantství a persekuci veškeré volnější činnosti vědecké; cár odnímá svou ochranu společností biblickým i zednářskému hnutí a jeho zjevný odklon od optimistické víry v možnost rychlého pokroku byl urychlen také trpkým zklamáním ve věcech polských.

Obskurantství.

V Polsku, pokud mu bylo přiznáno kongresem vídeňským, cár chtěl vytvořiti vzorný stát, jenž by byl památkou jeho osvíceného ducha a zároveň branou pokroku pro Rusko. Přes pochybnosti, vyslovené některými vlivnými státníky ruskými, slíbil Polsku, prohlašuje je v květnu 1815 samostatným královstvím, konstituci a vyhlásil ji vskutku na podzim téhož roku. Ústava, která se opírala o polskou konstituci z roku 1791 i o napoleonský statut vévodství varšavského, zároveň však jevila vliv francouzské charty ústavní, zaručovala značnou měrou práva občanská a kladla vládu do rukou ministerstva, zodpovědného sboru zákonodárnému. Ve sboru tom, složeném z dědičného senátu a volené komory poslanecké, měla šlechta hlavní slovo; neboť

Království polské.

Ústava z roku 1815.

poslance volily sjezdy šlechty a měšťanstva, a při dosti vysokém censu volebním a poměrně zaostalosti středního stavu v Polsku zůstávali šlechtici hlavními mluvčími národa, jehož převážná většina, chloptvo, bylo sice od dob Napoleonových zbaveno pout nevolnických, ale zůstávalo mimo život veřejný.

Poměr
k Rusku.

S Ruskem pojila nové království polské pouze osobní unie; výhradně polština byla jazykem státním a cár osvědčoval svou úctu před národními snahami Poláků i šetrností, s níž jednal se zbytky vojsk polských, jež byly setrvaly do poslední chvíle v táboře Napoleonově. Polský generál stal se místokrálem ve Varšavě a bratr cárův, velkokníže Konstantin Pavlovič, jal se s neobyčejným zápalem vytvářeti samostatné vojsko polské. Byl sice muž drsný, který si druhdy prochlivostí odcizoval své okolí, ale o jeho náklonnosti k polskému živlu svědčil i jeho sňatek s polskou šlechtičnou, jenž ho připravil o nástupnictví v Rusku a trvale připoutal k Varšavě.

Velkokníže
Konstantin.

Překážky
dohody rusko-
polské.

Byla tedy oprávněná naděje na smírný vývoj unie rusko-polské, když cár, zahajuje roku 1818 první zasedání sněmovny ve Varšavě, nadšeně mluvil o „zdrárném vlivu svobodomyšlných institucí“. Než v zápětí ukázaly se podstatné překážky úplné shody. Polská šlechta, naplněná horoucím sebevědomím národním a vědomím křivdy, jež Rusko kdysi na Polsku spáchalo, viděla v kongresovém království jen první splátku, jen jaksi „pierre d'attente“ pro obnovení státu od moře k moři sahajícího. Nemohouc se zatím nadíti získání Poznaňska i Haliče, toužila aspoň po tom, aby na východě někdejší hranice polské řeči pospolitě byly obnoveny připojením Litvy, Volyňska, Podolí i Ukrajiny k znovu-zřízenému království. Tu však narazila na odpor církve pravoslavné, zápasící o vládu nad těmito končinami s katolicismem, i na národní vědomí ruské, jež vytýkalo, že v krajích těch polský živel jest jen menšinou rozsetou mezi lidem litevským, bělo- i maloruským.

Východní
hranice
Polska.

A.
Czartoryski.

Alexander I. nechoval se sice vůči touhám polským se zásadní odmítavostí. Spíše je živil nesmělými sliby; nemínil zejména brániti kulturnímu rozpětí polského jazyka v končinách východních a dovoľoval na příklad Adamu Czartoryskému, aby jako kurátor university ve Vilně polské školství na Litvě se zdarem rozvíjel. Ale nesl těžce, když se ve sněmu varšavském v ohledu tom jevila příliš hlasitá nedočkavost a někteří poslanci, zejména bratří Niemojevští, prudké řeči vedli. Zdálo se mu to zjevnou nevděčností a nebezpečným příznakem snah, jež

šly dále, než připouštělo jeho panovnické sebevědomí. Dráždil ho záhy také sklon oposice polské, učiniti ústavu pouhým východiskem k dalšímu, svobodomyšlnějšímu vývoji státu, a neklid jeho zvyšoval zejména ruský státník Mikuláš Novosilcov, který působil jako plnomocný komisař ruský ve Varšavě a nebyl přítelem ani Polákův ani jejich ústavnosti.

Oposice
sněmovní.

Novosilcov poukazoval zejména na radikalism, šířící se mezi mládeží polskou v království i na Litvě, naznačoval, že na universitách polských se hlásí podobné zjevny, jaké současně v Německu budily nedůvěru Alexandrovu, a způsobil, že roku 1819 bez ústavního svolení byla v Polsku zostřena censura. Následkem toho ozvaly se při sněmovním jednání roku 1820 mnohem ostřejší opoziční projevy a zároveň začínají k cáři pronikat i slechy o tom, že se v důstojnictvu národní armády polské povážlivou měrou hlásí sklon k tajnému spolkařství. Vše to ochlazovalo zjevně původní optimism Alexandrův, který v umírněných ústupcích ústavních a nikoliv v strohém absolutismu viděl záruku klidného vývoje lidstva evropského, a znepokojení jeho vzrůstalo stále více, když po událostech v Německu a vraždě vévody z Berry v zápětí také v jižní Evropě na několika místech obávaný duch revoluční jasně vzplanul v úspěšných vzpourách vojenských.

Novosilcov.

Obavy cárov.

VOJENSKÉ REVOLUCE V JIŽNÍ EVROPĚ A VÍTĚZSTVÍ REAKCE.

Poměry
španělské.

V době napoleonské připoutal národ španělský k sobě pozornost celé Evropy svým vášnivým odporem proti francouzské nadvládě. V jeho tuhém boji o národní nezávislost projevily se rozličné síly. Většina španělských guerillerů nastavovala svůj život za dějinné, staré tradice svého kraje, žijícího v pyšné odloučenosti od ostatního světa z odkazu veliké minulosti. Bili se s francouzskými sluhý antikristovými především jako věrní obhájci trůnu, církve, mnišstva a inkvisice. V řadách jejich byly však i jiné živly.

Hnutí
liberální.

V městech, hlavně pobřežních, již měla přímý styk s cizinou, zámožnější buržoasie byla značnou měrou dotčena osvícenskými hesly, která v 18. století, za vlády Karla III., také do Španělska pronikala; a zašlehlý k ní mocně i vlivy revoluce francouzské. Tyto vrstvy účastnily se tedy rovněž činně při odrážení útoku francouzských vetřelců, volaly však zároveň po zásadní změně státního života, po zárukách ústavních, jež měly zabránit tomu, aby návrat domácí dynastie z vyhnanství nebyl návratem dvorské despotie, podvazující veškeren pokrok národa. Na jejich nátlak zatímní vláda (junta), spravující vzbouřené provincie jménem zajatého krále Ferdinanda VII., svolala do Cadizu volené shromáždění národní, jemuž byl zachován starý, stavovský název „cortes“, které však mělo dáti zemi novou ústavu. V něm pokroková strana, „liberales“, zvítězila nad konservativními „serviles“ a usnesla se na zřízení státním, jež připomínalo v mnohém první revoluční řády francouzské z roku 1790.

Cortes
v Cadizu.

Ústava roku
1812.

Španělsko mělo zůstatí dědičnou monarchií rodu bourbonského, království toto bylo však značně obmezeno svrchovaností národa. Ústava odhlasovaná roku 1812 rušila stavovské výsady, nevolnictví a patrimonialní justici. Moc zákonodárná příslušela jedině komoře poslanecké, volené na základě censiterním, vůči níž král měl jen odkladné veto. Zachoval sice moc výkonnou, ale ve volbě nejvyšších úředníků byl vázán komorou nebo jejím stálým výborem. Ustanovení, že ministři nemohou

býti poslanci, znemožňovalo při tom parlamentní režim podle vzoru anglického.

V otázce náboženské shromáždění cadizské projevilo dosti značnou zdrženlivost; zachovalo katolicism jako státní vyznání, zahajovalo svá jednání slavnostními službami božími a zrušivši inkvisici, nezrušilo trestnosti kacířství, které měly občanské soudy stíhati. Přes to brojilo duchovenstvo, podporované šlechtou, proti ústavě jako proti věci na výsost bezbožné a bylo v tom podporováno i velitelem pomocného vojska anglického, konservativním lordem Wellingtonem, který, zvítěziv konečně nad Francouzi na počátku roku 1814, zeslabil postavení liberálů přenesením sněmu do Madridu. Neboť tam, ve středu Castilie dlouhou válkou ožebračené a vzdělanostně zaostalejší než pobřežní provincie, bylo snadno přivést lid mnichy zfanatisovaný k tomu, aby rozbíjel desky na pamět ústavy postavené jako symboly hříchu a vraždil liberály stejně jako přívržence francouzského panství.

Poměr
k církvi.

Odpor strany
servilní.

Proto nebylo králi Ferdinandu VII., když se v březnu 1814 vrátil do země, nesnadno setřásti nepohodlné pouto svobodomyslných řádů. Panovník vítaný národem jako vytoužený spasitel, byl dokonalý ničema a lstivý despota, plný odporu proti vědění a skutečné práci. Odepřev od přísáhnutí ústavy a zrušiv ji v zápětí výslovně, sliboval sice, že svolá brzy stavovský sněm cortesů podle starých řádů země a že bude šetřit svobody osob, slova i tisku. Vskutku rozpoutal, jakmile v moci se upevnil, kruté stíhání předáků liberálních a jal se vládnouti tak, že jediným zákonem mu byla vrtkavá nálada osobní, vliv zpovědníků a zjištěné kamarily; ministři i favoriti střídají se v šílené rychlosti a pokrok, který do správy vnesla doba francouzská aspoň v části země, ustupuje sultanismu guvernérů, kabinetní justici a obecné úplatnosti. Církev dosahuje obnovení svých výsad, statků i klášterů, král předsedá sám druhdy znovu zřízené inkvisici, censura znemožňuje vycházení jiných listů než duchovních, a scholastika vládne opět nerušeně na vysokých školách.

Zrušení
ústavy.

Rozvrat státu.

Při tom byl stav španělských financí státních stejně zoufalý jako vůbec hospodářský stav země zpleněné mnoholetou válkou a zbavené bohatého zdroje příjmů, jež jí kdysi plynul ze zámořských osad. A marně snažil se tu zejména ruský vyslanec Tatiščev přesvědčiti krále, že tak nerozumný a všechny nutné opravy odmítající, prostě reakční způsob vlády vede k zhoubě, že jest naprosto třeba účelných

oprav. Ferdinand VII. dovršoval chyby své naopak zejména tím, že nebráně rozmařilostem dvora dal v bídě hynouti vojsku. Vojsko to však zocelené v dlouhém boji s Napoleonem a vedené sebevědomými důstojníky, nebylo nikterak ochotno trvale smířiti se se soustavným odstrkováním a strádáním, k němuž bývalo po měsíce odsuzováno zadržováním žoldu. Již roku 1815 byly prozrazeny pokusy o vojenská

Vojenská pro-nunciamenta.

„pronunciamenta“ a v krvi udušeny; opakovaly se však znovu a znovu a zvýšily jen nedůvěru mezi dvorem a důstojnictvem. Okolnost ta byla pak pro vládu Ferdinanda VII. tím závažnější, že vskutku potřebovala spolehlivého vojska k překonání vzpoury osad amerických.

Osady americké.

Vzpouza ta byla důsledek ztrnulosti koloniálního systému španělského. Živel kreolský, který byl znenáhla v jižní i střední Americe znamenitě vzrostl, snášel již v 18. věku jen nevolky tísnivou nadvládu mateřské země, která mu nedopřávala žádné svéprávnosti, nýbrž vykořisťovala jej obchodním monopolem a byrokratickou zvlí. Nespokojenost tu zvýšil pak podstatně lákavý příklad Spojených států, setřásších panství anglické; zmatek, do něhož uvrhla Španělsko doba napoleonská, dal kreolům vítanou příležitost jíti touže cestou. Španělské osady americké neuznaly sice stejně jako většina mateřské země sesazení Bourbonů francouzským císařem a projevíly ochotu, podřídit se revoluční vládě španělské a národnímu shromáždění cadizskému; žádaly však přiznání samosprávy, a když jim v tom nebylo vyhověno, vzbouřily se namnoze zjevně proti svým guvernérům a vypověděly roku 1811 mateřské zemi vůbec poslušnost.

Jejích odboj.

Jeho dočasné zdolání.

Ježto však v nich nebylo všude dostačně svornosti a schopných vůdců, byla naděje, že Ferdinand VII., jako legitimní panovník, účelnými ústupky znovu je připoutá ke své koruně. Král spoléhal však jen na vojenskou represí a roku 1814 podařilo se jeho vojsku opravdu obnoviti drsnou rukou na chvíli skoro všude poslušnost v zámořském panství španělském. Ale v Buenos Aires zůstalo nepokořené ohnisko vzpoury a neobratnost španělských zástupců způsobila, že se za nedlouho odtud odpor znovu rozšířil v celém poříčí La Platy a přes Andy se přelil i do Chile. Roku 1817 vztyčil pak i v Nové Granadě a Venezuele národní heros jihoamerický, Simon Bolívar, muž vskutku vynikající, prapor vzpoury znovu a značnou nevýhodou pro Španělsko bylo, že z rozvratu jejího osadního panství se snažili kořistiti i sousedé, Spojené státy, podporující obchodně vzbouřence, a Portugalsko tím, že zabralo

Bolívar.

pro Brasílii kraj kolem Montevidea. Přes to nebylo pro Španělsko ještě vše ztraceno, ježto místní vzpoury, odehrávající se na místech od sebe nesmírně vzdálených, neměly dlouho náležitě spojitosti. Kreolové přeli se nadto o to, má-li dosažená svoboda vésti k monarchii či republice, a náležitá vojenská výprava z mateřské země mohla snad ještě zdolati hnutí.

Ferdinand VII. našel ve věci té horlivou podporu cíře ruského, který se snažil vůbec opřítí svůj vliv v jižní Evropě o dobrý poměr ke dvoru španělskému a obíral se i myšlenkou, získati na Minorce trvale opěrný bod pro ruské loďstvo v Středozemním moři. Nabídl loďstvo to Ferdinandovi VII. k převozu vojska do Ameriky a doporučoval na kongresu cášském ostatním velmocem evropským, aby společně pomohly Španělsku potlačiti revoluci za oceánem. Než narazil tu zejména na odpor Anglie.

Pomoc ruská.

Anglickému obchodu bylo shroucení španělského panství osadního zjevnou výhodou; proto nepřekážela vláda anglická ani tomu, když známý admirál anglický Cochrane vstoupil do služeb jihoamerického odboje a přispěl podstatně k jeho vítězství v Chili. Anglie sledovala zároveň s nedůvěrou snahy Alexandra I. o námořní souručenství se Španělskem, které se ovšem v zápětí ukázalo zcela neškodným pro neobyčejně chatrný stav loďstva ruského, vyčkávajícího v Cadizu, až španělské sbory vojenské k přeplavbě budou připraveny.

Odpor Anglie.

Ve vojsku tom, shromažďovaném na ostrůvku Leon a jiných pevnostech v okolí přístavního města, vládla zjevná nespokojenost pro nedostatečné zásobování; také zprávy o útrapách války v tropickém kraji a o ráděni žluté zimnice v tamních garnisonách jitřily jeho náladu, takže již v červenci 1819 bylo tu nutno potlačovati nebezpečné spiknutí důstojnické. Pak přišly zprávy o hrdinném přechodu Bolívarově přes Andy a jeho vítězství u Boyaca, jež umožnilo vznik spojené republiky venezuelsko-kolumbijské a vedlo k tomu, že španělské posádky v jižní Americe setrvaly již jen v Peru a i tu byly ohroženy revolucí, které se ostatně dostávalo stále zřejmější podpory od Spojených států, nepřátelených se Španělskem sporem o Floridu a Louisianu.

Nálada vojska v Cadizu.

Bezúspěšnost těchto vyhlídek a rostoucí odpor proti nerozumné vládě králově dovršily konečně míru nespokojenosti ve vojsku. V lednu 1820 pozdvihli téměř zároveň dva plukovníci, Don Rafael de Riego a Antonio Quiroga, své oddíly ležící v okolí cadizským a dali tomuto pronuncia-

Riego a Quiroga.

mentu účinné heslo, obnovení svobodomyslné ústavy z roku 1812. Úspěch jejich zdál se dosti dlouho pochybným. Pokus o ovládnutí Cadizu a jiných jižních měst se nezdařil; za obecné neúčasti obyvatelstva protloukal se hlouček povstalců po týdny Andalusí a poněkud rázné zakročení vlády madridské by jej bylo rozprášilo. Bezradnost Ferdinanda VII. povzbudila však činnost tajných spolků a lóží zednářských v pobřežních městech; v únoru vzniklo i na severu v La Coruña hnutí za obnovením ústavy a vlna revoluce šíří se pak rychle krajem. Začátkem března zachvátila i Madrid a zvítězila tu takřka bez odporu; lidovou demonstrací dal se 9. března Ferdinand VII. donutiti k slavnostní přísaze na ústavu a k schválení zatímní vlády, jež měla připravit volby do nového shromáždění cortesů.

Obnovení
ústavy
(9. března
1820).

Vítězství
revoluce.

Vítězství revoluce bylo provázeno podobnými doklady politické neúspěšnosti národa jako vítězství reakce roku 1814. S jásotem otvírá nyní lid žaláře politické i inkvisiční, oslavuje hlučně mnohomluvné hrdiny revoluční z kruhů důstojnických, adoruje na oltářích listinu ústavní a podléhá, zejména v hlavním městě, demagogickým heslům a agitaci klubů, zatím co na venkově klerus čeká jen na vhodnou chvíli k obnovení svého vlivu.

Úskočky
královy.

Zmatek zvyšovalo nedůstojné a úskočné jednání královo. Když v červenci 1820 zvolená sněmovna zahájila své schůze, opakoval sice Ferdinand VII. slavnostní přísahu na ústavu, neopřel se však náležitě o rozvážné živly strany „moderados“, nýbrž viděl spíše v nezkráceném radikalismu t. zv. exaltados záruku, že rostoucí rozvrat veřejného pořádku donutí Evropu k zakročení v jeho prospěch. Zdálo se, jako by se ve Španělech měly úplně opakovati zjevy veliké revoluce francouzské. Finanční tíseň nutí i tu sněmovnu, aby sáhla na rozsáhlé statky církevní; když se král, v Escorialu prodlávající, na podzim pokusil o odpor proti tomu, byl donucen k ponižujícímu návratu do hlavního města a bylo zjevné, jak nesnadno bude naléztí rádnou, střední cestu ke klidnému vývoji konstituční monarchie.

Vítězství revoluce působilo ovšem i za hranicemi mocným dojmem a nalezlo rychle napodobení téměř všude v jižní Evropě, kde byly podobné podmínky veřejného života. Nejdrive v Portugalsku.

Portugalsko.

Tam stejně jako ve Španělsku byla to především anglická pomoc, jež zachránila zemi před panstvím Napoleonovým. Anglie dala si službu tu náležitě zaplatiti. Král Jan VI., který byl roku 1809 uprchl do

Rio de Janeiro, nevrátil se odtud hned do Evropy, nýbrž setrval v Brasílii, která se roku 1815 prohlásila za samostatné království a zejména hospodářsky úplně odpoutala od poručenské moci mateřské země. Proto vládla zatím v Lisabonu vladařská rada v čele s anglickým generálem Beresfordem a britští důstojníci ovládali vojsko i správu, zatím co anglický obchod bezohledně vykořisťoval zemi, kde řádění dlouhé války úplně smazalo úspěšné náběhy doby osvícenské k většímu hospodářskému rozvoji a osamostatnění zaostalého kraje. Proto již roku 1817 došlo tu k vojenským vzpourám proti anglické nadvládě a úspěch revoluce španělské je obnovil. V srpnu 1820 důstojník Sepulveda vzbouřil posádku v Oportu a v zápětí vzbouření přeneslo se i do hlavního města. Angličané byli nuceni zemi opustiti a zatímní vláda svolává shromáždění národní, které mělo dáti Portugalsku ústavu podobnou španělské, a vyzývá krále, aby se vrátil do Evropy a jako konstituční panovník zde vládu vedl.

Anglické
poručnictví.

Vojenská
revoluce
(srpen 1820).

Tak se změnilo v průběhu roku 1820 dokonale poměry celého poloostrova Pyrenejského a šlo o to, jak se zachová vůči tomu ostatní Evropa. Největší zájem o věc projevil císař Alexander I. Od března 1820 doporučoval, aby konference vyslanců velmocí v Paříži uvažovala o vojenské intervenci ve Španělech, která ovšem především francouzským vojskem mohla býti provedena. Ludvík XVIII., který stál pod dojmem nedávné vraždy vévody z Berry, neodporoval tomu, ale ani on ani císař nemínili, že by cílem zakročení mělo býti prosté obnovení dvorského absolutismu Ferdinanda VII. Žádoucí se jim jevila spíše úprava ústavních poměrů španělských podle vzoru charty francouzské, jež by čelila příliš zjevnému obmezení moci panovnické a zaručovala dostatečně autoritu koruny proti demokratickým náběhům, ale nehrozila příkrou reakcí. Než myšlenka narazila na odpor Anglie, která viděla ve zmatku španělském jen výhodnou záruku obchodní svobody někdejších kolonií španělských a nadto se obávala i toho, že by vliv Francie na jihu Pyrenejí zakročením mohl povážlivě vzrůst. Ježto pak také Metternich ve věci s Anglií souhlasil a zejména neschvaloval, aby Španělsku jménem velmocí byl snad ukládán umírněný konstitucionalism, císařem doporučovaný, zdálo se, že zjevnou porážku utrpí názor, který velmocenské pentarchii přisuzoval právo a povinnost, činně zakročiti všude, kdekoliv by v Evropě revoluční síly veřejný pořádek ohrožily. Smýšlení dvoru vídeňského o věci té se však změnilo úplně,

Evropa a
španělská
revoluce.

Nesvornost
velmocí.

jakmile převrat španělský svou účinnost projevil také v bližším sousedství habsburské monarchie, v Itálii.

* * *

Italie po kongresu vídeňském.

Viděli jsme, jak při nové úpravě poměrů evropských Itálie zůstala pouhým geografickým pojmem, krajem jednotné kultury jazykové, ale rozděleným na několik, zcela samostatných států, které navzájem nespojovalo ani tak volně pouto, jakým byla v oblasti německé akta spolková. Vídeňská politika směřovala ovšem k tomu, aby sjednotila poloostrov pokud možno nejvíce pod svými křídly.

Převaha Rakouska.

Opirá se o rozsáhlé království lombardsko-benátské i o státečky ovládané členy rodu habsburského, Modenu, Toskánu a Parmu, měl dvůr císařský v Itálii vskutku postavení neobyčejně silné, a to zvláště v její severní části, kde čtvero velikých pevností lombardských mu dávalo mocnou základnu strategickou, zesílenou také tím, že rakouské posádky trvale zůstaly na důležitých přechodech pádských, v Piacenze, náležející k vévodství parmskému, a v citadelle ferrarské, příslušné k státu církevnímu. Zároveň poutala k němu od roku 1815 pevná smlouva spojenecká i království neapolské.

Odpor proti ní.

Při tom naráželo tu rozpětí moci rakouské přece na vážné překážky. Papežská kurie nemínala se mu úplně podrobiti, hájíc žárlivě úplné nezávislosti obnoveného státu církevního, a ještě rázněji tak činil rod savojský v království sardinském, spojujícím Savojsko a Piemont vjedno s nově získaným územím někdejší republiky janovské. V Římě i v Turině odmítali rozhodně myšlenku obecné konfederace italských států pod vedením Rakouska a nalézali v tom oporu jak u cíře ruského, tak u krále francouzského. V jedné věci byly ovšem všechny italské vlády s Vídní zajedno, totiž v odpírání skutečných svobod ústavních poddaným a v úsilném potlačování všech svobodomyšlných snah, které na poloostrově byla probudila doba revoluce francouzské. Reakce, přísný režim policejní a návrat k někdejší vázanosti duchovní zavládly v celé národní oblasti vlašské; jen ráz a míra jejich byla rozličná v rozličných státech.

Království sardinské.

Nejdůsledněji vedl si v ohledu tom starý král sardinský Vittorio Emanuele, který, ztráviv skoro půl druhého desetiletí pod ochranou anglické vlajky v drsných poměrech ostrova Sardinie, našel po

svém návratu do Turina rády naprosto změněné dlouhým panstvím francouzským; měl však za to, že může úplně nebdati skutečnosti té a obnoviti prostě minulost, mladší generaci již úplně zapomenutou. Rokokový kroj s copem zavládl zase u jeho dvora, zákoník napoleonský ustoupil starému právu sardinskému, šlechta nabyla znovu někdejších výsad i zabraných statků, kdežto důstojníci ztráceli hodnosti získané ve službách Bonapartových. Na tisíce naturalisovaných Francouzů bylo nuceno opustiti zemi k její hospodářské škodě, a zjevně neškodná zařízení, jako byla botanická zahrada v Turině, byla zničena jen proto, že připomínala režim napoleonský. I nový most přes Pád chtěl král z toho důvodu pobořiti, ač naproti tomu neváhal zachovati fiskalitu Francouzi zdokonalenou a zvýšené daně.

Význačná byla také prudká reakce na poli církevním. Restituci statků duchovních i klášterů provází zrušení náboženské tolerance i obnovení duchovních soudů nad kacíři a jejich práv v oboru manželském i matrikálním; děti vystouplých kněží ztrácejí legitimitu, universita podléhá znova církevnímu dozoru, přísná censura rdousí písemnictví a zamezuje duševní styk s cizinou, konkordát s kurii roku 1817 zvyšuje počet biskupství.

Vítězství cirkve.

Všechny tyto zíněny dolehly velmi těžce na většinu vzdělané společnosti. Piemont byl sice kraj, v němž více než kdekoli jinde v Itálii drobná i vyšší šlechta zachovala svou platnost a monarchického ducha; ale značná část její byla přece dotčena osvícenskými proudy a zejména napoleonské důstojnictvo a městská buržoasie pocítili těžce, že z poddaných velikého imperia francouzského, založeného na rovnosti před zákonem a svobodě náboženské, se stali naráz příslušníky státečku naplněného zatuchlým dechem mrtvé minulosti. A podobné zjevy, byť nikoliv všude stejně důsledně, ukazovaly i ostatní státy poloostrova, zejména stát církevní a království neapolské.

Nespokojenost vzdělanců.

Obnovením panství církevního v jeho někdejších hranicích učinil kongres vídeňský zajisté osudnou chybu; dal papežství dar danajský, znesnadňující podstatně jeho universální poslání, a položil zároveň myšlenku národního sjednocení italského v cestu překážku nejtěžší, kterou bylo pak proudy krve vykupovati. Při tom byl obnovený státeček ten od počátku útvar churavý a žalostně živořící, neboť kurie papežská nedovedla jeho poměry upravit tak, jak toho doba žádala.

Stát církevní.

Zápasil v ní ve věci té od počátku směr t. zv. zelantů, žádajících

Consalvi a zelanti.

Zaostalost správy státní.

Řím a romantické hnutí.

Neapolsko a Sicilie.

úplného návratu k poměrům 18. věku, se směrem umírněnějším, který nechtěl tak bez výhrady smazati všechny stopy několikaletého panství francouzského a uznával nutnost ústupků. Směr ten, jehož zástupcem byl především obratný diplomat, kardinál Consalvi, dosáhl na počátku aspoň toho, že nebyly obnoveny přežilé řády feudální, nýbrž byla zachována úřednická správa státu, rozděleného na 17 okrsků delegačních. Vyšší místa správní zůstala však vyhrazena duchovním, takže laický živel, jemuž se nedostalo žádných ústavních práv, se cítil i v tomto ohledu odstrčeným. Na místo odstraněného zákoníka napoleonského nedovedla církevní správa postavití včas jiné, obecné právo občanské; zato obnovila inkvisici a svěřila jí censuru, školství položila znovu do rukou mnišstva, zejména nově oživlého řádu jezuitského, a proti negramotnosti nižšího lidu nerozvinula žádného úsilí. Právo kanonické soutěžilo tu opět s místními právy, preláti vládnoucí předními úřady ve státě nedovedli hojiti rozvrat finanční a zachrániti zemi před poklesem hospodářským, zvýšeným také tím, že se zase vzmáhala v zemi úžasně brigandáž a pauperism, zatím co nedůvěra k technickým novotám soudobým vedla i k odstranění pouličního osvětlení ulic v Římě, Francouzi zavedeného. Také znovuzřízení mnoha set klášterů a vrácení statků církvi zabraných způsobilo zmatky v poměrech vlastnických.

Romantické hnutí, v celé Evropě rozšířené, přineslo sice moci papežské značné posílení a vzpružilo její sebevědomí. Vzdělaný svět hledí s novým zájmem k věčnému městu, kde vynikající umělci, jako Canova a Thorwaldsen, dovršují dílo klasicismu a vedle nich mužové, jako Cornelius, Overbeck a jiní nadšenci z „casa Bartoldi“ se snaží obroditi výtvarné umění evropské horlivým zanícením pro křesťanskou tradici. Oko romantiků našlo omluvu i pro špínu ulic a zanedbanost nižších vrstev římských v jejich půvabné malebnosti, ale střízlivý pozorovatel nemohl popříti, že v Evropě bylo málo koutů, kde by neschopnost správy státní k náležitě péči o pokrok společenský a hospodářský byla tak zjevná, jako ve státě papežském.

A totéž bylo ovšem možno říci i o království obojí Sicilie, jehož obě části, Neapolsko a Sicilii, pád Muratův roku 1815 opět spojil pod žezlem krále Ferdinanda I. Král ten, byv uveden na trůn v Neapoli vojskem rakouským, uzavřel, jak víme, s dvorem vídeňským smlouvu, kterou se přímo zavazoval k absolutismu, s jeho osobními sklony ostatně

zcela shodnému; tím našel záminku i ke zrušení umírněně liberální ústavy, již byl roku 1812 přiznal Sicilii. Zároveň snažil se ostrov i správou co nejtěsněji připoutati k Neapolsku k velikému rozhořčení Sicilců, kteří toužili po dokonalé autonomii a uvykli jí za doby napoleonské, kdy dvůr po léta sídlil v Palermě.

V Neapolsku ovšem král zachoval mnohé ze změn, jež přinesla Státní správa. vláda Muratova. Zejména nevrátil starých výsad šlechty a ani kurie nevy mohla na něm vrácení všech zabraných statků církevních; francouzský systém byrokratický, obmezení samosprávy městské, fiskalism a konskripce rekrutů, to vše zůstalo v platnosti, takže v porovnání s 18. stoletím moc královská ve státu značně vzrostla. Ferdinand I. nedovedl jí však náležitě užívat. Nevzdělaný despota vládl pomocí ziskuchtivé kamarily tak, že poměry neapolské, hledě k hospodářskému rozvoji a duchovnímu pokroku, nejevily se nikterak lepšími poměrů, jaké byly ve státě církevním. Lupičství v zemi ode dávna rozšířené, proti němuž však Murat byl rázně zakročoval, stává se tu takovou metlou venkova, že vláda, jež proti němu od roku 1817 se snažila bez úspěchu organisovati jakousi občanskou milici, bývala nucena vyjednávatí s briganty, vykupovati si od nich mír a smlouvati se s nimi jako s mocí skutečnou. Mnišstvo stává se zase všemocným v soustavně zanedbávaném školství, podvazuje přísnou censurou veškeren život duševní a udržuje téměř všecko obyvatelstvo v nedůstojné pověřivosti, jež podlamovala jeho mravní síly.

V ohledu tom vládlo zcela jiné ovzduší ve středoitalské Toskáně. Lepší poměry toskánské. Zde bratr císaře Františka I., velkovévoda Ferdinand III., podlehl ze všech vlášských panovníků nejméně sklonům reakčním a snažil se povznésti krásný kraj rozsáhlými pracemi melioračními, otevřením svobodného přístavu v Livorně a ponecháním kdysi církevních statků jejich držitelům. Obnovením universit v Pise i Sieně, podporou staré akademie florencké, mírnou censurou stává se tudíž Toskána důležitým střediskem duševního života vlášského; v časopise „Antologia“, založeném podle vzorů anglických revuí roku 1820 florenckým vlastencem Gino Capponim, nalézá národní cítění významnou tribunu, takže tato shovívavost velkovévody a jeho rádců dávala vídeňské politice podnět k opětovným výtkám.

Neboť nedůvěra k národním sklonům italským byla od počátku podstatnou složkou rakouského režimu v Itálii a způsobila, že se tu

Správa provincií rakouských. stával stále více neoblíbeným, ač v mnohém ohledu měl mnohem méně stinných stránek, než vláda jiných panovníků na poloostrově. Království lombardsko-benátské, ohraničené Adrií, Pádem a Ticinem, těšilo se poměrně poctivé správě byrokratické, v jejímž čele stál jako místokrál arcikníže Rainer. Účinnou podporou zemědělství, pracemi o splavnění řek, péčí o rozvoj obchodu v Benátkách navazovala v mnohém na dobré tradice doby tereziánské, závisíc příliš na Vídni ne-

Odpor Vlachů proti ní. splyvala však dosti s italským prostředím a narážela na odpor proti vládě cizinců, který byl za doby panství napoleonského značně vzrostl u všech téměř vzdělaných Vlachů, a na zvýšené sebevědomí národní.

Odpor ten byl zvyšován tuhostí nedůvěřivého režimu policejního, provázeného soustavným špiclovstvím a denunciantstvím, odstraněním soudů porotních a zavedením tělesných trestů, přísnou censurou a dozorem na vyšší školství. Také okolnost, že Lombardie byla vtěsnána do celního společenstva s ostatními zeměmi rakouskými, ač obchodně měla sklon spíše k Janovu nebo do Livorna, budila nespokojenost a probouzejícím se liberálním touhám vyšších vrstev nemohly rovněž postačiti instituce, jimiž měla býti zastřena absolutistická podstata rakouské vlády. Byly to t. zv. kongregace, jakési komory notáblů, složené z velkostatkářů a patriciů, na jejichž volbu vláda měla značný vliv a kterých užívala k repartici daní i jiným podružným úkolům, podobně jako postulátních sněmů ve starých zemích rakouských.

Kongregace. Vlastenci milánští. V celku bylo lze říci, že rakouskou vládu v Itálii tehdy vyznačoval spíše nedostatek obratnosti a taktu, než násilná tvrdost. Škodilo jí také, že kvietism, příznačný pro dobu Františka I., nedovedl zaměstnati dosti duševních sil národa, mocně zvrženého velikými převraty doby právě minulé, a jevil se se svými německými a slovanskými posádkami cizí vládou, neopřenou o mravní základ, nýbrž jen o právo silnějšího. Zvláště v Miláně, někdejším středisku napoleonského království italského, vzniká proto záhy skupina vlastenců, u nichž se romantická idea národní jednoty, tak hlučně vyslovená posléze Muratem roku 1815, spojuje s nenávistí k Vídni; vedle někdejších úředníků a důstojníků napoleonských, nespokojených nad tím, že pozbyli vlivu, vystupují tu v čele nespokojených sebevědomí, liberální šlechtici, jako byli hrabata Il conciliatore. Falfaloniéri a Porro. Věřili stejně jako to činil již dříve básník Ugo Foscolo, že jest především třeba, aby inteligence vlašská překlenula staré místní spory a žárlivosti společným, velikým snažením vlasteneckým

a sdružila se pevně kolem národního praporu. Proto literární časopis tohoto směru, jenž začal roku 1818 v Miláně vycházeti, zván byl „Il Conciliatore“, a kolem něho sdružila se skupina mladých duchů nadšených, jako byl Silvio Pellico, Giovanni Berchet a jiní. Tlak censurní dosáhl sice již roku 1819 zastavení časopisu toho, ale skupina působila mocně dále ve vzdělaném ovzduší severoitalském a navazovala tajné styky i s liberálním hnutím, v jiných státech italských se vzímající.

Karbonářství. V ohledu tom zvláště význačnou úlohu mělo jihoitalské karbonářství. Původní „carboneria“ vznikla v Neapolsku za vlády Muratovy z odporu proti vojáckému absolutismu francouzskému; od spolků zednářských převzala některé zevní obřady, takže podle vzoru lože vznikají tajná sdružení nespokojenců, zvaná „vendite di carbone“, to jest trhy uhlířské. V době pádu Muratova vnikla do nich i myšlenka národního sjednocení, ale hnutí by bylo asi zaniklo jako tolik jiných tajných spolků, v nichž si románské prostředí jihoevropské vůbec libovalo, kdyby je nebyla oživila neobratná vtíravost bourbonské reakce. Členy spolků těch byli především vzdělaní měšťané a patriciové, toužící po větším uvolnění života veřejného, a zvláště hojná byla v nich účast důstojnictva.

Účast důstojnictva. Stav ten, všemocný v době napoleonské, kdy celá Evropa byla jevištěm jeho činů a kdy i neznámému mladíkovi kynula rychlá možnost postupu, byl nyní zatlačen do pozadí šlechtou z emigrace se vracující, dvorskými koteriemi a zmenšením vojenských hotovostí. Proto byl stejně jako ve Francii, Prusku, Španělsku, Polsku a Rusku také v Itálii předním účastníkem tajného vření proti novým držitelům moci a hesla svobodomyslná i národní nalézala v něm mnoho přívrženců, více nebo méně sklonných k radikalismu a věřících, že úspěšné spiknutí, opírající se o vojsko a zasvěcené kruhy, může naráz změnit poměry veřejné.

Nedostatky karbonářství. Při tom byly vlastní cíle karbonářských spiklenců jihoitalských namnoze dosti nejasné, ukazující rozličné odstíny od umírněného liberalismu až k rázným heslům republikánským; a také v ohledu národním nebylo tu náležité určitosti. Jednotlivé „vendity“ neměly namnoze pravidelného spojení vzájemného ani celkové, pevné organizace; obmezovaly se na inteligenci a neměly styku s masou národa. Ale přes to šířilo se hnutí to z Neapolska také do sousedního státu církevního a pronikalo i do severní Italie, zvláště do Piemontu.

Vlády je stíhaly ovšem, a to nejen tvrdou persekucí policejní, nýbrž

Boj vlád proti němu. podporující proti nim i tajné spolky přívrženců reakce, jako byli ve státě církevním t. zv. sanfedisté nebo v Neapolsku t. zv. calderari, to jest „kotláři“; kteří spalují „uhlí“. Tímto vzájemným zápasem tajného spolkářství bylo prostředí vlášské úplně podhlodáno a naplněno dráždí-
vostí takovou, že mohly vznikati plány, jako byl návrh kardinála Paccy, který, potlačiv roku 1817 v krvi místní pokus o vzbouření v Maceratě, hájil myšlenky, že by bylo třeba podle vzoru noci bartolo-
mějské jedním dnem v celé Itálii schytati a sumárně zahubiti všechny liberály.

Revoluce neapolská (červenec 1820). Za poměrů těch působil úspěch vojenské revoluce španělské roku 1820 nakažlivě zvláště v Neapolsku, jež mělo se Španělskem mnoho shodných předpokladů společenských a čilý styk námořní. Vskutku nedalo tu na sebe důstojnické „pronunciamento“ dlouho čekat. Za-
čátkem července pozdvihli dva poručíci v Nole svůj pluk heslem „ať žije král a konstituce“ a v zápětí postavil se v čelo vojenského povstání populární generál Guglielmo Pepe, jeden z předáků karbo-
nářských. Vše, co následovalo, bylo dokonalým napodobením španěl-
ského vzoru. Král, znepokojený rozruchem hlavního města, kde tajné spolky zahájily prudkou agitaci, a stejně zbabělý jako jeho madridský strýc, byl nucen přistoupiti na to, aby španělská ústava, která se stala fetišem všech liberálů, byla zásadně i v Neapolsku vyhlášena s do-
větkem, že bude podle potřeb země dodatečně změněna. Opětované slavnostní přísahy královny na tuto ústavu, zřízení zatímní vlády, v níž ihned nastaly tuhé spory mezi stoupenci karbonerie a jinými skupi-
nami, hlučné manifestace pouliční a úplné uvolnění disciplíny ve vojsku vše to bylo dílem několika dnů, v nichž bez krveprolití ráz života veřejného úplně se změnil. Značné obtíže působila však otázka sicilská.

Spor se Sicílií. Sicilci žádali úplné samosprávy a obnovení své ústavy z roku 1812; nová konstituční vláda neapolská jim to však odepřela a vyslala vojsko na ostrov, aby je donutilo k poslušnosti. Vzešla z toho skutečná válka občanská a marně se snažili někteří vůdčí mužové řešiti otázku kom-
promisem; neboť zvolené národní shromáždění, jež se v září sešlo v Nea-
poli, trvalo na úplné soustředěnosti říše a bylo hotovo vynutiti poslušnost sicilských i sebe větším krveprolitím. Střetlo se ostatně i s králem prudce ve snaze, obmeziti jeho moc co nejvíce, a přimělo lstivého despotu, který, simuluje nemoc a dává se zastupovati svým synem,

vskutku nedůstojně si vedl, jen k opětovným, tajným prosbám do ciziny o zakročení.

Prosby ty se ovšem obracely především ke dvoru vídeňskému, který byl ohrožen možností rozšíření revolučního hnutí z Neapolska na sever a s nímž krále Ferdinanda I. poutala smlouva z roku 1815. Vskutku byl Metternich tentokráte ihned rozhodnut zakročiti brannou mocí proti revoluční nákaze; ale v rychlém provedení úmyslu toho bránila mu nejen nepohotovost vojenská, způsobená chronickou finanční tísní rakouskou, nýbrž i obava před odporem ostatních velmocí.

Z těch vláda francouzská, obávajíc se vzrůstu rakouského vlivu na poloostrově, byla by ráda konala úlohu prostředníka a dosáhla uklid-
nění poměrů neapolských změnou revoluční ústavy tamní v méně závadnou ústavu dvoukomorového typu podle vzoru charty francouzské. Ježto toho však nebylo lze ihned dosáhnouti, vyšel z Francie podnět, aby otázku zakročení v Neapolsku velmoci dříve projednaly na společné schůzce v duchu usnesení cášských. Cár Alexander I. souhlasil s tím a z ohledu na něho přivolilo i Rakousko k tomu, aby se konal nový kongres velmocí, který se pak stal východiskem i k dalším schůzím podobným, zvláště význačným pro počátek let dvacátých a důležitých pro vývoj evropských poměrů.

* * *

Z ohledu na cáře, tehdy ve Varšavě prodlévajícího, byla za místo schůzky zvolena Opava, kam se v říjnu 1820 vskutku dostavili císař František I., cár Alexander, korunní princ pruský Fridrich Vilém a značný sbor diplomatů. Původní snahou Metternichovou bylo, vymoci tu prostě souhlas velmocí k tomu, aby rakouské vojsko podle smlouvy spojenecké roku 1815 uzavřené mezi Vídní a Neapolskem mohlo přispěti králi Ferdinandovi na pomoc proti neposlušným poddaným. Cár ruský naproti tomu chtěl oprítí rakouskou intervenci o výslovný mandát spojených velmocí a vytknouti tak zásadu, že velmocenskému areopagu přísluší jako nejvyššímu strážci evropského řádu zasáhati i do vnitřních poměrů jednotlivých států.

Cár Alexander I. přicházel tehdy do Opavy s náladou mnohem přístupnější výkladům rakouského kancléře o nebezpečí, plynoucím z přílišné ústupnosti vůči liberálním požadavkům, než jakou míval

Dojem ve Vídní.

Porady velmocí.

Kongres opavský (říjen 1820).

Změněná nálada cářova.

dříve. Hnutí mladé generace v Německu, vražda vévody z Berry a spiklenecké rejdy ve Francii, vojenská povstání v jižní Evropě naplňovaly ho stejně obavami, jako jej rozladila rostoucí oposice na sněmu polském, zprávy o tajném spolkařství důstojnictva polského i ruského a revolta právě tehdy propuknuvší v semenovském pluku proti přísnosti velitelů. Metternich měl patrně přece pravdu, že jedině důsledným podepřením panovnické autority a nikoliv hledáním kompromisu s hnutím liberálním jest možno předejíti obecnému výbuchu podvrtných živlů, všude v Evropě se projevujících tajným spolkařstvím! Tento zřejmý odstup cárův od stanoviska dlouho ohajovaného usnadnil jeho dohodu s Vídní v otázce neapolské. A rovněž jim oběma nebylo nesnadno shodnouti se s dvorem pruským, zastrašeným pověstmi, že také v pruském důstojnictvu, dotčeném ruchem mladé generace německé, působí síly, jež směřují k vynucení slíbené ústavy vojenským pronunciamentem.

Protokol velmocí východních (19. listopad 1820).

Tak se shodly v Opavě 19. listopadu tři velmoci východní na zatímním protokolu, podle něhož k odvrácení „tyranské moci vzpoury a zločinu“ měly býti vyloučeny z aliance evropských mocí všechny státy, v nichž změny ústavní by se neprovedly svobodnou vůlí panovníkovou, nýbrž revolucí, a to na tak dlouho, pokud nebude dána záruka jejich návratu k stavu legitimáimu. Spojené velmoci vyhrazovaly si nadto vůči nim právo napomenutí i donucení, kdyby se jevíly nebezpečím pro sousedy. Tím byla přesně vyslovena zásada intervence rozšiřující podstatně poručenské právo velmocí nad státy ostatními a pojišťující zároveň dynastie proti národům. Šlo jen o to, srovnají-li se s hlediskem tím i západní velmoci.

Zásada intervence.

Politika anglická ukázala v ohledu tom zjevný rozdíl mezi praxí a teorií. Souhlasilať úplně se snahou Rakouska obnoviti v Neapolsku plnou moc královu, přiznati však zásadní souhlas s novým pojetím práva mezinárodního, jež dávalo někdejšímu chaumontskému spolku bezvýhradně mandát k jakémusi policejnímu dozoru nad vnitřními poměry států na prospěch absolutismu panovnického, to přece nemohl učiniti stát, jehož ústava byla založena na revoluci z roku 1688. Proto Anglie, která byla již předem naznačila, že se nemíní vůbec vázati na to, co v Opavě bude snad sjednáno většinou mocí ostatních, odmítla výslovně protokol mocí východních a zásadu intervence. Francie pak, ač se nevyslovila o věci tak zřetelně, nepřistoupila rovněž k protokolu.

Stanovisko Anglie i Francie.

Tato trhlina v souručenstvu velmocenské pentarchie byla však na venek jen málo patrna, neboť anglický projev nebyl veřejně publikován a při řešení otázky neapolské shodly se velmoci zatím na tom, aby král Ferdinand I. byl pozván na kongres k osobnímu jednání o ústavě neapolské. Mělo se tak státi zjevným, je-li vskutku zajatcem svých poddaných čili nic S ním tam byli pak zároveň pozváni i ostatní panovníci italsí a z ohledu na ně bylo přeneseno sídlo kongresu na začátku roku 1821 z Opavy do Lublaně.

Přeložení kongresu do Lublaně (leden 1821).

Věc ta byla ovšem králi Ferdinandovi velmi vítána. Přisahami, že půjde do Lublaně vskutku jen, aby prohlásil, že úplně souhlasí s novou ústavou neapolskou a že není zajatcem svého národa, vymohl na národním shromáždění neapolském povolení k cestě. Vskutku vzdával Bohorodičce horoucí dík za to, že ho tak zázračně vysvobodila z rukou poddaných, a jen vliv cizích diplomatů zadržel ho, aby příliš nedůstojně a předčasně neodhodil masky. Proto nabylo jednání v Lublani vskutku rázu strojené komedie. Velmoci nařizují Ferdinandovi to, počem horoucně toužil, zrušení ústavy zařízené podle španělského vzoru, a král to ohlašuje se strojeným žalem do Neapole národnímu shromáždění dopisem, v němž vytýká nutnost podrobiti se diktátu velmocí, který mělo ostatně Rakousko bezodkladně podepříti vysláním vojenského sboru do Neapolska.

Král neapolský v Lublani.

Francie vymohla v Lublani ovšem zároveň výslovné usnesení kongresu, že intervence ta nesměruje nikterak k prostému obnovení absolutismu v Neapolsku. Ač se tomu vskutku vzpíral, byl král Ferdinand donucen, předložiti kongresu nástin nové ústavy, nahrazující národní shromáždění rozšířenou státní radou pro celé království a dvojím poradním sborem notablů, odděleným pro Neapolsko i Sicilii. Velmoci jej pochválily za tuto rozumnou ústupnost, ohlašující zároveň zakročení rakouského vojska k provedení změny a zlomení možného odporu proti ní proklamací, s níž svůj souhlas vyslovili i zástupcové ostatních států italských, do Lublaně sezvaní. Jen zástupce stolce papežského odmítl tak učiniti z obavy před útokem neapolských revolucionářů na stát církevní a z nechuti ke vzrůstu rakouského panství na poloostrově; a také vláda anglická nešla ve věci té s ostatními velmocemi, nýbrž ohlásila v parlamentu své opavské ohrazení.

Rakouské zakročení v Neapolsku.

V Lublani jednalo se ostatně také o tom, nemělo-li býti podobné zakročení hned stanoveny i pro Španělsko, kde postup velmocí vzbudil

Otázka španělská.

hlučné protesty strany radikální, odkud však zároveň docházely i tajné vzkazy krále, žádajícího rovněž, aby byl předvolán před tribunál kongresový. Kongres rozhodl však, aby se se „španělským tancem“ zatím vyčkalo, až jak se věc v Neapoli skončí, a v únoru roku 1821 skončil svá jednání prohlášením, že se velmoci sejdou znova na podzim roku 1822 ve Florencii, aby rozhodly o případném trvání rakouské okupace v Neapolsku a vyřídily i jiné otázky evropské. Cář Alexander a císař František zatím setrvali však ještě v Lublani, vyčkávajice průběhu tažení.

Porážka
revoluce
neapolské.

Rieti
(7. března
1821).

V Neapoli vůdcové revolučního hnutí vskutku se nemínili podrobiti bez boje, nýbrž pronášeli okázale veliká slova o nepřemožitelnosti svobodného národa a případné guerille v Abruzzích i Kalabrii; ale bylo to většinou jen plané mluvení. Jakmile vojenský sbor, který pod vedením generála Pepe blížící se Rakušanům byl vyrazil v ústřety do církevního státu, 7. března u Rieti utrpěl rozhodnou porážku, nastal v Neapoli naprostý zmatek a do čtrnácti dnů bylo okupační vojsko pánem skoro celého království. Ani hlavní město se nepokusilo o odpor a bylo zjevné, že za hloučkem karbonářů a muratistů, revoluci uchystavších, naprosto nestojí národ s oddaností obětí schopnou. V téže chvíli však, co takto revoluce v jižní Itálii dospěla k svému neslavnému konci, vzplanul její plamen neočekávaně v jiném koutě poloostrova, v Piemontu.

Zatčení
S. Pellica.

Karbonářství
v Piemontu.

Neapolské povstání způsobilo sice i v severní Itálii značné vzrušení, neprojevalo tu však ihned účinných důsledků, ježto hnutí karbonářské nemělo jednotné organizace všennárodní a zejména rakouská policie se snažila rázně čelit předem všem možným pokusům o převrat. V říjnu 1820 byli jakožto podezřelí ze styku s neapolským karbonářstvím zatčeni v Miláně básníci Silvio Pellico a Maroncelli spolu s učeným právníkem Romagnosim a zostřený dozor podvázal všechen vlastenecký a svobodomyšlný ruch v oblasti rakouské. Zato zůstalo vření v sousedním království sardinském povážlivým proto, že hlavními nositeli jeho tu byli důstojníci, u nichž k nespokojenosti s reakčním režimem se družil již i živelný odpor proti sousední cizovládě rakouské. Naděje těchto zednářských a karbonářských kroužků pojily se zejména k dědici bezdětného krále, mladému vévodovi savojsko-carignanskému, Karlu Albertovi. Princ, vychovaný matkou, která u dvora byla vyhlášována za „jakobínku“, a nenávidějící dvůr vídeňský také proto, že ohrožoval

jeho nástupnické nároky na trůn, liboval si v svobodomyšlných pro-Carlo Alberto. jevech a kritice vlády. Při tom neměl však naprosto jasných cílů a byl vskutku šviháček vážností života ještě valně nedotčený. Když na počátku března rakouský sbor okupační překročil Pád, aby ohrozil svobodu neapolskou, a nikdo ještě netušil, že úspěch jeho bude tak snadný, vznikl v kruhu důstojnických spiklenců piemontských plán, vpadnouti mu do zad a otevřít tak bránu svobodě i federativnímu sjednocení národnímu v celé Itálii. Duše plánu toho, mladý major Santorre di Santa Rosa, snažil se přesvědčiti Karla Alberta, že úspěchu se docílí snadno, strhne-li se vojsko sardinské k činu provoláním ústavy podle španělského vzoru, a získal vskutku svolení princovo. V zápětí je sice Carlo Alberto odvolal, ale bylo již pozdě. V pevnosti Alessandrii vzbouřil 10. března plukovník Ansaldi posádku s heslem ústavy i federace národní a dovolával se toho, že jest třeba dynastii strhnouti k velikému činu, jako to učinil York v Prusku roku 1812.

Povstání
v Alessandrii
(10. března
1821).

Revoluce
v Turině.

Vzpouza takto znenadání vojskem podnětená zachvátila v zápětí i Turin, ale starý král Viktor Emanuel nehodlal napodobovati nedůstojnou hru krále neapolského. Vzdav se trůnu ve prospěch svého nepřítomného, rovněž bezdětného bratra Karla Felixe, opustil raději zemi a vůdcové hnutí donutili zdráhajícího se Karla Alberta, aby zatím přijal vladařství a prohlásil španělskou ústavu spolu s provoláním k lidu italskému, vyzývajícím jej, aby, svrhnuv rakouské jho, národní jednotu si vybojoval. Princ byl však od počátku přesvědčen o nezdaru věci, zvláště, když došla zpráva o úplné porážce Neapolců. Již 23. března unikl do Milána, snaže se tu smazati dojem svého nerozvážného jednání a jsa stíhán potupou svých zrazených soudruhů. Než i oni byli záhy rovněž nuceni uznati, že se přepočítali, když jejich výzva v Lombardii měla za následek jen chvilkový rozruch, policií rakouskou snadno zažehnaný, a ostatní poloostrov se jevil úplně netečným.

Útěk princův.

V Lublani způsobila ovšem zpráva o věcech piemontských neobvyčejné vzrušení; císař Alexander I. nabízel Rakousku ihned svou vojenskou součinnost k uhašení požáru, nebylo jí však potřeba. Stačilo, když neveliký sbor rakouský 8. dubna překročiv Ticin u Novary úspěšnou srážku se sardinským vojskem svedl, aby se v Piemontu vše odvrátilo od revoluce. Její vůdcové prošli přes Janov do Španěl a rakouské vojsko, obsadivši Turin i ostatní pevnosti, stalo se v království stejně pánem, jako v Neapolsku.

Novara
(8. dubna
1821).

Vítězství reakce.

V tom i onom kraji dochází pak k obnovení starých řádů a tvrdým trestům vinníků, takže z Vídně se cítili až nuceni varovati před přílišnou ukrutností v tomto ohledu, zejména krále neapolského, který vrátiv se pod ochranou rakouských bodáků zpět do své země, naprosto nebyl ochoten dodržeti ani tu nepatrnou míru ústupků, kterou z Lublaně byl sliboval. Hlediska absolutistická nabývají opět na poloostrově výhradné platnosti a zároveň se dařilo Metternichovi stále více připoutání cíře Alexandra I. k názoru, jenž hledal svou spásu společenských a státních řádů před revolučním rozvratem jediné v důrazné represí. Před odjezdem z Lublaně vydaly 12. května 1821 tři východní velmoci novou proklamaci, v níž vytýkaly, že s pomocí boží zachránily Evropu před velkým, obecným spiknutím a zhoubným převratem, opakující znova nauku intervenční a zásadu, že ústavní změny jen s vůlí panovníků pravoplatně mohou býti provedeny.

Vskutku vítězství rakouských zbraní v Neapolsku i Piemontu nebylo jen vítězstvím nad svobodomyšlnými a národními sklony vlašskými, nýbrž zároveň překonáním posledních a jaksi pohrobních záchvěvů doby napoleonské. Neboť stále byl to ještě především kvas této veliké doby, který se bouřil v duších důstojnických spiklenců, zhnětených příliš příkrým rozporem mezi horečnými lety, kdy se za zvuku válečných polnic kácelo tolik trůnů, a zatuchlým ovzduším reakce, v němž kněz a urozený dvořan z výsluní veřejného života vytlačoval do chladného stínu nedůvěry rázného vojáka i nadaného snaživce politického. Veliká osobnost vojenského císaře vztyčovala se stále ještě na pozadí evropských dějin jako temný stín a zneklidňovala pokolení, jež vyrostla pod kouzlem jeho moci. Proto bylo v tom jakési vrcholné dovršení úspěchů, dosažených u Rieti a Novary, když došla zpráva, že 5. května 1821, skoro v téže chvíli, co se rozcházel kongres lublaňský, na dalekém ostrově sv. Heleny někdejší pán Evropy v mukách hrozné nemoci dokončil svou pozemskou pouť a že již zbytečné jsou proto stále neutuchající obavy před jeho možným uniknutím a návratem. Horoucí vzpomínky největších básníků souvěkých, Byrona, Shelleye a Manzoniho, provázely sice konečný západ toho plamenného zjevu, přítomnost náležela však úplně těm, kdož nad ním byli zvítězili ve jménu legitimacy, ruskému cíři, rakouskému kancléři a bratru popraveného Ludvíka XVI. Oni zvítězili právě v Itálii i nad dozvukem jeho díla a chystali se k tomu, aby tak učinili také ve Španělech.

Proklamace lublaňská (12. května 1821).

Smrt Napoleona I. (5. května 1821).

Ve Španělech vzrůstal zatím zmatek a rozvrát státního života. Ve sněmovně strana exaltados, opírající se o radikální kluby madridské a pobřežní města, nabyla úplně vrch, na venkově, hlavně v horských krajích severních, chystala se naproti tomu strana t. zv. servilistů, vedená duchovenstvem, se zbraní v ruce k odporu proti ústavní vládě. V červenci 1822 pokusil se Ferdinand VII. o převrat v hlavním městě pomocí věrné gardy, byl však donucen k ponižující kapitulaci před ulicí. Zato prohlásili vzbouření servilisté všechna nařízení nesvobodného krále za nezávazná, zřídili v pyrenejské tvrzi Seo de Urgel protirevoluční vladařství a nabývali opravdu rostoucího vlivu zejména v Navaře i Katalonsku. A poměry podobné hlásily se i v Portugalsku, kde král Jan VI., vrátivší se v červnu 1821 z Brasílie, byl rovněž bez skutečné moci vůči stoupcům radikálního směru.

Zjevy ty utvrzovaly Alexandra I. stále více v přesvědčení, že jest nezbytně nutno, aby Francie zakročila z příkazu spojených velmocí na poloostrově Pyrenejském podobně, jako to učinilo Rakousko v Itálii; šlo však o to, bude-li vláda francouzská ochotna k tomu úkolu.

Ve Francii v prosinci 1821 konservativní pravice zvýšila svůj rozhodující vliv tím, že ministerstvo Richelieuovo, připomínající aspoň poněkud ještě dobu pokusů o národní smír, ustoupilo nové vládě Villèlově, složené téměř veskrze ze stoupců strany ultras. Šlechta a církev zároveň stupňovaly stále nepokrytěji své požadavky vůči státu; zrušení porotních soudů pro tiskové přečiny a stíhání žurnálů pro pouhou tendenci protivládní tísnily ještě více, než předtím veškerou svobodu veřejného projevu; zároveň se však množily ve Francii i pokusy nespokojených živlů o násilný převrat. Podle vzoru italského karbonářství šířila se hlavně v důstojnictvu a poddůstojnictvu francouzském tehdy „charbonnerie“, spiklenectví organisované v několikačlenných „ventes“ pod vedením ústřední „haute vente“. Síť hnutí toho rozkládala se po celé Francii a poutala k sobě i významné muže péra, jako byl filosof Cousin nebo historik Thierry. Na sklonku 1821 a na počátku roku následujícího jejím vlivem vypukly povážlivé vojenské revolty v Belfortu a Saumuru, v Nantech i v La Rochelle, takže se zdálo, jako by opravdu hrozilo Francii totéž, co se bylo předtím odehrálo ve Španělech a Itálii.

Vskutku však byly tyto náběhy k vojenským vzpourám špatně přichystány a příliš ojedinělé; zůstaly předčasnými výstřely a daly re-

Rozvrát ve Španělech.

Portugalsko.

Vláda ultras ve Francii.

Francouzské karbonářství.

Jeho neúspěch.

akční straně jen příležitost k zesílení moci krvavou represí. A rovněž vedly svobodomyšlné studentské demonstrace v Paříži jen k zastavení přednášek některých pokrokových profesorů a drakonickým opatřením proti svobodě učení. Zároveň způsoboval však tento zjevný neklid národního prostředí a obava před nedostatečnou spolehlivostí vojska, ohroženého spiklenectvím, přece vládu Villélovu k pochybnostem, bylo-li by v této chvíli opravdu účelno, pouštět se v odvážné dobrodružství vojenského zakročení ve Španělech, v zemi, kde i síla Napoleonova kdysi byla ztroskotala o úporný odpor národní. Také obava, aby se Anglie nepostavila otevřeně proti takovému rozšíření francouzského vlivu do sousední oblasti, nabádala k zdrženlivosti. Cár Alexander I. však neustával dovozovat nutnost rychlého zakročení a stejného názoru bylo mnoho ultras francouzských, přesvědčených, že konečné vítězství monarchické neobmezenosti ve Francii může být dovršeno jen skvělým úspěchem vojenským za hranicemi.

Za těchto okolností sešel se v říjnu 1822 nový kongres velmocí, nikoliv však ve Florencii, jak původně bylo určeno, nýbrž opět na rakouské půdě, ve Veroně. Vedle cíře a císaře rakouského účastnil se ho tentokrát osobně i král pruský a krásné město nad Adíží zastkvělo se leskem společnosti diplomatické, tak četné, že připomínala téměř slavný kongres vídeňský. Zevní lesk nemohl však zastřítí důležité změny ve vzájemných poměrech velmocí, totiž stále zřejmějšího se odlučování Anglie od ostatních spojenců.

Jevilo se to již v Opavě i Lublani, nyní se zjev ten však zřejmě stupňoval. Zástupce anglický ve Veroně, lord Wellington, protestuje tentokrát zcela okázale proti zásadě intervenční i prohlašuje, že podle anglického názoru mezinárodní smlouvy z roku 1815 zaručují panovníkům jen územní rozsah jejich držav, nikoliv moc jejich vůči poddaným. A netajil se ani s tím, že Anglie nejen nemíní zásadně schvalovat takové mísení se do vnitřních poměrů a ústavních bojů toho onoho státu, nýbrž že jest rozhodnuta postavit se proti němu, jakmile by její zájmy tím byly zkrženy. Jako takový případ označoval Wellington výslovně případnou intervenci v Portugalsku, na něž politika anglická nepřestávala hledět jako na oblast svého zvláštního vlivu; mohlo být však pochybné, nerozšíří-li hledisko to také na Španělsko. Přes to cár trval neústupně na tom, aby tam došlo k zakročení, a získal pro svůj názor nejen Prusko, nýbrž i Metternicha, jemuž záleželo především

na tom, aby zapředl Alexandra I. co nejvíce do své protirevoluční ideologie a odvrátil ho od výbojné politiky na Balkáně.

Ve Francii váhal sice Villèle stále ještě s přijetím závazku otevřeného boje a byl by dal přednost diplomatické akci, směřující k převedení španělské revoluce na dráhu umírněného konstitucionalismu. Než francouzští zástupcové ve Veroně, v jejichž čele stál slavný básník Chateaubriand, naplněný ješitnou touhou po veliké, politické úloze a horlivý stoupenec strany ultras, dali se cárem zcela získati. V prosinci 1822 zaslaly tedy čtyři pevninné velmoci svým zástupcům v Madridě instrukce velmi důrazné, jimiž žádaly okamžitého rozpuštění národního shromáždění a obnovy někdejší moci královské, vyhrožujice jinak přerušením diplomatických styků a ozbrojeným zakročením. Ježto pak bylo nepochybné, že vláda španělská, složená ze stoupenců strany exaltados, odmítne, byla zakročením tím již napřed pověřena Francie. Po vyřízení některých jiných otázek, hledících zejména k úpravě italských poměrů a k zamezení obchodu černými otroky, rozešel se kongres 14. prosince, kteréžto dne východní velmoci slavnostním okružníkem opět odsoudily podvratnou činnost tajných spolků a násilné vymáhání ústavních svobod jako „zločin na věčných zákonech rádu světového“ a varovaly knížata před jakoukoliv poddajností.

Zraky celé Evropy obrátily se pak ke Francii, kde Ludvík XVIII. na konci ledna 1823, když madridská vláda byla drsně odmítla veronské požadavky, konečně ohlásil, že v nejbližší době francouzské vojsko překročí Pyreneje. Většina národa francouzského nesla to sice těžce, že konstituční Francie má rdousití ústavnost v zemi sousední; radikální strana učinila i některé pokusy o to, aby vyvolala odpor v okupačním sboru, ale bez úspěchu; a rovněž nedošlo k vážnějším krokům se strany Anglie proti výpravě. Anglická vláda ji sice označila za nespravedlivou, ale nepostavila se činně proti ní.

Ve Francii vládla namnoze obava před silným národním odporem Španělů. Vskutku bylo tažení, které se v dubnu začalo pod vedením synovce králova, vévody z Angoulême, pouhou vojenskou procházkou, neboť přes hlučné projevy nadšení, jimiž kluby madridské uvítaly válku, vláda revoluční nebyla s to, aby postavila do pole řádné vojsko, a guerilla, jež byla kdysi tolik škod způsobila Napoleonovi, sloužila nyní naopak Francouzům, s nimiž se t. zv. apoštolské tlupy, mnichy vedené, spojovaly proti liberálům. Národní shromáždění španělské

Villèle
a otázka
španělská.

Kongres
veronský
(říjen 1822).

Anglický
protest.

Neústupnost
cářova.

Ultimatum
Španělsku
(prosinec
1822).

Francouzská
výprava do
Španěl.

Její rychlý
úspěch.

Kapitulace
cadizská.

prchlo z Madridu do Sevilly, odvádějíc s sebou Ferdinanda VII., a ukrylo se pak dokonce v pevném Cadizu, jehož obléhání se stalo jediným významnějším činem války. Po pádu tvrze, zvané Trocadero, nebylo však možno ani tohoto města udržeti; 1. října vzdalo se národní shromáždění a propustilo krále, když bylo na něm vymohlo slib, že nebude trestati účastníků revoluce.

Mstivost Fer-
dinanda VII.

Ferdinand VII. dodržel ovšem slib ten stejně jako všechny předchozí. Zrušiv platnost zákonů a nařízení po 7. březnu 1820 vydaných, pustil své mstivosti uzdu tak nepokrytě rozpoutáním krutého stíhání liberálů, popravami i konfiskacemi, že vévoda z Angoulême roztrpčeně odmítl pocty ve Španělech mu nabízené a raději opustil zemi s pocitem, že nákladné tažení opravdu nepřineslo koruně francouzské slávy vojenské a popularity, kterou si byli ultras od něho slibovali, nýbrž že ji nedůstojná podlost španělského panovníka spíše jen pošpinila. Ale 45 tisíc mužů francouzského vojska zůstalo přes to ve Španělech jako opora obnovené vlády královské, která vzala na sebe opět ráz dvorské despotie.

Apoštolská
strana.

Neboť Ferdinand VII. odmítl rozhodně i radu svého francouzského záchrance, aby dal zemi aspoň zdání ústavních ústupků obnovením někdejších stavovských sněmů. Obecná amnestie, kterou na nátlak francouzský roku 1824 konečně přece vyhlásil, měla tolik výjimek a výhrad, že byla spíše posměchem než ulevením v orgii nenávisti, kterou vítězná strana „apoštolská“ proti poraženým soupeřům v říši rozpoutala, a která byla provázena značnými škodami hospodářskými a otřesením veřejného úvěru. V Madridě vycházely jediné dva listy a to úředního rázu; cizím novinám byl přístup do země vůbec zakázán, inkvisice obnovena pod novým názvem „junta de la fe“ a školství dáno znovu úplně pod dozor církevní. Vše to však ještě nestačilo krajním straníkům tábora apoštolského, kteří nalézajíce krále příliš vlažným, prováděli na vlastní vrub hon na liberály v provinciích a nalézali zcela oddaného vůdce v bratru králově, bigotním Donu Carlosovi.

Neodvislost
Brasílie
(říjen 1822).

Toto vítězství reakce ve Španělech usnadnilo ostatně její úspěch také v Portugalsku. Tam neobratný postup ústavní vlády způsobil, že se v říjnu 1822 Brasílie, jejíž poměr k mateřské zemi ovšem již před tím byl uvolněn, prohlásila za neodvislé císařství pod vládou staršího syna krále Pedra. Zároveň utvořila se také v Portugalsku apoštolská strana, v jejíž čelo se postavil druhorozený syn králův, dvacetiletý Dom

Miguel. Strana ta volala rovněž po intervenci francouzské, ale tu prohlásila vláda anglická, že by vstup francouzského vojska na půdu portugalskou považovala za casus belli. Proto byli konservativci portugalská odkázáni na vlastní sílu, ale i ta stačila k tomu, že v průběhu roku 1823 nabyli, opírajíce se o hluboký dojem, který byl způsobil postup Francouzů v sousedním Španělsku, v zemi snadno vrch, rozehnali národní shromáždění a zrušili ústavu, ovšem se slibem, že bude obnovena stará ústava stavovská ze 17. věku.

Tak se skončily s naprostým neúspěchem revoluce, jež propukly v románské oblasti evropské na počátku dvacátých let. Měly skoro veskrze společné rysy základní v tom, že v nich doznívala vlastně doba napoleonská; nespokojené důstojnictvo bylo při nich činitelem nejvýznamnějším, španělská ústava z roku 1812 jejich panaceou. Tajné spolky, mocně dotčené příděchem romantiky, spolupůsobily při nich stejně jako vzpomínky na dobu osvícenskou, živěné především odporem proti obnovení moci církve a jejím protireformačním sklonům. Přes demokratická hesla, jimiž se revoluce ty krásily, byla základna jejich namnoze velmi úzká. Nečetné kroužky zasvěcených doufají, že se jim podaří naráz ovládnouti stát prostým vztyčením ústavního praporu a užitím zjevné nespokojenosti vojska, nepochopující, že k trvalému povolení a upoutání moci dynastických a feudálních sil ancien régime, dějinně tak hluboko zakořeněných, by byla nutna uvědomělá součinnost širších vrstev, kterou může zajistiti jen obecný rozvoj politického zájmu a vzdělání.

Tato nedostatečnost přirozené základny a namnoze i nezkušenost strůjců povstání usnadnila silám reakce jejich konečné vítězství tím spíše, že síly ty našly mocnou oporu v souručenstvu těch velmocí, které především přispěly k pádu režimu napoleonského, Ruska, Rakouska a Pruska. Jim se potlačování revolučních záchvěvů kdekoliv v Evropě vyšlehujících stalo jaksi přirozeným dokončením tohoto zápasu proti moci zla, kterou podle jejich přesvědčení zosobňoval francouzský císař jako dovršitel veliké revoluce a již bylo lze trvale zažehnatí jen dokonalým obnovením autority panovnické. V souručenstvu tom pak obratná dialektika Metternichova, sunoucí vpřed zájmy rakouské pod záštitou obecných hesel a užívající sugestivně strašidla velikého, vše-evropského spiknutí podvrtných živlů, zvítězila zjevně nad hlediskem Alexandra I., který minil původně léčiti Evropu raději umírněnými

Dom Miguel.

Neúspěch
revolucí jiho-
evropských.

Jeho příčiny.

Souručenství
moci východ-
ních.

ústupky ústavními a hlásáním křesťanství, obrozeného pravou humanitou a upřímným bratrstvím národů. Toto pochopení svaté aliance národů evropských utrpělo dokonalou porážku; i jeho vlastní původce ustoupil od něho a dopustil, aby vznešené heslo se naplnilo zcela jiným duchem, než v jakém bylo původně zrozeno.

Úspěchy
Metterni-
chovy.

Rakouský kancléř jevil se na počátku dvacátých let vůbec na vrcholku svého dějinného významu. Vývoj věcí dal zdánlivě zcela za pravdu jeho politickým prognosám a ozařoval jej svatozáří záchrance ohrožených řádů státních a společenských. Při tom získával zájem moci rakouské podstatně i v tom směru, na němž Metternichovi především záleželo. V království polském bylo zjevno, že stupňující se nedůvěra Alexandra I. k svobodomyšlnému hnutí nedopustí dalšího vývoje ústavních řádů, vídeňské politice z ohledu na Halič zvláště nepohodlných, a totéž platilo i o Prusku.

Provinciální
sněmy
v Prusku
(1823).

Tam neúnavné, varovné úsilí Metternichovo docílilo přes všecek odpor prozíravých mužů vskutku toho, že Fridrich Vilém III. upustil nadobro od úmyslu, splnití řádně ústavní slib z roku 1815 a spokojil se roku 1823 se zřízením osmi sněmů provinciálních, jimž příslušelo vedle podružných úkolů jiných jen právo dávatí dobrá zdání o zákonech provincie samé se týkajících a jejichž jednání nebylo veřejné. Živel junkerský měl v nich zajištěnu převahu tím, že počet zástupců šlechtických téměř se rovnal počtu zástupců měšťanstva a ostatního obyvatelstva, a zachoval nadto značný vliv na život veřejný v krajích a obcích i podstatnými zbytky svých patrimoniálních práv.

Zlomení
virttemberské
oposice.

Prusko, zadržené tak na dráze ústavního vývoje, jde ruku v ruce s dvorem vídeňským nejen v Opavě, Lublani a Veroně, nýbrž i v záležitostech veřejného života německého, karlovarskými dekrety a vídeňskou aktou závěrečnou těsně spoutaného. Zejména čelily tu obě, druhdy navzájem tak žárlivé velmoci svorně nepoddajnému králi virttemberskému Vilémovi, který vytýkáje, že Prusko i Rakousko jsou vlastně neněmecké, spíše koloniální útvary, se snažil povzbudit proti jejich tísnivé hegemonii ve spolkových věcech ostatní státy německé k společnému odporu a v lednu 1823 dokonce otevřeně se vyslovil proti veronskému cirkuláři a poručení velmocí nad Evropou. Metternich dovedl ho však zcela osamotití, umlčel opoziční tisk štutgartský a donutil krále, aby svého zástupce, hraběte Wangenheima, hlavního mluvčího této protirakouské politiky, z Frankfurtu odvolal.

Ostatně ztrácela spolková rada frankfurtská, stále řídicěji se scházející, v době té poslední zbytek vážnosti také tím, že přestala vůbec uveřejňovati zprávy o svém, většinou zcela neplodném jednání a zůstávala tudíž v očích národa německého, pokud se vůbec staral o události politické, spíše jen jakýmsi policejním zřízením k ochraně moci dynastií než společným orgánem národního života, zvláště když v srpnu 1824 Metternich na ní vymohl usnesení, prodlužující platnost výjimečných opatření karlovarských „sine die“ a doporučující vládám spolkových států obmezení publicity sněmovních jednání. Tehdy liboval si hlavní spolupracovník rakouského kancléře, Fridrich Gentz, naprostý klid, s nímž Německo vypilo tento „druhý doušek karlovarské vody“ a bylo vskutku zjevné, že se reakčnímu úsilí podařilo na ten čas úplně ztlumiti neujasněné hnutí mladé generace a udržeti život německý většinou v zakřiknuté odevzdanosti do vůle vrchností bohem určených.

Reakce
v Německu.

A ještě větší měrou než v Německu uplatňoval se tlak dvora vídeňského v Itálii. Zde král neapolský, Ferdinand I., sám žádal o to, aby mohl zachovati v zemi své rakouské posádky tak dlouho, dokud je nenahradí jinými, spolehlivými strážci klidu veřejného, zejména pluky žoldnéřskými ve Švýcarsku naverbovanými, a jeho nástupce, bigotní a zcela nevzdělaný František I., který po smrti otcově na trůn vstoupil roku 1825, dovršil ještě systém naprosté reakce dokonalým spojením korunovaného lazarónství s mnišskou zaostalostí. Také v Piemontu zůstaly rakouské strážní oddíly až do roku 1824.

Vliv rakou-
ský v Itálii.

Neapolsko.

Videňské politice se tam sice nepodařilo, aby nástupnické právo bylo přiznáno vévodovi modenskému, s rodem savojským po přeslici spřízněnému. Vlivem Francie byl trůn zachován Karlu Albertovi, ale mladý princ, Carlo Alberto, zatížený stínem svého spojení s karbonářskými povstalci, byl přinucen, účastniti se francouzského tažení proti revoluci španělské a slíbil přisežně, že dosáhnuv trůnu, zachová v království sardinském naprostou svrchovanost moci panovnické. Jeho duše byla utrpěným pokořením vskutku zlomena tak, že ztratila původní svěžest a rychle podlehla zejména církevním vlivům, které prince dovedly dokonale odvrátiti od někdejších svobodomyšlných sklonů.

Politické
procesy
v Milánsku.

Svůj, takto mocně vzrostlý vliv na poloostrově politika Metternichova podpírala pak soustavným utužováním vlády pevné ruky v království lombardsko-benátském. Zvýšený počet vojska zůstává tu, jak císař sám pravil, trvale „na důkaz otcovské péče o klid krásné země“. Politické

procesy stíhají kroužek uvědomělých vlastenců; po Pellicovi a Maroncellim ubírá se na brněnský Špilberk roku 1823 celá skupina jejich v čele s hrabětem Confalonierim a marně snažil se na veronském kongresu papežský legát Spina přesvědčiti Metternicha, že přeceňuje takto význam a dosah karbonárství, nedoceňuje dosti rostoucího počtu těch Vlachů, kteří se učí nesmiřitelně nenáviděti Rakousko. Metternich byl příliš hluboko zapředen do osnovy svých názorů, vrcholících v tvrzení, že svobodomyšlné a národní hnutí jest pouze umělý výtvar několika demagogů a tajných spolkařů, který nemá přirozených kořenů v celku národa; byl by nejraději zřídil pro celou Itálii podobnou vyšetřovací komisi ústřední, jaká byla zřízena v Mohuči pro Německo, a zazlíval zejména toskánskému velkovévodovi velmi, že nebyl dosti tvrdým vůči podezřelým živlům a dopřával literárnímu životu vlašskému ve Florencii aspoň jakousi míru volnosti.

Roztrpčení
Vlachů.

Jejich shrou-
cené naděje.

Vskutku stávaly se tak pod hegemonií rakouskou státy italské národu vězením, v němž podle slov Byronových potrvála jen svoboda vyhlížeti do světa mřížemi, a hluboký pesimism souvěké poesie Leopardiho nezrcadlil jen osobní žaly básníkovy, nýbrž skrýval v sobě i trpké zklamání uvědomělého Vlacha nad shroucenými nadějemi národními. Ježto pak současně i ve Francii po důkazu naprosté spolehlivosti vojska při tažení španělském a úplném nezdaru drobných spikleneckých hnutí sebedůvěra strany ultras neobyčejně vzrostla a převaha její ve sněmovně byla na dlouhou dobu upevněna zákonem, který na místo ročních voleb, doplňujících komoru vždy jednou pětinou, zavedl obecné sedmileté trvání mandátů, zdálo se jisto, že i tam absolutism a ancien régime zvítězí úplně nad otřesenou ústavností, zvláště, když v září 1824 zemřel Ludvík XVIII. a jeho bratr, hrabě z Artois, jako Karel X. na trůn vstoupil. Tu bylo možno věřiti, že panství reakce v celé Evropě jest na dlouho zajištěno vzájemnou solidaritou vůdčích mocí a jejich jednotným šikem proti ústavnímu novotářství i národním vznětům. Než vskutku zdání to bylo klamné, neboť právě v tu chvíli počaly se objevovati v souručenství velmocí povážlivé trhliny, k nimž dal podnět jednak vývoj věcí v Anglii, jednak otázka východní, jež změnila podstatně zejména postavení Ruska vůči jeho dosavadním spojencům v Evropě.

Nastoupení
Karla X. ve
Francii (září
1824).

VI.

POLITIKA CANNINGOVA A VÝCHODNÍ OTÁZKA.

První rozhodný otřes, který utrpělo souručenství velmocí, proti duchu revolučnímu se obracející, přišel z Anglie. Viděli jsme, že se také tam strana toryů sice pokoušela o důslednou politiku reakční, záhy se však ukázalo, že poměry britské jsou přece podstatně jiné, než poměry států pevninných. Vláda anglická neměla zejména tolik orgánů, aby vymohla skutečné dodržování výjimečných „roubikových“ zákonů z roku 1819 a zabránila veřejnému mínění v hlasité kritice státních poměrů, která se pak nezastavovala ani před osobou královou, zejména když Jiří IV. pohoršlivým rozvodovým procesem se svou manželkou sám dal příležitost k tomu, aby se jeho osobnost a nemravnost dvorského ovzduší staly předmětem obecných úvah. Odpor proti zjevnému zpátečnictví vládnoucí oligarchie nalézal význačnou oporu ostatně i v nových proudech anglického písemnictví. Dosud sloužila konservativnímu směru stejně sentimentální lyrika t. zv. jezerní školy, vyrostlá v ovzduší šlechtického parku a venkovského klidu, jako feudální romantika dějepisných románů Waltra Scotta. Vedle těchto mužů tlačí se však stále více do popředí romantika jiná, která již neprchá před dechem přítomnosti do idealisovaného středověku, nýbrž vytyká především právo geniálního jedince na vzpouru proti tísnivým poutům stavovským i společenským.

Odpor
proti reakci
v Anglii.

Nové proudy
písemnictví.

Lord Byron to byl, který vyvedl poesii uspanou v zahrádce minulosti a venkovské idyly svým vášnivým rozběhem na rušné tržiště života. Jako bouřlivá fanfára odporu proti vši tyranii a předsudkům zněla jeho oslava korsarů, rouhačů a jiných vzdorných duší, házejících rukavici v tvář tradici občanského řádu; hořký světobol jeho reků nebyl jen výrazem nitra zmučeného osobním neklidem, nýbrž také protestem proti soudobému ovzduší, které pádem Napoleonovým ztratilo heroický spád, a trefně označil Goethe tyto vzrušené výlevy za „verhaltene Parlamentsreden“. Upiatý zevní moralism vyšší společnosti anglické vypudil sice již roku 1816 vulkanického básníka z vlasti a učinil ho v Itálii bratrem karbonárských spiklenců, s nimiž ho sblížila v Benátkách

Lord Byron.

nadaná milenka, hraběnka Guiccioli. Ale právě tato bludná pouť cizinou učinila Byrona občanem světovým a korouhevnikem zvučných hesel svobody.

Jeho vliv a druho-
v. Nejen svobodomyšlná Anglie, nýbrž všecek liberální svět obdivoval se velikolepé smělosti útoků, jimiž se lord Byron snažil zdrtit cíře Alexandra I. jako „severskou modlu“ a „cíře šviháka, samovládce všech valčíků a barbarů“; četl s utajeným dechem posměšky, jimiž stíhal „pozemskou svatou trojici veronskou“ a předpovídal, že přijde čas, kdy slovo tyran bude pouhou vzpomínkou, stejně jako mamutí kost ve sbírce přejilostí. A hlas Byronův, ačkoliv ztlumený špinou pomluvy, nebyl v Anglii osamocen; přizvukovala mu i mocná lyrika irského obhájce utlačovaných, Tomáše Moora, který vyličoval reakční Evropu jako palác z ledu vystavěný, který taje sluncem pokroku, i velikolepý prometheism Byronova druha Shelleye, drtící svým pantheistickým rozletem církevní pouta.

Liberalism ve věd.
Přímý vliv této velikolepé poesie byl sice s počátku obmezen jen na neširoký kruh, strhoval však mladé pokolení; a svobodomyšlné sklony, jež sílily zejména v opozičním táboře whigů, nalézaly zároveň oporu také v souvěké vědě anglické. Dějepisci Macaulay i Hallam začínají tehdy hájiti pokrokových ideálů v ústavních dějinách anglických, strana Benthamova nalézá pak od roku 1824 ve „Westminster Rewievu“ středisko svého soustavného boje za opravu veřejného života a vychovává jím mladé stoupence vědecké demokracie, jako byl John Stuart Mill.

Zároveň bylo však důležité, že i v konservativním táboře, vedle tuhých stoupenců naprostého setrvání při dotavadním řádu státním, vystupují znenáhla do popředí mužové širšího rozhledu, kteří porozuměli lépe nutnostem doby a byli ochotni k ústupkům tam, kde byly vskutku nutné a možné bez příkrého rozrušení stavu, dějinným vývojem vytvořeného. Takovým byl Robert Peel, od roku 1821 ministr vnitra, mladý státník nadání praktického a pevná povaha, jež nedovedla klásti zájem strany nad zájem národního celku. Podobný zjev byl i nový ministr obchodu Huskinson, a nad jiné důležité bylo, že v srpnu 1822, po sebevraždě lorda Castlereagha, zahraniční ministerstvo přešlo do rukou Jiřího Canninga.

Jiří Canning.
Muž ten byl již od dob napoleonských z předních zjevů veřejného života anglického. Pathetická a zároveň britká výmluvnost činila ho hvězdou sněmovny, naprostá střízlivost v posuzování cíle i prostředků

skutečným státníkem. Byl tory, který nemínil nikterak hýbati základními pilíři zvykového řádu státního; tak souhlasil úplně s tím, když roku 1821 sněmovna zase odmítla návrh některých whigů na přenesení volebního práva ze „shnilých měst“ na nová střediska průmyslová, a vytýkal, že není třeba, aby „uhlí vítězilo nad obilím“. Nebyl však z těch, jimž konservativní neústupnost stůj co stůj jest jediným zákonem, a dovedl hráti i na jiné struny, když toho žádal zájem věci. Tak byl nepokrytým stoupencem rovnoprávnosti katolíků a vysloužil si tím zjevnou nedůvěru krále Jiřího IV., tvrdošíjného zastávce výsad státní církve, který proto dlouho se bránil tomu, aby Canning převzal řízení věcí zahraničních. Vskutku, jakmile se tak stalo, bylo ihned zjevno, že politika vládní, ač se stále ještě opírala o většinu torystickou, jak ve věcech vnitřních, tak i v postupu zahraničním, nabyla zcela jiný ráz, mnohem více sklonný ke kompromisu s duchem doby.

Peel zmírňuje barbarské právo trestní, jež dotud kladlo trest smrti i na prosté krádeže; Huskinson zahajuje novou dobu politiky hospodářské rušením přežilých monopolů, řádů cechovních a prohibic dovozních i vývozních, čímž uvolňuje aspoň z části cestu svobodné soutěži a rychlejšímu rozvoji průmyslu továrního. Zrušení anebo aspoň zmírnění zastaralých ustanovení navigační akty a sjednání nových smluv obchodních s cizinou oživuje ruch v přístavech anglických, jehož význačným novým rysem se stávají první parníky. Nové období techniky komunikační přihlásilo se ostatně v době té také jinak, první železnici, zřízenou roku 1825 mezi Stocktonem a Darlingtonem, která ovšem byla jen nesmělým, prvním náběhem a určena především k dopravě zboží. Významnější, také osobní dopravě sloužící trať byla otevřena teprve 1830 mezi Manchestrem a Liverpoolem, na jejíchž kolejkách Huskinson sám pak osudnou náhodou zahynul.

Důležité byly také některé změny ve vládní politice vůči dělnictvu. Zrušení zastaralého řádu služebního z dob královny Alžběty, provedené již roku 1809, odstranilo hráz, jež kdysi chránila dělníka, byť i nedostatečně, před přílišným vykořisťováním zaměstnavateli; zároveň znemožnily mu však přísné zákony protirevoluční účinnou sebeobranu vzájemným spolčováním. Teprve roku 1824 zajistil parlament se souhlasem Huskinsonovým dělníkům svobodu stěhovati se kamkoli a spolčovati se navzájem, ovšem s obmezením, že tyto spolky dělnické nesmějí míti politický ráz, nýbrž mají sloužiti jen k dohodování se

o mzdě a době pracovní. Při nevyspělosti dělnictva nebyl sice účinek věci té okamžitý, ale vznikla tu aspoň zákonitá základna pro pozdější trade unions.

Canning a
velmoci
pevninné.

Rozvoj hospodářského života, urychlený setřásáním zbytečných pout z doby někdejšího merkantilismu, snažil se Canning zároveň podporovati i účelnou politikou zahraniční, jež upouštějíc od zásadních hesel reakčních, špěla hlavně k tomu, aby Anglii zajistila zámořské trhy. Canning byl již dávno mínění, že Anglie nemá z ohledu na velmocenskou solidaritu protirevoluční zanedbávati své vlastní zájmy a utkvívati tak příliš v závislosti na pevnině. Již roku 1818 vyslovil se v parlamentu proti častému konání kongresů evropských, ježto jimi politika britská ztrácí volnost jednání a přichází příliš v těsnou závislost na „despotických dvorech“. Stav se ministrem věcí zahraničních postavil se ve Veroně zcela zřejmě proti zakročení ve Španělsku, ježto se obával především, že by obnovení neobmezené moci panovnické Ferdinanda VII. mohlo snadno vésti také k obnovení španělského panství v osadách amerických.

Jižní a Střední
Amerika.

Tam právě tehdy, roku 1822, poslední posádky španělské v Peru podléhaly útokům vedeným ze severu Bolivarem, náčelníkem konfederace kolumbijské, a z jihu pak loďstvem chilenským, které řídil anglický admirál Cochrane. Argentina a Paraguay organisují se tehdy pevně jako republiky samostatné a zároveň v Mexiku usnadnil odpor klerikálních živlů proti revoluční vládě madridské generálovi Yturbite, aby vládu úplně na sebe strhl, takže osadní oblast španělská zůstala omezena na Cubu a Puertorico, ježto také sousední San Domingo se spojilo s Haiti v samostatnou republiku, černošským živlem ovládanou.

Naděje
anglického
obchodu.

Anglický obchod doufal, že v těchto nových útvarech nalezne „druhý Hindustan“ a předceňoval nesmírně vyhlídky s tím spojené. V Londýně vzniká za tím účelem množství společností, počíná se dokonce již uvažovati o prokopání převlaky Panamské a zuřivá spekulace bursovní, z toho vzniklá, vedla roku 1825 i k trapné krizi platební. Anglický zájem narážel však zároveň ve Střední a Jižní Americe na hrozivou soutěž obchodní Spojených států severoamerických, které, koupivše Floridu od Španělska, v dubnu 1822 ústy presidenta Monroe Spojené státy uznaly výslovně státní samostatnost nových republik; a tu poznával Canning, že Anglii nezbude, než jíti dříve nebo později touže cestou, nemá-li ztratiti nové trhy.

176

Proto se postavil otevřeně proti tomu, když cár Alexander I. roku 1823 zároveň s vojenským zakročením proti revoluci španělské chtěl zahájit společnou akci velmocí k obnovení osadního panství španělského a rozšířiti boj spojených legitimních monarchií proti soustavě republikánské za oceán. Tehdy diplomacie anglická přispěla podstatně k tomu, že se president Monroe 2. prosince 1823 obrátil se slavným poselstvím ke kongresu národnímu, vytýkáje, že Spojené státy nestrpí nikterak přenašeni evropských zásad intervenčních do Nového světa, nýbrž, že v každém takovém pokusu, jakož i v dalším šíření evropských úchvatů koloniálních na pevnině americké budou spatřovati útok na vlastní bezpečnost.

Poselstvo
Monroeovo
(2. prosince
1823).

Prohlášení to, které čelilo zároveň i tehdejším ruským pokusům, jeho následky z obsazené Aljašky proniknouti podél pobřeží pacifického dále k jihu, bylo neobyčejně důležitý projev dějinný. Stalo se základem pozdější t. zv. doktriny Monroeovy, jež postavila západní polokouli vůbec do samostatného postoje vůči Evropě s heslem Amerika Američanům. Bezprostředně způsobilo pak vskutku, že plány Alexandra I., hledící k zámoří, úplně se rozbily a že románská Amerika vstoupila jako důležitá nová skupina samostatných států do světového společenstva. Anglie snažila se získati všemožně jejich důvěru; nejprve jmenováním zatímních konsulů v hlavních městech jihoamerických a konečně i plným uznáním jejich nezávislosti a navázáním řádných styků diplomatických.

Canning provedl uznání to 1. ledna 1825 a odmítl důrazně i podrážděný projev, který proti tomu, jako proti neoprávněnému sahání na práva krále španělského, učinily velmoci pevninné. Svobodomyšlné živly v Evropě nepochopovaly sice plně světového dosahu změn amerických, ani vlastních motivů politiky Canningovy, přizvukovaly však anglickému státníkovi jásavě, protože uznal právo vzešlé z revoluce a postavil se proti reakční politice pevninného souručenstva velmocí. Canning, jenž zůstával při všem tom tory a chladným realismem svým byl dalek jakékoliv svobodomyšlné ideologie, stává se tak znenáhla modlou liberálů v celé Evropě a nadšení jejich pro něho vzrostlo ještě více, když zasáhl svérázně také do poměrů portugalských.

Uznání
románské
Ameriky
Anglií
(1. ledna 1825).

Popularita
Canningova.

V Portugalsku Dom Miguel a jeho stoupenci vinili ze slabosti starého krále Jana VI., protože nechtěl rozpoutati podobné stíhání účastníků revoluce, jaké současně kvetlo ve Španělsku. Uchystali proti němu v květnu 1824 vzpouru, král však nabyt opory v anglickém loďstvu

Zmatky
portugalské.

a anglickým prostřednictvím došlo také ke konečné úpravě poměru mezi Brasií a její někdejší zemi mateřskou, která v srpnu 1825 uznala Smrt Jana VI. výslovně nezávislost brasílskou. Když pak v březnu 1826 Jan VI. zemřel, zůstal jeho starší syn Pedro císařem brasílským a v Portugalsku měla nastoupiti sedmiletá dcera Pedrova, Maria de Gloria. Vládařství za ni konati měl sice mladší bratr jejího otce, Dom Miguel, ale s přísežným závazkem, že bude zachovávatí ústavu, vlivem anglickým oktrojovanou.

Princ vzpíral se ovšem závazku tomu, spoléhaje na stranu apoštol-skou, která volala na pomoc do země španělské vojsko a opírala se o francouzského vyslance. Ale Canning neváhal proti ní vyloditi v prosinci 1826 v Lisabonu anglické vojsko, pohrozil Španělům válkou, kdyby překročili hranice portugalské, a donutil tak Miguela, že se spokojil aspoň zatím s úlohou ústavního regenta. Anglie měla z událostí těch zisk, že její obchodní nadvláda v Portugalsku byla zajištěna a styky s Brasií upevněny. Oblíbenost Canningova u liberálů evropských pak vzrostla ještě více, když se mu zároveň podařilo rozbítí úplně i čtyřspolek velmocí pevninných a dáti tím nejtěžší ránu politice Metternichově. Příležitost k tomu daly poměry východní, zejména řecká otázka.

* * *

Z význačných rysů 18. věku bylo změněné postavení Turecka vůči sousedním mocnostem evropským. Říše osmanská ztratila tehdy nejen úplně svou někdejší útočnost, nýbrž byla nucena krok za krokem ustupovati. Hlavní příčinou toho byla přílišná setrvačnost při hrubých formách východní despotie, opřené o koran a panství věřících moslemů nad porobenou rájí křesťanskou. Vedle států, zdokonalujících své ústrojí novodobou správou úřednickou a řádným vybudováním stálých vojsk, nutně objevil se slabým útvar spravovaný podivnou směsí osobní tyranie a dvorského favoritismu, bez náležitého rozpočtu, bez jakékoliv kontroly hospodářství státního, kde dědičné pretoriánství janičárů způsobovalo nové a nové krise palácové a v provinciích trvala divoká feudalita agů a spahiů, neposlušnost místodržitelů, vydražování úřadů i daní ziskuchtivými fanarioty a vzrůst lupičských band. Hliněnou nádobou mezi nádobami železnými stalo se Turecko a jeho vratkost byla podstatou východní otázky zejména od té chvíle, co panství sultánovo

na Balkáně nebylo ohroženo jen mocí habsburskou nebo Benáťčany, nýbrž také Ruskem, k dolnímu Dunaji a do vod moře Středozemního se tlačícím.

Od roku 1770 mohla Porta ovšem právě v této soutěži rakousko-ruské viděti jakousi naději záchrany; že však ani to nebylo bezpečné, ukázal deset let potom spolek Josefa II. s Kateřinou II., zbudovaný na vzájemném úsilí o vytlačení moci osmanské z Evropy. V kritické chvíli té ukázala říše turecká ovšem, jako již tolikráte předtím i potom, že přes veškeren pokles svůj zachovala značnou houževnatost aspoň v obraně; žárlivost ostatních velmocí byla jí pak rovněž na prospěch a zejména ji zachránilo vypuknutí revoluce francouzské.

Revoluce odvrátila zájem moci rakouské i ruské k západu a dala Turecku vítanou dobu oddechu. Zároveň byla však říše osmanská postavena před těžké otázky vnitřní. S větší energií než někteří z jeho předchůdců pojal sultán Selim III. (1789—1807) tehdy úmysl, státi se svému státu tím, čím byl Petr Veliký říši cářské. Chtěl upravití státní stroj nově pokud možno podle vzorů evropských a opřítí jej zejména o vojsko řadové, po západním vzoru oděné a vycvičené francouzskými důstojníky i techniky. Proti snahám jeho postavili se však mnozí, kdož se obávali, že novoty ty ohrozí náboženský základ říše. Postavila se proti nim i kasta janičárská i velcí lenníci a místodržící v rozličných pašalicích, kteří si nepřáli zesílení ústřední moci. Tím byl vnesen do dějin tureckých rozkol dvou hledisk, který pak již nezmizel. Heslo reformy státu vzbudilo však zároveň naděje na zlepšení poměru i

u křesťanského obyvatelstva, v němž se od té chvíle, co se říše turecká ve svých základech zakolísala, ozývala znova a znova důvěra v pomoc zvenčí od Rakouska nebo Ruska a projevoval kvas odporu proti tureckým útiskům také vzrůstem loupeživých tlup hajduků a kleftů. Napětí to vybuchlo nejprve v Srbsku, kde se janičárské posádky v lednu roku 1804 snažily zastráhati křesťanskou rájí, volající po úlevě a reformách, hromadným vražděním knezů, pohlavárů jednotlivých venkovských okresů. Tu došlo k povstání pod vedením Jiřího Petroviče zvaného Karadžordě (Černý Jiří), které chtělo býti nejprve oporou opravným snahám sultánovým, záhy se však naplnilo touhou po úplném setřesení tureckého jha. Skupština, složená z předáků vzbouřených krajů, zvolila Karadžordě za „velitele Srbů“, a počítala pevně s pomocí zahraničních souvěrců. Obrátila se nejprve do Vídně a nabízela, že

Poměr k Rusku a Rakousku.

Novoty Selima III.

Hnutí v křesťanské ráje.

Povstání srbské (1804).

Karadžordě.

Zakročení anglické.

Pokles Turecka.

Srbové vstoupí k mocnárství habsburskému v poměr podobný, jaký měla t. zv. vojenská hranice, dostane-li se jim pomoci. Císař František však, ač mužové vážení jako arcikníže Karel a Radecký doporučovali přijetí nabídky, neměl se nikterak k tomu. Byl příliš zabaven zápasem s Napoleonem a věc zaváněla nadto povážlivě revolucí. Proto Srbům nezbylo než čekatí pomoc výhradně od cíře ruského, který roku 1806 vešel znova s Tureckem v boj.

Moldavsko
a Valachie.

Podnětem k boji tomu byla především snaha ruská, nabytí rozhodujícího vlivu v podunajských knížetstvích, Valašsku a Moldavsku. Knížetství ta těšila se výsadnímu postavení v rámci říše turecké, jsouce spravována křesťanskými hospodáři, jimž Porta za určitý peníz knížetství na několik let pronajímala a kteří bývali většinou bohatí Řekové z cařihradského Fanaru. Rusko v míru kučuk-kainardžském (1774) sjednalo výslovně dodržování výhod těch a činilo si odtud nárok na jakýsi protektorát nad křesťanským živlem v Moldavsku i Valachii. Ruský vyslanec v Cařihradě snažil se zejména míti vliv na jmenování hospodárů v těchto knížetstvích, jejichž úplné ovládnutí mohlo ruské moci jediné otevřítí přístup na Balkán. Vzbouření Srbové jeví se pak ve věci té stejně vitanými spojenci jako černohorský vladyka Petr, který byl již v 18. století hledal oporu v moci cářské pro své snahy, aby oblast své duchovně-světské moci rozšířil z hor do sousední roviny a učinil ji nezávislou na moci sultánově. Zvláště pak po uzavření míru tylžského s Napoleonem cář doufal, že mu bude možno tureckým panstvím v Evropě i v Asii rozhodně otrásti. Naděje ta ho však zklamala.

Černá Hora.

Válka rusko-
turecká
(1806—1812).

Obsadil sice Multansko i Valachii, ale na dolním Dunaji, opevněném řadou pevností, narazil na dosti tuhý odpor Turků a neuspokojivý poměr k francouzskému spojenci jakož i únava z předchozích velikých bojů nedovolily mu rozvinouti tu všechnu sílu říše ruské. Když pak nový zápas s Napoleonem se stal neodvratným, spokojil se cář s tím, že 28. května 1812 uzavřel v Jasích s Tureckem mír, který rozšiřoval černomořskou hranici ruskou až k Prutu; získal tak Besarabii a spolu i některé nároky v asijském Pokavkazi, nezajistil však dostatečně samosprávy, vzbouřeným Srbům Portou slibované.

Mír jasský
(28. května
1812).

Turecko bylo opět zachráněno. Jeho sultánem tehdy nebyl ovšem již Selim III., vzbouřením janičárů, kněžstva a luzy cařihradské roku 1807 sesazený a později utracený, nýbrž jeho synovec Mahmud II. Ten

Mahmud II.

180

byl rovněž přívrženec modernisace státní správy a vojenství, vedl si však, aspoň na počátku, opatrněji a hlavním cílem se mu jevílo zajištění celistvosti říše proti odstředivému hnutí, které ji na všech stranách ohrožovalo. Neboť v Arabii rozmohla se v domácím obyvatelstvu zjevná nespokojenost s tureckým panstvím a přísná sekta Vahabitů, která opanovala i svatá místa islamu, šířila se tam. Podařilo se jí sice poněkud zkrotiti pomocí egyptského místodržitele, Mehmeda Aliho, ale sám tento místodržitel byl jen velmi nespolehlivým poddaným sultánovým.

Byl to Macedonec nízkého původu, který si dovedl za zma-
tených poměrů, jež nastaly v Egyptě po nezdaru Napoleonova
pokusu o ovládnutí této země, jakožto velitel vojenské čety albánské
zajistiti rozhodující moc, zejména když roku 1811 zrádně povraždil
náčelníky lenní jízdy mamelucké. Mehmed Ali vytvořil si tu pomocí
francouzských instruktorů spolehlivé vojsko a vybudoval si i loďstvo
válečné. Přísnou správou země a lepším zavodňováním povznesl neoby-
čejně výnosnost nilského údolí a rozšířil tu pěstování bavlny, která
se stala výnosným předmětem vývozu; osvědčil se i jinak dobrým
obchodníkem a organizátorem hospodářského života. Vydržování znač-
ného vojska usnadňovaly mu později výboje na horním Nilu a v Su-
danu. Uznával sice zásadně svrchovanost sultánovu, byl však vskutku
takřka nezávislým panovníkem a podobná nezávislost stala se cílem
i jiným pašům, spravujícím větší kusy říše turecké v Mesopotamii, Syrii
i Malé Asii. Než i na Balkánském poloostrově spěl k ní zejména ja-
ninský paša Ali, který si chtěl zříditi z Albanie, Thessalie a Epiru ne-
odvislý státeček. Ježto samosprávné postavení knížetství podunajských
a Srbska k témuž konci směřovalo, hrozil státní moci turecké vůbec
naprostý rozvrat.

Mehmed Ali
egyptský.

Ali janinský.

Sultán Mahmud vzpíral se mu ze všech sil. Zejména nedodržel Srbům
slibu úplné amnestie a samosprávy, nýbrž podrobil si pašalík běle-
hradský moci vojenskou opět tak, že většina náčelníků odboje v čele
s Karačorděm roku 1813 byla nucena uprchnouti do Uher. Ale úspěch
turecký byl tu jen dočasný.

Persekuce
v Srbsku.

Roku 1814 povstání vypuklo pro ukrutnosti tureckým vojskem
páchané znova a tentokráte postavil se v jeho čelo vojvoda Miloš
Obrenovič, muž značného nadání politického a stoupenec směru, jenž
se chtěl s mocí sultánovou po dobrém srovnati. Milošovi podařilo se

Miloš
Obrenovič.

181

vskutku obmezení panství turecké v pašaliku bělehradském na několik pevných míst a uzavřítí s jejich veliteli trvalé příměří. Povstání srbské dosáhlo tak svého cíle aspoň z části, zároveň však znamenala mnoho skutečnost, že prostý lid slovanský, jehož vůdcové byli buď obchodníci vepřovým dobyt看em nebo bývalí poddůstojníci rakouští, dovedl se ubránit vojskům tureckým po řadu let. Otázka východní tím nabývala zcela nových rysů. Nejedet při ní již jen o to, které kusy říše snad ještě na Turecku dobudou silnější moci sousední a k svému území je připojí; šlo zároveň o to, že křesťanské obyvatelstvo v říši sultánově nebylo již ochotno snášeti s toužou odevzdaností, jako dotud, moslemské panství, že se mu vracela odvaha k setřesení tohoto jha vlastní silou a věc ta nemohla zůstatí lhotejnou ostatnímu světu křesťanskému. Proto již na kongresu vídeňském císař Alexander navrhoval, aby o postavení křesťanů v říši turecké bylo pojednáno. Nedosáhl toho sice, zároveň však nedosáhl ani Metternich, aby říše sultánova byla pojata do svazku států, jimž dohoda evropských mocí zaručuje neporušenost územní.

Rakouský kancléř upouštěl tehdy úplně od staré, habsburské politiky výbojů na Balkáně. Jeho zrak byl upoután především k Itálii, a tvrdil, že zeslabená moc turecká jest Rakousku, jinde zabavenému, stejně bezpečným sousedem, jako moře. Nechtěl však, aby Rusko tam šířilo svůj vliv a proto by byl rád zabezpečil rozsah turecké moci v kongresové aktě. Tomu zabránil Alexander I. a tak ve Vídni o věcech tureckých nebylo vůbec nic sjednáno, ač bylo obecně zřejmo, že odtud mohou v nejbližší budoucnosti klidu evropskému vzejítí těžké zkoušky a že se právě Balkánský poloostrov může státí Achillovou patou evropské rovnováhy. Neboť vskutku nebyla to jen otázka srbská, která činila tamní věci naléhavými. Již na vídeňském kongresu vedle srbských prosebníků objevili se také Řekové, dovolávající se ochrany pro svůj národ.

Řekové měli v rámci říše turecké postavení zcela zvláštní. Souvisle sídlili, ovšem s příměskem živlu slovanského i albánského, hlavně v jižních částech poloostrova Balkánského, v někdejší klasické Helladě, jako valně zbarbarisovaný národ pastevců a rolníků. Islam byl v kraji tom obmezen většinou na pevná města, kdežto řecký venkov se těšil dosti značné samosprávě pod dědičnými primáty a demogeronty. Význačným zjevem tu byly divoké bandy kleftů, polo loupežníků, polo rebelů; proti nim turecká správa vyzbrojovala námezdné hejtmany,

t. zv. armatoly, kteří se však se svými drsnými palikary často stávali rovněž metlou kraje a nabývali značné samostatnosti. Ostatně byly některé horalské kmeny řecké, na příklad Sulioté v Epiru nebo Majnoté v někdejší Spartě, proti tureckým pánům ve stavu podobné vytrvalé neposlušnosti jako Černohorci, a země byla drobnou válkou často hubena. Nejhorší základy jí způsobilo povstání roku 1770, kdy ruské loďstvo se po prvé objevilo ve vodách řeckých jako nepřítel Turecka a obsadivši některé přístavy na Morei, povzbudilo řecké kmeny k vzpouře. Vzpourea byla s pomocí loupeživých Albánců krutě zdošana, ale utkvěla pevně v paměti lidu.

Větší vzdělanosti těšil se řecký živel na ostrovech. Z těch ostrovy ionské, kdysi benátské, se dostaly pod protektorát anglický; ostrovy v Archipelagu měly pod nadvládou tureckou většinou dosti značnou samosprávu a ráz drobných republik, v nichž umění plavecké bylo velmi vyvinuto a kde vlastníci lodí nabývali často dosti značného bohatství. Řecký živel byl však i jinak roztroušen skoro po celém pobřeží říše turecké a tato diaspora mu přinášela značné výhody.

Z dědictví doby byzantské zachovali si Řekové především to, že patriarcha v Cařihradě sídlící a sultánem potvrzovaný zůstal jejich duchovní hlavou a zajistil si zrušením patriarchátu peckského i ochridského vrchní moc i nad slovanským obyvatelstvem poloostrova Balkánského, ač toto jen nerado se podrobovalo správě kněží řeckých, kteří je namnoze vydírali a nešetrně ničili i staré památky písemnictví slovanského. Řekové vtiskovali některým čtvrtím cařihradským, zejména Fanaru, úplně svůj ráz a měli ve správě říše turecké velmi výnosná místa jako výběrčí daní a cel, dragomani a podobně. Hlavně těžili však z obchodu levantského, usazující se v Oděse, Terstu, Livornu, Marseilli i v Anglii, takže se na počátku 19. věku počítalo na 4000 větších lodí obchodních v jejich rukou, jimiž Řekové zvláště za doby napolenské pod neutrální vlajkou tureckou z evropských válek mnoho vyzískali.

Rostoucí bohatství a styk s osvícenskými proudy západoevropskými vzbudily na sklonku 18. věku také u Řeků snahu po obrození národního písemnictví v jazyku, jenž byl zdělán dosti umělým kompromisem mezi klasickou řečtinou a souvěkým nářečím lidovým. Plány císařevny Kateřiny II. na obnovení říše byzantské a ještě více pak revoluce francouzská podnítily některé z vlastenců těch k smělym snům o získání úplné nezávislosti a svržení tureckého jha pomocí Ruska

Nový ráz východní otázky.

Metternich a Turecko.

Kongres vídeňský.

Národ řecký.

Ostrovní Řekové.

Patriarchát cařihradský.

Řecká diaspora.

Národní obrození.

Rhigas. nebo Francie. Rhigas, skladatel řecké marseillaisy, stal se mučedníkem této myšlenky, byv 1798 rakouskou vládou vydán bělehradskému pašovi.

Filomusové. V době napoleonské vznikaly v zahraničních koloniích řeckých četné spolky „filomusovské“, které literárně pěstovaly vlastenecké uvědomení a jejichž naděje se připínaly především k tomu, že někteří Řekové, jako zejména obratný Korfiot Kapodistrias, nabyli značného vlivu na dvoře cíře Alexandra I. Ale snaha, aby řecká otázka se stala předmětem jednání velmocí, nedošla, jak víme, splnění a pod dojmem tohoto zklamání, zároveň však i pod vlivem loží zednářských a italského karbonářství začalo vznikat tajné sdružení spiklenecké, t. zv. přátelská družina (filiké hetairia). Jeho cílem se stalo dosažení svobody povstáním rádně připraveným spikleneckou prací. Hlavním ohniskem akce byla Oděsa a vůdcové spoléhali zejména na pomoc ruskou proto, že provádění míru jasského z roku 1812 vleklo za sebou některé spory mezi dvorem cářským a Portou, a obecné mínění bylo, že cíř Alexander I. jen čeká na vhodnou chvíli, aby mohl obnovit boj, pod tlakem útoku Napoleonova předčasně ukončený.

Její poměr k Srbsku. Hetairia ostatně počítala i se Srbskem. V dohodě s ní vrátil se roku 1817 Karađorđ do vlasti, aby tu oživil povstání proti Turkům. Miloš Obrenovič však viděl v něm nepohodlného soupeře; zbavil se ho vraždou a v listopadu 1817 dosáhl toho, že mu shromáždění knezů a duchovních přiznalo dědičnou hodnost knížecí. Hetairia snažila se sice i jeho si učiniti spojencem, než Miloš si chtěl raději zajistiti přízeň sultánovu. Vskutku dosáhl roku 1820 fermanu, jenž ho potvrzoval za poplatného „vrchního kneze“ nad samosprávným pašalíkem bělehradským, kde ovšem pevnosti měly zůstati v rukou sultánových a tureckým lenníkům měly býti zachovány i požitky z vrchnostenských práv.

Alexander Ypsilanti. Srbsko šlo tedy svou cestou, nedbajíc Řeků; vůdcové hetairie, mezi nimiž vůdčího místa nabyli se svými několika bratry ruský generál a pobočník cářský, Alexander Ypsilanti, syn někdejšího hospodara valašského, nechtěli však dále čekati. Obávali se, aby opravné úsilí sultána Mahmuda moc tureckou nezesílilo tak, že by boj s ní byl mnohem těžší. Vskutku sultán upraviv poněkud poměry v provinciích asijských a vyrovnav se se Srby, obrátil hlavní moc svou proti janinskému pašovi Alimu, který v oblasti albánské a epirské dotud byl vládl jako neodvislý satrapa. Jsa stísněn vojskem sultánovým, Ali snažil se získati

pomoc Řeků; dostalo se mu jí vskutku od vzbouřených Suliotů a vyjednával pak i s hetairií, slibuje zároveň svým poddaným „chartu ústavní“. Zabavení vojska tureckého tímto bojem na pomezí Hellady bylo tedy především užiti, než Janina padne. Proto se rozhodl Ypsilanti na jaře 1821 vztyčiti prapor vzpoury především na Morei a sám tam vystoupiti. Posléze však změnil svůj plán a určil za hlavní jeviště národní vzpoury protiturecké podunajská knížetství, Moldavsko a Valachii.

Řecký živel tam byl sice zastoupen jen nečetnými osadami fanariotů ve větších městech, spiklenci však doufali, že buď získají činnou pomoc sousedního Ruska, nebo že aspoň ohled na Rusy zdrží sultána od násilného pokoření vzpoury. Ostatně padlo na váhu také, že v únoru roku 1821 smrt hospodara způsobila ve Valachii zmatky a pozdvížení bojara Vladimiresca proti Turkům. V prvních dnech měsíce března 1821 přešel tedy Ypsilanti z Ruska s několika sty soudruhy na půdu moldavskou a rozvinul v Jasích prapor vzpoury s nadšenou proklamací, v níž vzpomínaje Marathonu i Thermopyl, sliboval brzkou pomoc „veliké moci evropské“. Ježto v zemi nebylo početných posádek tureckých, opanoval bez nesnází obojí knížetství podunajské. Úspěch stál však na písku.

Rumunský lid, nenávidící i řecké fanarioty, jež ho vyssávali jménem státu, i bojary, jež ho znevolňovali, neuvědomělý a národním cítěním ještě nedotčený, zůstal trpným divákem při povstání hloučku Řeků, a naděje na cářskou pomoc zklamala úplně. Zvěst o insurekci zastihla Alexandra I. v Lublani, právě když byl nejvíce znepokojen revolucí turinskou a pod osobním vlivem Metternichovým. Rakouský kancléř dovedl ho přesvědčiti, že hetairia jest odnoží karbonářství a jedním z plamenů velikého požáru spikleneckého, zachvacujícího celou Evropu; že by bylo proto povážlivé podporovati vzbouřence proti legitimnímu panovníkovi jejich, sultánovi. Vskutku odpověděl Alexander I. na prosebný list Ypsilantiho 26. března zcela odmítavě, vytýkáje, že vzpoura a spiknutí nejsou s to, aby zajistily národům pravou svobodu. To dodalo sultánovi odvalu, aby zakročil vojensky v knížetstvích, kde Ypsilanti se byl dopustil rozličných neobratností i krutostí a nedovedl seříditi náležitě obranu. V červenci 1821 byla země opět v rukou Turků a Ypsilanti sám uprchl do Sedmihrad; byl tam rakouskou vládou zatčen a dlouhá léta potom vězněn v Munkači. Při tom dopustilo se však vojsko turecké, potlačujíc povstání, přes varovný hlas ruských zástupců

Jeho plány.

Povstání v Jasích (březen 1821).

Odmítnutí cíře Alexandra.

Porážka a zajetí Ypsilantiho.

mnohých ukrutností a stupňovalo je ještě více, když zvědělo o postupu řeckého odboje na Morei.

Povstání
v Morei.

Na Morei, kde již předtím nebylo náležitého klidu, vzbouřila se v dubnu 1821 většina primátů, a houfce drsných horalů začaly útočiti na města, Turky osídlená. Nešetřili při tom namnoze ani žen ani děti a rvali se divoce o kořist. Nedostatečnost tureckých posádek umožnila, že se vzpoura rychle rozšířila do středního Řecka i do Epiru, kde ulehčila poněkud Alimu janinskému, a zašlehala přes Thessalii až na Athos. Zvláště cennou podporou stalo se jí loďstvo řeckých ostrovanů, kteří se jali národní věci obětavě sloužiti se svými koráby, proti pirátům již předtím děly vyzbrojenými, a stali se rychle pány Arhipelagu, proti nimž chatrné loďstvo turecké nic nemohlo.

Turecký
fanatism.

Naproti tomu vzbudily zprávy o řeckých krutostech fanatism moslemský. Sultán dal duchovní hlavu národa řeckého, patriarchu, oběsiti na jeho vlastním paláci, luza cařihradská ohrožuje všechny křesťany i cizí, zvláště ruské poddané, takže chvíli se zdálo, že tyto násilnosti a ničení křesťanských chrámů tureckým vojskem v Moldavsku i Valachii cáře ruského přece pohnou k zakročení. V srpnu 1821 došlo vskutku k odvolání ruského vyslance ze Stambulu a Alexander I. jednal tehdy již s Francií o společný postup válečný proti Turecku, na suchu i na moři; ale vlivu Metternichovu se přece podařilo na počátku 1822 pohnouti Portu k některým ústupkům, ovšem namnoze jen zdánlivým, a odvrátiti tak nebezpečí války rusko-turecké, která se rakouskému kancléři jevila nejhorším nebezpečím jednak pro možné úspěchy Ruska na Balkáně, jednak proto, že cestou tou se mohl cář nejspíše vymknouti jeho vlivu.

Spor
s Ruskem.

Vskutku rozhodl se Alexander I. ponechati Řeky osudu a nedopustil ani, aby jejich vyslanectvo, jež chtělo svou prosbu o pomoc přednésti kongresu velmocí ve Veroně, bylo vůbec předpuštěno. Zazlíval povstalcům tehdy také domnělou upřílišenost jejich požadavků. Pod vlivem některých mužů vzdělaných a dotčených západními hesly, jako byl Alexander Maurocordatos, došlo totiž k národnímu shromáždění v Epidauru Argolském, jež v lednu 1822 prohlásilo úplnou nezávislost národa hellénského a odhlasovalo „organický zákon“, sepsaný namnoze podle vzoru západoevropských listin ústavních a vytykající důrazně práva občanská i svrchovanost lidu. Národní shromáždění zvolilo také zatímní vládu ústřední, která se usídlila v pobořeném Korintě a snažila

Prohlášení
řecké nezá-
vislosti (leden
1822).

se vystupovati jako plnomocný nositel výsostné moci, dokud se novému státu nedostane konstitučního panovníka.

Postup ten podráždil cáře Alexandra nejen proto, že tu viděl působnost myšlenek radikálně svobodomyšlných, proti nimž na západě bojoval, nýbrž také proto, že řecký stát úplně nezávislý se mu nejevil tak vhodným prostředkem k upevnění ruského vlivu v oblasti říše turecké, jako jím sliboval býti útvar jen polosvobodný, po vzoru Srbska nebo knížetství podunajských, jenž by dával Rusku možnost vystupovati vůči sultánovi jako jeho ochránce. Proto trval na rozhodnutí, Řekům zatím pomoci neposkytovat, ač se právě tehdy jejich postavení stávalo velmi povážlivým.

Nesouhlas.
cářův.

Neboť na počátku roku 1822 turecké vojsko zdolalo nejen povstání na Athu, v Thessalii a na Euboi, nýbrž zlomilo konečně i odpor paši janinského a otevřelo si cestu do středního Řecka i na Moreu. Zmocnilo se tu mnoha význačných měst, donutilo zatímní vládu k útěku na moře, stisklo odpor Řeků do hor a do některých pevných měst, z nichž Atheny a Missolungi byly nejvýznačnější. Na moři zachovalo dobrovolné loďstvo řecké sice převahu a blokovalo mnohé turecké přístavy, přes to však i v ostrovní oblasti utrpěli Řekové těžké ztráty; tak na příklad hrozným přepadením ostrova Chiu v dubnu 1822, kde téměř veškeré obyvatelstvo, pokud nebylo porubáno, padlo do otroctví a bylo rozvezeno po orientě.

Rozvrat
v Řecku.

Pro nedostatek řádného vedení a nutného počtu záloh Turci nedovedli sice udržeti trvale všech úspěchů proti zoufalé obraně místní a ustoupili opět na sever; ale pobřežní místa, jako Koron, Modon a Patras zůstala v jejich moci a řecká věc byla zároveň chrožována krvavými spory vnitřními mezi žoldnéřskou stranou armatolů a stranou občanských primátů. Spory ty měnily se namnoze v surovou válku vzájemnou jednotlivých vůdců povstání a uprostřed nich se zatímní vláda, stísněná finančními svízely, chvěla bezmocně a nebyla s to, aby vybudovala náležitě státní stroj. Zpusťšený kraj jevil se oku evropského pozorovatele namnoze neutěšenou divočinou, v níž se potloukají pololupičské bandy a kde ve vypálených městečkách a vesnicích živoří sta zmračených a slepých žebráků. Byl to obraz naprosto odchylný od vznešených představ, jež ostatní Evropa spojovala se jménem Helady a které nadšené hnutí filhellenské šířilo.

Hnutí to vzniklo z části z vědomí, že lidstvo by mělo nyní splatiti

Hnutí
filhellenké.

veliký dluh řeckému národu, jako tvůrci kultury antické; z části bylo však také plodem zklamání nad nezdarem revolucí jihoevropských a nespokojenosti s domácími poměry. V dusném ovzduší vítězné reakce byl pohled na malý národ, zoufale bojující za svobodu, divadlem tím vznešenějším, čím méně byly z dálky zřejmé barbarské rysy boje. Že Metternich šval proti Řekům, mluvílo v jejich prospěch, a noviny, jimž censura nedovolovala psáti volně o domácích bolestech, měly aspoň ve zprávách z Řecka možnost projevit úctu před zápasem svobody s tyranii.

Jeho pomocná
činnost.

Proto tvoří se stejně v Německu a Švýcařích, jako ve Francii a Anglii spolky filhellenké, jež sbírají příspěvky na řecký odboj; básníci oslavují činy hrdin řeckých a také umění výtvarné ujímá se těchto motivů a dosahuje dojmů tak silných, jako byl třeba Delacroixův slavný obraz chiotského krveprolití. Angličtí kapitalisté poskytli roku 1824 pod vlivem hnutí filhellenkého zatímní vládě řecké první půjčku, ovšem za lichvářský úrok a zástavu cel, a znenáhla množil se i počet dobrovolníků, kteří byli ochotni osobně Řekům pomáhati. Většinou byli to ovšem ztroskotanci revoluce španělské, neapolské a piemontské, nebo bonapartisté, z Francie uniknuvší, ale všechny tyto, namnoze zajímavé a ryzím idealismem naplněné bojovníky zastínila slavná osobnost lorda Byrona.

Smrt
Byronova
(19. dubna
1824).

Veliký básník, rozervaný vnitřně a zhnusený ovzduším souvěkým, přinášel řecké revoluci v obět nejen svou osobu, nýbrž i hmotnou pomoc. V červenci 1823 opustil Janov s vlastní lodí; doplnil její výzbroj na Korfu a objevil se v lednu 1824 v Missolongi, kde byl uvítán s počty vladařskými a kde osvědčil v přípravách k obraně pevnosti skutečné nadání vůdcovské. Největší službu poskytl však věci řecké svou smrtí, když ho malarie již v dubnu 1824 sklátila, neboť jeho tragický skon otrásl svědomím celé vzdělané Evropy a zesílil hnutí filhellenké právě ve chvíli, kdy nebezpečí pro Řeky vzrostlo ještě více než dosud hrozivým zakročením moci egyptské.

Egyptská
pomoc.

Sultán Mahmud II., uznával, že k rychlému zdolání odporu řeckého mu nestačí síly vlastní a že má zejména řádného loďstva zapotřebí; obrátil se tedy roku 1824, ač nerad, s žádostí o pomoc k svému nejsilnějšímu a nejnebezpečnějšímu vasalovi, Mehmedu Alimu Egyptskému. Místokrál byl ochoten pomoc poskytnouti, vymínil si však značnou cenu, totiž dočasnou správu kraje, který ovládne, pro svého adoptivního syna

Ibrahima. Ten vskutku, obsadiv Kasos, Psaru a Krétu, vytvořil si tu základnu pro náležitý styk výpravy s Egyptem a vylodil v únoru 1825 značné vojsko v Modonu; zmocnil se pak i Navarina i Tripolice a jal se několika pohyblivými sbory hrozně pustošiti poloostrov Morejský. Řekové se tu setkali po prvé s vojskem po evropsku vycvičeným a ustupovali všude před jeho nárazem, takže záhy hrozilo obležení i sídla zatímní vlády, Nauplii. Zároveň turecké vojsko ze severu opanovalo opět velikou část středního Řecka a oblehlo Missolongi. Konečná pohroma řeckého živlu zdála se tu neodvratnou, nedostane-li se mu od ostatního křesťanstva přece vydatnější pomoci, nežli ji mohly poskytnouti soukromé spolky filhellenké.

Ibrahim
v Morei.

Skutečnost ta působila mocně zvláště v Rusku, kde odmítavý postoj cářův nebyl s to, aby přemohl přirozený pocit veliké části uvědomělých vrstev, že tu jde o pravoslavné křesťany, hubené sverepým nepřítelem kříže, proti němuž bojovati se stalo od 17. věku takřka dějinným úkolem svatě Rusi. Ani Alexander I. nemohl uniknouti tomuto pocitu a to tím spíše, že Porta s východní úskočností stále unikala jeho pokusům o smírné zajištění lepšího nakládání s křesťany a nejevila ani dosti ochoty opravdu napravití krivdy učiněné ruským poddaným. Možnost srážky rusko-turecké nemizela proto nikterak z obzoru, cář nechtěl se však stále ještě dáti vésti jen ruským zájmem; chtěl zachovati vyšší, zásadní hledisko a jednati s Portou o sporných otázkách i o otázce řecké jako mandatář Evropy.

Rusko a
řecká otázka.

K tomu cíli snažil se roku 1824 shromáždit v Petrohradě nový kongres velmocí, aby mu předložil plán, podle něhož Řecko mělo dosáhnouti míru proměnou ve tři autonomní provincie, spravované křesťanskými hospodary pod vrchní mocí sultánovou. S tímto programem mělo býti té i oné straně vnuceno příměří a prostřednictvím velmocí. Snahy cářovy byly však vskutku zkrženy neupřímným postupem Metternichovým, který se snažil jen věc rozličnými jinými návrhy protáhnouti a zakročení ruské zdržeti co nejdéle, doufaje, že zatím egyptské a turecké vojsko rozbije „celou řeckou putyku“, jak se ve Vídni tehdy cynicky vyjadřovali. Bezúspěšnost dvojí diplomatické konference, v Petrohradě konané, byla především jeho dílem, při tom však doufal rakouský kancléř stále, že se mu podaří udržeti Alexandra I. v kruhu svého vlivu, neboť spoléhal zejména na nepřeklenutelnost rozporu mezi Ruskem a Anglií, Canningem řízenou. Než konečně pro-

Konference
petrohradské.

hlédl i Alexander I. tuto hru a uvědomil si, že za velikolepými, zásadními sentencemi Metternichovými se skrývá především praktický zájem rakouský a obava, aby ruský vliv na Balkáně nevzrostl.

Poznání to roztrpčilo cíře velice; v srpnu 1825 prohlásil, že již nemíni obírat se neplodným dalším hledáním základny pro společnou intervenci v řecké otázce, nýbrž že přikročí k ráznému vyrovnání sporných bodů mezi Ruskem a Portou zcela na vlastní vrub. To znamenalo, že se hodlá konečně vyprostiti z čarovného kruhu snů o možnosti trvalého souručenstva a svorného postupu pevninných velmocí, a věc nabyla ještě většího dosahu tajným sblížením se cíře s anglickou politikou.

Canning v řecké otázce neměl snadného postavení. Chtěl zachovati dobrý poměr k Portě a viděl rád, že se ruský cíř zdržoval od rázných kroků proti ní. Současně však anglický protektorát nad ionskými ostrovy a vědomí, že se Řecko dříve nebo později stane činitelem v dějinách evropských, a to činitelem obchodně nikoliv bezvýznamným, vedly ho k tomu, aby se k povstalcům nechoval příliš upjatě. Ohled na veřejné mínění anglické, silně dotčené filhellenstvím, toho rovněž vyžadoval. Proto nebránil Canning tomu, když admirál Cochrane přešel jako velitel z jihoamerických služeb do služeb řeckých, kde zároveň anglický plukovník Church pomáhal organisovati polní armádu, a když angličtí bankéři začali do Řecka poskytovat půjčky. Na sklonku 1824 Canning vstoupil dokonce v úřední jednání se zatímní vládou řeckou, a když následujícího roku Ibrahim ji ohrozil v Nauplii, donutil ho velitel anglického loďstva, před městem kotvícího, zjevnou pohružkou k ústupu. Následek toho všeho byl, že Řekové ve své tísní vyslovovali ochotu, spokojiti se se svobodou obmezenou anglickým protektorátem, a ačkoliv toho Anglie z ohledu na Turecko ovšem přijmouti nemohla, znamenala nabídka nemalý vzrůst jejího vlivu na Balkáně a pro Canninga nový paprsek do svatozáře, kterou ho úcta evropských liberálů obklopovala.

Anglický státník obával se při tom ovšem stále především možnosti, aby cíř ruský řeckou otázku přece neučinil podnětem k útoku proti Turecku; a proto, jakmile došlo k zmíněnému ochlazení mezi Vídní a Petrohradem, vynaložil vše, aby Alexandra I. získal pro společný postup ve východní otázce. Prostřednictvím ruského vyslance v Londýně, barona Lievena, dosáhl vskutku toho, že na podzim 1825 cíř tajně vyslovil svou ochotu k věci té a tak se připravovalo v tichu zcela neočekávané

přeskupení velmocenských táborů, dohoda, jejíž možnost se Metternichovi zdála tak málo pravděpodobnou. Dříve však, než jednání konce došlo, přerušila je náhlá smrt Alexandra I.

* * *

Cíř zemřel 1. prosince 1825 na inspekční cestě v jižním Rusku zcela neočekávaně po krátkém ochuravění, jak se zdá na hlavničku. Zhoubné dílo nemoci bylo urychleno nervovým rozvratem a duševní nespokojeností, kterou naplnil ctižádostivou bytostí Alexandrovu zjevný nezdár tolikerých smělých náběhů a nadějí. V úloze oblažovatele obnovené Evropy a jako její smiřovatel v duchu vznešených pravd křesťanství cíř utrpěl rozhodný neúspěch; ale také ve vlastní oblasti jeho moci panovnické vítězila u něho v posledních letech stále více trpká resignace nedůvěry nad radostnou vůlí k opravám.

Obava před tajnými spolky v armádě tísnila těžce mysl Alexandrovu; jeho křesťanský romantism příděchu nekonfesijního a čistě všelidského ustupoval stále více před sukovitou silou zvykového pravověří ruského, jehož fanatičtí zástupci, jako byl Fotij a Spasskij, nabyli zase rozhodujícího vlivu v říši. Roku 1822 dochází k zákazu loží zednářských, nový ministr osvěty Šiškov vidí ve vzdělání širších vrstev jen nebezpečí pro stát a dovršuje vítězství naprostého „obskurantství“ na vysokých školách, kde dochází k odstraňování svobodomyšlných profesorů a vypovídání podezřelých studentů na Sibiř. A podobně stísněná byla i nálada veřejného života v Polsku.

Tam po roku 1820 Alexander I. pomýšlel dokonce již na zrušení ústavy kterou zachránil svou obratnou činností správní především finanční ministr, kníže Xaver Lubecki, jenž dovedl uvésti do kolejí rozháraný rozpočet. Sněm nebyl svolán až roku 1825 a veřejnost jeho jednání byla zrušena. Novosilcov snažil se jako plnomocný komisař ruský stále co nejvíce otrásati důvěrou cířovou v Poláky a vlivem svým dosáhl i toho, že roku 1823 na ruské Litvě kníže Czartoryski byl zbaven vlivného úřadu kuratora universitního okrsku vilenského; také ve Vilně došlo pak k sesazování podezřelých profesorů, jako byl známý historik Lelewel, a internování některých vlasteneckých studentů polských, z nichž byl mladý Adam Mickiewicz. Procesy s polskými důstojníky pro tajné spolkařství vedly k zveličování představ o podvrzatné pro-

Smrt
Alexandra I.
(1. prosince
1825).

Sklonek
jeho vlády.

Reakce
v Polsku.

pagandě, která touto persekucí mladé generaci ovšem jen ještě více byla doporučena.

Idealism
Alexandrův.

Takové byly konce vlády Alexandra I., muže, jehož ve Vídni i v Londýně tolik podezřívali z nenasytné touhy po diktatuře nad Evropou, a který vskutku byl z vůdčích státníků své doby asi jediný, kdo vskutku základnou svého jednání činil především ideje obecné. Nebyl v nich sice vždy důsledný a kolísal se druhy mezi protikladnými sklony, dával se cizím vlivem srážeti s přímé stezky, podléháje při tom snadno svodům žízně po slávě a náladové ješitnosti, byl však v jádru svém generósní a chtěl vždy sloužiti lidstvu a velkým myšlenkám; zajištění blaha Evropy bylo mu cennějším nad vzrůst vlastní moci. Pravil-li ve Veroně 1822, že „egoism není již základem politiky, čisté jsou základy naší, opravdu svaté aliance“, věřil tomu doslova, a stejně to byl jen sebeklam a nikoliv licoměrnost, tvrdil-li na sklonku života, že žil a umírá jako pravý republikán.

Zmatky
nástupnické.

Neočekávaná smrt cárova způsobila v Rusku nejprve těžký zmatek. Alexander I. neměl dětí, měl však dva bratry sobě navzájem nepodobné. Konstantin, již stárnoucí vrchní velitel polského vojska, vzdal se vskutku po svém nerovném sňatku s polskou šlechticnou nároku na trůn ve prospěch mladého Mikuláše. Stalo se to však tajně a dokument, upravující nově nástupnictví, ve chvíli kdy cár zemřel v daleké provincii, byl znám jen několika důvěrníkům. Proto v Petrohradě senát a generál Miloradovič, velitel posádky, uložili vojsku, aby přísahalo věrnost novému cáři Konstantinovi a přiměli i Mikuláše, aby tak učinil. Zatím však Konstantin ve Varšavě, uznávaje závaznost své resignace, přísahal naopak s vojskem polským věrnost Mikulášovi. Než se vše vzájemnými vzkazy řádně vysvětlilo, trvalo jakési skutečné mezivládí a rozkaz, vydaný 25. prosince, aby petrohradská posádka znova, tentokrát Mikulášovi, složila přísahu, vzbudil v nezasevěném množství dojem čehosi nenáležitého. Této vzrušené nálady použila skupina spiklenců, jimž se později podle měsíce, v němž čin jejich se udál, dostalo názvu děkabristů, k pokusu o násilný převrat vojenský.

Tajné spolky
ruské.

Také v Rusku, podobně jako v zemích románských a v Polsku, došlo v letech po pádu Napoleonově k vzniku několika tajných spolků, v nichž přední účast měli mladší důstojníci, stav, jenž v Rusku zaujímal vůbec přední místo v řadách nečetné dotud inteligence, školsky vzdělané. Na duše mladíků těch měl značný vliv jednak pobyt vojsk ruských

v Německu a ve Francii, jednak šířící se svobodné zednářství a vlastenecká romantika německá, nadšeně horující o obrození života národního i jeho vážnějším pojmání v duchu pravé lidskosti a svobody.

Tak vznikl roku 1818 „spolek obecného blaha“, sdružení podobné německému Tugendbundu doby napoleonské; cíle jeho nebyly zcela jasné. Ušlechtilá hesla filantropická pojila se tu k odporu proti tvrdostem samodržaví, který se v šlechtické společnosti již v 18. věku ozýval, a k myšlenkám konstitučním podle západního vzoru. Alexandrovi I. nebyla existence spolku neznáma a trpěl ji, ježto odpovídala aspoň z části i jeho osobním náladám. Reakce, přituhující zvláště po roce 1820, vedla k rozkladu sdružení, ale v zápětí tvoří se nově podobné svazy tajných skupin a skupinek pokrokových, v nichž namnoze již radikálnější sklony mají převahu.

Spolek obecného blaha.

Hlavně se vyhranila severní skupina v Petrohradě a jižní v Kyjevě, s níž splynula i skupina vzniklá na Volyňsku, vytýkající zvláště nutnost činné vzájemnosti všeslovanské. Také s polskými tajnými spolky byly navázány styky. V těchto kroužcích stýkaly se živly velmi rozličné. Bylo tu mnoho synků z předních, urozených rodin, kterým lichotilo, mohli-li si zahrávati na spiklence; byla tu však také skutečná elita mladého, myslivého pokolení; takřka všechny pozdější duchovní a politické proudy národního života ruského našly ve spolcích těch své předchůdce.

Skupina severní a jižní.

Řeší se tu rozličně zejména palčivá otázka nevolnická i jiné problémy sociální; v politickém ohledu nalézají tu své zástupce i umírněný směr liberálně-konstituční i radikalism, stupňovaný až k republikánství. Jednotliví bouřliváci oslavují i čin Sandův a Louvelův a uvažují o nutnosti útoku na život cářův a jiných podobných krajnostech. Východiskem všem byla však nespokojenost se stavem Ruska, s jeho neustrojeností i s vítěznou reakcí posledních let Alexandra I. Trpká kritika poměrů, jakou přinášela na příklad Gribojedovova satirická hra „Hoře z rozumu“, od roku 1822 rukopisně kolující, budila přesvědčení, že jest třeba čehosi velikého k ozdravení státu ruského, a vojenské revoluce jihoevropské lákaly k napodobení přes to, že úspěch jejich byl tak pomíjející. Nejvážnějším zjevem v kruhu těchto spiklenců, po rozličných garnisonách roztroušených, byl plukovník Pavel Pestěl, hlava skupiny kyjevské. Vypracoval dosti dopodrobna obraz změn ve veřejném životě ruském, jichž chtěl násilným převratem dosíci, a dospěl při tom k velmi pokro-

Cíle spiklenců.

Pestěl.

čilému demokratiismu, zbarvenému až komunisticky, a zřejmě republikánským plánům.

Vzpouřa děkabrístů (26. prosince 1825).

Vláda císařská nebyla bez vědomosti o tomto hnutí a Alexandrovi I. dostalo se krátce před smrtí dokonce velmi podrobných zpráv o náladě a plánech jednotlivých skupin, které pomýšlely na to, aby se na jaře roku 1826 opravdu pokusily o vojenské pronuciamento. Alexandrovi náhlá smrt zabránila, aby proti tomu zakročil, a zmatek, jenž nastal v Petrohradě v prosinci 1825 z nejistoty, kdo jest vskutku cářem, přivedl předáky severní odnože revoluční, mezi nimiž důležité místo měl básník Rilějev, k rozhodnutí, uspišiti výbuch a získati pro sebe negramotné mužstvo, jež mělo 26. (14.) prosince znovu přísahati Mikulášovi.

Její neúspěch. Vskutku se podařilo spiklencům pozdvihnouti dva pluky heslem „ať žije cář Konstantin a konstituce“, a na chvíli jevila se vzpoura nebezpečnou pro nového cáře Mikuláše. Posléze skončila však rozehnaním vzbouřenců, příliš dlouho nečinně vyčkávajících na senátním náměstí, několika ranami z děl, a také v jižních provinciích, kde hnutí dodatečně vypuklo, nebylo těžko rychle je zdolati. Následovalo velmi důkladné vyšetřování a stíhání vinníků, které nebylo sice tak krvavé, jako trestání revolučních hnutí v souvěké jižní a západní Evropě, ale dolehlo těžce na většinu inteligence ruské a protáhlo se na několik let.

Revoluce děkabrístů byla velmi důležitá jako první činný protest vzdělaných kruhů ruských proti císařskému režimu, naplněný cíly ústavními a heslem svobody i pokroku. Lišila se touto ideovou základnou od všech předchozích ruských povstání i palácových revolucí a zůstala proto i pro následující generaci východiskem při opravných úvahách a pokusech; byla však zároveň důležitá svým vlivem na Mikuláše I. Mikuláše I. Nový cář, třicetiletý muž, zeť pruského krále Fridricha Viléma III., neměl naprosto ideových sklonů svého mnohem staršího bratra a předchůdce; neměl ani jeho knižního vzdělání ani jeho vrozené sentimentality a měkkosti. Byl především urostlý voják, jemuž řízný pověj se hlavním znakem panovnické vůle. Jsa přísným k sobě, býval strohý k druhým a nemaje leda výjimkou náležitě důvěry k svým rádcům, snažil se býti sobě samému hlavním ministrem, při čemž nahrazoval pevnou věrou v božské poslání panovnické nedostatek přirozené geniality, jaké by byl úkol ten vyžadoval. Proto utápěl se namnoze v podrobnostech, měl zálibu v okázalých inspekcích osobních a stával se až fanatikem poslušnosti.

Revoluce, která ho uvítala při vstupu na trůn, vtiskla mu do duše přesvědčení, že jedině pevné zachování autority vládcovské a odmítnutí jakýchkoliv hesel liberálních zajistí Rusku náležitý řád.

Při tom nepopíral ovšem, že říše potřebuje značných oprav, a cílem jeho nebyla nikterak despotie jako výraz náladové libovůle panovníkovy, nýbrž vláda bezpečně spiatá pevnými normami zákonů, jejichž soustavné sebrání a učlenění uložil někdejšímu důvěrníku svého bratra, Speranskému; ale vládu tu chtěl pevně zachovati ve svých rukou a proto záhy stalo se význačným rysem jeho panování neobyčejné rozšíření moci osobní kanceláře císařské, v níž v postupu doby význačné důležitosti nabylo zvláště třetí oddělení, vládnoucí výzvědnou službou policejní a žandarmerií. Také zahraniční politiku ruskou provanul zcela nový duch a projevilo se to zejména v otázkách balkánských.

Ráz jeho vlády.

* * *

Upevniv se ve vládě Mikuláš I. snažil se vyříditi především účet s Portou a to zcela po příkazu vlastního zájmu Ruska, bez ohledu na Vídeň. V březnu 1826 podal jeho zástupce v Cařihradě řízné ultimatum, v němž cář žádal přesného dodržení smlouvy z roku 1812, odškodnění ruských poddaných, obnovení řádné správy ve Valašsku a Moldavsku i zajištění srbské samosprávy. Nebezpečí války sunulo se tím do popředí více než kdy předtím, a proto Metternich učinil vše, aby ji předešel tím spíše, že mu neušlo sblížování se Anglie s Ruskem; zahájené v poslední době Alexandra I., které i za nového cáře pokračovalo a nasvědčovalo tomu, že by Anglie v boji Ruska s Tureckem zůstala neutrální. Rakouský kancléř působil tedy na sultána, aby ustoupil, a také jiné okolnosti nutily Mahmuda II. k tomu rozhodnutí.

Ultimatum Turecku (březen 1826).

V době té rostla totiž stále více jeho snaha, dáti říši turecké nový řád, který by ji přiblížil ostatní Evropě a na místo rozvrácené soustavy lenní a pretoriánské postavil řádnou správu úřednickou a ukázněné vojsko. Také hospodářský život měl býti povznesen budováním cest, novou úpravou cel i berní. Vskutku měl Mahmud II. jen málo schopnosti k tomuto výchovnému úkolu; byl příliš vášnivým barbaram a neznal dosti Evropy, již chtěl napodobovati. Proto opravy jeho namnoze neměly náležité souvislosti vzájemné, zůstávaly z části jen na papíře a vynesly sultánovi především neobyčejnou nenávist obyvatelstva lpějícího

Novotářství Mahmuda II.

na starých zvycích. Ulemové, jejichž vliv v divanu sultánově značně poklesl, bouřili lid proti němu, ježto pil víno proti předpisům koranu, stříhal svému okolí dlouhé vousy a trpěl v paláci zábavy, jichž se i ženy bez závoje účastnily. Že nahradil starosvětský turban novým fezem, bylo mu vyčítáno ve zlé, stejně jako, že se pokusil proti zvyku opustiti Stambul a shlédnouti některé provincie. Byl to zkrátka „sultán džaur“ a nenávisť proti němu vzrostla zejména v kastě janičárské, která ztratila skoro úplně někdejší vojenskou zdatnost, zachovala však mnoho výsad a trásla se o ně, když sultán, následuje v tom vzoru egyptského místokrále, přikročil skutečně k důsledné reorganizaci řadového vojska a snažil se mu přizpůsobiti bezohledně také orty janičárské.

Revolta janičárská (červen 1826). Tu se pokusili v červnu 1826 janičáři v Cařihradě o státní převrat, jaký se jim byl za předchůdců Mahmudových tolikráte podařil; ale byli v hrozné řeži zničeni a takřka vyhubeni. Sultán zvítězil nad starověrnou oposicí, zastránil protivníky také zrušením některých náboženských družstev řadových a snažil se urychlit zvláště seřízení nového vojska, po evropsku ošaceného a vyzbrojeného. Dříve však než byla proměna ta ukončena, nebylo Turecko naprosto schopno odporu proti velmoci, jako bylo Rusko. Proto podvolil se Mahmud na radu diplomacie rakouské i anglické císařskému ultimatu a v říjnu 1826 došlo v Akkermanu k podepsání smlouvy, kterou ruští poddaní byli náležitě odškodněni a ruské plavbě obchodní v tureckých vodách poskytnuty značné výhody. Srbům byly slavnostně potvrzeny předchozí ústupky a jejich samosprávná oblast rozšířena i přes hranice pašaliku bělehradského. V Moldavsku a Valachii měly divany bojarské nabýti práva, voliti si vždy na sedm let hospodary, a Porta se zavázala, že jich nesesadí, leda se souhlasem Ruska.

Dohoda cáře s Anglií (4. dubna 1826). To byly značné úspěchy vlivu ruského na Balkáně a bylo zjevno, s jakou výhodou jest pro politiku císařskou, nedá-li se poutati Vídní, jako dlouho činil Alexander I., a jde-li svou cestou k cíli. Proto chtěl Mikuláš I. učiniti totéž i v otázce řecké, ale pochopil od počátku, že s prospěchem mu v tom bude dohoda s Anglií, jeho předchůdcem přichystaná. Vskutku došlo již 4. dubna 1826 v Petrohradě k podepsání tajného protokolu, kterým se obě velmoci shodly na tom, že se pokusí důrazně o dosažení míru mezi Portou a řeckými povstalci na základě podobné samosprávy, jakou již měli Srbové. Canning dosahl smlouvou tou dvojího úspěchu. Jednak byla naděje, že se tak přece skoncuje trapná

196

otázka řecká, a vedle toho rozbíjela tato dohoda o společném postupu Ruska a Anglie ve východní otázce zjevně koalici velmoci pevninných, vůči níž Anglie dosud byla stála v úplném osamocení. Metternich, který nevěřil v možnost takového obratu, utrpěl těžkou porážku diplomatickou a vůdčí postavení Rakouska v kruhu velmoci bylo otřeseno.

K zjevnému kroku ve věci řecké přistoupili noví spojenci ovšem teprve po podepsání smlouvy akkermanské tím, že vyzvali na sklonku roku 1826 ostatní velmoci, aby přistoupily k jejich úmluvě a společně s nimi Portě prostřednictvím vnutily. Ve Vídni i v Berlíně odmítli tak učiniti a také ve Francii působilo po některou dobu obtíž trapné napětí mezi Londýnem a Paříží pro otázku portugalskou. Ale nátlak veřejného mínění, mocně zviřeného propagandou filhellenskou, přiměl vládu francouzskou k tomu, že v červenci 1827 přistoupila k návrhu rusko-anglickému.

Tak vznikl nový trojspolek velmoci k řešení řecké otázky, který hodlal především uložití Portě, a to, bude-li třeba, i vážnou pohružkou, příměří a zastaviti tak další prolévání krve. Věc vzbudila neobyčejný jásot nejen příznivců ohroženého Řecka, nýbrž i všech liberálů evropských. Neboť šlo tu sice zase o intervenci, tentokrát však ve prospěch svobody a nikoliv k jejímu potlačení, a jméno Canningovo, jakožto tvůrce tohoto obratu, se zastávkou novým leskem. Dlouho se mu ovšem netěšil, neboť v srpnu téhož roku zemřel náhle, zhasl podle slov Metternichových jako „zlověstný meteor“, státník vskutku vynikající, jemuž stoupenci svobody ovšem stavěli namnoze oltáře vyšší, než skutečně se to srovnávalo s jeho bytostí, v podstatě dosti konservativní, při tom však nutnosti doby dobře vystihující. Jeho smrt přivedla v Anglii samé dočasně k veslu zase pravověrnou skupinu torystickou, ale v mezinárodních poměrech působilo jeho dílo dále silou nezadržitelnou, zejména v řecké otázce.

Obrana Řeků proti nepřátelské převaze byla tehdy takřka již v posledním tažení. Po hrdinském pádu Missolungi v roce 1826, který přežil z obránců jen malý hlouček, následoval několik měsíců potom i pád athenské Akropole; postupu egyptského vojska kladly jednotlivé skupiny řecké, navzájem zle se sváříci, odpor jen velmi nesoustavný a hlavní těžiško odboje se přesouvalo stále více na ostrovy, ježto i zatímní vláda byla dočasně nucena utéci se na Aiginu. Roku 1827 národní shromáždění řecké odhlasovalo novou ústavu, velmi

Trojspolek k záchraně Řecka (1827).

Smrt Canningova (8. srpna 1827).

Tíseň Řeků.

liberální, poslední ústavu, jež byla podnícena vzorem španělské ústavy z roku 1812. Zároveň zvolili Řekové za zatímní hlavu státu někdejšího ruského ministra Kapodistriase, jenž po přiklonění se Alexandra I. k směru zcela reakčnímu upadl v nemilost a žil v Ženevě jako správce peněžitých pomoci pro Řecko.

Jednání
o příměří.

Přes to, že tato nová ústava trvala při naprosté nezávislosti národního státu, vyslovili Řekové ochotu přistoupiti na příměří za podmínek stanovených spojenými velmocmi. Porta však odmítla; tlačila naopak na místokrále egyptského, aby přivoláním posil výboj Morey dokončil. Nepovolnost ta přiměla trojspolek k prostředkům důraznějším. Loďstva jejich spojila se v ionských vodách a jejich admirálové vstoupili v září s Ibrahimem v jednání o příměří. Když jednání nemělo úspěchu, rozhodli se k blokadě mesenského přístavu Navarino, kde bylo egyptské loďstvo soustředěno. Dva dny kotvily tu vedle něho spojenecké eskadry, zatím co jejich velitelé dále jednali o odvolání posil egyptských a zastavení soustavného plenění Morey. Podle svých instrukcí ani ruský, ani anglický velitel nemínili rozpoutati boj skutečný; francouzský admirál Rigny však byl přesvědčen, že jen tak se zlomí odpor Ibrahimův, a dělová rána, vypálená za rostoucího napětí proti jeho lodí z egyptské strany, dala mu podnět k zahájení námořní bitvy, jež se stala v zápětí obecnou. Skoro všechny lodě egyptské byly v ní zničeny, egyptské vojsko v Řecku odříznuto od své základny.

Navarino
(20. října
1827).

Následky
bitvy.

Rachot děl u Navarina byl pohřební salvou nadějí tureckým na pokoření Řeků a vzbudil ohromné nadšení filhellenů. Ve Vídni označil rozhořčený Metternich bitvu sice jako „úkladnou vraždu“ a také předseda nové, přesně torystické vlády anglické, lord Wellington, mluvil o ní v parlamentu jako o „nemilé náhodě“. Doufal, že trojspolku bude možno i po ní s Tureckem jednati o příměří v Řecku; v Cařihradě však vášnivý sultán rozpoutal fanatism moslemský bojovnou proklamací, takže tu došlo k režím Arměnců a vypovězení všech „Franků“ z města, a vyslanci spojených velmocí je opustili v prosinci 1827. Hlavní hněv sultánův obracel se proti Rusku, které otevřeně označoval za úhlavního nepřítele islamu, vytykáje, že nemíní nyní dodržeti smlouvy akker-manské, hrozbou vynucené.

Napětí mezi
Portou
a Ruskem.

Ukvapenost ta zesílila na dvoře cářském přimluvčí skutečné války s Tureckem, takže i přední ministr, hrabě Nesselrode, otevřeně přiznával, že minula doba mírumilovných řešení kongresových a že jediné

převaha moci rozhodne, hledisko, jež ukazovalo jasně, jak vzdáleno bylo Rusko od někdejších hesel svaté aliance. Cáře zdržel poněkud ohled na Persii, s níž zápasil o Gruzinsko, které byl Alexander I. v době napoleonské opanoval až k Araksu a ústí Kury. Roku 1826 vzplanul boj v končině té znovu, byl však skončen v únoru 1828 mírem uzavřeným vítězným generálem Paskievičem v Turkmančaji; jím Rusko nabylo chanátu erivaňského a nachičevanského.

Mír s Persií
(únor 1828).

Uvolniv si mírem tímto ruce, Mikuláš I. přikročil k ráznému vyřízení svých sporů s Portou. Francie a Anglie nehodlaly jíti s ním přímo do války s Tureckem; trvaly na tom, že jejich intervence se omezí na získání příměří Řekům, a vymohly nadto slib cárův, že se ruské loďstvo v řeckých vodách podřídí jejich postupu. Za to přiznali cári volnou ruku k vojenskému útoku na dolním Dunaji a začátkem května 1828 vtrhlo ruské vojsko vskutku do Moldavska.

Počátek války
se rusko-turecké
(květen 1828).

Evropa sledovala s napětím první opravdovou válku od roku 1815 a zvláště ve Vídni se obávali úplného shroucení Turecka. Ale ruská pohotovost vojenská neosvědčila se na počátku náležitě; postup nedostatečně opatřeného vojska Mikulášova byl zdržen odporem podunajských pevností a zaražen u opevněného tábora tureckého v Šumle tak, že následoval neslavný ústup, který vzbudil jásot Metternichův a naději, že cár upustí od dalších útoků. Mikuláš I. však setrval tím spíše, že v tureckém Pokavkazí generál Paskievič dobyl podstatných úspěchů a ani Anglie ani Francie se nedaly rakouskou diplomacií odtrhnouti od trojspolku, k řešení řecké otázky smluveného. Jejich loďstva a francouzský sbor, vyslaný na Moreu, donutily na podzim 1828 místokrále egyptského skutečně k odvolání vojska z Řecka a Řekové, kteří se nyní nedali vázati příměřím, také jim spojenci uloženým, vytlačili Turky rychle i ze středního Řecka.

Uvolnění
Řecka.

Roku 1829 válka rusko-turecká nabyla zcela jiného rázu. Paskievič pronikl vítězně až k Erzerumu a zesílená armáda podunajská pod Slezanem Dibičem, zmocnivši se Silistrie, pronikla do Bulharska, porazila u Kulevče hlavní sbor turecký a překročila smělym postupem Balkán. Drinopol padl takřka bez boje do rukou ruských a sám Cařihrad se jevil ohrožen.

Vítězství
Dibičovo
(1829).

Sultán, obávaje se vzbouření vlastního města, hledal stůj co stůj mír, ač skutečné nebezpečí nebylo tak bezprostřední, ježto Dibič neměl pohotově ani tré brigád a mohl býti v Drinopoli zaskočen tureckým

Mír drinopolský (14. září 1829). sborem, z Albanie postupujícím. Proto přijal Mikuláš I. ochotně prostřednictvím Pruska a 14. září 1829 byl v Drinopoli uzavřen mír, kterým Rusko dosáhlo nejen potvrzení všech výhod smlouvy akkermanské, nýbrž i dalších podstatných ústupků. V jižním Pokavkazi postoupil mu sultán důležitá města pobřežní, zejména Poti a Anapu, při ústí Dunaje pak některé ostrovy. Tím bylo podepřeno postavení moci ruské v Černém moři, kde mu byla nadto, stejně jako jiným mocnostem evropským, pokud by s Tureckem žily v míru, přiznána volná plavba pro loď obchodní Bosporem a úžinou Dardanelskou. Za zisk si počítal cář nadto i výhody, zajištěné jeho chráněncům v říši sultánově, Srbsku a knížetstvím podunajským.

Srbsko. Srbsku byla slavnostním hattí-šerifem sultánovým znovu potvrzena samospráva v území podstatně přesahujícím pašalik bělehradský, byla mu zajištěna i svobodná volba knížete a právo národní milice; tribut srbský byl přesně stanoven a sebevědomí těžce zkoušeného národa, znenáhlymi krůčky k samostatnému životu se probíjejícího, značně zesíleno. V Moldavsku i Valachii měli gospodarové, podle smlouvy akkermanské volení na sedm let divany, sbory to, ustanovovanými z domácího bojarstva, zůstatí na doživotí ve svých úřadech a jen z důležitých důvodů mohl je sultán se souhlasem Ruska sesaditi. Bylo jim přiznáno i právo k ochraně kraje sbíratí vojenskou hotovost, a musulmanské menšiny měly se z knížetství vůbec vystěhovati.

Knížetství podunajská. Tím byly dány podobně jako v Srbsku podmínky, aby živel rumunský, v němž se tehdy, stejně jako u kmenů slovanských, národní vědomí a písemnictví začalo znenáhla probouzeti, nabyt základny k dalšímu vývoji. Zároveň stala se však tato knížetství, pod ochranou Ruska postavená, politice cářské otevřenou branou k postupu na Balkán, kdykoliv by se jí žádoucím jevil, ježto turecké pevnosti na Dunaji měly býti odzbrojeny a ruské vojsko mohlo v nich zůstatí, dokud Porta nezaplátí velikou náhradu válečnou jedenácti milionů dukátů. Při trvalé bídě financí sultánových dalo se souditi, že splátky dluhu toho nebudou rychlé a proto jevil se mír drinopolský smlouvou, která uváděla říši osmanskou do skutečné závislosti na Petrohradu. Mír přinesl ostatně moci sultánově i konečnou ztrátu Řecka. Ovšem teprve po některém jednání dalším.

Závislost Turecka na Rusku. Cář zamýšlel sice nejprve vymoci Řekům jen částečnou svobodu pod knížetem, k Turecku připoutaným závazkem vasalským i tributem,

jehož by sultán jmenoval v dohodě s trojspolkem intervenujících velmocí. Anglii i Francii zdálo se však povážlivým, rozmnožovati tak počet útvarů, které by viděly svého přirozeného ochránce v Rusku a jeho vliv na Balkáně zesilovaly. Proto na konferenci, do Londýna k řešení otázky řecké svolané, podporovaly požadavek zástupců řeckých po úplné nezávislosti státní, a ve smyslu tom padlo rozhodnutí 3. února 1830.

Po tolika strastech a bojích bylo Řecko tehdy uznáno za samostatné, od Turecka úplně oddělené království. Jeho rozsah ovšem nebyl vyměřen nikterak příliš štědře, tak aby objal většinu krajů, v nichž řecký jazyk měl převahu. Hranice vůči Turecku měly běžeti od ústí Spercheia k ústí Aspropotamu; z ostrovů připadly novému království jen Kyklady a Euboia, kdežto ostrovy ionské zůstaly Anglii, Kréta a ostrovy ostatní Turecku, které zachovalo většinu staré Akarnanie, Epiru a Thessalie. S tím Řekové ovšem spokojeni nebyli a obtíže působilo značně i určení budoucího jejich panovníka. Anglický kandidát, Leopold, princ Sasko-Koburský, odmítl po delším vyjednávání přijmouti nabízenou korunu a zatím, co se hledal jiný nápadník, podržel zatímni moc vladařskou v novém státěčku president Kapodistrias.

Postavení jeho bylo však velmi nesnadné, neboť v zemi trvala dlouho poválečná anarchie a zuřivé boje stran, z nichž se některé spíše k Rusku, jiné k Anglii nebo Francii klonily a intrikami evropských diplomatů byly podněcovány. Kapodistrias sám zahynul na podzim 1831 úkladnou vraždou a teprve roku 1832 podařilo se londýnské konferenci, jejíž jednání zatím bylo červencovou revolucí a jejími důsledky na dlouhou dobu přerušeno, přece rozřešiti otázku řeckou, tím, že dědičným králem hellenským v květnu 1832 se stal mladičkový princ bavorský Ota, jemuž měla až do dosažení dospělosti státi po boku trojice bavorských rádců, opřených o vojenskou družinu, rovněž z Bavorska přivedenou. Při tom byla hranice řecká na severu rozšířena až na čáru spojující záliv Volo se zálivem artským a velmocí zaručily Řecku půjčku, nutnou k zavedení řádné správy království. Naproti tomu nebylo však řeči o ústavních právech národa řeckého a jednání o nich odsunuto až k dospělosti králově.

Jako nositel evropského pořádku, vybavený mocí zatím neobmezenou, jeho příchod přistál tedy v únoru 1833 mladý král Ota se svými rádci v Nauplii, kde mu nastal svízelný úkol budovati skutečný stát na půdě krví dokonale prosycené, zpustošené a naplněné četami řemeslných brigantů

Konference londýnská.

Řecko svobodným královstvím (3. února 1830).

Otázka panovnická.

Ota Bavorský králem (květen 1832).

i odbojníků, kde počet obyvatelstva klesl na 700 tisíc duší a lichvářsky vzrostlý dluh státní tížil budoucnost země, kde však zároveň hrdinství dlouholetého boje mocně vzpřímilo sebevědomí národní a znesnadnilo tím výchovnou práci německých rádců králových.

* * *

Mehmed Ali a Porta. Mír drinopolský a vznik samostatného Řecka znamenaly těžké otresení moci turecké; dlouhý boj měl však pro moc tu ještě jiné, nebezpečné dozvuky, jejichž hlavním původem byla úsilovná snaha egyptského místokrále, využití rovněž co nejvíce pokleslé vážnosti padišahovy ve svůj prospěch. Nákladná výprava řecká vynesla mu jen držení Kréty; dovolává se však slibů z roku 1824, Mehmed Ali hledal náhradu jinde, totiž v Syrii, kraji, který přitahoval k sobě od pradávných dob dobovačnou touhu všech pánů Egypta. Spor s pašou akkonským dal mu roku 1832 příležitost, aby tam vyslal Ibrahima s vojskem obléhati pevnou Akku; narazil však na prudký odpor sultánův, v jehož divanu měli převahu jeho vášniví nepřátelé. Mahmud II. prohlásil egyptského místokrále za rebela a vyslal proti němu vojsko. Bylo však poraženo, Ibrahim vtrhl vítězně až do Malé Asie, zničil tu v prosinci 1832 u Konje druhý sbor turecký a zahrozil přímo Cařihradu. Tak octl se sultán znova v krajním nebezpečí, neboť lstivý Mehmed Ali, ač vytýkal, že neválčí vlastně s padišahem, nýbrž jen jeho věrolomnými rádci, počítal s neoblíbeností Mahmudovou u pravověrného lidu moslemského, podrážděného fanatickými ulemy i pozůstalými janičáry, a věřícího, že hrůzu cholery, tehdy zuřící, rozpoutala bezbožnost novotářského sultána. Egyptský místokrál doufal, že se mu podaří provést převrat na trůně a státi se všemocným majordomem nového panovníka, jehož sám na trůn dosadí.

Poměr Ruska k Turecku. V zoufalém položení tom utekl se Mahmud II. o pomoc k moci, s níž se byl předtím tak prudce utkal, k cáři ruskému, a nikoliv bez úspěchu. Cár Mikuláš I. pojal hned po míru drinopolském myšlenku, hledati další pokrok své moci v oblasti moře Černého nikoliv v nepřátelství vůči moci turecké a jejím ničení, nýbrž naopak v tom, aby se stál jejím velkomyslným ochráncem a uvedl ji tak znenáhla v podobnou závislost, jakou chtěla kdysi Kateřina II. připoutati Polsko k říši cářské. Jako zralé jablko mělo mu Turecko spadnouti do klína.

bez nápadných bojů, které by byly nepochybně také ostatní velmoci lákaly k zakročení. Proto projevil hned roku 1830 ochotu sleviti sultánovi třetinu válečné náhrady a obmeziti okupaci bulharských Ruská pomoc sultánovi. pevností na Silistrii. Žádost sultánovu o pomoc uvítal tedy ochotně a a v únoru 1833 objevilo se před Cařihradem loďstvo ruské na ochranu proti postupu Egyptanů, zatím co ruský vyslanec se snažil v Alexandrii Mehmeda Aliho donutiti k smíru.

Naproti tomu diplomacie francouzská, rakouská i anglická, jsouce znepokojeny přílišným vzrůstem ruského vlivu na Bosporu, snažily se rovněž činně zasáhnouti do tohoto sporu a zdálo se, že dojde k vážné srážce mezi nimi a cářem, když Mikuláš I. zesílil ochranu Cařihradu vyložením několika tisíců ruského vojska. Po delším jednání byla však věc přece urovnána mírem podepsaným 5. května 1833 v Kutahii, kterým se sultán smířil s tím, že Mehmed Ali ke svým starším držávám zachoval jako léno celou Syrii a kraj adanský, jenž mu otvíral přístup do Malé Asie.

Ruské vojsko mohlo opustiti Cařihrad, ale neodcházelo s prázdnem. V červenci 1833 Turecko podepsalo v Unkiar-Skelessi tajnou smlouvu, kterou na dobu osmi let sultán uzavřel s Ruskem obranný spolek proti zevním i vnitřním nepřátelům a zavazoval se zejména zavřít Bosporus i Dardanely kdykoliv podle přání cářova. Sultán stával se tak téměř vasalem ruské moci a jejím klíčником ve vratech k moři Černému, která se ruští inženýři jali ihned soustavně opevňovati. Černé moře bylo dotud veliké říši cářské bodem, kde nejspíše jí bylo možno zraniti; touto smlouvou stávalo se jí bezpečným zálivem a výpadní branou do Středozemí.

Bylo samozřejmo, že smlouva, jakmile přece obecně známou se stala, značně pobouřila všechny dvory evropské. Ale pro Mikuláše I. bylo s výhodou, že tehdy, po poplachu, který byla způsobila revoluce červencová i ve střední Evropě, dvůr vídeňský i berlínský se přimkli těsně k absolutistické moci ruské. Proto podařilo se mu v osobní schůzce v Mnichově Hradišti na podzim 1833, kde toto souručenství východních velmocí okázale bylo projevono, uzavřít s císařem Františkem I. tajnou dohodu, podle níž mělo v případě skutečného rozkladu říše osmanské dojíti k společnému postupu Rakouska i Ruska, a dvůr vídeňský smířil se úplně se smlouvou unkiar-skelesskou. Anglie a Francie protestovaly ovšem mnohem hlučněji proti ní a hrozily dokonce

Mír kutahijský (5. května 1833).

Smlouva v Unkiar-Skelessi (8. července 1833).

Dohoda Ruska s Rakouskem.

i námořní demonstraci ve vodách tureckých, ale sáhnouti až k meči se konečně přece neodhodlaly. A tak se zdálo, že se prudké rozvíření otázky východní, způsobené snahou Řeků po setřesení tureckého jha, skončí trvalým a podstatným rozšířením moci císařské v oblasti blízkého východu ve chvíli, kdy moc ta také pokořením polské revoluce svou pevnost osvědčila a novým sblížením s Vídní i Berlínem své postavení v kruhu velmocenské politiky evropské upevnila.

VII.

ČERVENCOVÁ REVOLUCE FRANCOUZSKÁ A VZNIK STÁTU BELGICKÉHO.

Nastoupení Karla X. na trůn francouzský vzpružilo naděje stoupenců krajní pravice, kteří stále ještě věřili, že jest možno odstraniti chartu ústavní, na místo parlamentu postaviti stavy provinciální a generální a vrátiti opět řád společenský k staré základně privilegií šlechtických i církevních. Vláda Villélova, která setrvala v úřadě, nemohla ovšem postupovati než opatrně a jen znenáhlymi kroky v tomto směru. Roku 1825 uzákonila starý požadavek emigrace tím, že náhradou za statky revolucí zabrané rozdala poškozeným miliardu franků v tříprocentních rentovních úpisích; k tomu nutných 30 milionů ročních opatřila si konverzí jiných úpisů státních, jejichž držitelé zkrácením svého úroku tedy zaplatili vlastně žádanou náhradu emigrantské šlechtě, kromě níž se podílu na sumě té dostalo ovšem i některým jiným občanům, kteří byli terorem o statky připraveni.

Vláda
Karla X.

Náhrada
emigraci.

Toto rozřešení věci ovšem nebylo bez hospodářského prospěchu neboť obava před násilnou restitucí tísnila do té doby držitele někdejších národních statků a byla tak zažehnána; měšťanstvo však přijalo je s nevolí jako význačné znamení postupující reakce, a stejně je pobouřil i pokus vlády, obnoviti aspoň částečně majoráty šlechtické a zavázati všechny, kdož měli nemovitosti značnějšího rozsahu, aby zdvojnásobili dědický podíl nejstaršího syna. V tomto porušení rovného práva dědickeho všech sourozenců, kteréžto právo bylo zákoníkem Napolenovým výslovně stanoveno, viděla občanská společnost návrat k feudálním názorům, jež chránily především setrvačnost rodového jmění. Vskutku zmařila zákon sněmovna pairů, v níž zasedalo mnoho povýšenců z doby Napoleonovy a která byla proto méně reakční než sněmovna dolní, stranou ultras ovládaná; pairové odmítli pak i pokus, zdaněním knih znesnadniti rozvoj písemnictví.

Pokus
o obnovení
majorátů.

Touhu dvora po návratu ke státu, jaký byl před revolucí, vyjádřila takřka symbolicky královská korunovace Karla X. provedená v Remeši se všemi starobylými obřady i s kapkou posvátného oleje, zázračně

Korunovace.

Otázky
církvevní.

zachráněnou ve střípku rozbitého relikviáře; nová Francie odpověděla na to smělou písničkou Bérangerovou o korunovaci Karla Pitomého.

Největší rozhořčení působila zjevná snaha vlády, postavití církev nad zákon, dáti jí školství zcela v područí a poskytnouti mimořádnou ochranu, jako to činil zákon o svatokrádeži, vydaný roku 1826 a trestající smrtí odcizení kultových předmětů nebo potupení hostie. Rostoucí vliv řádu jezuitského, který, ač podle zákona v království nebyl připuštěn, opíraje se o malé semináře a misie, získával kněžský dorost i zbožné kruhy naprosté oddanosti Římu, budil rovněž znepokojení nejen u svobodomyšlných, nýbrž také u části katolického duchovenstva, jež zůstávala věrna sklonům gallikánským a viděla v šířícím se ultramontanismu zradu na národní minulosti.

Levé centrum.

Většina stoupců konservativního tábora ve sněmovně byla sice tehdy již získána pro naprosté poslušství kurie římské učenou sofistickou Bonaldovou i nadšenými projevy horlivců, jako byl nadaný spisovatel církevní Lamennais, menší část strany zdráhala se však přece jíti touto cestou a z ní vyrůstalo znenáhla levé centrum, které se v některých případech postavilo v opozici proti vládě po bok svobodomyšlné levice. Levice pak jim to usnadnila namnoze tím, že po nezdaru roku 1823 upustila úplně od spikleneckých pokusů o násilné zvrácení pořádku ve státě vojenskou vzpourou. Učinila si hlavním cílem jen důsledné obhajování charty ústavní proti zřejmé reakci, proti jejímž krajním výstřelkům, jako byl pokus o zrušení soudů porotních anebo nový zákon censurní, jež žádal předložení každého čísla novin úřadům pět dní před jeho vydáním, se stavěla namnoze s úspěchem stále i horní komora. Villèle snažil se ovšem zlomit odpor ten hromadným jmenováním nových 76 pairů, zostřil cenzuru královskou ordonancí, rozpustil národní gardu pařížskou pro volání „Ať žije charta“ při královské přehlídce; ale učinil

Rozpuštění
komory (listo-
pad 1827).

v listopadu roku 1827 osudnou chybu tím, že rozpustil dolní sněmovnu o několik let dříve, než volební řád to činil nutným. Doufal totiž, že v nových volbách zničí opozici nadobro, zklamal se však dokonale.

Nové proudy
v písemnictví.

Odpor proti reakčním náběhům dvora, vlády, šlechty a církve rostl od nastoupení Karla X. ve vzdělanějších vrstvách národa nezadržitelně a přes všecko úsilí censurní konalo tu zejména písemnictví své dílo tím spíše, že jeho vývoj se bral cestou nepříznivou směrům konservativním. Jejich oporou byl dotud namnoze romantism Chateaubriandem zahájený a oslavující středověké křesťanství i jeho mystické vzdání se

zjevené pravdě a řádům tradicí posvěceným. Ale podobně jako v Anglii u lorda Byrona, přihlásily se také u mladší generace romantiků francouzských sklony jiné. Oddanost církvi katolické u nich byla namnoze pouze účinek chvilkové módy a nikoliv silné, bezprostřední víry, kterou u vzdělané společnosti francouzské osvícenství bylo přece jen valnou měrou zeslabilo. Duch vzpoury proti tuhým předpisům klasicismu a únavné rozumovosti osvícenské, jež vytýkal právo geniálního jednotlivce k volnému rozletu, nemohl zůstati trvale spojencem reakce. Mladí básníci, jako V. Hugo, Lamartine, Alfred de Vigny a jiní stávají se mluvčími nového varu duší a odboje proti tuhým konvencím společenským, oslavovateli rebelů a hlasateli nadšení jako nezbytného kvasu národní velikosti.

Romantická
škola.

V dospívajícím pokolení francouzském hlásil se však vůbec živelný odpor proti zatuchlému ovzduší, které bourbonská restaurace přinesla po horečném vzrušení doby napoleonské, odpor, který tak výstižně vylíčil Stendhal v románu „Rouge et noir“ nebo Alfred de Musset ve své „Confession d'un enfant de siècle“. Čím více se doba vzdalovala od veliké revoluce, tím více se zapomínalo na její hrůzy a vzrůstala její velikost dějinná, zvláště když roku 1825 dva mladí publicisté jiho-francouzští, Adolf Thiers a František Mignet, vystoupili s účinnými spisy, v nichž dějiny revoluce byly vylíčeny ve světle zcela novém, jako největší čin národní, vyvrhelý nutně z úpadku ancien régime, za který se Francouzi není nikterak nutno hanbiti. Také hnutí filhellenské přinášelo s sebou oslavu svobody a hrdinských obětí v boji za ni; zvuché chansony Bérangerovy nesly náladu protireakční do nejširších vrstev a působily stejně účinně, jako žahavé satiry nadaného pamfletisty A. Couriera.

A. Thiers
a Fr. Mignet.

Tím vším se dostalo liberální buržoasii značné posily do volebního boje na sklonku roku 1827, při němž se s ní proti vládě Villèlově spojilo nejen gallikánské levé centrum, nýbrž také jiná skupina konservativců, vedená Chateaubriandem, který byl od roku 1824 z osobních příčin proti dvoru podrážděn a obhajoval proti zostřené cenzuře okázale svobodu tisku. Tato koalice zvítězila vskutku dokonale ve volbách, jež měly zvláště v Paříži bouřlivý průběh. Jen levice získala ve sněmovně 190 míst, centrum rovněž značný počet a ultras byli opět stlačeni na menšinu. Pád vlády Villèlové se stal neodvratným a bilance její několikaleté činnosti byla věru dosti chudá; z toho, co nenáviděla, nezničila takřka

Porážka ultras
ve volbách.

Pád Villèlové.

nic, a z toho, čeho žádala, zbuďovala málo. Karel X. byl nucen vrátiti se k pokusům o smírné vyrovnání mezi starou a novou Francií, o něž se byl pokoušel jeho bratr, Ludvík XVIII.

Ministerstvo Martignacovo (1828). Nové ministerstvo, v jehož čele stál hrabě Martignac, bylo roku 1828 pověřeno tímto úkolem a zmírnivši censuru, snažilo se získati popularitu vojenskou výpravou do Morey, odstraněním křiklavých zlořádů volebních, zakročením proti jesuitům a přílišnému vlivu církve ve školství. Přimělo krále i k tomu, že v trůnní řeči označil chartu ústavní za základ blahobytu Francie. Nebyl to však projev upřímný. Karel X. žil stále v klamu, že za hesly svobody stojí jen hlouček drzých agitátorů, většina lidu, zejména na venkově, že si přeje návratu starých, patriarchálních pořádků; proto hleděl na vládu Martignacovu jen jako na chvilkovou výpomoc, které se chtěl brzy zbaviti. Levice mu to usnadnila, nepodporujíc ministerstvo, jež jí ovšem nemohlo ve všem vyhověti, a dala tím králi záminku k tvrzení, že vláda středního směru jest ve Francii nemožná a že jest nutno, aby koruna jednala po svém.

Polignac v čele vlády (1829). Tak došlo roku 1829 k jmenování nového ministerstva z kruhu ultras a hlavou jeho se stal hrabě Jules de Polignac. Vyhraněný typus emigranta, jenž bojoval proti Francii a jako pair odmítl složití přísahu na chartu, byl Polignac zároveň mystický snilek, jenž věřil, že mu bohořodička sama dává politická vnuknutí. Těšil se naprostě přízni a důvěře králově, o němž se šeptalo, že jest vskutku jeho otcem; ve sněmovně měl od prvního dne proti sobě silnou většinu. To nebyla sice věc nová, také Richelieu měl roku 1816 proti sobě většinu v chambre introuvable a obhájil proti ní zásady, že ústavní charta francouzská neřádá toho, aby vláda byla čistě parlamentní. Ale tehdy stála aspoň většina národa za ním a neviděla ve sněmovně řádného zastoupení svých názorů. Nyní však zosobňovala většina sněmovní vskutku vůli vzdělané části občanstva a obecného souhlasu docházely nářžky, že Bourboni skončí stejně jako angličtí Stuartovci v 17. věku, budou-li se pokoušeti o vládu proti parlamentu. Tento výstražný příklad vytkl i umírněný Guizot ve svých „Dějínách anglické revoluce“, vydaných roku 1826, i publicista Armand Carrel ve spisku o restauraci Stuartovců a jejím pádu, kde obratně ukazoval, jak možná jest i revoluce nekrvavá a blahobytná obecný povznášejíci.

Strany politické. Většina, vládu Polignacovu odmítající, dělila se ovšem v rozličné skupiny s rozličnými cíly. V centru měli převahu konstituční royalisté,

Bourbonům věrní, ale žádající přesného zachování charty; mezi nimi stále ještě vévodili doktrináři Royer Collard, Guizot a vévoda Broglie, prohlašující za prostředek krajního odporu odeprání daní poplatnictvem. Naproti tomu rostlo v táboře levice stále více přesvědčení, že reakční sklony Bourbonů povedou konečně k neodvratnému výbuchu revolučnímu, pod nímž se zachvěje trůn. S takovou revolucí někteří spojovali ideál obnovené republiky a viděli ve starém bojovníku za svobodu, Lafayettovi, přirozeného vůdce, jenž se těšil všude hlučnému úspěchu, ať vystoupil v Paříži či v provincii. Skupina byla sice nečetná, mohla však počítati se zvláštní oporou u pařížského studentstva i dělnictva, kde kroužek nadšených radikálů, vedený Godefroiem Cavaignacem, získával pokoutní propagandou druhy pro republikánská hesla. Vedle strany té vzniká však jiná skupina, která počítá sice rovněž s možným pádem Bourbonů a revolučním výbuchem, nechce však, aby se Francie přijetím řádů republikánských octla v beznadějném boji s ostatní Evropou.

Zachovati monarchii jest cílem mužů těch a to přenesením koruny na Ludvíka Filipa Orleánského, člena rodu královského, jenž již po pádu Napoleonově se jevil možným nápadníkem trůnu a měl více než kdo jiný schopnost smířiti novou Francii se starým královstvím. Ludvík Filip žil, jsa stíhán nedůvěrou dvora, v opatrném závětří vskutku takřka po občansku, posílaje syny do veřejných škol a neoddávaje se nikterak bigoterii, u dvora tak rozšířené, takže se mohl vskutku státi vzorným panovníkem svobodomyšlné buržoasie. To pochopili mužové jako Talleyrand, těžce nesoucí, že byl od moci ve státě odstrčen, nebo bohatí finančníci Perier a Laffitte; spojili se s nadanými literáty Thiersem, Mignetem i Carrelem a založili v lednu 1830 list „Le National“, jenž měl připravit veřejné mínění pro vévodu Orleánského a stál v tuhé opozici proti dvoru.

Na této nebezpečně podkopané půdě svedl tedy Karel X. rozhodný zápas o to, aby nebyl nucen propustiti ministerstvo své důvěry a ukázal, že ve Francii „poslední slovo“ má koruna, nikoliv sněmovna. Když v březnu 1830 většina odhlasovala zase odpověď na trůnní řeč, v níž žádala nepokrytě změny vlády, rozpustil ji král a snažil se všemi prostředky působiti na voliče. Přes to vypadly volby zase tak, že jen třetina sněmovny byla ochotna podporovati Polignaca. Ježto Karel X. však ani tehdy nemínil ustoupiti, bylo zjevno, že rozřešení může při-

nésti jen násilný, protiústavní čin shora nebo zdola. Král se k němu odhodlal, ač ho cár i Metternich varovali před jakýmkoliv nebezpečným dobrodružstvím, jsouce svými vyslanci zpraveni o náladě Francie; Plány Polignacovy. Polignac nesrážel krále s úmyslu jeho nikterak, doufaje, že získá náladu národa pro sebe smělými úspěchy zahraničními. Neboť obíral se velikými plány spolku s Ruskem, právě tehdy nad Tureckem zvítězivším, které měly vésti k značným změnám mapy evropské a vyprostiti Francii z těsných hranic roku 1815. Když jednání o nich však nemělo úspěchu, chtěl aspoň okázalou výpravou proti Alžíru zabavit mysle Francouzů.

Výprava proti Alžíru. Alžírsko, jen podle jména sultánovi podléhající, bylo v rukou janičárské kasty s dědičným dejem v čele, které soustavné lupičství námořní bylo ode dávna základem blahobytu. Bombardování Alžíru loďstvem anglickým roku 1816 je nikterak nezlomilo a korsarství zůstávalo metlou moře Středozevního. Francie měla s dejem alžírským tuhý spor od roku 1827 pro urážku francouzského konsula a ohrožování francouzských faktorů na severoafrickém pobřeží. Spor dal Polignacovi záminku, aby v květnu 1830 vypravil skoro čtyřicet tisíc mužů na válečných lodích proti Alžíru, ač se anglická vláda netajila tím, jak nerada vidí takový rozběh francouzský do zámoří. Výprava měla rychlý úspěch; 5. července dej alžírský kapituloval a vojsko francouzské se jalo obsazovati hlavní pobřežní body nepřátelské země.

Kapitulace dejova (5. července 1830).

Dojem ve Francii.

Pro budoucnost Francie byl podnik ten vskutku dosahu neobyčejného; upevnil její postavení v moři Středozevní, učinil ji z části dědičkou starořímského imperia afrického a rozšířil podstatně její populační, obchodní i agrární základnu. Polignac se však mýlil, měl-li za to, že úspěch vzbudí obecné nadšení, v němž utone nelibost nad chystaným státním převratem. Většina národa neocenila ihned významu expedice, odsuzovala ji spíše jako zbytečné dobrodružství; přes to však přese všecko Karel X. nemínil odložití čin, který mu měl k nohám položiti parlament a spoutati opoziční tisk.

Červencové ordonnance.

Ve vsi tichosti bylo připraveno čtvero ordonancí, jimiž král rozpuštěl komoru, ač se nebyla ještě ani sešla, a zároveň oktroyoval nový řád volební. Podle něho byl počet poslanců podstatně zmenšen a měl býti zase ročně jen pětinou obnovován; právo volební bylo obmezeno na ty, kdož platí 300 franků pozemkové daně, čímž ovšem většina městské buržoasie byla práva volebního zbavena a šlechtě, půdou vlád-

noucí, zajištěna nepochybná převaha. Zároveň byla obnovena předběžná censura a moc policejní nad periodickým tiskem zvětšena podstatně ustanovením, že povolení k vydávání listu jest třeba čtvrtletně obnovovati. Nezákonnost těchto nařízení měla pak býti zakryta dovoláním se § 14 charty. Článek ten stanovil, že král vydává ordonnance nutně k vyplnění zákonů a zachování bezpečnosti státu; neměl však zajisté smyslu, který mu byl Polignacem podložen.

Ordonance ty byly tedy 26. července 1830 ve vládním listu vytištěny a král, v Saint Cloud honbou se bavící, měl tak bezpečně za to, že národ se jim podrobí, že nedal učiniti v Paříži ani vojenských opatření. A vskutku se zdálo nejprve, že má pravdu. Skupina opozičních poslanců a žurnalistů, Thiersem shromážděná, vyzvala sice národ svoláním, aby neuznal ordonancí a sám rozhodl, až kam povede svůj odpor proti nim. To bylo zřejmé vyzvání ke vzpouře, ale autoři manifestu sami neměli prostředků, jimiž by ji vskutku rozpoutali, a tak minul den klidně; dvořané blahopřáli večer Karlu X., že se „konečně stal králem“.

Dne 27. července však ozval se činitel, s nimž se dosud valně nepočítalo, studentstvo a dělnictvo pařížské, vedené malou, ale horečně činnou skupinou republikánských nadšenců s Cavaignacem v čele. Dochází k útokům na četnické hlídky i k obraně opozičních redakcí proti policii a v klikatých uličkách východních čtvrtí městských objevují se drobné barikády. Vojsko však přes to mělo jen tu a tam příležitost zbrání zakročiti; teprve 28. července vzplanula obecně nenávisť lidu pařížského, nastrádaná za dlouhých patnácte let bourbonské restaurace.

Na místo bílého praporu královského vztyčuje se trikolora na radnici i katedrále pařížské, jméno Lafayettovo ozývá se ze všech úst a záhy nestačí vojsko, vedené generálem Marmontem, k zdolání revoluce, která zcela spontánně, bez přičinění vůdčích politiků liberálních byla město zachvátila. Následujícího dne lid přešel již k zjevnému útoku na vojsko stlačené k Louvru a Tuileriím. Část jeho přešla k povstalcům, zbytek byl nucen ustoupiti z města a za krátko zavlála trikolora i nad královským palácem, v němž na královský trůn byla vsazena mrtvola padlého republikána. Třídenní boj vyžádal si asi tisíc životů a tato krev utvořila nepřeklenutelnou přehradu mezi Bourbony a hlavním městem, kde se revoluce cítila úplně vítězem. V dohodě s některými poslanci vytvořili

Jejich vyhlášení (26. července 1830).

Vypuknutí revoluce (27. července).

Její vítězství (29. července).

její vůdcové na radnici zatímni vládu „městského výboru“ v čele se Městským výbor starým Lafayettem, jenž se stává velitelem obnovené gardy národní, a Lafayette. přináší nové revoluci lesk veliké revoluce z roku 1789 a vysílá své důvěrníky také do provincií, aby tam zdvihli zásadní odpor proti Bourbonům.

Pozdní ústup Karla X. Teprve tehdy, po plné porážce, odhodlal se Karel X. k odvolání ordonancí, změně ministerstva a svolání sněmovny. Kapitulace však přišla již pozdě; šlo jen o to, co bude dále. Strana republikánská byla nepochybně, která revoluci roznítla; nebyla však četná. Buržoasie a venkov francouzský bály se ještě příliš hesla republiky, ztotožňovaly je s terorem a konstituční monarchie jim zůstává cílem. Ovšem bez Bourbonů, a toho využila strana orleánská.

Vystoupení strany orleánské. Již 30. července vyšel z péra Thiersova a Mignetova anonymní leták, vytýkající, že republika by přinesla Francii nepřátelství celé Evropy, vévoda Orleánský, který bojoval za trikoloru u Jemappes a nikdy proti ní, jest jediný, kdo může chartu ústavní učiniti pravdou a jest ochoten přijmouti z rukou lidu korunu.

Ludvík Filip generálním místopředsedou (31. července). Tvrzení toto bylo ovšem předčasné. Ludvík Filip choval se dosti zdrženlivě a bylo třeba dlouhých domluv starého Talleyranda, jenž stál u kolébky nové vlády stejně jako roku 1814, než se 31. července rozhodl přijmouti od sněmovny a komory pairů, narychlo se shromáždívších, titul generálního místopředsedy. Zatím dvůr královský ze strachu před útokem Pařížanů ustoupil do Rambouilletu, ježto se ukázalo, že všechny opory, na něž se dynastie spoléhala, zejména šlechtické důstojnictvo a duchovenstvo, nejsou s to, aby vzbudily v provinciích, trpně přijímajících povel z Paříže, hnutí pro krále.

Proto bylo marnou obětí i to, že se Karel X. vzdal trůnu ve prospěch svého vnuka, devítiletého vévody z Bordeaux, a žádal Ludvíka Filipa, aby za něho jako generální místopředseda vedl vládu. Orleánský vévoda byl toho dalek; viděl v důstojnosti, kterou byl od parlamentu přijal, jen přechod k skutečnému dosažení koruny. Šlo však mnohem více o to, jak se vůči němu postaví revoluční vláda s Lafayettem v čele, usazená na radnici pařížské a republikánskými sklony se netající.

Slabost strany republikánské. Mnozí z jejich stoupenců vytýkali, že hlouček pairů a poslanců, zvolených na základě vysokého censu, není oprávněn dávatí Francii novou hlavu a ústavu; volali po národním konventu, jenž by o tom rozhodl podle vůle všeho lidu. Strážlivější z nich se však netajili priznáním, že

přesvědčených republikánů ve Francii mimo mladou generaci hlavního města jest příliš málo, aby jejich rukou osud země trvale mohl býti určován. Lafayette strachoval se nadto, aby jakobínské sklony nevzrostly při dlouhé nejistotě veřejných řádů a dal se získati zejména tvrzením některých orleanistů, že nové království bude jen maskovanou republikou.

Obratné vystoupení vévody samého, který s okázalou srdečností vyhledal slavnostně Lafayetta na radnici, překonalo pak poslední rozpaky. Strana republikánská dala si, jak později tvrdila, vítězství dobyté drobným lidem pařížským a jejími stoupenci z rukou „vyeskamotovati“ a přistoupila na to, aby se komora poslanecká prostě proměnila ve sbor ústavodárný, jenž měl dáti národu nového panovníka a před volbou jeho revidovati listinu ústavní v duchu vítězné revoluce.

K revisi té přistupovali ovšem se zcela odchylnými hledisky radikální demokraté, kteří žádali, aby „trůn byl obklopen republikánskými řády“, a umírnění liberálové, kterým šlo především o to, aby monarchii byl zajištěn ráz konstituční a aby zmizela nadobro převaha šlechty i hierarchie ve státě. Výsledek byl, že charta ústavní nyní přestává býti pouhým darem milosti panovníkovy vůči poddaným; stává se výrazem vítězství svrchovaného národa nad samostatnou mocí korunní. Nový panovník, jehož národní shromáždění „povolává“ na uprázdněný trůn, jeho rodových práv se při tom výslovně nedovolává, měl slouiti králem „z boží milosti a vůle národa“. Nová listina ústavní neprohlašuje již katolictví za víru státní, nýbrž rozpačitě jen za vyznání většiny Francouzů; zakazuje cenzuru a výjimečné soudy, vytýká, že královské ordonance nesmějí měniti zákony, dává komoře poslanecké právo zákonodárné iniciativy a svobodné volby svého presidenta, určuje její trvání na pět let a ukládá jí, aby doplnila co nejdříve ústavu „organickými“ zákony o porotách, národní gardě, zodpovědnosti ministrů, snížení censu volebního, odstranění dědičné hodnosti pairské, samosprávě obecní i departementální a jinými podobnými doplňky.

Tato revise ústavní byla tedy velmi chvatné dílo, v mnohém schválně dosti neurčité, které ukazovalo jasně jen, že panství šlechty a kleru, po pádu Napoleonově uměle Francii vnucované, jest setřeseno, a že vítězem nad ním není demokratický radikalismus, nýbrž umírněný směr konstituční, zakořeněný ve vzdělancích a zámožné buržoasii.

Na tomto základě provedla sněmovna poslanecká 7. srpna volbu královskou prostou balotáží s černými a bílými kuličkami; komora

Vítězství orleanistů.

Revise ústavy.

Volba
královská
(7. srpna).

pairů schválila ji, ovšem za nepatrné presence a s protestem některých legitimistů, jako byl Chateaubriand, a dva dny potom složil Ludvík Filip přísahu na ústavu ve sněmovně, kam byly přineseny korunovační insignie a kde nesčetné stisky rukou, jež nový král na všechny strany rozdával, ostře vyznačovaly občanský ráz jeho důstojenstva v porovnání s obřadnými zvyky jeho předchůdců. Touže dobou dvůr Karla X., vida, že celá země i vojsko byly s nadšením přijaly nový prapor trojbarevný, opouštěl zemi, nikým nejsa obtěžován, a ubíraje se se vši zastaralou pompou v zlatených vozech státních k Cherbourgu, aby se přeplavil na americkém korábu do Anglie a odtud odebral do Rakouska, kde Karel X. pobýv některou dobu i v Praze, roku 1836 zemřel v Gorici.

* * *

Červencová
monarchie.

Za pouhých čtrnácte dnů byl tak ve Francii proveden veliký převrat a revoluce byla skončena. Ovšem jen v hlavních rysech, neboť teprve další budoucnost mohla ukázati, jaký ráz vskutku bude míti nová „červencová monarchie“, jaké síly ji budou ovládati. Vlny, které se byly v hlavním městě tak vysoko zdvihly, utišovaly se jen znenáhla a čerily se opětovně i v následujících týdnech přičiněním nově vzniklých klubů politických a náladových demonstrací, kterým nečetné četnictvo si dlouho netroufalo čeliti a na nichž i národní garda nejednou měla činný podíl. Její generální velitel, bělovlasý Lafayette, zůstával vedle krále stále osobností zvláště významnou jako mocný tribun, zosobňující sebevědomí občanské.

Parti du
mouvement.

Důležité bylo, že se ve veřejném životě hlavního města rychle vyhraňovala dvojí směrnice. Jedněm jest revidovaná charta ústavní pouze východiskem k dalšímu vývoji ve smyslu demokratickém; lid měl jej sám určovati, zároveň však měla se podle názoru toho revoluce červencová státi epochou dějinnou i pro ostatní lidstvo. Francie trojbarvého praporu má prolomiti pouta, do nichž Evropu sevřel kongres vídeňský a spolky velmocí, má probuditi všude víru v nepřemožitelnost lidu a sílu jeho nadšení, pomoci všem utlačěným, stanouti opět v čele svaté aliance národů proti tyranům a dosáhnouti při tom Rýna i zaslouženého prvenství v řadě států. To byla hesla, jež hlásala „strana postupu“, „parti du mouvement“, a opájela jimi zejména mladé pokolení i vznětlivou ulici pařížskou.

Proti ní se vytvářel však tábor druhý, zvaný „parti de la resistance“, jehož heslem byla rozvážlivost a zdrženlivost uvnitř i na venek. Někdejší doktrináři, jako Guizot, podávají v něm ruku orleanistům, jako byl Casimir Perier; zámožné měšťanstvo, obávající se stejně překotné demokratisace, jako války s Evropou, stojí především v tomto šiku. Lid nemá vésti, má býti veden a to pevnou rukou osvícených mužů; revoluce nemá býti počátkem nových převratů, nýbrž jest skončena změnou na trůně a zajištěním rozumných svobod ústavních, za něž jíti dále by bylo povážливо; vůči Evropě jest se zatím spokojiti se základnou z roku 1815 a nedrážditi ji zbrklou propagandou; pořádek ve státě jest třeba opřiti stůj co stůj proti nezodpovědným žvlům a to třeba i zbraní.

Mnoho záleželo na tom, jakou cestou půjde nový král. Ludvík Filip byl muž zchytralý, jehož pohnutá minulost naučila obezřetnosti, rozvaze a přetvářce. Osobně dovedl bez rozpaků sestupovati s výše trůnu na chodník velkého města, třímati v ruce místo žezla občanský deštník, okázale hrát úlohu bodrého otce rodiny a nepřítele vši feudální výlučnosti. Skutečná vůle k moci a přesvědčení, že jen monarchie opravdové, nikoliv republiky s bezmocným králem v čele jest Francii zapotřebí, tlačily jej od prvního okamžiku přirozeně do tábora „strany odporu“; z opatrnosti však a ze snahy vyčkati, až vlny veřejného zápasu se uklidní a přirozená únava je spoutá, neukazoval to hned v první době příliš, nýbrž přijal do prvního ministerstva čelné členy „strany postupu“ a projevoval neúnavně svou dobrou vůli k pokroku častým deputacím klubů a ulice pařížské. Nepozorovaně však zmocňoval se přece otěží vlády zcela v duchu monarchistickém a zejména na venek snažil se přesvědčiti Evropu, že revolucí červencovou ve Francii provedena byla jen osobní změna na trůně, nikoliv zásadní změna soustavy vládní, že orleanism jest pokračováním restaurace a nikoliv obnovením bonapartismu nebo revoluční Francie. Zejména zástupcům cizích mocí dokazoval neúnavně, že jen proto, aby zadržel podvrtné proudy, přijal na sebe trpkou obět koruny, jsa hotov státi pevně při všech závazcích mezinárodních a brániti jakékoliv rozpínavosti, jež by sousedy ohrožovala. Tak ucházel se způsobem skoro až poníženým o uznání dynastické Evropy a nikoliv bez úspěchu.

Vypuzení Bourbonů a změna charty ústavní byly zjevným porušením smluv z roku 1815 a dávaly čtyřspolku velmocí podle toho, co

Parti de la
resistance.

Snahy
Ludvíka
Filipa.

Jeho poměr
k Evropě.

Velmoci
a převrat
ve Francii.

naposledy v Cáchách v roce 1818 bylo sjednáno, příležitost k zakročení podobnému, jaké bylo roku 1821 provedeno v Itálii a 1823 ve Španělech. Než čtyřspolek ten byl vpravdě již dávno roztržen politikou Cannin-govou i řeckou otázkou, a nebylo tu již areopagu evropského, jenž by byl nového „krále barikád“ postavil mimo zákon a chvátal vydupati revoluční požár ve Francii. Všechny velmoci jednaly v této věci na svůj vrub a nejdříve vyslovila Anglie uznání Ludvíka Filipa.

Jí nebylo nikterak nepřijemno, že zmizel Polignac, původce tažení alžírského, se svým dobrodružným plánem veliké změny mocenských poměrů pevninných dohodou Francie s Ruskem. Ve Vídni i v Berlíně pak zalekli se nejprve velmi revolučního převratu francouzského; když však skončil zachováním monarchie a Ludvík Filip tak horlivě ujišťoval, že nepomýšlí na šíření revolučního kvasu po Evropě, podalo mu i Ra-kousko i Prusko ruku bez ohledu na protesty sesazeného legitimního krále. Nejdéle se zdráhal jíti touto cestou Mikuláš I., který dlouho nechtěl připustiti novou, trojbarevnou vlajku francouzskou do ruských přístavů a vyslal generála Dibiče ke dvoru vídeňskému i berlínskému, aby je zdržel od uznání revolučního převratu. Posléze smířil se však i on se skutečností a zdálo se, že červencová revoluce pařížská se svým výsledkem zůstane opravdu vnitřní událostí dějin francouzských a ostatní Evropa jen divákem při ní nezúčastněným. Než záhy ukázalo se přece, že třídní boj na ulicích pařížských byl úderem, který nemohl minouti bez ozvěny v ostatní Evropě a že vzbudil mocný ohlas zvláště tam, kde půda byla připravena k odporu proti důsledkům smluv z roku 1815. Nejdříve se to projevilo v Belgii.

* * *

Království
nizozemské.

Snaha obklopiti Francii zevšad útvary silnějšími, vedla roku 1814 ke zřízení království nizozemského, spojujícího pod vládou Viléma Oranžského Spojené státy nizozemské s někdejší rakouskou Belgií i s územím biskupství lutyšského a Lucemburskem. Po více než dvou stech letech sloučil tak osud opět vjedno kraje, které se byly za vlády Filipa II. do dvou nepřátelských táborů roztrhly a měly odtud velmi rozličný vývoj. Šlo o to, dovedou-li znova srůst v společný stát, vnitřně svorný přes své jazykové, náboženské, kulturní a hospodářské odlišnosti, kterých nedovedla nikterak smazati poměrně krátká doba

panství napoleonského, kdy francouzský prefekt, generál a zákoník ukládali stejné povinnosti jak Holanďanům tak Belgičanům.

Podle předchozího slibu dal král Vilém svým poddaným v srpnu 1815 ústavu „fundamentálním zákonem“, ne nepodobným chartě francouzské. Podle ní dělil se král o moc zákonodárnou s parlamentem o dvoji komoře, jemuž byl dán starobylý název „generálních států“ a který měl střídavě zasedati jednou v belgickém, po druhé v holandském městě. Práva parlamentu nebyla ovšem veliká; zejména rozpočet měl povolovati vždy na dobu desíti let a ministři byli zodpovědni jen králi, v jehož rukou zůstala správa státní, značně zesílená a zbyrokratisovaná podle francouzského vzoru.

V belgických provinciích potkala se ústava ta od počátku s kri-tikou velmi nevlídnou a jen menšina notablů, svolaných k jejímu schválení, vyslovila se pro ni. Obecně se jí tu vytýkalo, že dává Belgičanům jen polovici míst ve sněmovně, ač na počet obyvatelstva jsou značně silnější Holanďanů, přinášejíce nadto do společného svazku jen asi 30 milionů dluhu státního, který v někdejších Spojených státech nizozemských činil přes dvě miliardy. Liberálové vallonští, stojíce pod vlivem Benjamina Constanta a jiných theoretiků francouzských, brojili proti přílišnému rozsahu moci královské, a zvláště vášnivý odpor hlásil se u strany katolické. Duchovenstvo belgické, v němž již čtvrt století předtím odpor proti novotám Josefa II. byl probudil čilou protireformační bojovnost, neslo těžce spojení s kalvinským Holandskem a volalo hlučně po zachování katolictví jako jedině víry státní. Ústava, jež zajišťovala rovnoprávnost všem vyznáním a zne-možňovala obnovení soudů kacířských, byla jim prohlašována za dílo ďáblovo a vláda byla nucena hned na počátku stíhati některé biskupy pro nepokryté hlásání odboje proti státu.

Za poměrů těch bylo třeba neobyčejné prozíravosti a taktu k tomu, aby přes to přese všechno došlo k svornému soužití vznětlivého živlu vallonského s klidnějšími, ale upiátě sebevědomými Holanďany. Král Vilém schopností těch neměl. Byl muž svědomitý a krajně sporný, ale velmi pedantický a umíněný, který nedovedl získavati srdcí těch, kdož se necítili jeho krajany. Belgičané nařikali záhy na to, že jsou v generálních státech soustavně přehlasováni, že správa státní straní Holanďanům při obsazování vyšších míst úřednických i důstojnických, že utiskuje franštinu a klade převahou do holandského území ústřední

Zákon funda-
mentální.

Nespokojenost
v Belgii.

Strana
klerikální.

Hospodářské
rozpory.

ústavy, jako byla ministerstva, státní banka, vojenské školy a podobné. Také hospodářská politika byla podnětem sporů. V belgických městech rozkvétal tehdy již nadějně průmysl tovární; uhlí počínalo jej tu rychle oživovati podle anglického vzoru jak v oboru textilním, tak v železářství, takže na příklad Cockerillovy strojírny v Seraingu byly prvním závodem toho druhu na pevnině.

Průmysl ten žádal sice svobodného dovozu potravin, volal však po ochranných clech průmyslových. Proti tomu stavěl se zájem Holandska, které mělo značnou výrobu zemědělskou a chránilo ji, ale z ohledu na veliký obchodní ruch amsterodamský a rotterdamský se bránilo jinak celním závorám a prosadilo opravdu roku 1821 značné snížení cel. Nade všechno však rozněcovaly mysle otázky církevní.

Školství
a výchova
kněžstva.

Vláda královská se snažila nepokrytě čeliti přílišnému vlivu katolického duchovenstva ve školství belgickém a zároveň chtěla vychovati kněžstvo státu oddané a nepodléhající fanatickému vlivu jezuitů, kteří pod názvem „frères ignorantins“ v četných internátech a „malých seminářích“ na sebe strhovali výchovu mládeže. Jala se tedy klásti určité vyšší požadavky na vzdělání učitelstva a dozírali soustavně na veškeré školství střední. Značný rozruch způsobilo, když v Lovani, v téže budově, kde Josef II. byl zřídil svůj nenáviděný generální seminář, král umístil nové kolegium filosofické a prohlásil jeho dvouletou návštěvu za závaznou pro každého budoucího kněze. Tu hlásá duchovenstvo s kazatelen, že kalvinský král chce zotročiti církev, jako to činil Josef II., ovládnouti ji po anglikánském vzoru a odloučiti od Říma, a marně se snažila vláda čeliti agitaci té přímým jednáním s kurií papežskou, které roku 1827 učinila v konkordátu tehdy uzavřeném značné ústupky. Sedla si tak jen mezi dvě židle, neboť liberálové belgičtí stíhali ji pro tyto ústupky jako zpátečnickou, což jim však nikterak nevadilo v tom, aby roku 1828 sami neuzavřeli t. zv. unii opo-
siční s klerikální stranou, která svou snahu po setřesení nepohodlného vlivu státního dovedla přioděti požadavkem úplné svobody vyučovací a tiskové.

Opošiční unie
(1828).

L. Potter.

V spojené opošiči nabyl vůdčího místa liberál Ludvík Potter, který dovedl zemi vzušiti účinnými letáky, nelekaje se vyšetřování a věznění; zřizoval vlastenecké spolky na podporu těch, kdož by pro svobodný projev svého přesvědčení škodu utrpěli, a sháněl petice, tisíce podpisů opatřené, v nichž se volalo po samosprávě, parlamentní zodpovědnosti

ministrů, zavedení porot, svobodě shromažďovací a tiskové a zrušení nařízení jazykových, stranických holandsčině. Také v generálních státech zhučněla oposice belgická a málo bylo platno, že vláda vskutku v některých otázkách jevila sklon k ústupkům.

Proces proti Potterovi a jeho soudruhům na počátku 1830 vedený, který se skončil jejich vypovězením ze země, zjitřil jen ještě více vášně, podobně jako řada jiných procesů tiskových; vskutku však na násilný odpor a skutečné trhání jednoty státní v Belgii tehdy ještě nikdo vážně nepomýšlel, když na sklonku července 1830 do Bruselu dolétly zprávy o vypuknutí revoluce v Paříži.

Dojem byl z nich různý: liberálové oslavují vítězství ulice pařížské, katolická strana želí pádu zbožných Bourbonů, žurnalistika té i oné strany stává se útočnější proti vlastnímu králi. Napiatá nálada vybuchla však hlučně teprve o narozeninách panovníkových 25. srpna, kdy v noci došlo v Bruselu k pouličním shlukům, útokům na redakce vládních listů a dům neoblíbeného ministra spravedlnosti, k strhování znaků a barev oranžských. K zjednání klidu zřídilo si měšťanstvo tehdy samovolně gardu občanskou, která opravdu v zápětí zkrotila drancující luzu, a v následujících dnech hnutí se obmezilo na to, že se veřejné budovy zdobí brabantskou trikolorou a schůze notablů obracejí ke králi s důtklivou žádostí, aby svolal generální státy k mimořádnému zasedání a uklidnil vření účelnými ústupky.

Vilém I. vyhověl přání tomu, zároveň však vyslal korunního prince do Bruselu s vojenským sborem. Na žádost městské správy princ nechal vojsko tábořiti před branami a vyjednával sám s předáky belgickými, kteří na počátku září žádali především, aby Belgie byla od Holandska správou oddělena a dostala zvláštního místokrále. Princ neodmítal toho zásadně, neměl však dosti plných mocí k závazným slibům, a zatím odstředivé hnutí šířilo se nezadržitelně také do kraje. Potter z Paříže rozdmýchoval revoluční sklony, dovolávaje se toho, že francouzská strana „postupu“ s Lafayettem v čele jest ochotna belgickým bratrům přispěti na pomoc, a jeho stoupencům pomohlo také to, že se veřejné mínění v Holandsku o Belgičanech vyjadřovalo s hněvem a potupou, jako o „míči, s nímž si hrají jezovité i jakobíni“.

Tento holandský odpor proti ústupkům na poli jednoty státní projevil se také při otevření generálních států v Haagu 13. září a v neklidu tím stupňovaném ztratila v Bruselu umírněná strana otěže

Pařížská
revoluce.

Nepokoje
v Bruselu
(25. srpna
1830).

Vyjednávání
korunního
prince.

Generální
státy.

z rukou. Vítězí tu volání po zatímní, revoluční vládě a skutečně došlo k jejímu zřízení, když mladší syn králův, velící vojsku před branami města, 23. září prohlásil, že zjedná v městě pořádek moci a potrestá cizí agitátory i hlavní vinníky.

Boj o Brusel (24.—27. září). Vskutku zmocnilo se v následujících dnech vojsko některých částí Bruselu, ale pouliční boj, vedený s velikou vášnivostí, zdecimoval je a znavil tak, že 27. září nedovedlo udržeti ani získaných čtvrtí a bylo nuceno z města ustoupiti. Teprve toto prolití krve dovršilo revoluci a dalo jejím vůdcům odvahu ke krajním důsledkům. Nyní nepostačilo již, že se generální státy vskutku vyslovily pro správní oddělení Belgie. Plnou nezávislost státní činí revoluční výbor bruselský požadavkem národním, zbavuje veřejným manifestem vojáky belgické závazku poslušnosti vůči králi a vypisuje na počátku října volby do národního kongresu, který měl dáti svobodnému státu belgickému novou ústavu.

Národní kongres belgický.

Rozkol ve vojsku.

Vskutku přidaly se belgické pluky i belgická města vesměs k revoluci a vkrátce nezbylo králi Vilémovi z jižních částí jeho říše než důležitá, pevná města Antverpy a Maastrich. Krvavá vzájemná válka obou kmenů zdála se neodvratnou a zbrojilo se k ní horečně jak v Holandsku tak v Belgii. Král Vilém obrátil se nadto k velmocem evropským, aby mu jakožto hlavní signatáři vídeňské akty kongresové, kterou rozsah království nizozemského byl určen, pomohly zkrotiti rebely belgické. Ve Vídni netajil se Metternich ochotou vyhověti mu v tom, ježto viděl v belgické revoluci zjev povážlivý, dosvědčující, že síly rozpoutané v Paříži přece se projevují i za hranicemi francouzskými a ohrožují ostatní Evropu; a ještě více k tomu byli sklonni na dvoře berlínském, ježto pruské Porýnsko bylo přímým sousedem Belgie a Fridrich Vilém III. spřízněn s rodem oranžským. Také cíř Mikuláš sliboval součinnost svého vojska a mobilisoval v Polsku.

Velmoci východní a Belgie.

Zdálo se tedy, že skupina východních velmocí upustí od zdrženlivosti, již osvědčila vůči červencové revoluci francouzské, a že užije zásady intervenční proti Belgii. Tím přišel však do nesnadného postavení Ludvík Filip. Ač přál si upřímně žíti v míru se sousedy, mohl nyní připustiti, aby společným zakročením absolutistických velmocí v bezprostředním sousedství Francie sesterská revoluce byla potlačena? Nebylo nebezpečí, že velmoci ty rozšíří činnost svou pak také na Francii, aby i tu legitimnímu králi přece návrat na trůn umožnily

Obavy Ludvíka Filipa.

Proto nebyl to jen výsledek hlučného nátlaku „strany postupu“, když vláda francouzská prohlásila, že v belgické otázce nemůže připustiti zasahování cizích mocností, nýbrž že by se mu zásadně opřela. Radikální živly pařížské dávaly prohlášení tomu důraz zvučnými hesly nezbytného boje proti tyranům a vzpomínkami na válečné úspěchy veliké revoluce. Hrozící srážku zažehnal však zasažení Anglie, která si nepřála ani francouzského vítězství, ani úspěchu cíře Mikuláše I. a jeho spojenců, a vystoupila s návrhem, aby belgická otázka byla řešena Evropou nikoliv však vojensky, nýbrž diplomaticky, svoláním společné konference všech velmocí do Londýna.

Francie proti intervenci.

Francouzský zástupce v Anglii, starý Talleyrand, vyslovil s návrhem tím ihned souhlas a také východní velmoci si netroufaly, zásadně jej odepřít. Jejich londýňští vyslanci byli pověřeni dohodnouti se o věci té s Talleyrandem i anglickým ministrem věcí zahraničních a na začátku listopadu vyzvala konference takto vytvořená krále Viléma i revoluční vládu belgickou, aby zastavili nepřátelství a setrvali klidně v hranicích právě zaujatých až do rozhodčího výroku diplomatického tribunálu velmocenského.

Konference londýňská.

To byl zřejmý úspěch Belgičanů, kteří byli tak de facto uznáni za válčící stranu a vzrostlá sebedůvěra jejich projevila se ihned na národním kongresu, jenž se sešel v Bruselu 10. listopadu, aby svobodně rozhodl o osudu země. Přes odpor stoupenců republiky, jakož i přívrženců splynutí s Francií, většina kongresu prohlásila 22. listopadu, že Belgie má zůstatí neodvislou monarchií ústavní, z níž však panovnícký rod oranžský veskrze a navždy jest vyloučen.

Prohlášení samostatnosti belgické (22. listopadu 1830).

Tímto odvážným tahem kongres znemožnil kompromisní návrhy, směřující k řešení otázky osobní unie Belgie s Holandskem, a zdálo se, že dílo konference londýňské ztroskotá tím spíše, ježto si současně „strana postupu“ v Paříži hlučnými demonstracemi vynutila, že král svěřil vládu jejím stoupencům v čele s bankéřem Laffitem, který s tribuny parlamentní ohlásil naprostou neústupnost Francie ve věci belgické. Naproti tomu Prusko mobilovalo své porýnské sbory a cíř Mikuláš se chystal rovněž dáti své polské armádě povel k postupu na západ.

Hrozící srážka velmocí.

V kritické chvíli té způsobila však úplný obrat událost zcela neočekávaná, revoluční pozdvižení Poláků proti moci ruské, které vypuklo 29. listopadu ve Varšavě. Revoluce ta zachránila Belgii před

Revoluce polská.

zakročením velmocí nepřejících její svobodě a zachránila zároveň i Francii před povážlivou srážkou s nimi. Cár byl v následující době bojem s Poláky zcela zabaven a takřka odříznut od svého pruského tchána, který se rovněž cítil ohrožen revolučním kvasem polským a proto neměl odvahy, pustiti se na Rýně v těžký zápas. Vilémovi Oranžskému nedostalo se slíbené pomoci a Francie s Anglií mohly v průběhu následujících měsíců otázku belgickou po svém upravit.

Uznání Belgie
královstvím
(20. prosince
1830).

Ovšem nikoliv bez značných obtíží, které smíru v cestu kladla jak vzájemná nedůvěra rozhodčích mocí, zvyšovaná nutnými ohledy na zjištěné veřejné mínění francouzské i anglické, tak i vzrostlé požadavky Belgičanů a tuhá neústupnost krále Viléma. Nejprve uznala konference 20. prosince státní neodvislost Belgie a jednala pak o rozsahu nového státu. Sporný byl zejména kraj limburský s pevným Maastrichem a Lucembursko, jehož hlavní město bylo pevností, počítanou za důležitý obranný bod německého spolku proti Francii. Ten i onen kraj londýnská konference v lednu 1831 rozhodla se přiřknouti králi holandskému, shodnuvši se zároveň na tom, aby státní dluh byl skoro rovnoměrně rozdělen mezi oba státy a aby Belgie byla prohlášena za stát neutrální, postavený pod ochranou velmocí a tím navždy zavřený mocenskému vlivu Francie.

Spor o její
hranice.

Volba vévody
Nemourského
(3. února
1831).

Národní kongres bruselský vzepřel se však tomu a doufaje, že si tak nejlépe zajistí podporu Francie, zvolil 3. února za krále vévodu Nemourského, mladšího syna Ludvíka Filipa. Tu v Paříži „parti du mouvement“ tlačí na to, aby se Francie vskutku postavila za požadavky Belgičanů, i kdyby tím mělo dojít k rozbití londýnské konference; zároveň snaží se strana ta přimět krále i k tomu, aby poskytl podporu Polákům, tehdy v rozhodném boji s cářem se utkavším, a nedopustil, aby Rakousko smělo vojensky zakročiti proti revoluci, jež se právě byla zdvihla ve střední Itálii, ve vévodství modenském a v státě církevním. Učiniti to, znamenalo ovšem postavit se téměř proti celé Evropě a bylo přirozené, že Ludvík Filip raději se odhodlal čeliti pařížským radikálům.

C. Perier.

Nedbaje toho, že Lafayette s hrozivým gestem okázale složil vrchní velení národní gardy, král propustil ministerstvo Laffittovo a postavil v čelo nové vlády Casimira Periera, nejvážnějšího muže z „parti de la resistance“. Perier byl hrdý státník, stavějící rozhodně politiku chladného rozumu proti politice citového nadšení. Nedbal toho, že pařížští

radikálové jej i krále obvinili ze zrady na národních ideálech, že špinavého kramářství a malodušnosti, že ho stíhali jedem karikatur i hrozbami bouřící se ulice. Šel pevně za svým cílem, zajistiv železnou rukou v zemi pořádek i proti spikleneckým pokusům legitimistů bourbonských i proti republikánským demonstracím. Jeho heslo bylo, že Francie nesmí býti sice nikterak prezírána v evropské politice, že však krev francouzská smí téci jen za její vlastní zájmy, nikoliv za zvučná hesla, která ji již jednou uvrhla v nerovný boj s koalicí mocí sousedních. Proto chtěl stůj co stůj zachovati shodu s Anglií; Polákům sice neodpíral zásadních sympatií, nemínil však dáti se s cářem v boj za jejich svobodu, stejně jako se nepostavil v Itálii mezi rakouské vojsko a revoluci, jejíž věc byla od počátku beznadějná. V otázce belgické pak přiměl krále, že odmítl korunu nabízenou vévodovi Nemourskému a setrval při ustanoveních lednového protokolu londýnské konference.

Zdrženlivost
Francie.

Toto rozhodné jednání, které zajistilo Francii mír a ochránilo ji před nebezpečným dobrodružstvím, přivedlo zatímní vládu belgickou ovšem k tomu, že se obrátila o pomoc k Anglii a nabídla trůn jejímu chrátněnci. Byl to Leopold Sasko-Koburský, Němec, v Anglii však takřka naturalisovaný a s tavním rodem královským sešvagřený, který krátce předtím byl odmítl řeckou korunu. Přijmouti belgickou byl spíše ochoten, ale vymáhal u konference vyslanecké nejdříve zlepšení podmínek pro své budoucí království a to se zdarem. V červnu 1831 konference přistoupila k novému řešení územního sporu a přisoudila t. zv. smlouvou o 18 člancích Belgii přece Maastrich spolu s příznivější úpravou dluhu státního a některými výhodami navigačními na dolní Šeldě. O Lucembursku mělo býti až později rozhodnuto. S tím spokojil se kongres bruselský a Leopold uvázal se v nové království.

Leopold
Sasko-Ko-
burský králem
belgickým.

Bylo mu ovšem složiti nejdříve přísahu na ústavu, kongresem již předtím odhlasovanou, která, spočívajíc na výslovném vytčení svrchovanosti národa, se jevila nejliberálnější z tehdejších ústav evropských. Opírala se o census poměrně velmi nízký při volbě dolní sněmovny, kdežto sněmovnu horní, senát, volily třídy zámožné; zaručovala úplnou svobodu kultu, tisku a školství a činila vládu zodpovědnou parlamentu. Francie našla zároveň svůj zisk v tom, že belgické pevnosti na její hranici byly zrušeny a tak se zdálo, že svízelná otázka jest konečně rozřešena. Naděje však zklamala, ježto se ukázalo, že nyní nizozemský král není ochoten podrobiti se červnové smlouvě.

Ústava
belgická.

Holandský
útok
na Belgii.

Popřev vůbec její závaznost, Vilém I. začátkem srpna 1831 vypověděl i dotavadní příměří a vtrhl do Belgie. Jeho vojsko se osvědčilo vskutku spolehlivějším než pluky belgické, mezivládou zanedbané, a v několika dnech přiblížilo se vítězně téměř až k Bruselu. Tu mohla jediné Francie zachrániti nové království Leopoldovo a Casimir Perier neváhal tak učiniti. Bez předběžného dovolávání se souhlasu ostatních velmocí vyslal silný sbor vojenský, který obsadiv Brusel donutil Holanďany k ústupu a na konci měsíce srpna zůstávaly z území Belgiei přisouzeného opět jen Antverpy v rukou krále Viléma.

Smlouva
24 článků
(listopad
1831).

Francouzské vojsko vrátilo se ihned zpátky, prestiž Francie získala však touto ráznou intervencí nemálo. Zároveň uznala konference vyslanecká v Londýně, že jest třeba otázku belgickou dořešiti poněkud závazněji, nežli se stalo smlouvou červnovou; neboť ta byla formulována jako smírná dohoda Holandska s Belgiei, velmocemi zprostředkovaná. Ježto král holandský ji dobrovolně neuznal, bylo nutno rozhodnutí stranám příkazně uložití jménem Evropy a to se stalo v listopadu 1831 t. zv. smlouvou o 24 člancích. Smlouva ta, konečná základna státu belgického, přinesla ovšem státu tomu zase jakési zhoršení v územním ohledu. Ponechalť mu jen menší část Lucemburska, jehož větší kus s hlavním městem měl zůstatí osobní unií spojen s Holandskem, a odňala Belgiei i Maastrich i Venloo s větší částí Limburska. Národní sebevědomí Belgičanů neslo to sice velmi těžce, nemohli však neuznati, že smlouva jim přinášela podstatné výhody výslovnou zárukou velmocí, že budou hájiti samostatnosti belgické proti možným útokům holandským. Nadto jim bylo nutno uvážiti, že tehdy překonáním povstání polského moc cíře Mikuláše i krále pruského byla zase uvolněna a že další průtahy snadno mohly vésti k činnému vmísení se velmocí východních do otázky belgické na prospěch krále Viléma.

Její schválení
(1832).

Proto smířili se Belgičané s listopadovým rozhodnutím, podepsali je a na počátku roku 1832 byla věc také všemi velmocemi ratifikována, takže tvůrcové smluv z roku 1815 tu sami výslovně schválili první podstatný průlom učiněný do smluv těch silou revolučního, národního odporu.

Odpor krále
Viléma.

Kdo se ovšem nepodrobil ani tehdy, byl král Vilém Holandský. Protestoval zásadně proti diktátu velmocí a doufal, že mu změna poměrů evropských dříve nebo později dá příležitost, aby také činně proti němu vystoupil. Zatím obmezoval se na to, že z území Belgiei

přičteného podržel citadelu antverpskou přes veškerá napomenutí, jichž se mu se strany velmocí dostalo. Bylo nutno donutiti ho k poslušnosti mocí a stalo se tak na sklonku roku 1832 námořními represáliemi anglickými a výpravou francouzského vojska do Antverp. Než i potom nebylo možno tvrdošíjného krále přiměti k podpisu smlouvy; slíbil jen, že nebude vojensky útočiti na stát belgický, trvaje jinak při svém zásadním stanovisku, ač vskutku s vlastní škodou. Neboť Belgie podržela zatím ve svých rukou část Limburska a Lucemburska, již mu měla podle smlouvy vydati. Teprve roku 1839 král Vilém ustoupil nadobro a jeho ratifikací bylo mezinárodní postavení Belgie konečně dokonale upraveno. Tehdy zaručilo také pět velmocí evropských znova slavnostně její neutralitu.

Antverpy.

Holandská
ratifikace
(1839).

Vývoj Belgie.

Zatím ovšem nový stát byl se již úplně vžil do své samostatnosti pod obratnou vládou Leopolda I., již se podařilo rychle upravití finance státní, přemoci krisi hospodářskou, vzniklou z rozluky s kapitalismem holandským, a urychlití neobyčejně i rozvoj průmyslový v Belgiei zejména výstavbou nových drah železných. V politickém životě belgickém od počátku největší svízele působil zápas strany svobodomyšlné se stranou katolickou, která tu měla postavení velmi výhodné. Neboť ústavou, podle jména hlásající úplné oddělení státu od církve, stát vzdal se sice takřka veškeré moci a dozoru nad církví, ponechal jí však mnohé výhody, jako byly peněžité příspěvky státní duchovenstvu, vliv na náboženské vyučování ve školách veřejných, pocty vojenské a vláda nad hřbitovy. Proto mohl Řím s účinnou pomocí řádu jesuitského církev v Belgiei dokonale ovládnouti a vytvořiti si tu stranu ultramontánní podobně oddanou, jako byly katolické strany v Irsku i Polsku; mohl na základě svobody vyučovací bohatě rozvinouti soustavu škol konfesioních, vrcholící v svobodné universitě lovaňské, jež soutěžila se státními universitami gentskou a lutyšskou. Směr svobodomyšlný čelil tomu ovšem rovněž horlivou obranou svých snah, zřídil později zejména svobodnou universitu v Bruselu a boj obou táborů o většinu v parlamentu a vládu zůstal význačným rysem veřejného života belgického.

Otázky
církevní.

OHLAS ČERVENCOVÉ REVOLUCE V EVROPĚ.

Pařížská revoluce červencová byla náraz, který dal podnět k boji Belgičanů za úplnou samostatnost. Vítězství jim přinesla však především vzájemná dohoda Francie i Anglie o úpravě belgické otázky a okolnost, že absolutistické moci východní, Rusko, Prusko i Rakousko, se zřekly rušivého zasáhání do věci té, ač jim vznik nového, liberálního státu na západě nebyl valně po chuti. Opačný vývoj měly události ve východní Evropě; tam náraz revoluce červencové přispěl k zničení samostatného státu polského Ruskem za shovívavé zdrženlivosti konstitučních mocí západních, Francie i Anglie.

Spor o Litvu. Revoluce v Polsku připravovala se již delší dobu. Poměr Mikuláše I. k Polákům byl od počátku zkalen rozhodným odporem cářovým proti tomu, aby hranice království polského byly posunuty dále na východ, zejména do Litvy. Kdežto Alexander I. ještě při svém posledním pobytu ve Varšavě roku 1825 ve věci té aspoň jakési naděje dával, nezatajoval jeho nástupce nikterak, že vidí v Litvě, Volyňsku. Podolí i Ukrajíně kraje ruské, kterých nemůže Polsku postoupiti.

Zklamání to rozhořčilo národovce polské tím více, že šlo ruku v ruce s policejním útlakem, jehož hlavním podněcovatelem byl stále ještě cářský komisař Novosilcov, který mínil, že chrání zájmy ruské nejlépe jako vyslovený nepřítel národního citění polského. Velkokníže Konstantin, který od roku 1826 vedle vrchního velení vojenského měl také důstojnost místokrále, jevil se naproti tomu takřka Polákem úsilovnou péčí, kterou věnoval výcviku polského vojska; nebyl však rovněž valně oblíben pro prudkost své povahy a rostoucí odpor varšavského ovzduší proti všemu ruskému. Značnou chybou bylo ostatně i to, že vojska polského nebylo v letech 1828—1829 užito proti Turkům, ač Poláci sami toužili po tom, aby mohli bojovati po boku Rusů za svobodu Řeků a osvědčiti tak svou zdatnost před celým světem. Cár sám, ač zásadně nepřál konstitučním hlediskům, byl ochoten zachovati ústavu polskou a snášel obmezení, jež mu ukládala, do té míry, že se smířil i se shovívavým způsobem, s nímž senát varšavský trestal polské spoluvinníky vzpoury děkabristů. Dal se korunovati roku 1829 ve

Velkokníže
Konstantin.

Mikuláš I.
a Polsko.

Varšavě a nestrannému pozorovateli bylo zjevno, že těsné spojení s Ruskem polskému průmyslu, zejména v Lodži se slibně rozvíjejícímu, jest velmi na prospěch a s to, aby zajistilo trvale hospodářský blahobyt království, kdyby se podařilo překonati vzájemný odpor obou států.

Vzdělaná společnost polská a zejména její mladší generace, studentstvo i některé sbory důstojnické, byla však zcela prohlodána tajným spolkářstvím a vášnivou agitací, při níž se k národním tužbám a hněvům družil namnoze i výbušný kvas romantické zanícenosti soudobé a radikální hesla demokratická, ač vskutku všecek ústroj polské společnosti byl živelně odkloněn od pravé demokratičnosti, jak ukazoval zejména její poměr k lidu venkovskému. Skupina horkokrevných spiklenců varšavských obírala se od jara 1830 plány velikého, všenárodního povstání k rozšíření vlasti a setřesení ruského poručenstva, které se jevilo nedůstojným svobodného národa, vzděláním nad Rusy mnohem výše se kladoucího. Revoluce červencová zostrila mocně vření to a ještě více revoluce bruselská, ježto poměr Belgičanů k Holandsku připomínal Polákům živě jejich poměr k Rusku. Skutečné vypuknutí vzpoury urychlila pak jednak obava před stíháním prozrazeného spiknutí, jednak úmysl cářův, užiti polské armády k intervenci v Belgii.

Večer 29. listopadu 1830 tlupa vojenských žáků a jiných mladíků přepadla palác místokrálovův. Velkoknížeti Konstantinovi podařilo se uniknouti jejich vražedným úmyslům a uchýliti se pod ochranu ruských oddílů ve Varšavě shromážděných. Jimi místokrál mohl sice snad potlačiti povstání, jež bylo dilem osob jen podřízených a nesetkalo se ihned s přílišným nadšením obecným. Vyhnul se však vůbec tomuto pokusu a vymínil jen sobě a ruským plukům svobodný odchod smlouvou se zatímni vládou, která se ve Varšavě byla utvořila. Ve vládě té nabyly nejprve převahy rozváznější živly, mužové urození a života státního zkušeni, kteří přistoupili k povstání jen proto, že po ústupu velkoknížete neodolatelnou silou zachvacovalo celé království a našlo oporu zejména ve vojsku polském, dobře seřizeném a schopném úspěšného odporu.

Doufali, že smělým rozvinutím síly národní, zároveň však i obratným vyjednáváním s dvorem cářským dosáhnou cenných úspěchů bez vážného válečného střetnutí se s Ruskem. Naděje ta však zklamala, ježto Mikuláš I. nebyl ochoten vykupovati smír ústupky a ježto nadto ve Varšavě straně umírněné bylo záhy počítati s vlivem radikálů, sou-

Hnutí
spiklenecké.

Vliv revoluce
červencové.

Povstání
varšavské
(29. listopadu
1830).

Strana
umírněná.

Lelewel.

středěných zejména v t. zv. vlasteneckém klubu. Jeho předseda, historik Lelewel, byl doktrinářský republikán, jenž věřil, že Slovanstvo vedené Polskem dá lidstvu nový řád obecné rovnosti, jaký Slovany již v pravěku vynucoval. Lelewel stal se členem zatímní vlády a vedl tam radikální křídlo.

Sesazení Mikuláše I. (25. ledna 1831).

Nadšenci ti doufali pevně, že se jim dostane podpory z ciziny a že vlastenecká obětavost učiní národ polský nepřemožitelným. V říšském sněmu, jenž se sešel v druhé polovici ledna 1831, když došly zprávy, že cář, odmítaje jakékoliv vyjednávání, žádá prostého podrobení a chce je vynutiti vojenskou převahou, byl prohlášen Mikuláš I. za zbavena trůnu polského; nově zvolená „národní vláda“ měla co nejúčinněji opatřiti obranu státu a hledati nového panovníka.

Cizina a polské povstání.

Naděje kladené v pomoc ciziny zklamaly ovšem dokonale. Polští jednatelé narazili na zjevnou nepřítel v Berlíně a na zdvořilé odmítnutí v Anglii; ve Vídni Metternich, ač těšil se z toho, že přílišné sebevědomí Mikuláše I. a jeho veliké turecké plány povstáním polským utrpí poruchu, vedl si tak, aby s Ruskem se nerozešel. Jak Prusko, tak Rakousko zostrily vojensky pohraniční stráže, aby se ani z Haliče ani z Poznańska povstání posíl nedostalo a jediná naděje, jež zůstala, byla Francie. Ve Francii zavládlo opravdu ohromné nadšení pro svobodu Polska. Lafayette i jeho strana „postupu“ prohlašovali za národní povinnost přispěti povstalcům varšavským co nejúčinněji, jsouce si vědomi toho, že věc ta uvede Francii v čelo obecného boje za svobodu v Evropě a k povalení reakčního „obra severu“. Ale právě proto vláda Ludvíka Filipa odmítala tak učiniti, spokojujíc se s krotkou intervencí diplomatickou a ponechávajíc vskutku Mikuláši I. volné pole v boji proti Polákům.

Válka s Ruskem.

Boj ten rozvinul se v únoru 1831 se značnou prudkostí. Vojsko polské v něm osvědčilo nevšední udatnost, vůdcové jeho zameškali však vhodnou chvíli k útoku, dokud cář nesoustředil na hranicích polských vojsko početně silnější. V obraně byli pak zatlačeni rychle až k Varšavě. Věc tím nebyla ovšem ještě nikterak ztracena. Ruské vojsko utrpělo v tuhých srážkách těžké ztráty, a jeho vůdce, Dibič, nechtěl vydati Varšavu hrůzám přímého útoku. Chtěl ji sevřítí také ze západu, ale jeho přechod na levý břeh Visly se hned nezdařil a naděje Poláků byly vzpruženy i vypuknutím povstání na Litvě, ve Volyni a Podolí. Vláda varšavská vyslala tam pomocné oddíly a odvážila se sama útočného postupu. Hlavní skupina polská byla však při tom 26. května

1831 generálem Dibičem poražena u Ostrołęky a skoro úplně zničeno bylo i vojsko proniknuvší do Litvy. Ale i pak se válka ještě protáhla, neboť další úspěchy Rusů byly nemálo znesnadňovány cholerou, jež sbory jejich zdecimovala a které za obět padl i velkokníže Konstantin i sám Dibič.

Ostrołęka (26. května 1831).

Teprve jeho nástupce Paskěvič dovedl válce dáti rychlejší spád. Přešel v červenci na severu od Varšavy s technickou pomocí pohraničního vojska pruského Vislu a sevřel hlavní město polské také na levém břehu řeky svou číselnou převahou. Osud povstání byl tím rozhodnut, neboť přes všechno nadšení polonifilské, které se tehdy rozpoutalo ve veřejném mínění jak ve Francii tak v Německu, nedostalo se Polákům zvenčí jiné pomoci, než povzbudivých ale nezávazných slov v trůnní řeči Ludvíka Filipa a několika dobrovolníků.

Sevření Varšavy.

Ve Varšavě, přeplněné vojskem a rozčilované neustálými pověstmi o zradě a úplatnosti vůdcích generálů, opanovala pole strana radikální. Pomocí luzy provedly tu v polovici srpna její kluby vládní převrat, který vyžádal životy některých nešťastných velitelů a vedl k útoku mnohých čelných osobností z města. Ač ruské vojsko pak se všech stran Varšavu tísnilo a její brzké vyhladovění bylo neodvratné, odmítala revoluční vláda a sněm polský kapitulaci, se strany ruské opětovně nabízenou spolu s amnestií a zachováním konstituce. Věřili stále, že se útok ruský roztříští o hradby varšavské a hrozící nebezpečí stejně jako na jaře statečnými výpady bude odvráceno. Ale výpady ty směrem k severu a východu učiněné odvedly jen značnou část vojska z města ve chvíli, kdy 6. září Paskěvič zahájil hlavní útok. Proto nezbylo než dva dny po tom přece kapitulovati, při čemž vojsku polskému byl povolen odchod se zbraní.

Neústupnost radikálů.

Kapitulace Varšavy (8. září 1831).

S oporou o vojsko to a o některé pevnosti sněm polský chtěl i po pádu Varšavy pokračovati v boji. Ale Polsko nebyla země jako Španěly, kde by guerilla byla mohla vyrovnati rozhodnou převahu protivníkovu; vlastenecký ruch žil jen v městech a ve vyšších třídách, venkov jím nebyl proniknut a nemiloval šlechty, národní hnutí vedoucí. Po krátkém váhání zbytky armády polské v počtu více než 20 tisíc mužů se uchýlily z částí do Pruska, z částí do Haliče, a byvše tam odzbrojeny, staly se základem velmi četné emigrace, rozmnožené v zápětí množstvím vlastenců, kteří ze strachu před tresty cářskými a s nadějí na pomoc ciziny houfně vlast opouštěli.

Konec povstání.

Emigrace.

Emigrace ta se potkávala téměř všude, kudy se brala, s nadšeným obdivem a oslavným uvítáním. Většina z nich Německem pouze prošla, berouc se do Francie a doufajíc, že tam bude možno, podobně jako v době napoleonské, vstoupiti do vojenských služeb červencové monarchie a utvořiti samostatné oddíly, přichystané k tomu, aby při nejbližší vhodné příležitosti obnovily boj s Ruskem. Než vláda Casimira Periera z ohledu na cáře nedopustila toho. Poskytla sice emigraci peněžitou podporu a umístila části vojska polského ve zvláštních koncentračních táborech, ale netajila se záhy s tím, že hosté ti jí nejsou valně vítáni, tím spíše, že Poláci v Paříži i jiných městech francouzských, s domácími stranami radikálními se sblížující, podstatně rozmnožili počet živlů veřejnému klidu nebezpečných a k rozličným spiknutím ochotných.

Proto snažila se vláda francouzská v následujících letech zmenšiti počet jejich, usnadňujíc jim odchod do Švýcar, Belgie nebo za oceán a podrobujíc je přísnému dozoru policejnímu. Přes to zůstává zejména v Paříži trvale značná kolonie polská, majíc v čele nejen mnohé někdejší politické vůdce polské, nýbrž i muže, jako byl A. Miczkiewicz, kteří svým uměleckým tvořením v přemoženém národu udržovali mocnou sebedůvěru a přesvědčení, že jest určen k velikým věcem ve společném boji za svobodu. Naděje ty se odívaly pak z části i v roucho mesianismu nábožensky zvroucněného, jenž hlásal, že Polsko svým utrpením vykoupí lidstvo a přinese novou dobu vlády čistého ducha, v níž Slovanstvu, Polskem vedenému, jest vyhrazeno čestné místo. Strizlivé hlasy mužů, jako byl hrabě Adam Gurowski nebo později markýz Alexander Wielopolski, kteří radili k hledání cesty ke smíru s Ruskem, byly stíhány opovržením. Mimo Paříž zůstaly ostatně také jinde roztroušeny četné skupiny polských vyhnanců až do druhé polovice 19. věku a byly všude živlem neklidným, toužícím po nových, velikých převratech evropských tím více, ježto viděli, jak tvrdě naložilo vítězné Rusko s jejich pokořenou vlastí.

Neboť cár Mikuláš překročil bez prodlení k nové úpravě věci polských a přísnému potrestání vzbouřeného království. Nebylo sice poprav a k smrti byli odsouzeni „per contumaciam“ většinou jen vůdcové revoluce do ciziny uprchlí, jimž ovšem i statky byly zabráný. Zato tím těžší trest byl uvalen na celek národa polského podstatným obmezením jeho svéprávnosti státní. Věc byla ovšem provedena spíše

Polský mesianism.

Trestání Polska.

znenáhla a postupně, nikoliv bezprostředním a zjevným rozhodnutím zásadním.

Když k prosbám emigrace velmoci západní diplomaticky zakročily v Petrohradě na prospěch zachování ústavy polské, odmítl to Mikuláš I. sice tvrzením, že ústava ta jest prostým darem velkomyslnosti Alexandra I., který není nikterak chráněn ustanoveními kongresu vídeňského; prohlásil však, že mu nejde než o „morální pacifikaci“ království polského a jeho upřímný smír s Ruskem. Polsko zůstalo zatím ještě státem od Ruska zásadně odlišným, opravdu bylo však učiněno pouhým „fantomem království“. Organickým statutem z 26. února 1832, který nově upravoval jeho poměry, byl zrušen sbor zákonodárný i samostatné vojsko polské, jehož příslušníci byli namnoze roztroušeni po vzdálených garnisonách ruských. Slíbena bylo jen zachování krajských sněmíků, s pouhým poradním hlasem a obmezením na místní drobné otázky, a ani k tomu pak opravdu nedošlo. Místo zodpovědných ministerstev byly zřízeny vládní komise, jejichž ředitelé za předsednictva místopředsedatele měli vésti správu ústřední jakožto „administrační rada“. Při tom měly však veškeré důležité věci podléhati schválení ruské rady státní, kde bylo zřízeno zvláštní polské oddělení. Těsné spojení obou říší vyznačovalo také ustanovení, že příště již nebude polské korunovace ve Varšavě, nýbrž že se vykoná spolu s císařskou v Moskvě.

Přes to přese všechno neznamenala ustanovení ta sama o sobě ještě nikterak vyloučení polského živlu z veřejného života tím spíše, že i statut označoval výslovně jazyk polský za řeč úřední. Ale skutečný vývoj šel pak cestou pro národnost polskou opravdu mnohem nepříznivější. Hlavním důvodem toho byla neustálá obava Mikuláše I. před novým vzplanutím revoluce a spikleneckým hnutím v Polsku, které mohlo zároveň otevřítí rozvratu širokou bránu i do ruské říše. Obavu tu živily jednak radikální projevy emigrace polské, jednak skutečné pokusy o místní vzpoury, jako byl hned roku 1833 vpád povstalecké skupiny z Haliče do Lublinska. Byly sice snadno potlačeny, ale dávaly dostatečnou záminku k tomu, aby v království polském po dlouhá léta byl udržován stav obležení, stavějící na místo zákona všemocní místopředseda Paskěviče a jeho orgánů. Neúprosná censura, špehounství a deportace na pouhé podezření ze spikleneckých snah staly se obvyklými prostředky k pokoření polských vzdorů. Cár byl přesvědčen,

Organický statut (26. února 1832).

Obavy cářovy.

Železný režim.

že jediné „železným žezlem“ zažehná nebezpečí a viděl zároveň nejlepší záruku úspěchu ve všemožném porušování Poláků jak v království, tak na Litvě a v ostatních „zabraných“ zemích, kdysi ke koruně polské příslušných.

Porušování.

Ruským šlechticům dostává se konfiskovaných statků v Polsku a ruské úřednictvo vniká do správy království. Zavření university varšavské i vilenské mělo převést mládež polskou na vysoké školy ruské, zejména na nově založenou universitu kyjevskou; povinnost učit se ruštině již na střední škole jí to měla usnadnit. Vědecký život polský byl ochromován rušením učených společností a odvážením zabavených knihoven do Petrohradu. Roku 1839 bylo vůbec školství polské podřízeno ministerstvu osvěty v Petrohradě; vedle ruských úředníků začínají také ruští profesori působiti v království, jehož správní samostatnost a svéráznost byla znova a znova prolamována v nejrozdílnějším ohledu. Tak byla zavedena v Polsku roku 1840 ruská měna a brzy potom padla i celní hranice dělící je od Ruska; i staré rozdělení země na vojvodství ustoupilo již předtím novému rozdělení na gubernie, těsně se přimykajícímu k ruským řádům.

Útisk katolictví.

Velmi těžce nesli Poláci také stupňovanou nepřítelství vlády cářské ke katolictví, která se jevila i soustavným zabíráním statků církevních i ustanovením, že děti ze smíšených manželství smějí býti jen v pravoslaví vychovávány, a zejména snahou o odvedení obyvatelstva v Litvě a na Bílé Rusi od unie s Římem. Ve věci té užíval svatý synod petrohradský namnoze prostředků velmi drsných a dosáhl vskutku toho, že značná část „zabraných“ vojvodstev, kde katolicismus býval hlavní zbraní kulturního pronikání polského do jinojazyčné oblasti, byla vrácena k pravoslaví. Důsledkem násilí bylo však, že Poláci tím těsněji se přimkli k Římu a viděli v něm podobně záchraný maják, jako Irové v říši britské. Katolicismus získává v nich bojovníky nad jiné věrné, splývá namnoze vjedno s jejich cítěním národním a umožňuje mu, aby působilo i na nižší vrstvy, k nimž jinak hnutí vlastenecké nepronikalo.

Nenávist Poláků k Rusku.

Svéprávnost, jazyk i víru bral tak tvrdý režim Mikuláše I. po potlačení listopadového povstání Polákům a proto bylo přirozeno, že vedle této skutečnosti mizely všechny jeho snahy o hospodářské povznesení země a výhody hmotné, jež plynuly jinak z těsného přimknutí se k ohromné říši ruské. Propast, jež od dob Kateřiny II. zela mezi vzdělanou vrstvou polskou a cářstvem, naplnila se nyní namnoze žhavou nenávistí a od-

dělila oba slovanské národy od sebe ještě mnohem důsledněji, než to bylo nutno při jejich zcela odchylných základech kulturních a při tolikerém se prostupování vzájemném v pohraničních oblastech.

Těžká srážka s národem polským a trvalá nedůvěra, kterou vůči němu cář Mikuláš I. pak pojal, měla však vážné důsledky i pro vývoj říše ruské. Kdysi tvrdil Alexander I., že konstituční režim v Polsku bude jakousi generální zkouškou pro pozdější zavedení téhož způsobu vlády i na Rusi. Opravdu věc se obrátila; Polsko nezlákalo Ruska svou ústavností, nýbrž Rusko je k sobě přikovalo svým absolutismem, který polským povstáním byl jen utužen. Neboť vzpoura varšavská upevnila v Mikuláši I. přesvědčení, že jediné neobmezená moc panovnická jest s to, aby jeho říši zajistila řádný vývoj. Moci té pak chtěl dát pevný přízvuk národní a církevní. Byl prvním z novodobých cářů, který důsledně vytýkal svou ruskost. Vlastenectví jeho nevytryskovalo ovšem z hloubi ryzího cítění a z pudové nutnosti nebo sentimentality, nýbrž spíše z několika utkvělých představ a z odporu proti západnímu liberalismu. Sám cář mluvil mnoho německy a plodil hojně Němce ve svém okolí, více než jeho předchůdci; zachovával i nepřátelštější vztahy k dvoru berlínskému, ale byl přesvědčen, že odrazí od své říše vlnu náklady demokratického převratu jen, setrvá-li pevně při tom, co jest význačné pro dějinnou svéráznost Ruska a výrazem její odchylnosti od evropského západu.

Utužení absolutismu v Rusku.

Národní cítění cářovo.

Podstatu věci pak neviděl jen v jazyku ruském, jenž měl býti jako jazyk státní důsledně ukládán rozličným cizím národům v říši cářské sdruženým; viděl ji zároveň v pravoslaví, vyjadřujícím pravého ducha křesťanství dokonaleji než katolictví nebo protestantství, a pak v cářském samodržaví.

Samodržaví se svým theokratickým příděchem jevílo se mu čímsi výlučně ruským, ač skutku k jeho vytvoření v 18. věku přispělo mnoho prvků západního absolutismu. Romantika, jež obetkávala působivým leskem starou Moskvu i „svatou Rus“ a vliv mužů, jako byl historik Karamzin nebo ministr školství hrabě Uvarov, vše to vzbudilo v Mikulášovi I. přesvědčení, že jest mu chrániti stůj co stůj tyto pevné základy domácí tradice státní a odkloniti se zásadně od politiky Petra Velikého i jeho nástupců, jež spěla všemožně k zpodobnění Ruska s ostatní Evropou a vycítala si jeho zaostalost. Přísnou censurou, zákazem cest do ciziny bez zvláštního dovolení, přísnou reglementací všeho školství a úsilovným podporováním pravoslavné orthodoxy proti ostatním vyznáním i proti

Odklon od směru Petra Velikého.

rozkoľu snažil se Mikuláš I. převésti společnost ruskou na tuto dráhu a připnouti ji co nejtěsněji k moci cářské, která se tak stává přísným strážným duchem zdravého vývoje národního a zároveň jeho vrcholným idolem.

Státní
patriotism.

V hymně „Bože carja chrani“ a v Glinkově operě „Žizn za carja“, složené roku 1836, nalezá tento státní patriotism zvučného výrazu; hrabě Uvarov snažil se jím naplniti ruské školství, zvláště vyšší, které svými svobodomyšlnými i vědeckými sklony vzbuzovalo zvláště nedůvěru cářovu, takže přímo označoval university jako „vlčí doupata“. Mikuláš I. byl přesvědčen, že koná mnoho pro duševní pokroky národa ruského, když proti cizí literatuře, ve vyšší společnosti ruské tolik oblíbené, svou přízní vyznamenával poněkud tvorbu domácí. Vskutku k rozkvětu jejímu přispělo nemálo, že neopomíjel při tom ani mužů vskutku vynikajících, jako byl Puškin nebo Gogol, ač se jejich díla svými satirickými šlehy nebo básnickou obžalobou doby přítomné nikterak nejevila chvalozpěvem na ruské poměry; zásluha ta byla však dokonale vyvážena přílišným poručníkováním všeho života duševního a upřílišeným policejním dozorem nad ním. Neboť násilí to dráždilo jen k pokoutní kritice, sklonné namnoze k těžším odsudkům, než jaké by se byly asi dostavily za přirozenějších předpokladů, a žaloby ty vrhaly inteligenci ruskou do pocitu hořkosti, jenž překážel její upřímné součinnosti se státem tím spíše, že Mikuláš I., ač uznával potřebu mnohých oprav veřejné správy, nedovedl jich uskutečniti.

Puškin
a Gogol.

Nevolnictví.

Provedl ovšem některé reformy, na příklad novou úpravu práva trestního, nikterak však nepokročilo za jeho vlády zejména řešení nejdůležitější otázky, rádné úpravy nevolnictva a vůbec bytu selského. Staly se sice některé náběhy ve věci té, zejména pokud šlo o sedláky na státních velkostatecích, o úpravu vesnické samosprávy i o opatření, jež měla zmírniti krutost vrchností v osobním poměru k poddanému. Ale k zlomení zásadního odporu šlechty a k skutečnému zajištění osobní svobody i půdy stavu rolnickému, k němuž se počítala na Rusi převážná většina obyvatelstva, Mikuláš I. se neodhodlal, takže věc ta zůstávala bolestnou ranou, zející v společenském i státním tělese ruském. Těleso to bylo ostatně sžíráno rostoucí korupcí činovnictva. Mikuláš I. snažil se sice čeliti jí mimořádnými revisemi, zprávy revisních komisí však, ač přinesly mnoho dokladů neschopnosti a nízké úrovně mravní úřednického stroje, nevedly k pod-

statným změnám vládnoucí soustavy. Soustava byla naopak ještě zhoršena přílišným soustředěním všech důležitějších rozhodnutí v osobní kanceláři cářské, a rádná kontrola činnosti vyšších úřadů znesnadněna obmezením práv státní rady jako úřadu dozorčího, postaveného nad jednotlivými resorty.

Proto skutečné síly říše opravdu nepřibývalo, ač zdánlivě všemocná autorita panovnickova v ní neznala odporu a Mikuláš I. se zajímal neúnavně o její hospodářský pokrok. Finanční poměry státu zůstávaly stále svízelné, a armáda tolik honosná na přehlídkách, které cář velmi miloval, nebyla nikterak vypravena dostatečnou výzbrojí technickou. Souviselo to ovšem namnoze se zvláštním vývojem průmyslu, který sice za Mikuláše I. v některých oblastech, zejména moskevské, dosti pokročil, ale nenabyl přece základny zdravé a tak široké, jak by toho byla ohromnost říše žádala. Veškeré tyto stíny, jimiž vláda Mikulášova se stala dobou pro vývoj dějin ruských vskutku osudnou, mizely ovšem ve třicátých letech 19. věku na venek skoro úplně před skvělým průčelím, které státu ruskému dávaly úspěchy z nedávné války turecké i pokoření povstání polského. Neboť jím se moc cářská teprve opravdu posunula nepochybně až ke hranicím živlu německého a mohla účinněji než kdy předtím zasahovati do poměrů střeoevropských, současně co smlouva uzavřená v Unkiar-Skelessi činila sultána takřka vasalem ruským.

Stíny vlády
Mikulášovy.

Zevní
úspěchy.

* * *

Vliv revoluce červencové projevil se i v Anglii, ovšem zcela svérázně tím, že urychlil reformu parlamentní a způsobil, že veřejný život britský setřásl upiátě konservativní ráz, který mu vtiskla dlouhá vláda toryů, a aspoň poněkud zlidověl. Jako jinde, také v Anglii, revoluce červencová měla tento kladný účinek především proto, že náležité předpoklady jeho byly již předtím vytvořeny domácím vývojem, který již na sklonku dvacátých let nutil vládnoucí stranu k ústupkům před naléhavými nutnostmi nové doby. Z význačných kroků, na této dráze již před rokem 1830 učiněných, byla zejména t. zv. emancipace katolíků.

Vliv revoluce
v Anglii.

Zrušení zastaralých zákonů obmezujících občanskou rovnoprávnost příslušníků církve římské ve spojeném království bylo od roku 1813 požadavkem strany whigů v parlamentu anglickém a roku 1821 získala

Boj o práva
katolíků.

věc ta opravdu většinu v dolní sněmovně; komora lordů ji však zamítla, trvaje na tom, že výsadní postavení státní církve anglikánské jest mocnou oporou osvědčeného pořádku státního. Také král Jiří IV. byl o správnosti názoru toho tak přesvědčen, že ani rázný Canning, ač si velmi přál vyhovět katolíkům, jeho předsudku nepřekonal. Změnu přineslo teprve silné hnutí lidové v Irsku.

Vření v Irsku.

V Irsku trvalo vření, stupňované úporným bojem mezi tajnými sdruženími katolickými a obrannými spolky protestantskými, t. zv. oranžistickými ložemi, jež se opíraly hlavně o kraj ulsterský, kde anglická kolonizace byla nejhustší; marně se snažila správa státní čelit tomu všemožným uklidňováním i výjimečnými zákony. Při tom však hnutí irské nemělo valné naděje na úspěch, dokud význačným rysem jeho byla romantika tajného spiklence, podobného jihoevropskému karbonářství, a nikoliv mocné projevy vůle pevně sešikovaného celku národního. Změnu přinesl Daniel O'Connell.

O'Connell.

Řemeslem svým advokát, byl O'Connell rozený tribun lidu, spojující obratnost čilého pořadatele s pathetickou výmluvností podobně, jako se v jeho duši spojovala vřelá a výbušná povaha keltská s obezřetnou zchytralostí, které nabyl jako žák jesuitské koleje. Poznal včas, stejně jako to poznali tehdy liberálové ve Francii a později i Mazzini v Itálii, že spolkařství odkázané na temno noci a tajné schůzky drobných kroužků se nevyrovná agitaci za denního světla ve veřejnosti se rozvíjející a opřené o nadšené hlásání vůdčí ideje. Roku 1823 založil „katolickou asociaci“, všeirský spolek veřejný k dosažení rovnoprávnosti katolíkům, řízený především farním duchovenstvem, které od členů vybíralo drobné příspěvky. Spolek ten, doporučovaný s nescetných kazatelen, ukázal masse národa irského její početnou sílu, stal se účinným zástupcem utištěných členů a vnesl i do šerých chatrčí neuvědomělého lidu svit naděje a politický zájem. Marně potlačil asociaci tu parlament roku 1825; vznikla znova ve změněné podobě a O'Connell vzbudil rychle i mimo Anglii pozornost neobyčejným úspěchem svého pokusu agitačního, v takovém rozsahu v Evropě ještě nevidaného. Dovedl při tom rozohniti a ovládnouti lid irský tak, že na jeho pokyn projevoval sílu své nenávisti i těm lordům protestantským, kteří vůči svým nájemcům lidštěji si vedli, nežli ostatní.

Hnutí to zesílilo v anglickém parlamentu stranu, žádající obmezení výsad státní církve a zmenšení její moci nad školstvím. Roku 1828

prosadila aspoň rovnoprávnost příslušníků disentujících sekt protestantských v úřadech státních, pro katolíky potrvála však dotavadní obmezení, stanovená t. zv. testaktou z roku 1673. Tu sáhl O'Connell k jiné zbraní. Ač jako katolík nemohl po zákonu vstoupiti do parlamentu, dal se přece v hrabství Clare zvoliti a hrozil občanskou válkou, bude-li volba zrušena. Celého ostrova zmocnilo se rozechvění takové, že i lord Wellington, v čele vlády stojící, nahlédl, že jest nutno ustoupiti; a hrozbou demise přiměl k tomu i krále.

Volba
v Clare.

Roku 1829 přes tuhý odpor některých nejkonservativnějších lordů byl přijat zákon, jenž zrušil výjimečná ustanovení proti katolíkům a ponechával v platnosti jen některá opatření proti mnišským řádům, zejména jesuitům. Zároveň byl ovšem v Irsku podstatně zvýšen census volební, aby drobné pachtýřstvo nemělo naprosté převahy nad ostatními stavy. Přes to vešel O'Connell jako vítěz do parlamentu anglického, kam irští voličové dosud vysílali jen své protestantské, anglické pány, a s ním vstoupilo tam i několik jiných poslanců irských, jimž se od té chvíle sněmovna londýnská stala důležitou tribunou k dalším výbojům.

Emancipace
katolíkům
(1829).

Neboť po náboženských požadavcích přicházejí požadavky hospodářské a politické, zejména „repeal“, to jest zrušení těsného spojení Irska s Anglií, unii roku 1800 provedeného, odstranění desátků, jež bylo stále i v katolických obcích irských odváděti hodnostářům státní církve anglikánské, úprava smluv nájemců s vlastníky půdy s doprovodem jiných podrobností. Emancipací katolíkům otázka irská nebyla tedy nikterak vyřízena, nýbrž nabyla spíše nové důraznosti; do pozadí ji však zatím zatlačil jiný zápas politický, novou silou vzplanuvší, totiž otázka volební opravy.

Repeal.

Nutnost podstatných změn volebního práva do parlamentu strana whigů neustávala vytýkati, ač ovšem nešla při tom tak daleko, jako lidová radikálové a žáci Benthamovi, kteří volali po jeho úplné demokratisaci. Whigistickým opozičníkům stačily úpravy, které slibovaly zisk městské buržoasii proti výhradné převaze živlů šlechtických a agrárních; zejména trvali whigové při přenesení četných mandátů ze „shnilých měst“ na nová střediska průmyslová a žádali vůbec spravedlivějšího rozdělení a zjednodušení práva volebního, zachovávající ostatně zásadu, že právo to jest výsadou (franchise) určitých skupin a míst. V tomto smyslu opakoval své návrhy neúnavně zejména John

Reforma
práva
volebního.

Russell, než s úplným neúspěchem, ježto strana toryů je důsledně odmítala, nalézajíc při tom oporu v králi Jiřím IV.

Vilém IV.
a revoluce
červencová.

Panovník ten zemřel však v červnu 1830 a u nového krále, bratra předchozího, Viléma IV., bylo možno očekávati poněkud více ústupnosti tím spíše, že záhy po jeho nastoupení červencová revoluce pařížská také v Anglii vzbudila citelný ohlas. V průmyslových střediscích vznikají odbočky „politické unie“, spolku pro agitaci reformní, v městském ovzduší jeví se neklid, který proniká i do venkovského dělnictva a oleje do ohně toho přilil lord Wellington, když v parlamentním projevu znova drsně odmítl myšlenku, že by platná ústava anglická v kterémkoliv podstatném bodu měla býti pozměněna. Pod tlakem veřejného mínění, na něž vedle pařížské také bruselská revoluce mocně působila, odklonila se tu část umírněnějších stoupenců strany toryů od naprosté neústupnosti a v listopadu 1830 dosáhla tak oposice většiny ve sněmovně.

Ústup toryů.

Po tolika letech byla strana toryů nucena postoupiti žezlo vlády whigům a nové ministerstvo, v čele s earlem Greyem, položilo si skutečnění reformy parlamentní za hlavní úkol. V březnu 1831 mohl Russell předložiti novou její osnovu dolní sněmovně.

Předloha
reformní
(březen 1831).

Nebyla nikterak upřílišená. Šedesáte měst, menších dvou tisíců duší, mělo vůbec ztratiti svých 119 mandátů, kdežto 47 jiným městečkům mělo zůstatí jen po jednom zástupci. Z těchto 166 sedadel mělo býti 62 vůbec zrušeno a zbytek se dělil mezi hustě zalidněná hrabství a nová města tovární. Zároveň měli vedle skupin, dotud k volbě připuštěných, práva volebního nabýti v městech všichni vlastníci neb nájemci domů nebo krámů s ročním nájmem 10 liber, a v hrabstvích nejen svobodní vlastníci půdy, nýbrž i nájemci větších usedlostí, jejichž nájem byl dědičný nebo aspoň delší 21 let. Soudilo se, že změny ty rozmnoží počet voličů asi na půl milionu.

Boj o ni.

Reforma nebyla tedy nikterak naprostým převratem odvěkých rádu, narazila však přes to ve sněmovně na takové rozpaky a nechť většiny, že vláda raději vymohla na králi rozpuštění dolní komory, což Londýn uvítal slavnostní iluminací a deštěm kamenů proti oknům paláce Wellingtonova. Volby se konaly zcela pod heslem volební opravy a přinesly jejím odpůrcům ztrátu skoro sta mandátů. V červnu 1831 přijala tedy nová dolní komora předlohu, jen poněkud pozměněnou, šlo však o to, jak překonati rozhodný odpor komory lordů, která ji

zamítla pod dojmem řeči Wellingtonovy, vyličující hrozivě nebezpečí jakékoliv demokratisace.

Tím nastal zásadní rozpor sněmoven, jemuž se dostalo význačné ozvěny v neobyčejném rozvíření veřejného mínění, dosahujícím namnoze rázu takřka revolučního. Krvavé výtržnosti v městech opakovaly se stále častěji s demonstracemi proti konservativním lordům a biskupům, dělnictvo vstupuje opět hlučně na ulici a jeho spolky se stávají střediskem hnutí pro volební opravu. Dělnictvo neuvědomovalo si, ovšem namnoze dosti, že sporná předloha nepřináší politických práv jemu, nýbrž především vrstvám měšťanským; věřilo, že jejím uskutečněním poleví zároveň i bída, jež tísnila nejnižší lid. K zneklidnění myslí přispěly ostatně i hrůzy cholery, jež roku 1831 po prvé obecně dolehla na Evropu; dělnické meetingy a demonstrační průvody zaznívaly revolučními hesly, mluví se o obecném odpírání daní, vytrvá-li horní sněmovna ve svém odporu.

Odpor lordů
a lidové bouře.

V březnu 1832 odhlasovala dolní komora předlohu znova, ustupujíc jen od zrušení 62 mandátů dříve navrhovaného a sníživši počet sedadel „shnilým“ městům odňatých, na 143; když pak lordové i po tom nejevili dosti ochoty k jejímu přijetí, snažilo se je whigistické ministerstvo k tomu donutiti hrozbou hromadného jmenování nových pairů. Tyto důrazné prostředky vedly konečně k tomu, že 7. června 1832 předloha se stala přece zákonem.

Vítězství
reformy
(7. února
1832).

Byla to událost velikého dosahu tato reforma, o níž se jednalo vlastně téměř již před půl stoletím. Tehdy zadržel její postup výbuch velké revoluce francouzské, který zesílil konservativní sklony v Anglii; nyní ji dovedla k vítězství druhá revoluce francouzská. Jeremiáš Bentham podceňoval sice reformu a tvrdil pohrdlivě, že přináší vskutku jen změnu dekorace, nikoliv podstatný pokrok k zlidovění veřejného života v Anglii. Mýlil se; reforma byla především důležitým průlomem v hradbě názoru, který hájil zásadně nezměnitelnosti státních rádu anglických a jejich naprosté dokonalosti. Nepřinášela sice obecného práva volebního; před ní měla ho asi třicetina občanstva, potom asi dvacetina, ale bylo rovnoměrněji rozděleno po kraji a jsouc vázáno na podmínky obecně stanovené, ztratilo povahu místní a osobní výsady.

Její dosah.

Reformou končí se ancien régime anglického parlamentarismu. Není již mandátů, které jsou takřka majetkem velmožných rodin anebo koupí se získávají. Všechny jest nyní třeba dobývati vo-

Nové ovzduší
parlamentní.

lebním zápasem a poslancům jest proto více než předtím dbáti proudů veřejného mínění. Panství šlechtické oligarchie, opírající se o feudální majetek a podepřené drobnou gentry, bylo otřeseno na prospěch průmyslových středisk a důležité bylo také, že při projednávání reformy dolní sněmovna zachovala vrch nad domem lordů, který osvědčil moc spíše jen oddalovací, nikoliv rozhodnou. Při tom ovšem sněmovna dolní, ač není již v rukou málo početné oligarchie, zůstává schůzkou lidí zámožných, neboť poslanci neběrou platu a zápas o mandát žádá nemalých nákladů. Zůstávají v ní v platnosti i všechny zastaralé obřady a zvláštnosti dějinným vývojem posvěcené, neboť v tom právě vrcholila státnická schopnost anglického prostředí, že umělo doplňovati staré nádoby novým vínem a nalézati vyrovnání mezi novými potřebami života a odkazem minulosti tak, že i veliké převraty se dály bez revoluční okázalosti a jaksi znenáhlou korekturou trvajících řádů.

Strany politické. Tato setrvačnost při zvykových hodnotách ukázala se také, když po provedení voleb, jež následovaly v zápětí po uzákonění reformy ve sněmovně proti sobě stanuly zase dva hlavní tábory stranické. Vskutku nebyly to již někdejší koterie šlechtické, o moc ve státě zápasící, nýbrž dvě strany politické, jejichž páteří byl především určitý program a nikoliv jen osobní zájmy a sklony, strana liberální a konservativní; ale stará jména whigů a toryů jim zůstala a s nimi i značná část dědictví minulosti. Zvláště důležité pak bylo, že se strana konservativní, ač od počátku odhodlaná zdržovati podle možnosti vývoj státu k další demokratisaci, naprosto smířila se změnou, kterou přinesla reforma volební; prohlásila ústy svého vůdce, Roberta Peela, že jí má za „konečnou a neodvolatelnou“ základnu veřejného života a že nepomýšlí na to, aby ji zvrátila. Tím byli někdejší toryové zachráněni před neplodným utrácením námahy na cíle vskutku reakční a schopni ucházeti se o vedení ve státě, jakmile strana protivná síly své opotřebuje.

Frakce demokratická. Strana liberální naproti tomu neučinila si rovněž úkolem, usilovati stůj co stůj o novoty podle ideálního, předem stanoveného obrazu státního řádu. To přenechávala radikálním benthamovcům, jež zastupovalo v nové sněmovně několik bouřliváků, jako byl historik starého Řecka, Jiří Grote, filosof James Mill nebo pouliční tribun William Cobbet. Mužové ti nebyli však vskutku stranou, nýbrž spíše jakousi přední stráží demokracie a skupinkou početně bezvýznamnou,

vedle níž mnohem větší, osobitý význam měla strana Irčanů, která pod vedením O'Connellovým šla pevně za svým cílem, ale při tom v boji vůdčích stran se dovedla činiti jazýčkem na váze.

Byly tedy poměry v nové sněmovně mnohem složitější než ve sněmovně staré, a podstatná změna byla i v tom, že jednání její ztratilo ráz důvěrnosti tím, že se řeči poslanců v plném rozsahu uveřejňují a vzrůstá zájem národa na nich. Zásadní otázka, která v nejbližších letech po reformě parlamentní stanula v popředí, bylo konečné stanovení závaznosti parlamentního režimu v Anglii podle názoru, že při tvoření nové vlády koruna má prostě pověřiti úkolem tím vůdce vítězné strany v dolní sněmovně a že není možné ministerstvo, které, byť se těšilo sebe více důvěře králově, ve sněmovně nemá většiny. Strana whigů hájila hlediska toho ode dávna, toryové je však popírali, a roku 1834 pokusil se Vilém IV., nejsa spokojen s vládnoucím whigistickým kabinetem, dosaditi vládu toryů s Peelem v čele, ač se mohla opřítí jen o menšinu hlasů ve sněmovně dolní. Peel se snažil o to, aby si novými volbami utvořil většinu; když se mu to však nepodařilo a ve sněmovně byl přehlasován, podal demisi s výslovným prohlášením, že důvěra krále a domu lordů nestačí k udržení ústavní vlády; tím i konservativní strana uznala závaznost parlamentního režimu, odtud v Anglii nepochybného.

Režim ten vžil se pak tím pevněji, že roku 1837, po smrti Viléma IV., nastoupila na trůn jeho osmnáctiletá neť Viktorie, která zejména v prvních letech své vlády nemohla míti přímého vlivu osobního na politický život a byla nucena opřítí se úplně o své vůdčí ministry. Roku 1840 pojala za manžela prince Alberta Sasko-Koburského, muže vážného a nadaného, jenž ji dovedl k sobě úplně připoutati. Politický svět anglický dbal však žárlivě toho, aby princ-manžel nenabyl zjevného vlivu ve státě, a vskutku mohl Albert jen v zákulisí někdy svou radou nenápadně působiti, zejména na zahraniční politiku anglickou.

Velmi důležitým důsledkem parlamentní reformy a nového ovzduší politického, které s sebou přinesla, byly značné změny ve správě veřejné, dosvědčující, že střední vrstvy měšťanské nejsou již ochotny přenechávati správu tu úplně privilegovaným skupinám, jež dotud po většině ovládaly místní selfgovernment anglický. První závaznou novotou ve věci té byla úprava chudinské péče. Chudinství zatěžovalo neobyčejně rozpočty obecní tím, že dělnictvu byly hromadně dávány pravidelné

Režim parlamentní.

Královna Viktorie.

Úprava chudinství.

příplatky k žebráckým mzdám, což je úplně demoralisovalo a uvádělo v polootrockou závislost na chudinských správcích. Zařízení to zlevňovalo sice práci továrnám i velkostatkům, působilo však zhoubně na mravní stav i úroveň nižšího lidu. Proto se parlament odhodlal po soustavném zjištění těchto zlořádů roku 1834 k naprosté změně chudinských řádů.

Peněžité podpory mělo se odtud dostávat jen churavcům; pro zdravé nezaměstnané nuzáky byly zřízeny veřejné pracovny, málo lákavé pro zvykové povaleče, které měly také ten význam, že k jejich vydržování se spojovalo několik obcí pod dozorem placeného odborného komisaře, pověřeného pak také dozorem na veřejné zdravotnictví a jinými záležitostmi tohoto druhu. Podobně byly farnosti seskupovány v t. zv. unions k zakládání i udržování cest i silnic pod úředním dozorem a tak začíná vznikat vedle starých, čestných a volených úřadů šerifa, coronera a smírčích soudců nová, placená byrokracie, jež podléhá vládní inspekci a nalézá své středisko v londýnském „local government board“, jakémsi zárodku ministerstva vnitra; podle jeho vzoru vznikají pak nová ústředí úředního dozoru také v zemědělství, obchodu a jiných odborech. Důležitým zásahnutím do starých tradic byl také zákon o obecní správě měst, přijatý roku 1835, jenž odklidil mnohé středověké přežitky a zjednodušil dotavadní pestrost místních poměrů městských jednotnými řády.

Bylo odtud ovšem ještě velmi daleko k důslednému uniformování a zúřednění veřejné správy, jaké na pevnině bylo vyvrcholilo ve francouzské soustavě prefektské. Anglie také tu zůstala věrna základům svého dějinného ústroje, nesvazujíc zdravou samosprávu občanskou nikterak přílišným poručníkováním shora ani v soudnictví ani v jiných ohledech a nesnažíc se napodobovati cizí soustavy mechanicky a se zásadní důsledností. Soukromé podnikavosti bylo tu zůstaveno úplně volné pole i v mnohém jiném ohledu, na př. při zřizování nových železnic, a význačná zdrženlivost v rozšiřování úkolů státních jevila se nejlépe ve školství národním.

Školství se v Anglii zásadně ponechávalo péči osob soukromých i církvi, a jen velmi zdráhavě daly se drobné krůčky k součinnosti státu v tomto oboru tím, že se roku 1833 v rozpočtu po prvé objevila skromná položka 20 tisíc liber na podporu soukromých spolků školských a teprve roku 1839 ustanovilo několik inspektorů státních nad školami a zřídily první veřejné

ústavy pro vzdělání učitelů. V porovnání s výkony osvěcenského absolutismu na pevnině bylo to věru nepatrné a zároveň bylo význačné, že konservativní strana vymohla, aby inspektoři podléhali namnoze biskupům státní církve. Při tom se však hlásil duch nové doby i vůči této církvi rozličnými opravami, jako bylo zavedení občanských sňatků a laických registratorů, obstarávajících vedle duchovních úřadů občanské matriky, a provedlo i soustavné snížení důchodů vysokého kléru na prospěch nižšího duchovenstva.

Humanitní hledisko dosáhlo v Anglii roku 1833 význačného vítězství zrušením černého otroctví v anglických osadách, později pak i novou úpravou vězenství, odstraněním pranýře a tělesných trestů. Také tisk dosáhl uvolnění a svoboda slova stává se takřka neobmezenou; zároveň získal rozvoj novinářství mnoho snížením novinového kolku i novou úpravou poštovního, provedenou v letech 1839 až 1841, která se zavedením jednotného, nízkého porta, placeného odesilatelem, vůbec neobyčejně zjednodušila a zmnožila poštovní dopravu.

Ze všeho toho bylo zřejmé, že průlom, jež učinila pod vlivem červenové revoluce francouzské volební reforma v hradbě ctihodných tradic, svírajících „Old England“, přinesl svěží průvan do veškerého života britského a přispěl nemálo k jeho postupné změně, aniž byla souvislost dějinného vývoje násilně přerušena. Poněkud jinak projevil se vliv nárazu toho, z Paříže vycházejícího, v Evropě střední, zejména v Itálii, Německu a Švýcarech.

* * *

Reakce, jež po kongresu veronském potrvála na poloostrově Apenninském, sevřela veřejný život v územích, v nichž kdysi hnutí karbo-nářské bylo především rozšířeno, v Neapolsku, Piemontu a Lombardii, tak, že ani ozvuk revoluce červenové jim tu valně neotrásl. Jinak bylo ve státě církevním, kde státní moc neměla řádného vojska a byla tak zaostalá, že vlastně nevládla, nýbrž spíše jen poddané nedůvěrou svou chikanovala, náležitě správy a bezpečnosti jim neposkytující. Tu vzbudila revoluce pařížská i bruselská povážlivé vření ve vzdělaném měšťanstvu, kteréžto bylo zesilováno i ze sousední Toskány, v níž se duševní život těšil poměrně značné volnosti. Spikleneckého ruchu toho byli účastni také dva synové někdejšího krále holandského, bratra

Unions.

Nová byrokracie.

Samospráva.

Stát a školství.

Pokroky života veřejného.

Nespokojenost ve státě církevním.

Napoleona I., Karel Ludvík a Ludvík Napoleon, pozdější Napoleon III., kteří bydleli ve Florencii a měli spojení s tamními karbonáři.

Z kruhů těch vzešel plán, zmocnit se Říma v prosinci 1830, když tam po smrti papeže Pia VIII., jako obvykle, nastalo poloviční bezvládní za dlouhého konklave. Pokus se však nezdařil, byl v zárodku potlačen a po sedisvakanci více než dvou měsíců zvolilo kolegium kardinálské na začátku února 1831 za papeže Řehoře XVI. Hned v prvních dnech vlády nového papeže vypukla však revoluce přece, nikoliv ovšem v Římě samém, nýbrž v severní části státu církevního.

Tam střediskem liberálního hnutí byla Bologna a podnětem k vzbuření stala se tu zpráva o událostech v sousední Modeně. Panovník v tomto městě vládnoucí, František IV. d'Este, rakouský arcivévoda, byl neklidný ctížádostivec, který, ač si vedl ve svém státečku jako krutý absolutista, měl za vhodné tajně navázati styky s některými předáky hnutí karbonářského, doufaje, že by při možném výbuchu revolučním jejich pomocí do výše se mohl vyšínouti. Náhle byl však zachvácen obavou, že ve Vídni zvěděli o této jeho dvojí hře, a proto 3. února 1831 dal okázale pozatýkati některé ze spiklenců. Zpráva o tom způsobila v Bologni ihned nesmírné vzrušení; měšťanstvo se ozbrojilo, zajalo legáta papežského a vytvořilo provisorní vládu. Bouře přelila se pak v zápětí do Modeny a donutila vévodu k útěku; rozšířila se širokým kruhem i do Parmy, Marky Ankonské, Umbrie a záhy zůstal jí ve státě církevním nedotčen jen Řím s nejbližším okolím. Všude jinde tu zavlála trikolora někdejšího, napoleonského království italského.

Do ostatních států italských, mimo stát církevní a drobná vévodství modenské i parmské, hnutí neproniklo a ráz jeho zůstal výlučně místní, ježto vůdcové hnutí schválně nechtěli dráždit Rakousko heslem národní jednoty italské, nýbrž tvrdili, že jim jde jen o vnitřní změnu ústavy ve zmíněných třech územích. Proto vystříhali se i jejich spojení pod jedinou vládou revoluční; v Parmě i v Modeně zřízeny vlády zvláštní, konsulské, a v Bologni svoláno národní shromáždění ústavodárné, jež mělo odstraniti kněžskou vládu ve státě církevním a učiniti z něho federativní stát laický s názvem „Spojené provincie italské“.

Povstalcům bylo ovšem počítati s útokem rakouského vojska, jež se v sousední Lombardii k němu ihned začalo hotoviti; ale naděje jejich na odvrácení nebezpečí pojila se k tomu, co se bylo nedávno sběhlo v Belgii. Doufali pevně, že Francie jako tam prohlásila, že nesnese

cizí intervence před svými branami, podobně se zachová i v Itálii. Navázali proto ihned čilé styky s Paříží. Tam Lafayette a jeho stoupenci usilovali vskutku o to, aby se tak stalo, a i některé výroky vlády Laffitovy v komoře zněly v tento smysl. Ale v zápětí padla tato vláda a Ludvík Filip vystřídal ji ministerstvem Perierovým, které si učinilo příkazem mnohem větší zdrženlivost v zahraniční politice vůči mocem východním.

Na Ludvíka Filipa působil tehdy poněkud i strach z možnosti bonapartistického hnutí, jeho mladému království nebezpečného, když viděl v řadách italských povstalců syny krále holandského a když mu Metternich dal tajně prozraditi, že někteří z někdejších důstojníků Napoleona I. se pokoušejí o to, aby získali spojení s mladým vévodou Zákupským, synkem velikého císaře, v Schönbrunu na úbytě vadnoucím. Nová vláda francouzská rozhodla se proto nepřekážeti císaři Františkovi I. v zakročení proti povstalcům italským a tím byl osud revoluce na poloostrově zpečetěn.

Rakouské vojsko obsadilo Modenu i Parmu a zlomilo bez velikých bojů také odpor v papežském státě, kde nastalo hned přísné trestání rebelů. Kazimír Perier vymohl na vládě rakouské jen to, že, když kraj byl opět uveden v poslušnost stolce papežského, vojsko císařské odtud domů odtáhlo, a zároveň dala vláda francouzská podnět k tomu, aby papež byl společným nátlakem velmoci donucen k provedení nutných oprav správních ve svém státu. Zcela podobně jako se to dalo později vůči sultánovi, předložili vyslanci velmoci v květnu 1831 nástupci sv. Petra obšírné memorandum, v němž byly vyličeny zjevné zlořády vládnoucí v státě církevním a důrazně vymáháno zejména připuštění laiků k úřadům správním, zlepšení úplatného soudnictví, řádná úprava zbědovaných financí a místní samosprávy; v ohledu ústavním doporučovalo se zřízení poradních sborů krajských i ústředních.

Vůči požadavkům těm vedla si kurie stejně jako později Vysoká porta. Neodmítla jich zásadně, skrývala se však za rozličné průtahy a její neochota i neschopnost k skutečnému zlepšení poměrů vedla na počátku roku 1832 k novým bouřím v severních legacích. Při jejich potlačení ráčila pak soldateska, naverbovaná kardinálem Albanim tak, že její velitelé nad ní ztratili veškeru moc a byli si nuceni k obnovení veřejné bezpečnosti znovu vyžádati pomoci rakouských pluků, které byly tehdy v Bologni a sousedních končinách obyvatelstvem uvítány jako vysvoboditelé z rukou loupeživé čeládky.

Volba
Řehoře XVI.

Povstání
v Bologni
a Modeně
(únor 1831).

Rozsah
revoluce.

Naděje
v pomoc
Francie.

Zdrženlivost
Ludvíka
Filipa.

Zakročení
Rakouska.

Nátlak na
opravy
v Římě.

Nové bouře
v legacích.

Obsazení
Ankony
(únor 1832).

Ve Francii vzbudil ovšem tento nový vstup vojska císařského do papežského území obavu, aby se tam rakouská moc neusadila trvale a tím nenabyla větší převahy na poloostrově než dosud. Proti tomu Perier si hleděl získati určitou záruku a v únoru 1832 byla Evropa překvapena zprávou, že francouzské loďstvo obsadilo důležitý přístav papežský Ankonu. Papež ohradil se proti tomu sice, ale vláda francouzská prohlásila, že k zajištění nutné rovnováhy v Itálii setrvá na místě tom tak dlouho, dokud rakouský sbor neustoupí z Bologně. Vlastní liberálové spojovali s věcí tou nové naděje. Marseillaisa, za jejichž zvuku francouzské vojsko do Ankony vtáhlo, zdála se jim slibem, že svobodomyšlný duch francouzský bude činnou protiváhou rakouských vlivů a že dojde přece k boji mezi Rakouskem a Francií, při němž se vlašská svoboda ohřeje.

Zesílení vlády
papežské.

Než Perier nechtěl jíti tak daleko. Jemu nešlo o propagandu svobody, nýbrž o mocenský zájem Francie. V dubnu 1832 uzavřel s papežem smlouvu, kterou se zaručil, že francouzská posádka v Ankoně se nebude nikterak místiti do vnitřních věcí církevního státu, a smlouva ta byla vskutku dodržována až do roku 1838, kdy vzájemnou dohodou francouzské i rakouské vojsko zaujatá místa opustilo. Papežské vládě zatím byla dána možnost, aby kapitulací s katolickými kantony švýcarskými si opatřila několik spolehlivých pluků, jimiž by svou vládu účinně podepřela, a v tomto zajištění jejím byl jediný trvalý výsledek revoluce střeďoitalské, belgickým vzorem podnícené. Neboť z oprav navrhovaných v Římě sborem diplomatickým, téměř žádná nevešla v život.

Zpátečnictví
kurie.

Papež Řehoř XVI. byl stařec světa neznalý, někdejší mnich řádu kamaldulského, který lpěl jen na učených pracích antikvářských a ponechával správu věcí státních úplně skupině „zelantských“ prelátů, již vévodil kardinál Lambruschini. Ti pak nechtěli nic slyšeti o účasti laiků ve vyšších úradech ani o jiných novotách ve správě státní; dokonce i technické novinky, jako byly železnice, zdály se jim podezřelým, dábelským vynálezem a bránili se jejich zavedení stůj co stůj.

Vliv jesuitů.

To vše mělo ovšem spíše jen místní, střeďoitalský zájem; důležitější bylo, že duch nepřátelství k novodobým myšlenkám nabyl u kurie vůbec převahy naprosté, zatlačil všechny zbytky ústupné nálady, která se v době osvícenské i v Římě počínala hlásiti, a učinil řád jesuitský všemocným rádcem papežství. Děs před důsledky veliké revoluce

francouzské a romantism, s láskou se vracějící k středověku, daly mnohým panovníkům evropským odvalu, aby se vraceli nepokrytě zpět k předosvícenskému absolutismu a opřeli moc svou prostě o její nadpřirozený, božský původ.

Stejně vracel se Řím s větší rozhodností než předtím k hlediskům protireformačním a učinil scholastické názory doby té svým jediným evangeliem, zejména v nauce o poměru státu k církvi. Stát má církvi katolické poskytovat všemocnou oporu a pomoc, zejména také v boji proti jiným církvím, neboť zásadní tolerance a osvícenský názor, že stát si má nestranně vésti vůči všem vyznáním, jest nebezpečný blud; zároveň nemá se však stát nikterak dotýkati svéprávnosti církve římské a má jí přiznati vrch všude tam, kde s ní soutěžil, hlavně v otázkách, jako bylo školství, právo manželské a podobné. Zato jest církev ochotna podporovati co nejvíce všemocnost státu vůči poddaným ve věcech politických a opíratí těsným spolkem trůnu a oltáře neobmezené právo dynastické.

Návrat
k hlediskům
proti-
reformačním.

Hlediska toho hájila tedy kurie houževnatě při všech jednáních o konkordáty s rozličnými státy, po pádu Napoleonově nově se zařizujícími, a nalézala zvláštní oporu v tom, že romantické hnutí vzbudilo v rozličných krajích zaalpských papežské moci mnoho přívrženců naprosto oddaných, kteří byli přesvědčeni, že jediné úsilné přimknutí se ke skále Petrově spasí lidstvo z rozervanosti, jež vznikla přílišným přeceněním rozumových sil a přílišným individualismem. V ovzduší tom bylo kuriálním politikům a jejich jesuitským rádcům možno pojmuti naději, že se podaří všemohoucnost papežskou v církvi dovršiti dokonaleji, než to bylo možno v 16. a 17. věku, a setřásti všechny ústupky, jež ve směru tom bylo kdysi nutno učiniti místním sklonům, jako byl gallikanism ve Francii nebo josefinism v Rakousku.

Poměr
církve a státu.

V kruhu těchto nadšených zaalpských stoupenců Říma vznikaly ovšem také pochybnosti o tom, je-li vskutku účelno držeti se ve všem tradic minulosti a hledati úspěch jen ve spolku s monarchickou reakcí. Zejména ve Francii vznikla skupina horlivých bojovníků za práva papežská, v jejímž čele stál ohnivý Bretoněc, kněz Lamennais, a která hledala nové dráhy k vítězství katolicismu ve smíru náboženství se svobodou a ve spolenectví Říma s lidem a národy, nikoliv jen s panovníky. Časopis „Avenir“ stává se hlavním hlasatelem tohoto liberálního ultramontánství, které věřilo, že se pravá církev má

Lamennais.

zmocniti především sil, jimž náleží budoucnost, sblížití se s hesly demokracie a národnosti, nespolehat se jen na podporu trůnů a vládnoucích kruhů, nýbrž užiti také zdrojů nadšení bouřlivě kvasícího v masse lidstva.

Zachytiti tyto svěží větry do plachet lodi Petrovy, omladiti jimi a jinými citovými hodnotami křesťanství a přimknouti je těsně k nové náladě duševní pokládali Lamennais a jeho přátelé, jako byl slavný kazatel Lacordaire a učený hrabě Montalembert, za příkaz doby; ale myšlenky jejich nenalezly naprosto schválení u stolce papežského. Naopak za Řehoře XVI. nebylo tam naprosto nálady k novotám. Kurie odsoudila tehdy výslovně t. zv. hermesianism, theologický směr v Německu rozšířený, který chtěl katolické bohosloví oživit kritickým intelektualismem a smířiti je s idealistickou filosofií novodobou. A podobně vedlo se i katolickému liberalismu Lamennaisovu. Encyklikou „Mirari vos“ z 12. srpna 1832 Řehoř XVI. zavrhl jej výslovně jako učení neslučitelné se základy nauky církevní o podstatě lidské společnosti. Odsoudil požadavek svobody tisku, slova a svědomí jako hříšné plody „hnusného indiferentismu“, odsoudil volání po svobodě vůbec a postavil proti němu závazek národů k poslušnosti a panovníků k spravedlnosti. Řím prohlásil se tu proti základním myšlenkám novodobého státu ústavního zásadně, setrval při ideálu státu protireformačního a při důsledné nedůvěře vůči všem silám, pramenícím z duševní práce 18. věku.

Odmítnutí bylo pak tak příkré, že přivedlo Lamennaise, vášnivě přesvědčeného o tom, že pravda a budoucnost jest na jeho straně, až k okázalému rozchodu s Římem. Vskutku však sémě jím rozseté nebylo ani v církvi římské úplně bez plodu. Zásadně ohrazujíc se proti heslům svobody, kurie dovedla jich v následující době přece užiti aspoň tam, kde s přímou podporou státní moci pro své účele počítati nemohla, a kde s voláním po svobodě naopak bylo lze dosíci kladných zisků pro katolicism. Této taktiky užil Řím zejména v Irsku, kde O'Connell dovedl velmi účinně spojovati hesla svobody a ochrany slabých proti mocným tohoto světa s nadšeným velebením moci papežské, a podobně bylo v Polsku, kde církev katolická rovněž vystupuje jako útočiště porobeného národa a stává se mu štítem proti ruskému tlaku. Ve Francii přátelé Lamennaisovi, kteří nešli za ním až k vzpouře proti autoritě církevní, podrobili se sice výroku kurie, ale nepřestávali

s úspěchem užívati hesla svobody aspoň při zápasu se státní moci o úplnou volnost církve v otázkách školských, a tak vznikal znenáhla přece směr zvaný liberálním katolicismem, který vzbudil u mnohých souvěkoviců domněni, že církev římská jest na cestě ke smíru s duchem nové doby a dříve nebo později odloží úplně přítěž zastaralého, scholastického názoru na lidskou společnost a její řády. Byl to však omyl. Řím užíval zásady tolerance a svobody jen z oportunismu tam, kde byl v obraně; získal jí opravdu značné úspěchy v Anglii, Holandsku, Prusku a za mořem ve Spojených státech, podstatou bytosti jeho zůstal však konservativism naprosto neshodný s hlediskem vnitřní i zevní svobody jednotlivce. A proto také ve vládě nad státem církevním projevovala se za Řehoře XVI. tato neústupnost vůči národním i svobodomyšlným požadavkům stejně důrazně, jako ve většině ostatních států italských.

* * *

Reakční úsilí Metternichovo v Německu bylo ve dvacátých letech na tolik úspěšně, že podvázalo skoro všecek politický ruch a uspalo, aspoň zdánlivě, německé prostředí v klid t. zv. Biedermeierzeit. Došlo sice i tu k pokusům o tajné spolkařství, jako byly místní skupiny zakázaného bursenšaftu nebo t. zv. Männerbund a Jünglingsbund, než vše to zůstalo v zárodku a nevyrostlo nad úroveň dětinského se opíjení velikými slovy. Mnohem důležitější bylo, že se v zakřiknutém ovzduší tehdejšího Německa dál významný přerod duševní, totiž odstup od okázalé gallofobie a dosavadního romantismu. Romantism tu nemizí sice úplně, zůstává důležitou složkou národního života, ale mění svůj ráz; sblízuje se se skutečností a sestupuje s oblak na zemi.

Tak potrval na příklad živý zájem o středověk, ale nevrcholil již v oddaném obdivu vznešeného rytířství a tajuplné nálady gotické, nýbrž ve snaze, minulost tu vskutku osvětliti náležitým poznáním vědeckým. První svazek veliké sbírky „Monumenta Germaniae historica“, vydaný Pertzem roku 1826, byl toho dokladem stejně, jako byla hned první díla mladého dějepisce Leopolda Ranke, v téže době vycházející, výrazným projevem schopnosti, také bližší minulost oceňovati bez předsudků a bystře poznávati skutečné vzpruhy dějinného vývoje. Vlivy romantické zúrodňují kladně starší základnu osvícenského racionalismu a přispívají spolu s hnutím novohumanistickým k obohacení a pro-

Jeho odsouzení Římem (12. srpna 1832).

Nedůslednost kurie.

Liberální katolictví ve Francii.

Biedermeierzeit.

Přerod romantismu.

Jeho hloubení vědecké metody, která skoro ve všech oborech duchovědných dospívá k pozoruhodným pokrokům, v germanistice stejně jako v srovnávacím jazykozpytu, ve vědách právních i v klasické archeologii a filologii. Ve filosofii romantický idealism Schellingův ustupuje pak zároveň stále více před soustavnějším myšlením Heglovým, které znenáhla takřka ovládlo vědecké prostředí německé a vyzářovalo odtud mocně i do sousedství. Myšlení to vrcholilo v dějinné filosofii, již se vývoj lidstva jevil především jako nekonečný, dialektický proces absolutního ducha sebe sama vnímajícího; a bralo se při tom zcela jinou cestou než ti, kdož hledali těžiško pokroku ve volných silách národních nebo společenských, majíce stát jen za nutné zlo, které jest co nejvíce obmeziti.

Soustava
Heglova.

Objektivní idealism Heglův vynášel naopak novodobý stát jako vítězství všelidské ideje i nad anarchií neukázněné svobody i nad nevolností ducha, poutem naprosté autority svázaného, a dospíval zároveň k vysvětlení jednoty bytí a myšlení povážlivým tvrzením, že vše, co jest, jest rozumově zdůvodněno; proto jevil se mnohým jen otrockým zbožněním vládní všemohoucnosti pruské, takže francouzský filosof Quinet mohl posměvačně tvrditi, že se v Prusku despotie udržuje při moci filosofii a vědou stejně, jako jinde nevědomostí. Zároveň skrývaly se však ve filosofii Heglově i jiné prvky, reakci zjevně nepřiznivě. Bylo možno obrátiti jeho učení také v ten smysl, že jen to, co jest rozumné, má skutečné oprávnění svého bytí a zejména mocně působil důraz, s nímž Hegel základnou všeho činil pojem postupného vývoje a pokroku, spějícího k náležité svobodě ducha. To byl zřejmý protiklad zpátečnického kvietismu, stejně jako bylo rázné vytčení rozumovosti ve zřejmém odporu s romantickou mystikou. Proto byly i v této filosofii působivé zárodky revoluční, které později nabyly vrch v t. zv. levici heglovské a staly se mocnou vzpruhou ve vývoji německého radikalismu.

Její pokro-
kové prvky.

Účinnost myšlení vědeckého obmezovala se ovšem jen na výkvět nejvyšší inteligence, ale zároveň působily na širší kruhy vzdělané také jiné proudy, z ospalé netečnosti je probouzejíce. Bylo to především filhellenství, které mělo v Německu hlasitou ozvěnu v poesii a hlavně své středisko v Mnichově, kteréžto město král Ludvík I. s horoucím nadšením se snažil vůbec učiniti německými Athénami, přeloživ tam universitu z Landshutu a soustřediv tu i mnoho umělců výtvarných. Výsledky jeho snahy byly sice dosti pochybné pro přílišnou napodo-

Mnichov.

bivost a eklekticism duchů do Mnichova svolaných, národní život německý nabyt tu však přece nového střediska v boji o vyšší hodnoty duševní, jež bylo s to, aby účinně soutěžilo s metternichovskou Vídní a umožnilo veřejné působení i mužům, jinde pro vlasteneckou horoucnost nebo pokrokové názory stíhaným.

Vedle básníků, oslavujících boj Řeků o svobodu, počínají se zároveň i v Německu hlásiti literáti dotčení vlivem Byronovým a naplnění žhavým zájmem o přítomnost a její otázky. V čele jejich stanul Jindřich Heine, duchaplný lyrik a satirik, jenž s řezavou ironií se jal útočiti jak na policejní režim reakční, tak na filisterskou neschůlost zakřiknutého národa. Zejména však učinil terčem svých útoků t. zv. křesťansko-teutonské cítění, zachovávající z doby napoleonské nenávisť proti všemu francouzskému a hledající pravé vlastenectví v okázalém vynášení germánské svéráznosti. Heine vytýká naopak, že Francie není propastí hříchu, nýbrž dílnou a vlastí všeho pravého pokroku a velikou vychovatelkou ostatních národů k svobodě a důstojnému pochopování práv ústavních. V ohledu tom stal se hlavním soupeřem jeho ostatně Ludvík Börne, obratný publicista a obdivovatel Francie, který se s prudkou útočností snažil probouzeti zájem svých německých krajanů pro život veřejný a svobodomyšlné hledisko západoevropské. Heine i Börne byli židé a s nimi vstupoval do duševního života německého tento, ke kosmopolitictví sklonný a britkou dialektikou vládnoucí živel, se svým vrozeným odporem proti křesťanským základům evropských států.

Heine a nový
poměr
k Francii.

Börne.

Příčiněním jich a jiných spisovatelů dochází vskutku k rychlému vyprchání někdejší gallofobie z vzdělaného prostředí německého; šíří se tu naopak stále zřejměji liberální požadavky podle vzorů francouzských. Kníže Metternich snažil se marně čeliti této podkopné práci. Kouzlo jeho moci bylo podstatně otřeseno anglickou politikou Canningovou i neúspěchem ve východních otázkách; také berlínský dvůr počal se znenáhla poněkud osvobozovati od přílišného vlivu Vídně a v poměrech těch bylo přirozené, že i v Německu náraz červencové revoluce působil mocně na změnu poměrů veřejných. Skutečnost, že trikolora opět zavlála na baštách štrasburských, nemohla tu zůstati bez důsledků; zjevně vzplanul ovšem odpor proti vládnoucím mocem především v některých menších územích, kde despotism nahromadil zvláště mnoho hořlaviny.

Německo
a červencová
revoluce.

Státy severo-
německé. Tak strhla se v září 1830 v Brunšvicu proti vévodovi Karlovi hlučná bouře, kterou rozmařilý a svéhlavý panovník byl donucen k útěku do ciziny. Jeho bratr Vilém, který se po něm ujal vlády, uklidnil pak státek rozšířením práv měšťanského i selského živlu v zemském sněmu. Současně došlo i v Kaselu k pokoření despotického kurfiřta hesenského a zemi dostalo se usnesením stavovského shromáždění v lednu 1831 velmi svobodomyšlné ústavy o jediné komoře s výhradním právem povolovati rozpočet a zárukou úplné svobody slova a tisku. A podobný průběh měly věci i v Sasku, kde po hlučných demonstracích v Lipsku i Drážďanech král byl nucen přijmouti oblíbeného korunního prince za spoluvládce a svoliti k zřízení národní gardy. Také tam byla v září 1831 stavovská ústava proměněna v reprezentativní a venkovu zajištěna úleva břemen vrchnostenských; zcela podobně stalo se pak i v království hannoverském.

Prusko. Významným důsledkem červencové revoluce pro severní Německo bylo tedy rozšíření ústavních svobod a rušení patrimoniálních ráďů v tomto kraji, kde zejména šlechta zachovala až do té doby naprostou převahu v životě veřejném. Důležité bylo při tom ovšem, že nejmocnější stát severoněmecký, Prusko, otřesu odolalo. Přes rozličné projevy nespokojenosti v některých městech a útočnější tón některých listů, který i v Prusku bylo pozorovati, nedal se král Fridrich Vilém III. pohnouti k podstatným ústupkům v otázce ústavní a zachoval zemi svou v úplné poslušnosti. Zato rozproudil se ruch politický tím okázaleji v jižním Německu, kde konstituční rády byly již po dobu delší deseti let v platnosti a kam vlna francouzského vlivu zvláště účinně zašlehla, mocně oživujíc veřejný zájem a stupňujíc svobodomyšlné hnutí jak ve Virtembersku a Badensku, tak i v Porýnské Falci, k Bavorsku příslušné.

Jižní
Německo.

V Badensku strana liberální ve sněmovně nabyla většiny a vymohla ihned zrušení robot i desátků a velmi svobodomyšlný zákon tiskový, pravý opak nařízení karlovarských. V říjnu 1831 navrhl tu profesor Welcker, jehož spolu s Rotteckem sepsaný „Staatslexikon“ se později stal takřka biblí německého liberalismu, aby bylo uvažováno o tom, jak by mohla vedle spolkové rady frankfurtské vzniknouti skutečná, volená reprezentace národa německého. Sněmovna badenská sice o tom vážně nejednala, ale věc působila na veřejné mínění, stejně jako se ho dotkl současně i virtemberský poslanec Pavel Pfizer spisem

P. Pfizer.

„Briefwechsel zweier Deutschen“, kde vytýkal nevýhody rozdrobenosti německé a dokazoval, že jedině pod vedením silného, ale zároveň ústavně pokročilého Pruska bude možno dosáhnouti národní jednoty, která by zajistila vážnost německého živlu v Evropě.

Myšlenku tu pojali ovšem již předtím jiní mužové, jako na příklad Otázka ná-
rodní jednoty.
roku 1823 generál Fridrich von Gagern nebo později porýnský obchodník David Hansemann, jenž se jí snažil v memorandu zaslaném Fridrichovi Vilémovi III. roku 1830 náležitě zdůvodniti. Širší veřejnosti bylo však teprve Pfizrem předloženo tvrzení, že jest třeba země rakouské vyloučiti z vlastního Německa. Dosáhlo zatím ovšem jen málo souhlasu. Neboť v úředním Prusku nebylo pro úkol ten valného pochopení a svobodomyšlné kruhy německé, u nichž jedině myšlenka národního sjednocení mohla naléztí vřelé pochopení, měly tehdy zvláště silnou nechuť proti hohenzollerské monarchii jako proti státu vojáckému a byrokratickou zvlí ovládanému. „Ich will lieber Freiheit ohne Einheit als Einheit ohne Freiheit“ pravil Rotteck, vůdce badenských liberálů, a vyjádřil tím myšlení mnohých.

Skutečnost, že se liberálové němečtí s Francií na celé čáře sblížovali a v ní viděli záruku vlastního úspěchu, odňala vůbec mnoho účinnosti k Francii.
touce po vybudování silného a jednotného Německa, která se byla probudila v době napoleonského útisku a měla hlavní vzpruhu ve vědomí, že jest třeba zabezpečiti se spojeným úsilím všech kmenů německých proti opakování podobné poroby. Nyní nadšení obdivovatelé revoluce pařížské v Německu byli přesvědčeni, že bratrství mezi Francouzem a Němcem jest zajištěno probouzející se svobodou, která učiní vůbec jakékoliv zbrojení zbytečným a přemůže stejně národní předsudky a rozpínavosti, jako despocii a feudální předžítky.

Proto panoval tehdy v Německu duch neobyčejné národní smířlivosti také vůči východním sousedům, Polákům. Revoluce jejich proti moci cíře Mikuláše I. byla tu oslavována stejně jako revoluce pařížská; podpora, již se Mikuláši I. v boji s ní dostalo od Pruska, byla pocitována za trpkou hanbu národní, polonofilství rozkvetlo stejně jako Polonofilství.
předtím filhellenství; města německá vítala polskou emigraci jako slavné bojovníky a mučedníky svobody a spolková rada frankfurtská byla zahrnována četnými adresami a výmluvnými projevy „pro Polonia“.

Zároveň mělo však polské povstání i jinak význam v tehdejších dějinách německých. Dokud poutalo k sobě síly Mikuláše I. a nebylo

Zdrženlivost
Vídňě
i Berlína.

zjevně, nedojde-li přece k ráznějšímu vystoupení Francie na jeho prospěch, měly vládnoucí kruhy jak v Berlíně tak ve Vídni za to, že jest nutno ve věcech německých vésti si co možná zdrženlivě a nerozněcovati tamějšího prostředí příliš důrazným zasaháním do poměrů těch států spolkových, v nichž veřejný ruch poněkud bouřlivěji se projevoval. Proto nenaléhaly na to, aby spolková rada frankfurtská důsledně zakročila proti hnutí, jež šlo proudem přes hráze jejich reakčních výnosů. Na podzim 1831 však, kdy tragédie varšavská se schýlila ke konci, kdy belgická otázka byla rovněž v hlavních rysech rozřešena a vláda Kazimíra Periera také v italských věcech dokázala svou nechuť k nebezpečným zápletkám, rozhodli se vídeňští i berlínští státníci také v Německu uzdu znenáhla přitáhnouti.

V říjnu 1831 spolková rada zakázala podávání politických adres a připomněla vládám spolkovým, že její ustanovení, obmezující svobodu tisku, nebyla nikterak zrušena. Jihoněmečtí liberálové přijali věc tu ovšem s krajním rozhořčením. Badenská sněmovna protestuje proti tomu pod vedením Rotteckovým jako proti neoprávněnému zasáhání do státní svrchovanosti a zejména v bavorské Falci rýnské rozvinula se neobyčejně prudká agitace, vedená advokáty Wirthem a Siebenpfeiferem. Liberální hnutí nabylo tu silně radikálního přízvuku ve smělych člancích listů, jako byl „Westbote“ nebo „Deutsche Tribüne“; hlásí se nepokrytý důraz na svrchovanost národní jako jediný pramen veřejného práva a ozývají se hesla zřejmě převratná o sbratření republikánské Evropy a svaté alianci národů proti tyranům. Ale byla to opět jen slova, za nimiž nestála ani vůle k odvážnému činu ani schopnost, životně připnouti nižší lid k hnutí, jež čeřilo pouze vzdělaný povrch společnosti národní.

Hambach
(27. května
1832).

Proto měly malý význam skutečný i projevy tak okázalé, jako byla veřejná slavnost, uchystaná 27. května 1832 v porýnském Hambachu. Sešlo se tam sice několik tisíc účastníků, přišel i Börne a houfec polských emigrantů v pestrém kroji; četly se pozdravy Lafayettovy a mluvilo mnoho o tom, jak hlas galského kohouta láme okovy všech národů a jak vzniká nová Evropa, Evropa lidu, svobody a míru. Vskutku však posloužila demonstrace ta jen Metternichovi a dvoru berlínskému jako záminka k dalším, rozhodným krokům reakčním.

V červenci 1832 připomíná spolková rada, dovolávajíc se vídeňské „Schlußakty“, knížatům, že nemají práva vzdávati se podstatných kusů

své svrchovanosti a že sněmovny nesmějí odepřiti vládám prostředky k ústavnímu vykonávání moci vládní, aniž smějí touto cestou vymáhati jakékoliv ústupky zásadní. Spolková rada zřídila proto zvláštní komisi doзору nad sněmy a vytkla, že jen jí samé přísluší výlučné právo výkladu spolkové ústavy a spolkových nálezů. K tomu pojilo se obnovení zákazu velkoněmeckých projevů a kokard, politických shromáždění a adres, zrušení badenského zákona tiskového a obnovení nálezů z roku 1819; mnoho liberálních listů bylo zastaveno. Rakousko i Prusko slibovalo ostatním státům spolkovým pomoc proti jakémukoliv hnutí revolučnímu.

Rozčilení nad těmito „spolkovými ordonancemi červencovými“ bylo sice značné, ale bezúspěšné, neboť v Paříži marně snažila se strana „postupu“ pohnouti vládu k zakročení v Německu, a nezávaznou domluvu, o níž se anglický ministr Palmerston vskutku pokusil, mohl Metternich snadno odmítnouti. Vlády německých států přijaly nálezy spolkové rady, ač některé jen s výhradou, a v nejbližší době bylo vystřízlivění z krátkého opojení urychleno stíháním a chikanováním vůdčích mužů svobodomyšlného hnutí.

Většina stoupenců hnutí toho podrobila se mlčky násilí, na odpor nepomyšlejíc, v mladším pokolení nalezla se však skupina, jež věřila v možnost násilného převratu. Spiklenecká romantika ji ještě ovládala a dala uzrání plánu, aby se pomocí polských emigrantů, v Besançonu internovaných, stal pokus zmocniti se Frankfurtu a zajmouti tam radu spolkovou. Pak doufali spiklenci, že se vojsko v jednotlivých státech k nim přidá. Byla to naivnost, která však stála život několika lidí, když 3. dubna 1833 padesát mladíků, vedených polským majorem, ve Frankfurtě opravdu podniklo útok na hlavní stráž a snažilo se strhnouti občanstvo k revoltě. Věc dopadla stejně jako kdysi vzpoura děkabristů; jeden prapor myslivců stačil k zajištění klidu v městě, ale povstání, sotva hodinu trvajících, vyneslo mnoho let žaláře některým účastníkům, z nichž zejména básník Fritz Reuter v dolnoněmeckém nářečí vypsál pak poutavě své utrpení. Mnohým se podařilo ovšem prchnouti do ciziny, z části až do Ameriky, jež se tehdy stává vůbec útočištěm mnohemu politickému trosečníku evropskému.

Spolkové radě zbrklý pokus dal nadto příležitost k zřízení nové, ústřední komise vyšetřovací, jež znepokojila skoro na dva tisíce lidí ze svobodomyšlného tábora a nalézala nejednou důvod k zakročení

Zasažení
rady spolkové.

Frankfurtský
puč (3. dubna
1833).

Persekuce.

Obmezení
ústavních
práv.

i ve vlastnictví dýmky s velkoněmeckými barvami. Metternich svolal pak v lednu 1834 novou konferenci ministrů vůdčích států spolkových, která vypracovala obšírný kodex reakční, svod všech ustanovení obmezujících dosah ústavních svobod v jednotlivých státech. Zvláštní rozhodčí soud při spolkové radě byl také zřízen k řešení sporů o výklad ústav mezi sněmovnami a panovníky a bylo vytčeno, že ustanovení obmezující tisk a zostrující dozor nad universitami jsou závazna pro všechny vlády, i příčí-li se výslovně místní ústavě.

Následky
hnutí.

Nálezy ty zůstaly ovšem důvěrné a nebyly uveřejněny, ale byly významným dokladem toho, jak málo trvalý byl v oblasti německé účinek červencového nárazu revolučního. Zůstaly po ní jen některé novoty ústavní v několika státech severoněmeckých a částečná úleva břemen selských, což nevyvažovalo nikterak trpkého zklamání svobodomyšlných nadšenců. Přes to přese všecko měla, jak později uvidíme, revoluce červencová i v Německu důsledky většího dosahu, totiž zrychlené probouzení se zájmu politického v měšťanstvu, v němž před tím většinou zájmu toho nebylo. A v téže době došlo nezávisle na ústavních sporech k jiné novotě, pro budoucí vývoj Německa velmi důležité, totiž k vzniku německého celního spolku.

Německý
spolek celní.

Nový celní režim pruský, platný od roku 1818, měl přirozenou přitažlivost pro slabší sousedy Pruska, jím podstatně dotčené ve svém hospodářském bytí. Pohltil proto záhy drobné enklavy, jako bylo Anhaltsko nebo Rudolstadtsko, roku 1828 pak došlo k celní jednotě mezi Pruskem a Hesens-Darmstadtsem, která nasvědčovala tomu, že v Berlíně jest snaha, šířiti svůj hospodářský vliv také do jižního Německa. Z Vídně snažili se tomu všemožně brániti, opírajíce se o nedůvěru, jež proti Prusku trvala zejména v Hannoveru; ale zjevné výhody, které poskytovalo průmyslu i obchodu celní společenstvo s rozsáhlým územím pruským, vedly k tomu, že roku 1831 k spolku pruskému přistoupilo i kurfiřtství hesenské a dvě léta po tom i Bavorsko, Vírtembersko, Sasko a některá drobná území durinská. Rozšířený spolek ten, který v lednu 1834 přijal název „deutscher Zollverein“, a k němuž v zápětí přistoupilo i Badensko, Nasavsko a Frankfurt, dosáhl tím počtu 28 milionů duší a stal se nejdůležitější celní jednotkou středoevropskou. Členové jeho těšili se zásadní rovnoprávnosti a smlouvy určovaly přesně jejich podíly na celních důchodech; členem vůdčím však zůstávalo Prusko, jemuž z toho plynulo i zjevné zvětšení váhy politické.

Ve Vídni to pocítovali velmi dobře, stejně jako francouzský ministr, Odpor Vídně. vévoda Broglie, jenž již roku 1834 vyslovil obavu, aby se celní spolek nestal důležitou pákou k sjednocení Němců pod vedením Berlína. Metternich učinil vše, aby zmařil rozvoj spolku, ale bez úspěchu; neboť odborná byrokracie pruská, rozhodující ve věcech hospodářských, šla pevně za svým cílem a nebyla vlivům Vídně tak poddajná, jako dvůr královský, který po nedávných záchvěvech revolučních opět se přimkl zcela těsně k reakčním hlediskům Metternichovým. Ukázalo se to také svorným vystupováním na venek, na příklad v poměru k Švýcarsku a emigraci tam působící.

* * *

Také Švýcarsko mělo svůj ancien régime, který revoluce francouzská rozbila. V 18. století bylo složení jednoty švýcarské velmi složité. Vedle 13 kantonů, státek plně suverenních se těšících a navzájem jen občasnými schůzemi svých zástupců volně spjatých, byla tu území jednotlivým kantonům poddaná a politicky bezprávná, i území spojenecká, jako na př. Grisonsko, která byla rovněž složena z drobné mosaiky prvků plnoprávných i poddanských. Vedle toho trvaly vedlejší spolky rozličných „míst“ a veliká byla i pestrost ústavních řádů. Vedle selských kantonů, kde o všem rozhodovala veliká obec vlastníků půdy, byly státečky ovládané oligarchií patricijskou, jež se bránila všem demokratickým heslům; v některém kantonu byli protestanté, v jiném katolíci vyloučení z práva občanského a v celku byl život v jednotě velmi dalek onoho ideálního obrazu obecné rovnosti a svobody, který býval v cizině namnoze spojován s jménem švýcarským. Švýcarsko bylo vůbec spíše kout, kde jaksi v závětří se zachovala trišt středověkých poměrů, pro velikou část obyvatelstva dosti tíživých, ale nepodléhajících jednotvárnému tlaku novodobého státu.

Poměry
švýcarské
v 18. věku.

Francouzský vliv smetl roku 1798 tuto idylu a snažil se v nové republice helvétské vytvořiti společný národ švýcarský se zásadní rovností občanských práv a pevným spětím všech částí v jednotný celek.

Republika
helvétská.

Privilegované třídy a kraje bránily se ovšem tomu, a občanskou válku z toho vzniklou ukončil teprve Napoleon I. roku 1803 t. zv. mediační Mediační akta (1803). akta. Akta byla dílo kompromisní, jež ponechávalo kantonům částečnou svéprávnost, ale rozmnožilo jejich počet na 19. Při tom uvízla jednota

v naprosté závislosti na francouzském císaři, který jí ukládal těžké daně na penězích i krvi, takže na příklad na tažení moskevském zahynulo přes deset tisíc Švýcarů. Pád Napoleonův rozpoutal opět boj o budoucí ráz státu švýcarského, o jehož zachování mezi vítěznými spojenci nebylo sporů. Osm nejstarších, horských kantonů domáhalo se úplné palingenese poměrů předrevolučních; kantony, jež získaly teprve nedávno svobodu, bránily se ovšem tomu, směr reakční a svobodomyšlný srážely se tu dosti bouřlivě a velmocí, zejména císař Alexander I., jehož vychovatel la Harpe byl z čelných pokrokovců švýcarských, snažily se prostředkovati. Svolily také k tomu, aby území jednoty vzrostlo o část Francii odňatou v Ženevsku, Vallisku a Neuchâtelsku.

Konečně po úporných sporech na t. zv. dlouhém sněmu došlo 7. srpna 1815 k nové spolkové smlouvě, základnímu zákonu jednoty, který byl pak velmocemi v Paříži schválen a zároveň jimi zaručena trvalá neutralita jednoty, čímž Švýcarsko jaksi vstoupilo pod společný dozor evropský.

Smlouva z roku 1815 je činila spolkem dvaadvaceti rovnoprávných a plně svrchovaností se těšících státek, jehož jediným společným orgánem se stala „Tagsatzung“ neboli „Diète federale“, schůzka zástupců jednotlivých kantonů, scházející se střídavě v Curychu, Bernu nebo Lucernu. V každém z těchto měst schůzky konaly se vždy po dobu dvou let a v období tom město bylo „Vorortem“ jednoty; mělo výkonnou moc hledě k společným věcem, které byly ovšem velmi obmezeného dosahu, vztahující se především na věci zahraniční, vojenskou obranu jednoty a řešení vzájemných sporů mezi kantony; ty měly ostatně právo uzavírat s cizinou smlouvy i kapitulace vojenské a byly v hospodářských, celních, mincovních, dopravních a jiných otázkách zcela svévěrné. Význam spolkové rady byl zmenšován také průtahy jejího jednání, ježto zástupci kantonů se dovolávali zpravidla instrukcí z domova, a v celku nebyla tedy účinnost ani vážnost shromáždění toho o mnoho větší, než frankfurtské rady spolkové.

Veliká pestrost potrvála také v ústavách jednotlivých států švýcarských; částečně v nich zvítězily v roce 1815 reakční směry, kladoucí moc veřejnou do rukou větší nebo menší části občanstva, která pak nad ostatními dosti tuze vládla policejními rády, obmezením svobody tisku i slova a práva shromažďovacího.

V mladším pokolení švýcarském setkával se ovšem tento vývoj věci namnoze s trpkou kritikou, kterou zesilovali také někteří starší osvícenci. Naříkalo se i na zpátečnictví místních vlád i na nedostatek soudržnosti jednoty a stísněnost kantonálního obzoru. Podobně jako v souvěkém Německu, staly se mluvčím hnutí toho od roku 1819 zejména studentské spolky a sdružení pěvecká anebo střelecká, která se na svých sjezdech namnoze dosti hlasitě dovolávala rozvoje svobody a jednoty národní. Podněcovali je při tom i někteří radikální uprchlíci z Německa, jako byl Vilém Snell, a proto kongres veronský roku 1823 přiměl spolkovou radu k tomu, že důrazně doporučila vládám kantonálním, aby dožíraly pilně na běžence z ciziny a bránily jejich útokům na státy sousední. Na sklonku dvacátých let stává se však v mnohých kantonech tlak ten stále méně účinným a roste tu postupně proud, který byl zván proudem regeneračním.

Snahou jeho byla především demokratisace veřejného života v jednotlivých státech švýcarských a již roku 1829 došlo ve směru tom na příklad v Curychu i Lucernu a něco později i ve Vallisu k podstatným pokrokům. Vliv revoluce červencové to značně urychlil, dodal mužům, jako byl Snell, odvalu mnohem hlučněji se domáhati revise platných ústav a pádu oligarchických panství i výsad. Snahy konservativců, brániti tomu pomocí rady spolkové, ukázaly se marnými a vítězství liberalismu pokračovalo většinou dosti rychle. Ovšem nikoliv všude bez boje, který se stupňoval druhdy až k prolití krve, a vedl na příklad v Basileji k trvalému se odtržení venkova od města.

Důležité bylo, že s liberalismem ruku v ruce šla i snaha po zesílení jednoty švýcarské, po revisi spolkové smlouvy. Roku 1831 Kazimír Pfyffer žádá již zřejmě změnu jednoty ve stát spolkový, v němž by rozhodujícím bylo společné shromáždění národní. Myšlenka nalézá ohlas hlavně v regenerovaných kantonech, k její propagaci vzniká „Schweizerischer Schutzverein“ a v březnu 1832 uzavřely Bern, Lucern, Curych, Solothurn, Sv. Havel, Aargavsko a Thurgavsko t. zv. Siebnerkonkordat, směřující k utužení jednoty národní. Naproti tomu seskupil se směr partikularistický v t. zv. Sarnenské lize, které se vsutku podařilo zameziti zatím jakoukoliv podstatnou změnu spolkové organizace, až na to, že jednací rád spolkové rady byl nově upraven a veřejnost jeho jednání příznána. Úspěch ten pak vdělila strana konservativní z části také Vídně a Berlínu, odkud byla diplomaticky podporována,

Hnutí
oposiční.

Regenerace.

Utoužení
jednoty.

Odpor proti
němu.

Nová smlouva
spolková
(7. srpna
1815).

Spolková
rada.

Reakce
v kantonech.

ježto Metternich vytýkal, že spolková smlouva, vzniklá za souručenství velmocí roku 1815, bez jejich souhlasu nemá býti měněna. Tím však myšlenka jednoty nebyla nikterak zažehnána trvale; v táboře liberálním naléhá na ni dále zejména radikální křídlo, hledající spojení s demokratickými proudy zahraničními a s emigrací ve Švýcarsku usazenou. Činnost emigrace té obrátila však ještě více než vnitřní spory v jednotě pozornost Evropy k věcem švýcarským a dala zvláště význačnou příležitost k projevení změn, jež náraz revoluce červencové ve vzájemných vztazích velmocí evropských byl způsobil.

IX.

EVROPSKÁ POLITIKA ZA PROTIKLADU VELMOCI
ZÁPADNÍCH A VÝCHODNÍCH.

Revoluce červencová stala se důležitým zářezem v dějinách 19. věku nejen změnami, jež způsobila ve vnitřním vývoji některých států evropských, nýbrž také svými důsledky pro vzájemný poměr velmocí. Viděli jsme, jak již před revolucí tou ztroskotala úplně myšlenka cíře Alexandra I., aby velmocenská pentarchie spravovala v duchu bratrské svornosti Evropu jako velikou, jednotnou obec křesťanskou, v níž nemá býti bojů a znásilnění slabšího silnějším. V druhé polovici dvacátých let jde svou zvláštní cestou nejen Anglie, nýbrž i Rusko a konečně i Francie, takže marná byla snaha Metternichova, aby reakční politiku rakouskou mohl trvale opřít o okázalou jednotu všech velmocí. Otřesy, které následovaly po 26. červenci 1830, způsobily podstatný obrat v této věci. Srazily aspoň tři velmoci východní, Rusko, Rakousko i Prusko, znova v pevný šik, odhodlaný chrániti svorně svrchovanosti panovnické proti nárazům liberalismu i demokracie. V otázce francouzské i belgické zdržely se sice mocnosti ty krajních kroků a smířily se s teritoriálními, dynastickými i ústavními důsledky revoluce pařížské a bruselské; v Polsku, Německu i Itálii položily však plně na váhu tíhu své moci a dosáhly toho, že v zemích těchto dosavadní základna veřejného života nebyla podstatně posunuta. Dosáhnuvše toho, neopomenuly pak dáti jednotnosti svého postupu náležitý výraz zásadní. V září 1833 sešel se v Mnichově Hradišti císař František I. s cářem ruským i s korunným princem pruským ve schůzi, jež vzbudila pozornost všeobecnou. Mikuláš I. dal tehdy Rakousku ujištění, že nehodlá ve východní otázce činiti rozhodných kroků bez předchozí dohody s Vídní; všechny tři velmoci si pak zaručily navzájem své části někdejšího Polska a učinily význačný projev o zásadě intervenční. Prohlásily totiž, že si nedají nikým zkracovati právo, poskytnouti vojenskou pomoc kterékoliv dynastii, jež by se octla ve vnitřních obtížích a jí se dovolávala. Kdokoliv by jim v tom chtěl brániti, narazí na jejich svorné souručenství.

Soudržnost
východních
velmocí.

Sjezd
mnichovo-
hradišský
(září 1833).

Projev ten obracel se tedy především proti Francii, jež se v otázce belgické a i jinak ohrazovala proti tomu, aby kterékoliv velmoci bylo volno, konati jakýsi policejní dozor nad vývojem ústavních řádů států sousedních; a věc byla ještě zvláště vytčena tím, že dvory východní svůj projev nečinily jen veřejným ohlášením, nýbrž notifikovaly jej přímo vládě francouzské. Ta pak odpověděla prohlášením, že se bude řídit pouze uvážením každého případu, že však nepřipustí zásadně cizího zakročení, šlo-li by o blízký kruh jejich zájmů, na příklad o Belgii, Švýcarsy nebo Piemont. Stanovisko to bylo potud zdrženlivé, že se nedotýkalo přímo Německa nebo jiných států italských než Piemontu; stavělo však přes to červencovou monarchii francouzskou v zřejmý protiklad proti absolutistickým dvorům východním a šlo jen o to, nezostří-li se poměr ten v dalším průběhu tak, aby vedl ke srážkám vskutku vážným. Než ukázalo se záhy, že snahou Ludvíka Filipa jest, aby se tak nestalo. Souviselo to namnoze s vývojem vnitřních poměrů francouzských.

Odpověď
Francie.

Panství
měšťanstva.

Vítězství Kazimíra Periera nad „stranou postupu“ roku 1831 znamenalo jen náležitou umírněnost ve styku Francie s ostatní Evropou a její setrvání při základně mírové z roku 1815, nýbrž také utužení vnitřního řádu v zemi v duchu čelícím jakékoliv překotné demokratisaci. Revoluce měla zůstatí skončena tím, že reakční choutky šlechty a kleru byly zažehnány, rozhodující vliv jejich ve státu zlomen a zajištěn naopak třídám občanským; nikoliv ovšem občanstvu veškerému. Neboť byla-li zrušena ve sněmovně horní dědičnost pairů a tím koruně umožněno podstatně změnití ráz této sněmovny a stlačití její význam, zůstala sněmovna dolní jako dotud výrazem vůle jen menšiny obyvatelstva, ježto nepřestala platnost poměrně vysokého censu volebního. Pouze kdo platil 500 franků přímých daní, mohl se státí poslancem, aktivní právo volební bylo pak vázáno censem 200 franků, jen u akademicky vzdělaných osob na polovinu sníženým. Tak se jevílo plno-právními občany, tvořícími t. zv. „pays légal“, roku 1831 jen asi 160 tisíc, kdežto ostatek národa zůstával bez přímého vlivu na život veřejný. Také do národní gardy, která se stala v červencové monarchii činitelem důležitým, přijímali se pouze, kdož platili přímou daň a byli s to, aby si opatřili šat i výzbroj. Zámožné měšťanstvo a nejbohatší vrstvy venkova cítily se živlem stát ovládajícím a vtiskly mu své, poměrně klidné tendence; neboť ač nebyly zcela nepřístupny

svůdným heslům národní slávy, couvaly přece vždy před nebezpečnou sázkou války a žádaly od vlády především zvelebení hospodářského ruchu v zemi na základě zabezpečeného vlastnictví soukromého a s rozhodným odmítnutím jakýchkoliv povážlivých pokusů demokratisačních.

Toto zřejmě konservativní smýšlení ovládalo značnou většinu Legitimistický
odpor.
členů dolní sněmovny po celou dobu vlády Ludvíka Filipa, takže jen nevelikou menšinou v ní byli i legitimističtí přívrženci vypuzených Bourbonů, i radikální demokraté na krajní levici. Tyto obě opoziční skupiny pokusily se ovšem v prvních letech červencové monarchie zvrátiti vládnoucí stav násilnými prostředky. Přívrženci Bourbonů rozvinuli zejména pod vedením vévodkyně z Berry v létě 1832 prapor vzpoury ve Vendée, ale s neúspěchem tak dokonalým, že ukázal jejich naprostou bezmocnost. Povážlivější byly vzpoury radikálů, k republice Radikálové.
se klonících. Ti zachovali značný počet stoupců v dělnictvu i studentstvu velkých měst a především v Paříži. Byli si vědomi toho, že revoluce, jež smetla Karla X., byla především jejich dílem; o plody vítězství připravila je však buržoasie, odpírající nižším vrstvám právo volební a vůbec účast na životě veřejném a cenící s „kramářskou hamizností“ dary míru a hospodářskou prosperitu nad svatá práva národů a veliký úkol Francie, býti rytířem svobody vůči ostatnímu světu stůj co stůj. Hmotářskou a zcela prosaicnou jevila se mladému pokolení tomu politika nového království, vnitřní i zevní; nebyla dosti nesená vpřed nadšením, které jediné posvěcuje život a činí národy neodolatelnými. Náladu tu zesilovala nadto četná emigrace polská, vlašská i německá, v Paříži se nakupivší a namnoze nedosti spokojená s podporami, jichž se jí od vlády francouzské dostávalo.

Z tohoto ovzduší vznikaly tedy opětovné pokusy o státní převrat Spiklenecké
pokusy.
vzbouřením hlavního města. Uchystaly je spiklenecké společnosti rozličných jmen, organisované většinou v t. zv. ventes, totiž skupinách o dvaceti členech, ježto zákon zakazoval asociace početnější. Ty rozvíjely zejména v dělnictvu nespokojeném se svými životními poměry čilou agitaci, aby ve vhodné chvíli mohly opakovati to, co mělo v červenci 1830 úspěch tak neočekávaný. Než všechny pokusy revoluční, k nimž došlo v Paříži i některých jiných, velkých městech francouzských v letech 1831—1834, skončily se s naprostým nezdarem a zbytečným prolitím krve, ježto se jich účastnila jen malá část dělnictva

a vojsko i národní garda se osvědčily při jejich potlačování tvrdě spolehlivými.

Jejich stíhání. Povstání tato i následující atentáty proti životu královi měly za následek jen hromadné procesy s účastníky spiknutí a stupňované obmezování svobod občanských. Byla zejména zostřena praxe soudní při žalobách politických a výjimečné tresty stanoveny na urážky krále, který se byl stal terčem nenávistného posměchu a karikatur; trestaly se i útoky proti „principu vlády“ a Francie vracela se tak po krátkém uvolnění veřejného ruchu zpět do kolejí státu policejního.

Sněmovna. Při tom zachovával stát ten ovšem svůj ráz státu konstitučního, v němž rozhodujícím živlem jest většina ve sněmovně poslanecké. Většina ta nebyla však zpravidla nikterak výsledkem zápasu dvou pevně ustavených stran jako v Anglii. Vedle obou zmíněných skupin zásadně opozičních, které však pro svou malou početnost mnoho nevážily, byla hlavní massa poslanců rozdělena na frakce, které od sebe nedělily tolik věcné rozdíly programové, jako vzájemná soupeřstva jejich vůdců. Z těch zvláště význační byli zejména starý předák někdejších doktrinářů, učený František Guizot, a mladý Adolf Thiers, neobyčejně bystrý a ohebný politik šízravé ctižádosti. Neustálenost stranických poměrů ve sněmovně vedla pak zejména k tomu, že králi bylo znenáhla možno, nabýti moci opravdu mnohem větší, než původně mu byla zajištěna.

Postup králův. Ludvík Filip vedl si při tom velmi obratně. Ač se snažil zachovati zevní zdání občanské skromnosti a ústavní korektnosti, nechtěl býti nikterak pouhým reprezentantem národní svrchovanosti, nýbrž chtěl vládnouti skutečně. A dosahoval toho namnoze obratným využitím osobních rozporů vůdců stran ve sněmovně, třebaže nejednou mu bylo couvati a podřizovati se okamžitým změnám situace. Hlavní snahou jeho bylo však, zachovati vrch v politice zahraniční a řídit ji tak, aby jeho rodina pevně zakotvila v kruhu dvorů evropských a jeho vláda v očích legitimních vládců setřela svůj revoluční původ. Proto bylo jeho snahou neprohlubovati propasti, dělící Francii od velmocí východních, nýbrž překlenouti ji pokud to vůbec možno bylo; a neváhal při Styk s Vídní. vyhledávání přátelských styků zejména s dvorem vídeňským užívati ani tak povážlivých prostředků, jako byla důvěrná korespondence s Metternichem. Na druhé straně mu bylo ovšem dbáti veřejné nálady francouzské, která viděla hlavního nepřítele právě v souručenstvu absolutistických velmocí východních, o němž se stále mluvilo s příděchem

opovržení i nenávisti jako o „svaté alianci“. A nadto bylo Ludvíku Filipovi dbáti také toho, aby Francie vůči této mocné skupině nestála osamocena; proto hledal dobrý poměr i k druhé konstituční velmoci, Anglii.

K Anglii poutal červencovou monarchii francouzskou především společný postup v otázce belgické a netajené odsuzování způsobu, jakým císař Mikuláš naložil s Polskem; opravdu srdečné dohodě obou těchto mocí překážel naproti tomu odkaz minulosti, naplněné toliko nepřátelstvem vzájemným, a jejich snaha, získati bez ohledu na souseda všemožné výhody. Přispívalo k tomu i to, že tehdy na zahraniční politiku anglickou hlavní vliv měl mladý Jindřich Palmerston, věrný žák politiky Canningovy, nespoutané hledisky zásadními, a bezohledný ztělesňovatel hesla „wrong or right, my people“.

Z těchto všech momentů vznikala situace velmi složitá a kolísavá. Zásadně stojí sice proti šiku absolutistických velmocí východních Francie i Anglie, soudržnost této konstituční dvojice jest však jen velmi křehká a nesnáší příliš tuhých zkoušek zatěžkávacích. Skutečnost ta jevila se téměř ve všech otázkách, jež počínaje rokem 1833 zvířily politickou hladinu evropskou, zejména v bojích na poloostrově Pyrenejském, v otázce švýcarské i ve sporech východních.

* * *

Od sklonku let dvacátých trval v Portugalsku zápas o trůn královský. Portugalsko. Dom Miguel, který se ho přece byl usurpaci zmocnil roku 1828, když tu již nebylo Canninga, který mu v tom bránil, vládl v zemi opíraje se o reakční stranu apoštolskou a pronásleduje krutě své liberální protivníky. Proto oni obraceli svou naději k oprávněné dědičce trůnu, mladičké princezně Maria da Gloria, jež se byla uchýlila do Anglie, a ke skupině jejich stoupenců, která se udržela se zbraní v ruce zejména na azorském ostrově Terceira. Dom Miguel zhoršil svou situaci nemálo zvláště vzdorem proti Anglii, která, ač se byla vzdala činného odporu proti jeho panství, jej formálně neuznala; škodil si nadto i tím, že okázale dával najevo své opovržení novému francouzskému „králi barikád“ a podporoval francouzské legitimisty. Proto neváhala ani ta ani ona velmoc podporovati naopak jeho odporce, zvláště, když se otec Mariin, Dom Pedro, roku 1831

Poměr k Anglii.

Porážka Miguelova.

v Brasílii vzdal vlády ve prospěch svého syna a přijel do Evropy, aby dceři vybojoval trůn. Tu pomohla mu Anglie i Francie zorganizovatí námořní výpravu, s níž Dom Pedro v letě 1832 se zmocnil Oporta. Tím byl boj přenesen na pevninu, dalších úspěchů Pedro dosáhl však teprve, když v červenci 1833 jeho loďstvo vedené anglickým admirálem Napierem zvítězilo u kapu St. Vincentského a v zápětí ovládlo Lisabon i největší část země. Dom Miguel mohl se po některý čas s trosky svého vojska jen ještě v horském pohraničí španělském udržeti. Maria da Gloria stala se tak pod poručnictvím otcovým panovnicí portugalskou a to panovnicí konstituční, na základě ústavy z roku 1826. Liberálové v celé Evropě vítali věc jako značný úspěch zásad svobody nad reakcí a jako plod obratné vzájemné součinnosti ústavních velmocí západních, dosažený bez přiznané intervence.

Španělsko.

V zápětí se však součinnost ta projevila ještě větší měrou v dynastickém sporu, který rozrušil sousední Španělsko. Tam vládl od obnovení své neobmezené moci Ferdinand VII. zase v někdejší duchu dvorské libovůle, krutě stíhaje všechny, kdož se byli účastnili veřejného života v letech revolučních. Persekuce ta však nestačila straně apoštolských; strana ta žádala takřka úplné abdikace státní moci před bojovnou organizací reakční i tehdy, kdy jí již nebylo naprosto zapotřebí, a špěla k dokonalému obnovení všemohoucnosti kleru a šlechty i proti právům koruny. Idolem jejím byl bratr králův, bigotní a obmezený Don Carlos, jemuž bezdětnost Ferdinandova zajišťovala nástupnictví na trůně. Právo to stalo se však pochybným, když Ferdinand VII. roku 1829 uzavřel čtvrtý sňatek s neapolskou princeznou Marií Kristinou a z něho konečně nabyl potomstva, ovšem jen dceru, Isabellu, zrozenou v říjnu 1830. Podle t. zv. sálského řádu, v rodě bourbonském platného, nástupnictví žen bylo sice vyloučeno, ale již roku 1789 přichystal král Karel IV. pragmatiku, obnovující starý řád kastilský, podle něhož dcerám královským nástupnictví příslušelo. Pragmatika ta tehdy ovšem nebyla publikována, nyní však učinil tak Ferdinand VII. a dal tím podnět k prudkým sporům.

Don Carlos protestoval proti pragmatice, která ho zbavovala nadobro vyhlídky na trůn, ježto se roku 1831 ještě druhá dcera králi zrodila; a za ním stála celá strana apoštolská se všemi prostředky dvorské intriky i bouřlivých projevů veřejných. Král se kolísal, jednou pragmatiku dokonce odvolal, ale obnovil ji znova a roku 1833 se snažil podepřítí

nárok své dcerky také tím, že svolal staré cortes kastilské, shromáždění grandů a královských správců předních měst, a kázal jim, aby složili Isabelle přísahu věrnosti. Don Carlos odmítl ovšem složití tuto přísahu a když v září 1833 Ferdinand VII. náhle zemřel, neváhal prohlásiti sebe za legitimního krále španělského. Mohl to však učiniti jen v odlehlejší provincii, kdežto hlavní město, dvůr a veškeren stroj vládní zůstal v rukou jeho protivníků, kteří uznali mladičkou Isabellu za panovnicí a její matku Marii Kristinu za plnomocnou vladařku do její dospělosti.

Smrt Ferdinanda VII. (29. září 1833).

Španělsko mělo tak dvojici panovníků a národ se rozdělil na dva tábory, na „carlistas“ a „christinos“, vášnivě odhodlané k vzájemnému boji. Marie Kristina se snažila zajistiti si převahu nad svým odpůrcem, opřeným hlavně o mnišstvo a stranu apoštolskou, především tím, že chtěla získati liberální živly dotud krutě pronásledované, ale přes to v měšťanstvu a inteligenci dosti četné. Ještě za života Ferdinanda VII. způsobila, že král prohlásil obecnou amnestii a dovolení návratu emigrantům; na počátku roku 1834 se pak odhodlala dokonce k tomu, že oktroyovala t. zv. statut královský, kterým se Španělsko zase stávalo zemí konstituční. Ovšem nebyla to radikální ústava z let 1812 a 1820, nýbrž cosi podobného chartě francouzské. Statut zajišťoval koruně moc rozhodující a dával jen neveliká práva sboru zákonodárnému o dvojí komoře, jemuž zůstal historický název „cortes“. Vysoký census vylučoval nadale nižší vrstvy z práv politických; přes to přese všecko bylo to nové vítězství svobodomyšlných hesel v Evropě, které ovšem tím více připadlo ve Španělsku všem reakčním živlům k Donu Carlosovi a dalo občanské válce, dotud jen v několika krajích se počínající, základnu mnohem širší. Don Carlos sám odebral se na hranice portugalské, aby se tu opřel o vojenské síly, jimiž Dom Miguel v kraji tom ještě vládl.

Statut ústavní (1834).

Pro oba nápadníky bylo důležité, jak se postaví velmocí evropské k tomuto boji o trůn španělský. Velmocí východní, zůstávající věrně své základní směrnicí, neuznaly vlády Isabelliny; uznati výslovně Carlose se sice rovněž neodhodlaly, sympatisovaly s ním však zjevně jako se zástupcem absolutistické tradice a poskytly mu značnou oporu mravní. Palmerston naproti tomu a Ludvík Filip uznali mladou královnu stejně jako předtím Marii Portugalskou a projevíli ochotu té i oné poskytnouti svou pomoc. V dubnu 1834 došlo k uzavření t. zv. quadruple

Quadruple alliance (duben 1834).

alliance mezi Anglií, Francií, Španělskem i Portugalskem, jejímž zřejmým cílem byla ochrana konstitučního principu na poloostrově Pyrenejském a kterou proto svobodomyšlná Evropa přijímá jako nejpádňější odpověď na mnichovo-hradištský program velmocí východních. Bylo to poslední dílo starého diplomata francouzského Talleyranda. Účinnost čtyřspolku byla ovšem značně zeslabena vzájemnou nedůvěrou západních velmocí.

Vláda francouzská byla ochotna vysláním vojska do Španěl přispěti Isabelle k potlačení karlismu; Ludvík Filip doufal, že tak s nejmenší sázkou zvýší svou popularitu v národě. Palmerston však nepřeje Francii úspěchu, docílil toho, že se od výpravy upustilo a i v budoucnosti takové vojenské zakročení na poloostrově bylo poutáno na anglický souhlas; s loďstvem a dodávkami přispěla ovšem Anglie královnám ihned, takže vojsko jejich mohlo obnoviti se zdarem útočný postup proti oběma pretendentům. V květnu 1834 byl Dom Miguel v Evoře donucen ke kapitulaci a vzdání se koruny; odjel pak do Anglie a s ním byl tam rovněž odveden i Don Carlos, v táboře jeho zajatý.

Zdálo se, že kapitulací cíle čtyřspolku bylo plně dosaženo. Vskutku konečně rozřešena byla jen otázka portugalská, kde Maria da Gloria odtud byla obecně uznávána královnou a sňatkem s princem Ferdinandem Koburským roku 1836 založila novou dynastii. Vnitřní dějiny portugalské ovšem ani pak nebyly nikterak klidné. Pokračoval zápas stran, v jejichž vášnivém ovzduší ústavní svobody se osvědčily valnou měrou danajským darem, zvláště když proti poměrně konservativní ústavě z roku 1826 strana t. zv. septembristů postavila demokratism záříjové ústavy z roku 1822. Také vojenské vzpoury zůstaly metlou neklidné země, ale vše to nemělo již pro ostatní Evropu valného zájmu, leda pro Anglii, jež znovu zemi hospodářsky ovládla.

Mnohem větší pozornost připoutal k sobě vývoj věcí ve Španělech. Tam odchodem Dona Carlose do ciziny věc strany apoštolské se zdála rovněž ztracena, chybný krok madridské vlády způsobil však opak. Vláda ta přikročila spolu s provedením novot ústavních také k reformě veškeré správy v duchu zásadní jednotejnosti a soustředěnosti. Podle francouzského vzoru bylo staré, historické rozdělení země nahrazeno zřízením 49 nových provincií, podléhajících téměř předpisům správním. Tím byl velmi pobouřen partikularism severních krajů a k největšímu vzrušení věc vedla ve třech provinciích baskických a v někdejší Navaře. Horský kout ten nebyl do té doby úplně inkorporován do ostatního

těla monarchie španělské; měl soubor svých starých svobod, zvaných „fueros“, a veskrze domorodou správu i obrannou soustavu. Nejsa pojat ani v celní jednotu říše měl ostatně také snazší přístup na trhy francouzské a trpěl méně než sousední provincie pauperisací, ve Španělech tak hojnou. Nová správa znamenala pro Basky ztrátu těchto všech výhod a vpád úplatné byrokracie španělské. Proto stalo se toto území nejpevnějším jádrem zásadního odporu proti vládě Isabellině a jádrná síla jeho povznesla rychle také pokleslou odvahu ostatních skupin, hlásících se k vypovězenému nápadníku.

Na jaře 1834 vznikla tak skutečná armáda karlistická v severních provinciích, jež vzrostla z části i deserceci řadových oddílů vojenských; byla soustavně fanatisována mnišstvem a užívala proti vládním sborům namnoze téhož způsobu guerily, který se byl kdysi tak osvědčil proti Napoleonovi I.

Pokusy stoupenců dodaly Donu Carlosovi odvahu, že z Londýna uniknuv v červenci 1834 ve středu svých věrných se objevil a v pyrenejském městečku utvořil skutečnou vládu. K ráznému úderu na střed říše přes rady zkušených odborníků se sice ihned neodvážil, ani když roku 1835 se k tomu jevila vhodná chvíle; získal však na severu a v horské Katalonii mnoho pevných posic a rozpoutal skoro ve všech provinciích drobnou válku.

Válka ta se vedla se stupňovanou krutostí; neživí se v ní namnoze zajatců a popravují rukojmí. Nedostatek řádných bitev nahrazují nesčetné šarvátky a zápasy o pevná místa, provázené hospodářskou zhoubou širých krajů a řáděním cholery. Bojů účastnili se namnoze i dobrovolníci z ciziny. V táboře královnině bylo mnoho Poláků a emigrovaných Vlachů, kdežto Donu Carlosovi přinášejí své služby rozmanití romantikové šlechtičti z Německa a Rakouska, nadšení pro spojení trůnu a oltáře, jako byl syn někdejšího vítěze lipského Fridrich Schwarzenberg, hrabě Alexander Teleki, mladý kníže Lichnowski a jiní.

V roztržité válce bylo štěstí střídavé. Strana regentky měla značné nesnáze s tím, že ve sněmovně, roku 1834 zvolené, ostře na sebe narazily radikální strana progresistů a konservativnější moderados. V jejich boji o moc hrála pak velikou úlohu jednak snaha, vrátiti se k demokratické ústavě z roku 1812, jednak otázky církevní. Neboť strana progresistů odpovídala mnišské agitaci ve prospěch Dona Carlose útokem na kláštery a protikněžskými pogromy; dostavši se k vládě

Evora.

Maria da Gloria.

Španělský centralism.

Odpor Basků.

Válka karlistická.

Účast ciziny.

Moderados a progresistas.

v čele s židovským bankéřem Mendizabalem, snažila se rostoucí schodek v státním hospodářství hojiti zabráním většiny jmění církevního, ač všechna tato ukvapená jednání jen přispívala k zvětšení počtu přívrženců Dona Carlose, zejména v nižších, vlivu duchovních podléhajících vrstvách. Revolučními tumulty v čelných městech i vzbouřením poddůstojníků stráže palácové snaží se radikální frakce donutiti roku 1836 regentku k ústupkům a dosahuje toho, že dochází k změně ústavy, jejich požadavkům aspoň z části hovící. Zatím však stoupci Dona Carlose nabyli na severu i na jihu značných úspěchů a postavení královnino stalo se velmi povážlivým, zvláště, když část jejich přívrženců, znechucená řádním progresistů, byla ochotna nápadníka uznati, dá-li jen záruky obecné amnestie a rozumného řešení otázky ústavní. Don Carlos však odmítal jakýkoliv kompromis; doufaje v plné vítězství, vyslovil slavnostně přiznání k naprostému absolutismu, jmenoval bohorodičku generalisimem svých vojsk a snažil se útočiti na Madrid.

Ve své tísní obracela se Isabella opětovně k spřáteleným velmocem ale bez valného úspěchu. Nedůvěra mezi Francií a Anglií, která stála u kolébky čtyřspolku, vzrostla jen ještě více tím, že francouzský vyslanec v Madridě zřejmě podporoval stranu moderadů, kdežto jeho anglický kolega snažil se svůj vliv učiniti všemocným podporou progresistů. Několikrát jednalo se v letech 1835 i 1836 sice o to, aby pomocný sbor francouzský byl vyslán do Španělska a podařilo se konečně překonati i odpor Palmerstonův proti tomu; ale opatrný Ludvík Filip obmezil se jen na souhlas k tomu, aby se dobrovolnická legie francouzská směla boje zúčastniti a odvolal i toto povolení, když radikální hnutí v Madridě vzrostlo a východní velmoci odtud odvolaly i své zatímní zástupce.

Příčinou zdrženlivosti té byla především snaha krále francouzského, aby si příliš nezneprátelil zejména dvůr vídeňský, s nímž by byl tehdy rád vešel ve svazek dynastický sňatkem svého nejstaršího syna s některou arcikněžnou rakouskou. Dlouhá jednání o tom vedená zejména ministrem Thiersem skončila se sice s nezdarem a zjevným pokořením dvora francouzského, takže Thiers chtěl na to odpověděti přece jen vojenskou expedicí do Španěl. Ale Ludvík Filip nevzdal se ani pak nadobro naděje, že svůj poměr k východním mocnostem v budoucnosti přece přátelským učiní a přijal raději Thiersovu demisi.

Proto se vlekl občanský boj ve Španělech dále. Roku 1837 Don

Carlos pronikl až poblíž Madridu, neodvážil se však ani tehdy rozhodného úderu a následkem nedostatku jeho vůdčích schopností vzrostly v táboře karlistickém za dalšího, vysilujícího drobného boje zmatky a soupeřstva rozličných generálů tak, že nápadníkovi konečný úspěch nezvratně unikl. Kraj byl vysílen a unaven, Baskové netajili se s ochotou, obětovati věc Dona Carlose, budou-li jim ponechány jen jejich místní svobody, a v srpnu 1839 podařilo se obratným jednatelům regentčiným získati vůdčího generála karlistického, Marota, takže o své újmě přešel s většinou vojska do tábora protivníků. Tato kapitulace, podepsaná ve Vergaře, přinutila Dona Carlose k tomu, že

Vergara
(září 1839).

Výsledek ten byl počítán za úspěch konstitučních velmocí západních proti absolutistickým příznivcům Carlosovým, zasvěcení věděli však dobře, jak málo k němu přispěla vskutku červencová monarchie francouzská a jak vlašné bylo usilování Ludvíka Filipa o to, aby princip ústavnosti ve Španělsku nebyl potlačen reakcí absolutistickou. A zcela podobně zdrženlivým činitelem jevila se politika krále francouzského v těchže letech i v jiných otázkách, v nichž svobodomyšlné strany by si byly přály co nejráznějšího vystoupení Francie proti velmocem východním.

Tak nepostavila se vláda francouzská roku 1836 s náležitou opravdovostí proti tomu, když vojenské oddíly rakouské i pruské pod záminkou stíhání podvratné propagandy, znepokojující jejich polské kraje, obsadily území republiky krakovské. Tento poslední zbyteček někdejší svobodné Polsky, veliký pouze 23 mil čtverečních se 140.000 obyvateli, zdál se jim jako útulek polské emigrace z kongresovky zvláště nebezpečným střediskem kvasu revolučního. Proto obsadili republiku a suspendovali její vládu, ač to bylo zjevné porušení smluv z roku 1815, zaručujících republice krakovské neutralitu a neporušitelnost. Vláda francouzská však se spokojila jen s platonickým protestem proti tomu, zmírněným nadto podstatně důvěrnými projevy souhlasu Ludvíka Filipa i Thierse vůči Metternichovi. Jednání to však nepřekvapovalo nikterak toho, kdo sledoval současný poměr Francie k druhé republice, jejíž

Krakov.

Úspěchy
karlismu.

Zárliivost
západních
velmocí.

Zdrženlivost
Ludvíka
Filipa.

nezávislost byla rovněž vídeňskými traktáty z roku 1815 vytčena, k republice švýcarské.

* * *

Emigrace ve Švýcařích. Pozornost velmocí evropských obracela se v třicátých letech k Švýcarsku nejen pro tamní, domácí spory o vytvoření pevnější jednoty státní. Ještě mnohem více šlo tu o právo asyly, které učinilo tehdy Švýcary hlavním shromážděním svobodomyšlných a radikálních uprchlíků ze zemí sousedních. Politická emigrace z Polska, z Německa i z Itálie hromadila se nejprve především ve Francii, a to nejen v Paříži. Trosky vojsk polských na příklad, zachovávající namnoze svou vojenskou organizaci, nalézaly hromadný útulek v některých městech východofrancouzských, zejména v Besançonu. Při zesilování konservativního směru ve vnitřní politice červencové monarchie stává se však tato hromadná emigrace francouzské vládě velmi nepohodlnou, ježto se její členové činně účastnili na propagandě republikánské a při podněcování revolučních pučů. Proto podporovala vláda francouzská ochotně jejich znenáhlé přesouvání do Švýcarska, kam emigranty lákala větší volnost a svoboda slova, než jakou jim dopřávala francouzská policie. Rakousko a vlády německé ohrazovaly se ovšem proti tomu a dosáhly, že značná část Poláků se obrátila do Anglie a do Spojených států. Několik set jich však zůstalo přece ve Švýcařích a bylo tu význačnou složkou v pestré směsici ostatní emigrace, z níž pak zvláště skupina vlašská na sebe obrátila obecnou pozornost osobou svého vůdce. Byl to Giuseppe Mazzini.

Mazzini. Mazzini byl mladý Janovan, právnicky vzdělaný, ohnivě povahy, schopné nejvyšší obětavosti. Republikánská tradice rodného města vzbudila v něm záhy odpor proti despotické vládě dvora sardinského a uvedla ho ve styk s místní skupinou karbonářskou. Roku 1830 byl zatčen a vyšetřován, pak odešel raději do ciziny, než by byl snášel policejní dozor. V době té postřehl jasně beznadějnost dohasínajícího hnutí karbonářského. Zachoval sice víru v náhlé převraty revoluční, jež mohou jako sopka naráz zasypati minulost a dáti lidstvu plnost svobody i blaha, uznal však, že se jich nedosáhne tajným spolkařením, spoléhajícím na zednářské formulky a úzký kruh vzdělanců, s duší namnoze vysušenou osvícenskou skepsí a atheismem. Jest nutno probuditi zájem všeho lidu vášnivým apoštolátem a nadšenou vírou v boha

i ideální statky člověčenstva, svobodu, pravou rovnost a bratrství všech národů. Mazzini byl vůbec význačným zosobitelem mladého pokolení, dotčeného byronovským duchem, jež věřilo, že vynikající jedinci mohou plamenem svého genia strhnouti vpřed celé národy, a které na rozdíl od umírněných liberálů pohrdalo krotkým konstitucionalismem podle anglického vzoru, jeho smlouváním se s panovníky i „celnickou“ politikou, pečující více o rozpočty a blahobyt buržoasie, než o příkazy ideálů národních. Nikoliv Anglie s minulostí se opatrnicky vyrovnávající, nýbrž Francie veliké revoluce jest jejich vzorem a demokratická republika konečným cílem snažení. Víra v nezdolnost tajuplné síly lidu, revolučním kvasem vzkypělého, stává se jim takřka politickou theologií a vrcholí namnoze v rozličných odstínech mesianismu. Jeho cíle.

Mazzini měl v tom mnoho společného na příklad s Mickiewiczem. U toho i onoho vládla představa trpící vlasti, jež má mystické poslání v lidstvu a s mučednickou korunou na hlavě je vyplní, vykoupí obětí svou ostatní národy z temnot přítomnosti a očistí člověčenstvo od hříchů spáchaných proti svatému duchu svobody a obecného bratrství. Podstatný rozdíl byl však v tom, že základem bytosti Mazziniho nebyla resignovanost, jaká byla pro velikého básníka polského namnoze význačná, víra jen v zázračnou sílu utrpení a tajuplný proces výkupný. Mazzini chtěl bojovati všemi silami za svůj ideál veliké, demokratické republiky vlašské, která by s Kapitolu dala zaplanouti nové, jasné pochodni pravého demokratismu, očištěného od všeho hmotařství a silného vírou v boha, který není bohem farizeů. Raziti cestu tomuto velikému poslání svého národa neúnavnou a obětavou prací, stalo se nadšenému Janovanu takřka sudbou životní, která mu zajistila význačné místo v dějinách devatenáctého věku. Poměr k polskému mesianismu.

Svůj apoštolát svobody Mazzini začal v Marseille, založiv tu 1831 Mladá Itálie. spolek „Mladou Itálií“. Pouze mladší čtyřiceti let mohli se státi jeho členy a nesměli býti členy sdružení jiných. Cíle spolku vyložil Mazzini otevřeně v prvním čísle časopisu „Giovane Italia“, od roku 1832 vydávaného, kde vyzýval všechny utlačené národy k společnému boji za svobodu a demokracii. Jeho touhou bylo vnést boj ten do nejširších vrstev a propagandě mělo sloužiti přesné vybudování místních odborů spolkových, podléhajících kongregaci ústřední. Členové jejich měli býti připraveni, aby na povel vyšli se zbraní na ulici a poměry vedly k tomu, že Mazzini, ač zásadně odsuzoval karbonářské spiklenectví,

v mnohém byl nucen přece je napodobiti, aby zakryl hnutí před zrakem policie. Sám vykonal v přestrojení několik agitačních cest po Itálii a dosáhl toho, že na rozličných místech opravdu vznikly tajné odbory revoluční. Právě tehdy roku 1832 Silvio Pellico, z vězení propuštěný, způsobil neobyčejné vzrušení protirakouské svou knihou „Mé věznění“, vyličující dojemně hrůzy Špilberku, a revoluce středoitalská, ač byla potlačena, zanechala po sobě hlubokou stopu a napětí. Měšťanské vrstvy počínají se naplňovati vlasteneckým vědomím a pocitem, že poloostrov jest velikým žalářem, v němž studená ruka Metternichova národ italský škrtí.

Útok na
Piemont.

Naděje, jež Mazzini pojil k úspěchům svého apoštolátu, byly ovšem přehnané, zejména jeho domnění, že revoluční zdvižení může mít rychlý úspěch. Chtěl je rozvítiti nejdříve v Piemontu, kde někdejší druh karbonářů, Carlo Alberto, vládl naprosto absolutisticky, opíraje se o muže, kteří jeho strach před revolucí soustavně podněcovali. Mazzini měl za to, že Piemont je zvláště vhodným polem k boji, protože právě tehdy vláda francouzská, odpovídajíc na manifest mnichovohradišfský, naznačila, že by tam rakouského zakročení nestrpěla. Sám byl ovšem z Francie vypovězen a konal v Ženevě a Bernu přípravy k vpádu do království sardinského. Hlavní oporou stala se mu četa Poláků, s kterou spolu s několika německými a vlašskými vypovězenci v lednu 1834 zamířil proti pohraniční tvrzi savojské St. Julien, zatím co jiná četa jeho stoupenců, z Vlachů složená, měla z Grenoblu udeřiti na Chambéry. Mazzini doufal, že jakmile se tyto hloučky objeví na sardinské půdě, revoluce tam nezadržitelně vzplane, ale zklamal se. Ochuravěl těžce hned při první srážce na hranici v ledovém ovzduší velehorském, jeho Poláci se rozutekli a také četa z Francie postupující byla rozehnána sardinským vojskem v první den svého postupu.

Jeho nezdar
(leden 1834).

Výtky velmocí
jednotě.

Věc se jevila vskutku dětinským náběhem s prostředky zcela nedostatečnými, obrátila však zraky celé Evropy k Švýcarsku, jemuž zejména Metternich kladl za vinu, že trpělo tyto přípravy revolucionářů; mluvil vůbec o jednotě jako o lodi morem nakažené, proti níž se sousední státy ohradí přísnou karanténou. V tom mu přizvukoval dvůr petrohradský i berlínský, král sardinský a panovníci jihoněmečtí; u všech vládně snaha, donutiti jednotu švýcarskou k tomu, aby podstatně obmezila právo asyly revoluční emigraci. Ve Francii vláda, v jejímž čele stál tehdy vévoda Broglie, učinila sice s počátku náběh k tomu, aby brala

Švýcarsko proti těmto hrozbám v ochranu, ale v zápětí ochladla i ona, ježto král Ludvík Filip se neklamal o tom, že také jeho království jest ohroženo republikánskou agitací, ze Švýcar osnovanou a bouřlivými událostmi pouličními v Paříži i v Lyoně se projevující.

Následkem toho byla švýcarská rada spolková nucena uložití vládám kantonálním, aby odepřely právo pobytu cizincům, kteří by rušili klid států sousedních. Mazzini, zotaviv se, nepřestal však v Bernu horečně působiti a založil tu v dubnu 1834 širší organizaci revoluční, „Mladou Evropu“. V ní zvláště vytčeno bylo těsné spojení hesel republikánských a demokratických s myšlenkou národní svéprávnosti. Evropa, sevřená dotud v nepřírozených okovech států, řízených svévůli a sobectvím dynastií, měla se dokonale změnití evangeliem svobody a pochopením pravdy, že každý národ má svůj úkol v lidstvu a proto jest jeho svéráznost svatá. S jakousi nadšenou jasnovidností Mazzini hlásal převraty, jež v ohledu tom Evropu čekají. Předpovídal zejména zánik Rakouska i Turecka jako podmínku pravého pokroku lidstva a poznával, že rozbití tohoto obojího žaláře národů provedou především kmeny slovanské, jakmile se naplní národním uvědomením a touhou po svobodě. Evropa se měla úplně změnití a „Mladá Evropa“ měla býti především jakýmsi ústředním výborem veliký převrat připravujícím, v němž rovnoprávné zastoupení měl každý národ, který se chystal k boji o svobodu podobně jako Itálie. Zatím vytvořilo se ihned „Mladé Polsko“ a „Mladé Německo“, k němuž přistoupilo pak i „Mladé Švýcarsko“ a Mazzini viděl se již v čele velikého stroje mezinárodního, nezadržitelně bourajícího prohnílou Evropu panovníků.

Mladá
Evropa.

Mnozí souvěkovci hleděli opravdu s napětím a očekáváním velikých věcí na toto počínání, obestřené kouzlem tajemství a svatozáří velikých slov. Zdálo se, že pověsti o tajném, všeevropském spiknutí podvratných živlů, jimiž již v předchozím desetiletí Metternich byl strašival diplomatický svět, zde vskutku vystupují na světlo skutečnosti s nepokrytou tváří. Bájilo se o tom, jak mocně rozvětvené jsou tyto spolky, jak chystají tajné sklady zbraní a vedou hluboké podkopy pode vším řádem společenským. Všecko to působilo na obrazotvornost mladého pokolení v Evropě a připravovalo v něm půdu k radikálním sklonům, přímý dosah činnosti Mazziniho byl však při tom dosti skromný. Nadšený tribun svobody, jehož zrak zaléтал k cílům příliš vzdáleným, klopytál o drobné překážky a opíral se namnoze jen o nečetné skupiny.

Pověsti o ní.

Její bezmoc-
nost.

emigrantské, jejichž činnost vrcholila ve vydávání nadšených letáků, v nekonečných diskusích vzájemných a prudkých sporech vnitřních.

Emigrace
pařížská.

Střízliví pozorovatelé, jako byl Heine, výsměšně se pošklebovali tomuto rozporu velikých hesel a malých prostředků. Mimo Švýcarsko byla Paříž hlavním střediskem, kde zejména německý radikál Jakub Venedey se snažil soutěžit s Mazzinim a polskými emigranty jako hlava spolku „Bund der Geächteten“. Ve Švýcarech přívrženci „Mladé Evropy“ snažili se nalézt půdu zejména v řemeslnických spolcích a budili pozornost rakouských i sardínských špiclů okázalými deklamacemi a písněmi proti tyranům. Proto spolkové vlády německé zakázaly dočasně svým příslušníkům cestovati do kantonu bernského a některé rozšířily zákaz ten na celé Švýcarsko, hrozíce zároveň přerušením diplomatických i hospodářských styků s jednotou, nebude-li rázně učiněna přítrž volnosti revolučních projevů na tamní půdě. Švýcarské vlády byly následkem toho nuceny opravdu obmezovati veřejnou činnost emigrantských skupin, ježto se zároveň stávalo stále zjevnějším, že proti nátlaku absolutistických mocí jednota nenalezne ani u Francie náležitě opory.

Francie a
Švýcarsko.

Ludvík Filip nechtěl nikterak vystupovati jako ochránce asylního práva švýcarského, a to nejen proto, že se stále snažil urovnávati si postupně cestu k dobré dohodě s velmocmi východními, nýbrž také z obavy o svou osobní bezpečnost. Vláda francouzská hledala především v švýcarském kruhu emigrantském podněcovatele a účastníky opětovných útoků na život králův a hrozila roku 1836 dokonce „hermetickou blokadou“ a přerušením styků diplomatických, nevyhoví-li vlády spolkové v ohledu tom bez odkladu některým jejím požadavkům. Došlo až na posouvání vojska francouzského k švýcarským hranicím a Švýcarsku nezbylo než ustoupiti. Tehdy byl Mazzini nucen opustiti Solothurn, své tehdejší sídlo, a vyhledati nový útulek v Londýně, kde se v těchto letech vůbec začíná emigrace politická nápadně hromaditi, nenalézajíc na švýcarské půdě již dostatek volnosti.

Ludvík
Napoleon.

Zvláštní pozornost vlády francouzské vzbuzoval zároveň ostatně i jiný muž, pohostinství švýcarského užívající. Byl to Ludvík Napoleon Bonaparte, syn někdejšího krále holandského, který se byl po nezdaru italské revoluce roku 1831 přestěhoval do zámku Arenenbergu na jezeře Bodamském a od roku 1832, kdy zemřel vévoda Zákupský, viděl v sobě toho, kdo jest povolán k obnovení myšlenky bonaparti-

stické. Ctižádostivý mladík věřil, že jest opravdu posláním jeho rodu, aby Francii vyprostil z ponižujících okovů smluv roku 1815 a učinil ji zase slavnou mezi národy. Věřil zároveň, že obnovené císařství rozřeší dokonale vnitřní rozpory mezi táborem demokratickým i konservativním, a snažil se vzbuditi pozornost i jako spisovatel politických úvah, myšlenkově ovšem poněkud nejasných. V říjnu roku 1836 měl za to, že přišla vhodná chvíle, aby vzpourou vojenskou a zvukem slavného jména podvrátil vládu Ludvíka Filipa. S několika oddanými druhy vystoupil ve Štrasburce a získal pro sebe dělostřelecký oddíl; ostatní pluky zůstaly však věrné vládě královské a nezdařilý náběh vynesl mladému princovi jen obecný posměch tím spíše, že vláda francouzská neměla ani jeho uvěznění za nutné, nýbrž dala ho pouze odvézt do Ameriky. Když se však odtud v zápětí vrátil do Arenenbergu, vynutila novými pohrůzkami na vládu thurgavské, že mu odepřela další pohostinství a přiměla i jeho k odjezdu do Anglie. Švýcarští radikálové viděli ovšem v těchto všech ústupcích před nátlakem sousedních velmocí trapné ponížení národní svéprávnosti a užívali věci k zesílení své politické agitace v jednotlivých kantonech.

Strasburský
puč (1836).

* * *

Zdržlivá politika zahraniční, kterou se monarchie Ludvíka Filipa jevila pravým opakem toho, co si od ní byli slibovali vlastní strůjci revoluce červencové, byla ovšem i ve Francii namnoze nevlídně posuzována a to tím spíše, že ji tam kladli za vinu především příliš zjevnému vlivu osoby královny na věci veřejné, přesahujícím daleko míru rádu vpravdě konstitučních. Mluví se s nevělí o královně „régime personnel“ a ve sněmovně vzrůstá počet těch, kdož volají po vládě opravdu parlamentní. A nebyli to jen radikální demokraté a stoupenci republiky, kterých ve sněmovně byl pouze neveliký hlouček; také v kruhu většiny, jež se hlásila k liberalismu velmi umírněnému a o zámožné vrstvy se opírala, nalézalo mnoho ohlasu heslo „Le roi règne et ne gouverne pas“, hlásané výmluvně zvláště Thiersem od té chvíle, co byl nucen vládu opustiti. Zejména ministerstvu, v jehož čele stál v letech 1836—1838 hrabě Molé, se vytýkalo, že jest pouhým nástrojem vůle královny, a že také na venek dosti nehájí vážnosti Francie. Zvláště když roku 1838 odvolalo po dohodě s Rakouskem francouzskou

Régime
personnel.

Spojená
oposice.

posádku z Ankony, spojila se proti němu ve sněmovně skupina Thiersova s přívrženci Guizotovými i s t. zv. dynastickou levicí, vedenou Odillonem Barotem, stranou, jež chtěla aspoň z části vyhověti některým požadavkům demokratickým. Tato koalice nabyla při nových volbách vrch a Ludvíkovi Filipovi nezbylo, než aby po dlouhé, vleklé krizi roku 1840 vládu svěřil znova ministerstvu, v jehož čele stál Thiers.

Thiers.

Ctižádostivý politik ten neměl ovšem lehkého postavení. Král viděl v něm nepohodlného „majordoma“, jehož se hleděl co nejdříve opět zbavit, kdežto dynastická levice byla Thiersovi rovněž jen nespolehlivým spojencem, ježto neměl valné chuti k ústupkům, jako bylo rozšíření volebního práva. Proto hledal oporu v okázalém vystupování na venek, jež mělo býti protikladem zdrženlivé politiky královny, kterou ovšem Thiers sám byl kdysi úplně schvaloval a prováděl. Zejména mělo se sebevědomí francouzské oživiti vzpomínkou na dobu, kdy „la grande nation“ vládla Evropou a nebyla ještě sevřena potupnými smlouvami roku 1815. Proto vláda Thiersova dala podnět k slavnostnímu převezení ostatků Napoleonových z ostrova Sv. Heleny do pařížského domu Invalidů, ač u dvora se ozvaly obavy, aby rozšíření kultu napoleonského nepřineslo nebezpečí nových, bonapartistických pokusů o vojenské vzpoury. Ale právě takový pokus, který se opravdu stal v srpnu 1840, ukázal bezdůvodnost těchto obav. Ludvík Napoleon přeplavil se totiž tehdy do Boulogne, aby vzbouřil tamní posádku, utrpěl však opět dokonalý neúspěch a odpykal nerozvážnost svou tentokráte několikaletou vazbou na pevnosti Hamu. Francie nejevila naprosto chuti, dáti se strhnouti k revoluci jeho divadelními proslovy, jsouc právě tehdy horečně napiata jinou otázkou, totiž nebezpečím války, které způsobilo sebevědomé vystoupení Thiersovo ve věcech východních.

Ludvík
Napoleon.

Mehmed Ali
a Porta.

Mírem kutahijským roku 1833 nebyly spory mezi sultánem Mahmudem II. a egyptským Mehmedem Alim nikterak nadobro zažehnány. Sultán, který se znova úsilovně snažil, aby moc svou opřel soustavnými vojenskými opravami, nechtěl zajistiti mocnému místokráli dědičné držení Syrie a podněcoval tam obyvatelstvo proti němu. Roku 1839 spor vyvrcholil ve válku, ale Turci byli opět poraženi u Nezibu a a postup vítězných vojsk egyptských do Malé Asie stal se tím povážlivějším, že zároveň k Mehmedovi Alimu odpadlo veškeré válečné loďstvo turecké, jehož admirál se byl rovněž zneprátelil s velikým vezírem.

Právě tehdy zemřel však sultán Mahmud, a jeho nástupce, šestnáctiletý Abdul-Medžid, by byl asi s nutnými ústupky dosáhl rychlého míru, kdyby se nebyly evropské velmoci do věci vmísily. Jejich zájmy při tom nebyly ovšem nikterak shodné. Trvalému zesílení egyptského místokrále protivila se zejména Anglie, kde tehdy zase rázný lord Palmerston řídil zahraniční politiku. Mehmed Ali totiž vysokými cly v Egyptě i Syrii překážel obchodu anglickému, nepřál také myšlenku zavedením anglické paroplavby na Orontu i Eufratu vytvořiti levnější spojení Syrie s Perským zálivem; ovládaje zároveň značnou část Arabie, snažil se monopolisovati vývoz kávy odtud a nedůvěra k jeho snahám o zřízení velikého panství předoasijského, jež by bylo závorou mezi Evropou a Indií, vedla roku 1839 Angličany především k obsazení Adenu. Proto nechtěl Palmerston, aby došlo k míru výhodnému pro Egypt, nechtěl však také připustiti, aby cár ruský Mikuláš I. měl možnost vystoupiti na základě smlouvy uzavřené v Unkiar-Skellessi jako spojenec a ochránce Turecka a zvětšiti tím svůj vliv na Bosporu. Proto snažil se dosáhnouti toho, aby velmoci společně zakročily a egyptského místokrále donutily k ústupnosti.

Anglie proti
Egyptu.

Naproti tomu přála Francie nepochybně Mehmedu Alimu. Veřejné mínění francouzské zajímalo se o Egypt od známé výpravy Bonapartovy do této země, vidělo v rázném místokráli především širitele francouzské kultury v orientu proto, že měl ve vojsku francouzské důstojníky za instruktory, užíval francouzských inženýrů k pracím melioračním a měl živé styky s francouzským obchodem. Proto přáli si v Paříži, aby vytěžil co nejvíce ze svého vítězství, obávali se však rovněž vojenského zakročení ruského pro věc sultánovu a proto přistoupili na anglický návrh, aby soubor velmocí evropských ve sporu tom se ujal prostředkování. Ruský cár pak neodmítl toho rovněž a tak uložilo patero velmocí společnou notou v červenci 1839 té i oné straně příměří a vyhradilo si konečné rozhodnutí sporné otázky.

Francie
při něm.

Při dalším jednání stal se však zjevný zásadní rozpor mezi Anglií a Francií o tom, čeho by se mělo žádati na vítězném Mehmedu Alim, a tu projevil Palmerston neobyčejnou obratnost diplomatickou, dohodnuv se za zády Francie s velmocmi východními a zejména s Ruskem. Mikuláš I., který zachovával proti francouzskému „králi barikád“ zjevnou nepřízeň, zvýšenou vystupováním francouzským ve věci egyptské, viděl značný zisk v tom, podaří-li se mu roztrhnouti od sebe konstituční

Dohoda
Anglie
s cářem.

velmoci západní a pokořiti osamocenou Francií, vlast vši revoluce v Evropě. Proto vzdal se výhod, jež mu poskytovala smlouva unkiarskellesská a dohodl se s Anglií i o tom, že společně upraví mezinárodním řádem právo plavby v mořských úžinách Bosporu a Dardanel.

Ultimatum z 15. července 1840. Tak se stalo, že 15. července 1840 Anglie s Ruskem, Rakouskem i Pruskem uzavřely v Londýně dohodu o otázce východní; Mehmed Ali byl jimi důtklivě vyzván, aby vrátil turecké loďstvo sultánovi a spokojil se s dědičným držením Egypta, kdežto v Syrii mu měla zůstat jen část kraje a to pouze na doživotí. Podmínky ty měl pak přijmouti do devíti dnů, jinak mu hrozily spojené velmoci vojenskou exekucí a ztrátou všeho panství. Francouzský vyslanec byl zpraven až dodatečně o smlouvě té a pro Francii bylo to ovšem těžkým pokořením. Jako roku 1815 stanula opět před koalici někdejších vítězů nad Napoleonem osamocena právě ve chvíli, co válečná loď Belle-Poule převážela slavně popel velikého císaře k břehům francouzským a ministerstvo Thiersovo vytykalo okázale nutnost „národní“, sebevědomé politiky velikých cílů.

Válečný poplach v Paříži. V Paříži nastalo neobyčejné vzrušení. Se všech stran ozývají se hlasy, že jest třeba postavit se proti celé Evropě. Přepjatá obrazovnost a nedostatečná znalost věcí východních vyličovala veřejnému mínění francouzskému Mehmeda Aliho, jako nového „Alexandra Východu“, s jehož pomocí bude možno čeliti i ruskému cáři i perfidnímu Albionu. I mužové vynikající dali se strhnouti tímto proudem; tak Edgard Quiuet, jenž ve spisku nazvaném „1815—1840“ hlásal, že jest nutno, aby Francie vystoupila útočně v Itálii proti Rakousku a zároveň výbojným postupem na Rýně odčinila Waterloo, a myšlenky ty našly v Paříži hlučnou ozvěnu. Thiers, ač uznával povážlivost takového postupu, snažil se rovněž zakrýti diplomatickou porážku svou válečnými gesty a vymohl na komoře za obecného nadšení značné úvěry k částečné mobilisaci a opevnění Paříže. Zdálo se tedy, že opravdu hrozí nebezpečí veliké války evropské.

Projevy německé. Výbuchu národního sebevědomí francouzského dostalo se však ihned dosti neočekávané odpovědi z Německa. Sympatie, které tam byly vzrostly u svobodomyslných vzdělanců pro Francii jakožto hlasatelku svobody v lidstvu, ustoupily, jakmile táž Francie znovu ukázala výbojnou tvář a prozradila starou touhu po nabytí levého Porýnska.

Strach před francouzským útokem byl nejsilnější vzpruhou německého vlastenectví, aspoň v širších vrstvách, a probudil je naráz k hlučným projevům. Zejména také proto, že na trůn pruský právě tehdy vstoupil nový panovník, Fridrich Vilém IV., romantik, trvající věrně při heslech křesťansko-germánských z doby po pádu Napoleonově, jemuž všechno francouzské se jevílo ďábelskou nástrahou a který věřil, že nový boj s Francií by nejlépe vyléčil německé radikály z jejich bludů. Jednal tedy horlivě s Vídní o rychlé provedení obranné pohotovosti celého spolku německého a podporoval okázalými projevy znovu probuzenou gallofobii německou, která ostatně nalézala hojně výrazu i v básnickém rouše. Neboť vlastenecké básně proti Francouzům jal se tehdy vyráběti kde kdo; i bavorský král Ludvík, v Německu zazněla v těchto dnech po prvé Schneckenburgerova „Wacht am Rhein“ i Beckerova píseň „Sie sollen ihn nicht haben, den freien, deutschen Rhein“. Na tuto odpověděl sice Alfred de Musset přezíravými verši, v nichž vytykal, že Francie Rýn opravdu kdysi již měla, a Němci že by neměli buditi veliké mrtvé, nýbrž potichu v jeho vodách raději umýti svou špinavou, sluhovskou kazajku; ale duchaplnosti tyto nesmazaly dojmu, že ve vzrostlém národním vědomí německém by Francie našla asi mnohem těžší překážky, než s jakými se potkávala za veliké revoluce francouzské při svém boji o převahu ve střední Evropě.

Studenou sprchou na válečné nadšení pařížské byl také průběh věcí na východě. Tam loďstvo anglické a rakouské, když Mehmed Ali nejevil ochoty, podrobiti se ultimatu čtyř velmocí, bombardovalo v září 1840 Berut a egyptský místokrál se neodvážil vůbec činného odporu proti němu. To ochladilo podstatně sebedůvěru Francouzů a umožnilo Ludvíkovi Filipovi, aby přivedl opět k platnosti svou ústupnou politiku. Král byl od počátku přesvědčen, že boj s velmocenským čtyřspolkem by byl pro Francii sebevraždou. V říjnu podařilo se mu konečně setrásti nepohodlnou vládu Thiersovu a svěřiti sestavení nové vůdci pravého centra, Guizotovi. To znamenalo mír s Evropou, ovšem za cenu těžkých ústupků.

Především ponechala Francie Mehmeda Aliho osudu, a v prosinci byl místokrál bombardováním Akky, vzbouřením Maronitů i Drúsů na Libánu a blokadou Alexandrie naprosto pokořen. Zachoval dědičně pouze Egypt a přestal býti tak nebezpečím i pro sultána i pro anglické zájmy. Zároveň velmocenský čtyřspolek s dodatečným přibráním Francie

Fridrich
Vilém IV.Pokoření
Mehmeda
Aliho.Pád
Thiersův.

dospěl po delším jednání k rozřešení jiného, důležitého kusu východní otázky smlouvou o mořských úžinách z 13. července 1841.

Smlouva o
úžinách
(13. července
1841).

Smlouvou tou bylo sultánovi přiznáno výhradné panství nad Bosporem i Dardanelami s tím, že všem válečným lodím kterýchkoliv států, pokud setrvávají v míru s Tureckem, bude vjezd do úžin vůbec zakázán. Cár Mikuláš I. viděl v ustanovení tom zisk pro Rusko; neboť, ač smlouva zavírala jeho jižní loďstvo do Černého moře, chránila je tam zároveň před útokem silnějších soupeřů a umožňovala v klidu loďstvo to náležitě zesílit. Naproti tomu byl nepochybně podstatnějším zisk Anglie, která ukázala sultánovi, jak účinná jest její podpora, a vytlačila tak cáře z postavení všemocného protektora zeslabené říše osmanské. Zároveň dokázala i Francii, jak nebezpečno jest pro ni, pouštět se do samostatné politiky východní, neshodné se zájmy anglickými a zahrávati si s tradicemi doby napoleonské.

Postup
Guizotův.

Lekce ta zanechala ovšem ve Francii v národním vědomí nemalou trpkost, ale Ludvík Filip snažil se s ní smířiti co nejrychleji, a totéž činil i jeho nový vůdčí ministr, učený Guizot. Guizot souhlasil s králem úplně i ve vnitřních i zevních otázkách. S neobyčejnou obratností zajistil si trvalou většinu ve sněmovně volebními praktikami, opíraje se nepokrytě o zámožnou buržoasii a odmítaje jakékoliv ústupky demokratickým stranám. Podpora průmyslové i obchodní podnikavosti, obohacení měšťanských tříd a zajištěný mír na venek byly jeho hlavní směrnicí. Mimo to se snažil obnoviti přátelský poměr k Anglii a podařilo se mu to dočasně opravdu, zejména také proto, že od roku 1841 útočný Palmerston již neřídil zahraniční politiky britské, nýbrž mužové méně zaujatí proti Francii. Došlo tedy takřka obratem ruky znova k okázalému sblížení francouzsko-anglickému. Královna Viktorie navštívila v Paříži dokonce „krále barikád“ a mluvilo se zase o „entente cordiale“ západních, konstitučních velmocí.

Sblížení
s Anglií.

Stíny nedávné minulosti hlásily se ovšem přes to co chvíli rozličnými drobnými spory, jejichž význam namnoze oposice ve sněmovně francouzské z nepřítěně ke Guizotovi značně zveličovala. Tak bouřila veřejné mínění francouzské nemálo pro domnělé poníženi národní vlajky, když Anglie svémocně zařídila soustavnou prohlídku obchodních lodí v moři Atlantickém k zamezení obchodu s otroky, nebo když předešla na Novém Zélandě Francii, hledající tu vhodnou stanici lodní pro Tichý oceán. Mnoho rozruchu způsobil i spor o Tahiti. Souostroví to chtěla

Jeho
překážky.

francouzská admirálita zabráti po tuhých srážkách s dobrodružným misionářem, anglického zájmu tam hájícím, byla však nucena roku 1844 spokojiti se s pochybným protektorátem nad ním, začež se vládě Guizotově od oposice rovněž dostalo zlých výtek. V Anglii naproti tomu veliký nepokoj vzbudily pověsti, že Francie chce celní unii k sobě těsně připoutati Švýcarsko i Belgii a nemilé pocity vzbuzoval tu i postup francouzského panství v Alžírsku.

O tom, jak by Francie v oblasti alžírské vésti si měla, byla po úspěchu válečném roku 1830 mínění velmi různá. Byli přivrženci obsazení Alžírsku až hluboko do nitrozemí a jeho soustavné kolonisace; jim však odporovali jiní, kteří tvrdili, že ohromným nákladem Francie získá jen saharské písky, zatím co Rusko se stane pánem blízkého a Anglie pánem dalekého východu. Zároveň žádalo i pouhé zajištění pobřežního pásma značných obětí pro dlouhé boje s domorodci, mezi nimiž hlavním nepřítelem francouzské moci se stal zejména maskarský emir, Abd-El-Kader, bystrý a ctižádný pohlavár, těšící se vážnosti svého lidu jako světec, básník i chrabrá bojovník. Teprve na počátku čtyřicátých let vláda francouzská přistoupila k rozhodnému zápasu s ním, který ji, podobně jako kdysi Římany boj s Jugurtou, přinutil k nákladným výpravám až do Marokka. Roku 1844 byl hlavní odpor sice zdolán, ale teprve tři leta po tom podařilo se zajmouti samého Abd-El-Kadera a vyvézti ho ze země. Tehdy vzrůstal již nemálo i počet kolonistů francouzských v Alžírsku a země se stávala nejdůležitějším zámořským majetkem Francie, ač veřejné mínění v Paříži dlouho nechtělo tomu rozuměti a pochybovalo o účelnosti obětí spojených se zabezpečením alžírského nitrozemí. V Anglii to pochopili lépe a snažili se dosíci všemi prostředky aspoň toho, aby francouzské panství do Marokka se nešířilo.

Alžírsko.

Abd-El-
Kader.

Vše to působilo, že se „entente cordiale“ mezi Francií a Anglií naprosto nejevila poměrem přátelství trvale zabezpečeného a cár Mikuláš I. při návštěvě v Londýně roku 1844 mohl učiniti i pokus, aby Anglii od Francie znova odloučil tajným návrhem společné dohody o rozdělení říše turecké. Anglická vláda odmítla sice tento návrh, ježto se jí zachování osmanského panství na Bosporu jevílo nejlepším zajištěním vlastních zájmů na blízkém východě, ale brzy na to došlo přece k úplnému a zjevnému rozchodu obou konstitučních velmocí západních. Důvodem k němu byly poměry španělské.

Cár
v Londýně
(1844).

Zmatky
španělské.

Španělsko nepoznalo ani po zdolání hnutí karlistického valného klidu vnitřního. O moc při dvoře mladé královny zápasilo především několik vlivných generálů, odívajících své osobní žádostivosti hesly politickými a necouvajících ani před zjevným násilím. Při tom zasahovala diplomacie anglická i francouzská zpravidla hluboko do tohoto boje, podporující rozličné nápadníky. Na počátku čtyřicátých let zmocnil se ve Španělech generál Espartero jako vůdce strany progresistů moci takřka diktatorské, vypudil ze země královnu-matku a potlačoval jako regent ve jménu mladičké královny každý odpor. Anglický vyslanec ho horlivě podporoval a proto měli to ve Francii za vítězství svého vlivu, když v červnu 1843 byl Espartero povelan protivnou stranou moderados a jeho místo zaujal důvěrník královny-matky, generál Narvaez. Tehdy doufali zástupcové francouzští, že se jim podaří získati ruku mladé královny Isabelly pro mladšího syna krále Ludvíka Filipa, vévodu z Montpensieru, a dynastickým spojením tím Španělsko těsně připoutati k francouzským zájmům. Anglie protestovala však rázně proti tomuto plánu, sunula do popředí jako svého kandidáta prince sasko-koburského a o věci té rozvinulo se dlouhé a napiaté jednání diplomatické, které se skončilo tím, že v září 1846 královna Isabella pojala za manžela svého bratrance, infanta španělského Františka, ale její sestra Luisa, dědička trůnu v případě, že by Isabela zemřela bezdětná, byla zároveň provdána za vévodu z Montpensieru. To byl zjevný úspěch francouzský, u dvora anglického však tvrdili, že ho Ludvík Filip dosáhl jen porušením úmluv předchozích a zrádným zaskočením anglické diplomacie. Rozhořčení nad tím pohřbilo konečně nadobro dosavadní, i jinak již dosti vratkou dohodu anglicko-francouzskou a způsobilo zjevné nepřátelství mezi oběma státy tím spíše, že od června 1846 zahraniční politiku anglickou opět řídil Palmerston, proti červencové monarchii francouzské nepřátelsky zaujatý. Změna ta souvisela s vývojem vnitřních poměrů anglických, který i jinak se stal pro Evropu významným.

Sňatek
Isabelly II.
(září 1846).

Konec
„srdečné
dohody“.

X.

V PŘEDVEČER NOVÉ DOBY REVOLUČNÍ.

Vnitřní poměry anglické v prvním desetiletí vlády královny Viktorie byly velmi pohnuté. Nešlo tu jen o zápas obou vůdčích stran, whigů a toryů, o moc ve státě na půdě parlamentní. Několik významných otázek rozpalovalo tehdy veliké skupiny národa k záru až revolučnímu. Takovou otázkou zůstávala především otázka irská, která měla v O'Connellovi stále ještě neobyčejně účinného tribuna. O'Connell dovedl zejména obratně zakrývati těsné spojení irského hnutí s Římem, opíraje se především o hesla svobody a rovnosti, jimiž učinil věc svého národa oblíbenou i u těch svobodomyslných kruhů na pevnině, které jinak v katolicismu viděly přirozeného nepřítele. Repeal, to jest zrušení unie s Anglií a obnovení zákonodárné i správní nezávislosti ostrova, byl vrcholným kusem jeho programu, pro který dovedl pomoci četných komitétů agitačních rozplameniti i nejnižší, zcela negramotné vrstvy svého národa; při tom se však se svou skupinou neobmezoval nikterak na zásadní oposici, nýbrž uměl si postupně vymáhati rozličné ústupky drobnější v parlamentu londýnském kladnou součinností v zápasu anglických stran politických, v němž se nejednou stával takřka jazýčkem na váze. Zároveň mu byla sněmovna londýnská nejlepší tribunou pro šíření obecné vědomosti o bídě a společenských krivdách irských.

Otázka irská.

Hlavní touhou Irů bylo zbaviti se co nejrychleji desátků a jiných dávek, jež jim bylo platiti k vydržování nenáviděného duchovenstva anglikánského; neboť duchovenstvo to, ač nemělo ve větší části Irska takřka žádných oveček, zachovalo tam i po vydání zákona emancipačního svá bohatá obročí. Odpor proti němu rostl však agitací, O'Connellem řízenou, a nabýval znenáhla rázu velmi povážlivého. Dochází k ohrožování hodnostářů státní církve, k vraždám jejich výběrčích a skutečnému odpírání platů, takže v polovici třicátých let výnos desátků klesl z povinných sto tisíc liber na dvanáct tisíc. Spojením těchto prostředků nezákonné svépomoci s obratnou taktikou parlamentní O'Connell dosáhl opravdu toho, že nejprve byly zrušeny taxy určené k udržování anglikánských budov kostelních, pak byl zmírněn desátek

Úspěchy
O'Connellovy.

zmenšením počtu státních biskupství a konečně bylo stanoveno, že jej nemají platiti nájemci pozemků, nýbrž jejich vlastníci, většinou lordové angličtí. To byl značný úspěch a stejně bylo úspěchem rozpuštění t. zv. oranžistických lóží, o něž se opírala protestantská menšina na ostrově. V Irsku se ovšem na to na všechno hledělo jen jako na chudé splátky částečné a rozvířené prostředí se tím nikterak neuklidňovalo, kdežto naopak v Anglii ústupky ty působily mnoho nespokojenosti.

Poměry
dělnické.

Vedle irské otázky tlačila se zároveň do popředí sociální otázka dělnická. Dělnictvo přispělo nemálo svým bouřlivým hnutím roku 1832 k provedení reformy volební; čekalo od ní tedy zlepšení svých životních podmínek, které byly namnoze vskutku velmi kruté. Ukázala to všemu světu zejména šetření, jež o nich tehdy provedla zvláštní komise parlamentní a jejichž výsledky daly později Fridrichu Engelsovi účinnou látku k jeho známému spisu „Die Lage der arbeitenden Klassen in England“. Než veliká část vzdělanců anglických hleděla na bídu proletariátu průmyslového i agrárního s jakýmsi fatalismem jako na nezměnitelný a nutný důsledek sociologické poučky Malthusovy o geometrickém vzrůstu obyvatelstva při pouze arithmetickém přibývání prostředků k jeho obživě, a neměla za to, že by bylo úkolem státu, aby se pokoušel o nápravu věci té. Neboť theorie národohospodářská, založená na klasickém díle Adama Smitha a velmi příkře vyhraněná zejména Ricardem, hlásala samospasitelnost volné soutěže mezi kapitálem i prací a odsuzovala veškeré zasahování vlády do věci hospodářských jako merkantilistické zpátečnictví.

Hledisko
liberalistické.

Buržoasie, která volební reformou dosáhla splnění svých hlavních požadavků politických, měla na mysli více rychlý vzrůst národního důchodu, než jeho spravedlivé rozdělení, a nebyla nikterak ochotna k podstatným ústupkům na ochranu zájmů čtvrtého stavu. Ale i nejrozhodnější zástupci hesla „laissez faire, laissez passer“ nemohli neuznat, že národním hříchem jest soustavné vykořisťování dětí, ubohých tvorů, vyrůstajících v otroctví tuhé práce bez vzduchu i slunce v hrozném ovzduší továren a dolů, kde se jim nedostávalo ani základních prvků náležité výchovy.

Cítění filantropické, které tak důrazně naléhalo na zrušení černého otroctví v zámoří, nemohlo aspoň tento zjev přezíratí úplně. Proto odhlasovala sněmovna roku 1833 pod vlivem ušlechtilého lorda Ashleye

t. zv. factory act, tovární zákon obmezující poněkud dětskou práci. K dílu nočnímu nemělo býti dětí vůbec užíváno a do věku třinácti let směla se jim ukládati nanejvýše osmihodinná zaměstnání; pro výrostky od třinácti do osmnácti let pak byla doba pracovní obmezena na dvanácte hodin a dozíratí na to měli zvláštní inspektoři státní. Továrníci stavěli se sice prudce proti věci té jako proti nepohodlnému vnikání byrokracie do výhradní oblasti soukromého podnikání, ale zletilému dělnictvu úpravou nebylo ovšem v ničem pomozeno. Proto nalezla v něm hojně ohlasu hesla směřující k svépomoci a vzájemnému sdružování.

Dětská
práce.

Předním hlasatelem jich byl Robert Owen, neúnavný filantrop, který se byl již po léta nejrozličnějšími cestami snažil o praktické řešení otázky sociální na základě kooperativním a nedal se odstrašiti ani úplným nezdarem pokusů konaných ve vlastní přádelně v New Lanarku, nebo později za oceánem, v Americe. Vrátil se odtud roku 1828 zpět do Anglie, snažil se Owen burcovati veřejnost také spisy, jež měly raziti cestu nové říši míru a spravedlivé odměny výrobní práce.

R. Owen.

Roku 1832 snažil se založiti banku, jež měla přijímatí výrobky dělnických skupin k prodeji a odměňovati práci na jejich zhotovení vynaloženou podle posudku nestranných odhadců. Pokus se však nezdařil a neúnavný Owen obrátil zájem svůj tedy k založení „Společnosti pro národní regeneraci“, která hlásala nutnost většího vzdělání třídy dělnické a doporučovala obmezení doby pracovní na osm hodin. Vedle ní vzniklo rovněž jeho přičiněním „Veliké, národní, konsolidované sdružení pracovníků“, jehož jednotlivé skupiny užívaly namnoze tajuplných formalit podle vzoru zednářského a působily přísahami i symboly rozličnými na obrazotvornost svých členů. Zdálo se, jako by karbonářská tradice, v měšťanské společnosti evropské obecně opouštěná, o patro níže se stěhovala. Cílem spolku byla především příprava obecné stávkky, jež měla vynéstí dělnictvu zlepšení životních podmínek, a čilou agitací vzrostl počet jeho členů rychle skoro na půl milionu, takže se od něho čekaly veliké věci. Při tom se Owen však vyhýbal heslům čistě politickým a nepomýšlel na kladné dobývání moci ve státu dělnictvem. Jsa naplněn osvícenskou důvěrou ve všemocnost výchovy, doufal, že pokrokem vzdělanosti dojde samočinně a bez násilí k vítězství „nového morálního světa“, v němž nebude třeba vojáků, advokátů a kněží, nýbrž jen rozličné skupiny produktivních pracovníků budou hledati bratrskou shodu vzájemnou.

Jeho agitace.

Její neúspěch. Majitelé továren byli ovšem znepokojeni tímto hnutím a vytvořili ligu, která měla čelit výlukou stávkám a zbavovala soustavně práce členy sdružení owenitských. Jejich vlivem vláda nadto prohlásila v srpnu 1833 přísežná sdružení ta za nezákonná a stíhala je tak, že na příklad v březnu 1834 hlouček nádeníků v Dorchestru byl odsouzen k několikaleté deportaci proto, že s užitím tajného rituálu přísežného založili společnost k udržení mzdy na částce 10 shillingů týdně. Tehdy došlo na jejich prospěch v Londýně k obrovským průvodům petičním, zároveň se však ukazovalo, že hnutí sdružující dělnictvo obecně bez rozlišení jeho odborových skupin, spoléhající jen na účinek velikého počtu a postrádající nutných záloh peněžních, nemůže svést úspěšný boj stávkou.

Politická hesla. Proto ochabovalo stejně rychle, jako bylo vzniklo, ale neklid v dělnictvu zůstal a dal záhy vhodnou půdu k nové agitaci s heslem, že proletariát nedosáhne zlepšení své bídy, nenabude-li především politických práv. Nikoliv jen na mzdové požadavky, nýbrž na dovršení reformy parlamentní obecným, rovným právem volebním jest třeba obrátiti všecko úsilí. Hlavním hlasatelem myšlenek těch stal se řezbář William Lowet, jenž vydával první třídně dělnický list, zvaný „Poor Mans' Guardian“, a který od roku 1837 stanul v čele nové „Asociace dělníků londýnských“. V kruhu tom vznikl podrobný souhrn politických požadavků dělnictva, jemuž se dostalo pak názvu „lidové charty“ (peoples charter).

Lidová charta (1837). Byly to většinou požadavky, jež od let hlásal radikální směr demokratický Benthamův i Cobbettův, zejména odstranění jakéhokoliv censu pro aktivní i pasivní právo volební, roční opakování voleb do parlamentu, stejnoměrné rozdělení mandátů podle počtu obyvatelstva, zavedení diet, jež by také nezáměrným umožnily politickou činnost, vesměs tedy kusy, jejichž provedení znamenalo zcela jiný průlom do starých ústavních tradic anglických, než byla reforma roku 1832, a jež ohrožovalo dokonale vůdčí postavení šlechty i zámožné buržoasie ve státě. K tomu družila se skupina jiných, vrstvám těm rovněž nepohodlných požadavků, jako bylo progresivní zdanění bohatých, účinné zákony upravující dobu pracovní i chudinství a podobné.

Chartism. Pro tuto „lidovou chartu“ vyslovovalo se dělnictvo, rozvířené předchozí agitací owenistickou, velmi hlučně na velikých schůzích, namnoze i v noci za svitu pochodní konaných, v nichž se ozývaly hlasy

vyzývající k obecnému ozbrojení proletariátu a které způsobovaly v zastrašeném občanstvu zámožnějším děs před násilným převratem společenským a volání po nových zákonech výjimečných. Vláda však měla za to, že zlomí hrot hnutí spíše, když je nebude dráždit stíháním, a vskutku rozlil se sice „chartism“ po několik let do široka, zůstal však proudem mělkým, který nebyl s to, aby podstatně podryl hluboké základy společenského řádu anglického.

V Londýně zejména vznikl ústřední výbor dělnický, zvaný „národním konventem“ nebo „lidovým parlamentem“, jenž sebral na půl druhu milionu podpisů těch, kdož žádali, aby parlament anglický učinil „lidovou chartu“ vážně předmětem jednání. Z kruhu tohoto zvláště bouřlivě na náladu dělnictva působili dva irští agitátoři, Fergus O'Connor, jeho porážka (1839), vydavatel nového listu chartistického „Severní hvězda“, a O'Brien, který hlásal nepokrytě hesla komunistická. Vůdcové ti hrozili revolucí a obecnou stávkou, nebude-li lidová charta do 1. října 1839 parlamentem přijata; ale sněmovna odmítla vůbec se obíratí věcí tou a konečným výsledkem bylo jen několik hlučných demonstrací a drobných násilností místních. „Lidový parlament“ přestěhoval se z Londýna do Birminghamu a pokračoval tu ve své činnosti; ale po nezdařilém pokusu o vzbouření se zbraní v ruce v Newportu a odsouzení některých vůdců chartistických pro pobuřování lidu ochablo hnutí v průběhu roku 1839 zjevně a ustoupilo z popředí obecného zájmu.

Zájem ten byl zároveň mocně zabaven jinou otázkou, pro život Obilní cla. hospodářský neméně důležitou, totiž bojem o obilní cla. Zasluhou ministra Huskinsona došlo sice již ve dvacátých letech k uvolnění aspoň některých překážek svobodné tržby, jimiž se doba merkantilistická snažila chrániti domácí zájem výrobní; ale podstatné složky tohoto zastaralého ochránářství zůstaly a zejména t. zv. pružný tarif celní, jenž umožňoval dovoz cizího obilí do Anglie jen za velmi vysokých cen žně domácí. Tato výhoda poskytovaná státem zemědělcům jevila se tím tíživější, čím rychleji pokračovalo zprůmyslnění hospodářského života anglického. Právě v třicátých letech v něm vítězila pára a kapitalistická podnikavost stále rozhodněji nad starosvětskými poměry doby minulé; neboť také pevnina evropská se byla poměrně dlouhou dobou míru znenáhla zotavila z pohromy doby napoleonské a její schopnost kupovati průmyslové výrobky anglické tím zjevně vzrostla. Státy pevninné, vyvázející obilí a jiné zemědělské plody, žehraly však na

obilní cla anglická a ještě více tak činilo všechno obyvatelstvo městské v Anglii samé, zejména továrníci, kteří si byli vědomi toho, že jedině zlevnění ceny chleba jim umožní účinnou obranu proti stoupání mezd dělnických a úspěšnou soutěž v cizině.

R. Cobden. Proto zejména z jejich středu vychází na sklonku třicátých let důrazné volání po úplném zrušení cel obilních a vůbec dosavadní ochranářské soustavy celní. V čelo hnutí toho postavil se manchesterský továrník Richard Cobden, horlivý autodidakt a žák Benthamův, který se spolu se svým druhem, Johnem Brightem, nadšeným stoupencem kvakerské humanity, zasvětil úplně boji o novou úpravu hospodářského života. Jejich přičiněním vznikla roku 1838 t. zv. „Anti-corn-law-league“, spolek k hlásání boje proti obilním zákonům, a „Free-Trade-Hall“, klub přívrženců volné tržby. Ježto parlament nejevil ochoty po dobrém ustoupiti jejich požadavkům, přidržela se liga postupu radikálních stran a jala se po celé zemi svolávati meetingy, kde slibovala zlatý věk hospodářského života a zhojení všech společenských béd, zruší-li se cla vývozní i dovozní.

Boj o volnou tržbu. Stoupenci zemědělství, kteří měli hlavní oporu v konservativním táboře toryů, bránili se ovšem proti tvrzení, že by cílem jejich bylo jen vyssávání národa. Vytýkali zejména, že jen zdravé zemědělství zajišťuje zdatný dorost vojenský a obranu národní v nebezpečích, jaké ukázala na příklad doba napoleonská. Ale právě tomu čelili přívrženci obchodní svobody tvrzením, že tato militaristická hlediska nejsou než dědictví surové minulosti, vývojem vzdělanosti překonané. Zrušení celních přehrad, úplná svoboda tržní a pokroky novodobých komunikací sblíží národy, usnadní jejich vzájemné poznání a promění jejich někdejší bojovnost v mírné závodění na poli kulturním a výrobním.

Pacifism. Anglie má kráčet v čele tohoto pacifického vývoje, vzdávajíc se všech výbojných sklonů a stávajíc se v nové dělbě mezinárodní práce průmyslovou továrnou otevřenou všemu lidstvu, která mu dá zároveň vzor státu, jenž nikterak nepřepíná ani vojenské ani byrokratické moci své a přeje jednotlivci co největší svobodu v každém ohledu.

Liberalism, opírající se o vzdělané a zámožné vrstvy měšťanské, nalezl v projevech těch právě vyznání víry, jež ho odlišovalo podstatně i od těch, kdož lpěli na výsadách a tradicích rodového šlechtictví, i od radikalismu demokratického, jenž chtěl dosáhnouti obecné rovnosti i za cenu značného obmezení svobody jednotlivcovy silnou

mocí státní. V boji proti clům obilním těšil se však liberalism Cobdenův a Brightův také podpoře chartistů, ježto zlevnění chleba bylo starým požadavkem dělnickým, a v ohledu tom jedno hnutí podporovalo druhé. Zápas o otázku tu splýval ostatně velmi těsně s bojem obou vůdčích stran parlamentních o moc ve státě.

Přirozeným ochráncem zájmů agrárních byli toryové, kdežto v táboře liberálních whigů hledisko svobodné tržby mohlo počítati na větší porozumění. Whigové měli od nastoupení královny Viktorie skoro bez přetržení vládu ve svých rukou a dosáhli právě v zahraniční politice značného úspěchu porážkou Mehmeda Aliho a smlouvou o mořské úžiny. Ale ve státním hospodářství jim bylo zápasiti s velikým schodkem a nedovedli také zajistiti výkonnost anglické banky národní tak, aby bez trapných otřesů vyhovovala rostoucím nárokům obchodního a průmyslového úvěru. Proto obecná nespokojenost přivedla liberální ministerstvo roku 1841 k pádu a vlády ujala se opět strana toryů, nalézajíc před sebou ovšem úkoly velmi nesnadné. V čele jejím stál však státník vynikající, Robert Peel. Vytkli jsme již dříve, že Peel byl konservavec, nikoliv reakcionář. Hájil hodnot tradic posvěcených, dovedl však ustupovati před novými proudy, kdykoliv poznal nutnost věci té v zájmu celku; a tu uměl se sebe setrásti veškeré ohledy na třídní zájem svých straníků. Také nyní osvědčil tyto své přednosti. Ozdravení rozpočtu neváhal provést na újmu bohatých obnovením daně z příjmů vyšších 150 liber; dělnickou otázku snažil se hojiti především zákony na ochranu práce, jako byl zákaz placení mzdy výrobky (truck-system) anebo odstranění důlní práce podzemní žen a dětí do 10 let. Roku 1844 byla vůbec zakázána dětská práce do 9 let a aspoň částečně zajištěna jejich školská výchova. Dětem starším a ženám pak neměla býti ukládána doba pracovní delší devíti hodin.

To byly sice jen skromné náběhy k sociální spravedlnosti, ale významné bylo, že k nim došlo za ministerstva konservativního a také v otázce celní učinil Peel roku 1842 rozhodný krok k svobodné tržbě zrušením skoro všech vývozních a snížením dovozních cel. V celní sazbě na dovoz obilí odhodlal se ovšem jen k částečným ústupkům, které ligy manchesterské nikterak neuspokojily, takže pokračovala ve své agitaci. Konečného vítězství dosáhla však teprve s pomocí irské otázky.

V Irsku pád liberální vlády roku 1841 zvýšil prudkost národního boje, neboť u toryů nemohl se O'Connell nadíti žádoucí ústupnosti.

Whigové a toryové.

Peel v čele vlády (1841).

Ochrana práce.

Ústupky celní.

Začal tedy opět rázněji hlásati repeal a burcovati velikými meetingy národní nespokojenost. Do popředí se při tom pak sunula stále více a více hospodářská bída Irů. Hustota obyvatelstva na ostrově byla přílišná; dosáhl počet jeho 8·7 milionů duší a vzrůstu tomu nepostačoval vzrůst domácího průmyslu, ježto byl v předchozí době uměle dušen. Většina národa žila na venkově v trpké chudobě jako dočasní nájemci usedlostí příliš drobných a byla zle vyssávána lichváři, jimž urození vlastníci půdy správu statků zpravidla dávali v generální nájem. Propagandou O'Connellovou uvědomuje si tento zubožený a zanedbaný lid dějinné násilí, kterým byla kdysi jeho národní půda ve prospěch cizí šlechty vyvlastněna, a dovolává se hlučně toho, aby křivda byla rychle napravena aspoň proměnou dočasných nájmu v dědičné a jejich soustavným zmírněním. Bouřlivé demonstrace a vzrůst sklonu k násilnostem přiměly vládu k tomu, že se jim jala čeliti mimořádnými prostředky, přísným stíháním nedovoleného nošení střelné zbraně i rozháněním schůzí, na nichž se rozčilený lid až po statisících scházel. O'Connell sám byl souzen pro pobuřování a šíření nenávisti proti vládě, ač se snažil vskutku zabrániti tomu, aby hnutí nenabýlo rázu vpravdě revolučního, a stal se proto terčem útoků irských radikálů, jeho vůdčí moc znenáhla setřásajících.

Proto vzdal se roku 1845 dalšího zápasu a odjel do ciziny, kde dva roky po tom zemřel. Neklid na ostrově potrvál však dále a stále jasněji štěpilo se tu hnutí národní na dvě, na tábor oddaný církvi, vedený obezřetně kněžstvem katolickým, a skupinu radikálů svobodomyšlných, kteří přijímali myšlenky Mazziniho a jako „Mladé Irsko“ kladli všechny naděje v republikánskou revoluci. Počet vražd na venkově vzrůstal a marně se snažil Robert Peel zmírniti boj zvýšením subvencí státních na ústav pro výchovu katolických duchovních nebo podporou irského živlu na universitě dublinské. Chtěl zlepšiti postavení irských nájemců také předlohou zákona, jež upravovala jednotně nájemné smlouvy podle řádů obvyklých v protestantské části Ulsteru, ale úmysl ten ztroskotal o odpor irských lordů v horní sněmovně a od roku 1845 bylo Irsko nadto stíženo hroznou pohromou chřoby zemáků.

Hlad a houfné mření chudiny nastaly na ostrově v míře, jaké Evropa od 18. věku neviděla. Veliké části nešťastného národa nezbylo než houfně opouštět rodnou půdu a na dva miliony Irů opustilo v několika letech vlast. Většina jich brala se za oceán, kde rychlý

vzrůst počtu obyvatelstva Spojených států byl v době té vůbec umožněn především tíhou hospodářských i politických krisí evropských.

Pro Anglii hladomor irský měl pak také důsledek, že pomohl rychleji rozřešiti otázku cel obilních.

Aby bylo možno cenu chleba snížit co nejvíce, rozhodl se Peel konečně roku 1846 zrušiti úplně ochranná cla obilní a uvolnit vůbec celní systém anglický v duchu svobodné tržby. Provedení věci té nebylo snadné, neboť protivila se mu ve straně konservativní nejen skupina, které agrární zájem šel nade vše jiné, nýbrž proti politice Peelově vystupoval v ní ostře i jiný protivník, zvláště nebezpečný, Benjamin Disraeli. Vysoce nadaný politik ten zajistil si obecnou pozornost nejprve jako úspěšný romanopisec, jenž se ve svých spisech mnoho obíral otázkou dělnické bídy a sociálního hnutí. Ač byl původem žid, přidržel se strany toryů a snažil se jí dáti nový rozmach myšlenkou, aby si zajistila především mocný vliv na nejnižší vrstvy a spolu s nimi čelila buržoasnímu liberalismu whigů. Ježto Peel nespokojil jeho ctižádosti, agitoval Disraeli proti němu ve straně zejména tvrzením, že vůdce konservativců svou celní i daňovou politikou vlastně na sebe obléká odložené šaty liberálních protivníků, a urychlil tak dočasné rozštěpení toryů na t. zv. peelity a skupinu, jež vůdci vypověděla poslušnost. Peel však nedal se odstrašiti od cesty, jejíž nutnost byl poznal. Dal ve sněmovně odhlasovati zrušení cel pomocí hlasů liberálních a přiměl i starého Wellingtona k tomu, že že také v komoře lordů přijetí předlohy provedl přes odpor veliké části svých přátel. Pak odstoupil Peel, ježto v jiných věcech nechtěl záviseti na pomoci oposice, a ve své straně, na dvě roztržené, neměl již náležité opory; většina národa provázela jeho odchod však s hlasitými projevy úcty muži, který dovedl zájem celku klásti nad zájem stranický, a další vývoj ukázal, že rozhodnutí Peelovo bylo správné.

Výnosnost zemědělství sice poklesla podstatně ztrátou celní ochrany a velkostatek měnil se namnoze rychleji než předtím v pouhý prostředek k ukojení přepychových potřeb a zálib bohaté třídy. Anglie stala se zcela závislou na dovozu plodin z ciziny, ale rychle pokračující rozvoj průmyslu činil věc tu naprosto nezbytnou. A zásada svobody tržní, jejíž neúnavným apoštolem Cobden zůstával i po vítězství svých snah v Anglii, hlásaje ji spisy a přednáškami také na pevnině,

Bída v Irsku.

Mladé Irsko.

Vystěhovalectví.

B. Disraeli.

Zrušení cel obilních.

Pád Peelův (1846).

ukázala se opravdu mocnou vzpruhou tohoto rozvoje, který stále více vtiskoval Anglii své význačné rysy.

* * *

Palmerston. Rozkol ve straně anglických konservativců a pád vlády Peelovy roku 1846 neměl význam jen pro vnitřní dějiny anglické. Jeho dosah byl značný i pro Evropu, ježto s novým ministerstvem liberálním k řízení věcí zahraničních v Anglii se dostal opět lord Jindřich Palmerston, muž, který nebyl nikterak zvyklý ve stycích s pevninou zdrženlivě si vésti, jako většinou činili konservativci. A věc měla tím větší dosah, že právě tehdy o sňatky španělské se rozbilo křehké přátelství mezi Francií a Anglií. Zjevné soupeřství vzájemné obou konstitučních mocí západních bylo následkem roztržky té a v zápětí následoval naprosto rozličný postup jejich v otázkách, které tehdy k sobě poutaly zájem evropské politiky.

Palmerston se netajil především nikterak svými sympatiemi s hnutím liberálním, jež rostoucí silou otrásovalo pouty starého režimu zejména v některých státech na pevnině. Vláda Guizotova naproti tomu šla cestou zcela opačnou, hledajíc všemožně sblížení s dvory východními a to nejen proto, aby po rozchodu s Anglií nezůstala v Evropě osamocena. Uvidíme v jiné souvislosti, jak v průběhu čtyřicátých let ve Francii vzrůstal proud demokratický, zbarvený namnoze již i socialistickými hesly, a jak důrazně útočil na vládu opřenou o zámožnou buržoasii. Guizot viděl v proudu tom svrchované nebezpečí pro společenský řád a měl za to, že jest třeba, aby proti demagogii, volající po svaté alianci svobodných národů, vlády pořádku dbalé utvořily jednotný šik. „Il n'y a pas deux politiques d'ordre et de conservation“, psal Metternichovi, snaže se ho přesvědčiti, že červencová monarchie stojí na téže straně barikády jako vláda vídeňská. Postavení francouzského státníka bylo při tom ovšem mnohem nesnadnější než rakouského kancléře, neboť Guizot se nesměl z ohledu na veřejné mínění francouzské k svým hlediskům znáti zcela otevřeně; byl nucen jakožto ministr státu ústavního, na jehož průčelí stálo slovo „liberté“ a vlála trikolora, vésti politiku dvojí líce a odsuzovati druhdy na venek to, co důvěrně schvaloval. Metternich měl však pochopení pro tyto nutnosti a choval v polovici let čtyřicátých k monarchii červencové

důvěru mnohem větší než deset let před tím a to tím spíše, že se mu dobrý poměr k Francii tehdy zvláště žádoucím jevil i z ohledu na souvěký stav věcí v Rakousku.

Poměry v habsburské monarchii se stávaly stále povážlivějšími a Rakousko za změny se podstatně od smrti Františka I. Chyběla především vláda Ferdinanda I. ústřední, jaké vyžadovala těžká doba. Císař Ferdinand I. byl duchem chorý, ale přes to vládl podle jména sám s pomocí státní konference, které předsedal arcikníže Ludvík a v níž se nepřátelsky sráželi zejména staří soupeřové, Metternich a hrabě Kolovrat. Všichni tito mužové byli starci, neschopní k tvůrčí činnosti. Nikdo z nich netroufal si sáhnouti na základy „systému“ vládního, jaký se byl ustálil za Františka I., takže doba vlády Ferdinandovy nabyla tím takřka rázu interregna. Sám Kolovrat, jenž by byl rád posílil vliv šlechty proti vídeňské byrokracii, mluvil uštěpačně o „vládě Dalai Lamy“, jejímiž veleknězy jsou členové státní konference, a předseda dvorské komory Kübeck nazýval rakouský absolutism absolutní nemohoucností a císaře „panujícím symbolem“. Metternich, vlastní duše vlády, byl téměř ohluchlý a zcela ve vleku svých utkvělých představ a zásad kvietistických. Rakousko pod jeho vedením jeví se na venek stále „panskou sněmovnou“ Evropy, vnitřní ústroj jeho však propadá zcela nepřírozené stagnaci.

Podstatné novoty byly provedeny vlastně jenom v dopravnictví, ježto jich nezbytně žádala pohotovost vojenská; vznikají první železnice, v letech 1844—1845 byla jimi s Vídní spojena Praha i Štýrský Hradec, a také poštovníctví se zdokonalilo. Život hospodářský měl z toho ovšem rovněž zisk, jinak však vývoj jeho nebyl nikterak dostatečně podporován vládou, která s nedůvěrou pozoruje vzrůst továrního průmyslu v některých střediscích a netroufá si rázně změnit ani zastaralé celnictví, ani přežilé řády cechovní; a také v úpravě poddanských poměrů se nikterak nepokračovalo. Vůči této ospalé setrvačnosti a úzkostlivému lpění na dědictví doby minulé jevil se tím ostřejším protikladem kvas nových snah a sklonů, jenž nezadržitelně zachvacoval národy rakouské.

Nejprudčeji vystupoval v zemích koruny sv. Štěpána. Výsadní postavení zemí těch v rámci monarchie vyniklo zvláště zřejmě hned od roku 1825, od té chvíle, co se v Bratislavě opět začal scházeti pravidelně sněm uherský. V něm uherský život veřejný měl tribunu, které zvláště v třicátých letech stále vydatněji užíval k účinné kritice

Novoty
hospodářské.

Poměry
uherské.

vládnoucích poměrů a boji proti dvorskému absolutismu a centralismu vídeňskému. Šlechtická společnost, jež ovládala sněm i správu komitátní, dělila se od počátku ve dva tábory: v skupinu spíše konservativní, jež se snažila oporou o starou ústavu stavovskou zachovati magnátstvu rozhodující vliv ve věcech veřejných, a stranu liberální gentry, která zbarvovala svůj program poněkud novodobými hesly konstitučními. Po jejím boku vystupuje však později i křídlo radikální, které stupňovalo hesla ta v požadavky rázu již zřejmě demokratického. Vůdcem jeho stal se

L. Kossuth. výmluvný řečník Ludvík Kossuth, který dovedl také jako obratný novinář ve svém Pesti Hirlapu překonávati překážky censurní a působiti mocně na celou vzdělanou společnost tím spíše, že jeho skupina zároveň předčila strany ostatní také národní horlivostí maďarskou.

Národní uvědomení, které se také u Maďarů na sklonku 18. věku bylo probudilo k větší účinnosti, splýnulo v následujících desetiletích znenáhla s hnutím ústavním ve snahu, veřejnému životu, poručení Vídně setřásajícimu, zajistiti jazykově ráz čistě maďarský. Latina, jež byla dotud úředním jazykem uherského státu, začala hned od prvních let 19. věku v některých stolicích ustupovati maďarštině, v třicátých letech pak snaží se sněm maďarský dosíci toho, aby se tak stalo v celé oblasti koruny sv. Štěpána. Všude měl jazyk maďarský nabýti výhradního práva v úřadech jako jazyk státní, a po některých předběžných úspěších částečných dosáhli vlastenci maďarští opravdu tohoto svého cíle dokonale zákonem roku 1840.

Jejich šovénství nemělo však dosti na tom; nejen v úřadech státních, nýbrž ve veškerém školství i v církvi měla maďarština neobmezeně zavládnouti a zatlačiti jazyky ostatních národů, země uherské obývajících. Násilí to vzbudilo ovšem odpor. Slovenská větev národa československého, které hrozila ztráta tak důležitých opor národního vývoje, jako bylo evangelické lyceum v Bratislavě a vůbec autonomní církve augšpurská, násilně zmaďarisovaná Kossuthem a generálním inspektorem Zayem, obracela se o pomoc k vládě vídeňské a dostávalo se jí posily i ze zemí českých, kde na příklad roku 1843 hrabě Lev Thun zvláštním spisem byl se ujal Slováků uherských. Vědomí, že jsou částí velkého souboru národů slovanských, šířené muži, jako byl Šafařík a Kollár, posilovalo nečetnou inteligenci slovenskou v boji, ale stávalo se proti ní také zbrání v rukou vášnivých nepřátel.

Kossuth a jeho literární náhončí, jako byl František Pulszky, snažili se vládu vídeňskou odvracet od podpory Slovanů v zemích uherských, vyličující, že zájmům habsburským hrozí v panslavismu vážné nebezpečí; zároveň vyličovali západoevropským liberálům maďarství jako mocnou hráz pokroku a kultury, jež brání tomu, aby barbarská a zpátečnická moc cíře ruského, zesílená slovanskou vzájemností, neovládla celou východní Evropu a nechrozila tak „věc svobody“ v lidstvu. V nerovném zápase tom vůdcové národní obrany slovenské, zejména

Slovensko.

Ludevit Štúr, Michal Hodža a Josef Hurban, snažili se setřásti výtku, že jsou průkopníci českého jazyka a cizího ideálu národního. Chtěli získati zemanstvo, těsně spjaté s ústavními svobodami uherskými, a působiti přímo na lid nižší. Proto se od roku 1843 odpoutávají okázale od jazykového společenstva s češtinou užitím středního nářečí slovenského za jazyk spisovný; zároveň povznášejí sebevědomí slovenské tvrzením, že Slováci jsou zcela samostatným členem velké rodiny národů slovanských, jenž zachoval původní rysy slovanské bytosti svérázněji než Češi, němectvím proniknutí.

Charvaté.

Nebezpečnějším soupeřem maďarského nacionalismu než Slováci, nebo v národním probuzení ještě zaostalejší Rusové karpatské a Rumuni sedmihradští, byli ovšem na jihu Charvaté; neboť ti se mohli opíratí o své zvláštní postavení státoprávní a čelití historickými důvody centralistické snaze maďarské. Charvaté popírali, že by jejich země byly pouhé „partes adnexae“ jednotného maďarského státu; žádali, aby byly v rámci koruny sv. Štěpána uznány za zvláštní trojjedinné „regnum socium“, v němž by charvatština byla jazykem státním a nikoliv jen jazykem druhého rádu, v životě veřejném vedle vládnoucí maďarštiny pouze trpěným.

Illyrism.

Národní hnutí našlo tu mimo to svérázný výraz v t. zv. illyrismu, ve snaze po kulturním spojení všech Jihoslovanů pod praporem společné řeči spisovné a účinného vědomí slovanské pospolitosti. Hlasatelem hnutí toho stal se především ohnivý vlastenec Ljudevit Gaj, mocně dotčený slovanskými ideami Kollárovými i Šafaříkovými, který se snažil nářečí štokavské učiniti spisovným jazykem velkého „illyrského“ společenstva kmenů jihoslovanských a snil o tom, že tak urovná cestu ke vzniku velkého útvaru, zahrnujícího vjedno Charváty, Srby, Slovinci i Bulhary. Maďarské denunciaci, jako by hnutí to mělo cíle politické, bezprostředně ohrožující státní zájem

Vítězství
maďarštiny.

Obrana
proti ní.

císařství, dosáhly sice toho, že roku 1843 z Vídně byl název „illyrský“ opravdu zakázán; ale hnutí nedalo se tím spoutati a zejména od roku 1844 zesiluje odpor sněmu charvátského proti centralisačním a maďarisačním snahám Kossutha a jeho družiny. Zvítěziti s myšlenkou svou nad přirozeným rozrůstáním kmenovým se ovšem romantismu Gajovu nepodařilo. U Slovinců jen někteří, na příklad básník Stanko Vraz, podlehli jeho vlivu; většina národa dospěla k vytvoření samostatné jazykové kultury slovinské, ježto našla ve Fr. Prešernovi a jiných mužích vynikající pěstitele domácího nářečí. A podobně nepřijali hesla illyrismu Srbové v Banátu a Báčce, kteří měli již od let ve vlastencích, jako byl Vuk Štefanović Karadžić, účinné buditele a ve vydavatelstvu „Matice Srbské“ od roku 1826 čilé středisko písemnické. Ale důležité bylo, že se spisovný jazyk těchto Srbů podstatně neodlišoval leda jen písmem od jazyka, kterým Gaj povznášel charvátskou literaturu, a že v odporu proti panovačnosti maďarské také Srbové nalézali vzpruhu vlasteneckého napětí. Vědomí společného zájmu slovanského sílilo se nemálo touto společnou frontou proti Pešti a bylo zjevné, že znesnadní podstatně maďarskému hnutí cestu k cíli.

Čilý ruch politický, který se zejména od počátku let čtyřicátých takto rozvínil v zemích uherských, působil mocně i na západní části habsburské monarchie a to tím spíše, že zároveň pokroky komunikační, železnice a zdokonalené poštovníctví, mimoděk prolamovaly hráz, kterou doba císaře Františka se snažila oddělití rakouské země od duševního proudění západoevropského. Novým rysem veřejného života stává se diskuse politická, která se již nedává zadržeti censurou. Hlavní oporou staly se jí četné brožury, namnoze v cizině tištěné, z nichž první úspěch zcela neobyčejný měla úvaha tyrolského barona Viktora Andriana „Österreich und dessen Zukunft“, vydaná roku 1842. Způsobila skutečný otřes smělostí kritiky, kterou odhalovala zatuchlost vládnoucího „systému“ a byla výmluvným příznakem nového hnutí duchů, které přestárlá správa veřejná již nedovedla spoutati. Absolutism dvorský přestává býti hroživou modlou, před níž se chvějí národy i jednotlivci; stává se spíše terčem výtek a namnoze i posměchu, ježto jest zcela zjevno, jak není již s to, aby postačil zrychlenému tempu života novodobého a jeho potřeb. Útok proti němu dál se ovšem z rozličných táborů.

Především probudila se podle uherského vzoru stavovská oposice proti absolutismu na zamklých dotud a zcela prezíraných sněmech

postulátních. Od roku 1843 stavovský sněm dolnorakouský vyslovuje požadavek, aby mu císař přiznal účast na zákonodárství a aby sněmům bylo možno zkoumati i rozpočet státní. Vzniká v něm i levice zjevně liberální, opřená o nový „Právnícko-politický, čtenářský spolek“ ve Vídni. Tou dobou se také na sněmu českém zdvihla oposice, vedená hrabaty Fridrichem Deymem, Josefem Mat. Thunem a Františkem Thunem, proti dvorskému absolutismu a všemohoucnosti byrokracie; oposice dovolávala se starých práv stavovských i řádů zemských, ale snažila se zároveň přizpůsobiti své požadavky aspoň z části novodobým hlediskům ústavním. Vedle hesel brožury Andrianovy působila na ni i myšlenka, postavití proti strnulé byrokracii podle anglického vzoru šlechtický selfgovernment, který by hledal kompromis s vzdělaným občanstvem. Projevy stupňovaly se v letech 1845 a 1846 v zjevný spor sněmu s vládou, ale neměly valného úspěchu především proto, že se česká šlechta nedovedla proti centralismu vídeňskému postavití tak důsledně na základnu státoprávní jako sněm uherský a že neměla v boji proti Vídni náležitě vzpruhu národní. Z vůdců jejich někteří, jako hrabě Deym, byli vysloveně německého smýšlení, jiní jevíli vůči českému národnímu citění sice jakousi blahovůli, ale nesplývali s ním, nýbrž pochopovali vlastenectví jen teritoriálně a proto nemohly snahy jejich vzbuditi v zemi podobného vzrušení, jaký vzbuzoval v Uhrách státoprávní boj šlechty maďarské.

Více ohlasu nežli odpor stavovský nalézala u vzdělaných vrstev v zemích českých i alpských v letech čtyřicátých hesla západoevropského liberalismu, jak je formuloval Rotteckův a Welckerův „Staatslexikon“; touha po svobodách občanských a ústavních vzrůstá tu rychle a zároveň přesvědčení, že dosavadní, zpuchřelý systém vládní se brzy shroutí.

Svobodomyslný proud ten začal silně zbarvovati také národní snažení české. Starší generace buditelská, naplněná romantickou horoucností a soustřeďující vše na zvelebení rodného jazyka a písemnictví, ustupovala znenáhla novému šiku, přísněji vyškolenému vědou, jehož vůdcem byl Frant. Palacký, veliký a všestranný organisátor práce národní. Vlastenecké snažení počalo se tehdy projevovati i mimo oblast literární a vytvořilo si působivá střediska uvědomení občanského, jako byla od roku 1833 „Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách“ nebo

později „Měšťanská beseda v Praze“. Na Moravě bylo ovšem toto probouzení pomalejší než v Čechách.

České hnutí.

Slavná minulost českého státu, vědecky nově osvětlená, zůstávala při tom ovšem mocnou oporou národního sebevědomí českého, nevedla většinou však ještě k důslednému dovolávání se státní svéprávnosti koruny české v rámci monarchie habsburské, nýbrž spíše jen k bolestnému procítění krivd, jež na národu českém způsobil tlak vídeňského absolutismu a protireformace. Liberální nálada v českém ovzduší tím získávala a zesilovalo ji zejména také přesvědčení, že občanská svoboda, rovnost a ústavní práva prospějí znamenitě národu, k němuž se hlásily dosud především jen nižší vrstvy společenské a nikoliv mocní tohoto světa. Idea rovného práva jednotlivců se pak přenáší rychle i na otázku národní a vyrůstá v heslo, že nemá býti rozdílu národů vládnoucích a ovládaných, nýbrž plná jejich rovnoprávnost je jest požadavkem pokroku.

Otázka slovanická.

Tak se připravoval znenáhla český program liberální a zároveň hlásilo se také strážlivější nazírání na otázku slovanickou. Víra ve velikou budoucnost Slovanstva a vědomí vzájemné pospolitosti jeho větví vzrůstaly sice v Čechách stále působením mužů jako byl Kollár, Šafařík a Čelakovský spolu s postupem buditelských úspěchů, zůstávalo však mnoho nejasnosti v tomto citění. Mluví se o ohromném „národu slovanickém“, jako by cílem konečným bylo skutečné splynutí slovanických kmenů v jediném celku jazykovém, jindy se však obmezuje věc na přátelské styky kulturní. Polské povstání roku 1830 a jeho důsledky zvýšily nemálo různost v nazírání na Slovanstvo. Jsou tu přátelé Ruska, jako Hanka, kteří zazlívají Polákům, že byli nevděční k velikému cíři slovanickému, a jsou nadšeni projevy zájmu se strany ruských oficiálních národovců, jako byl Michal Pogodin. Jiní sympatisují s polským bojem proti ruskému útisku a neodmítají myšlenky, aby svobodné Polsko stálo v čele svobodného Slovanstva. Strážlivé nazírání na otázku slovanickou a poznání, že jest třeba opřít se především o vlastní sílu a národní svéráznost, hlásal zejména mladý Karel Havlíček, který očitě poznal poměry ruské pod vládou Mikuláše I. a byl přesvědčen, že odtud hrozí svobodě národů evropských vážné nebezpečí.

K. Havlíček.

Havlíček, který se roku 1845 stal redaktorem úředních Pražských novin, dovedl přes všecky obtíže censurní neobyčejně obratně šířit v českém prostředí také zájem o svobody občanské i ústavní a bojovati

za rovnoprávnost jazyka českého; satirou a říznou kritikou potíral zároveň v otázkách národního postupu romantické snilkovství a planý sentimentalism. Bylo tedy zjevné, že i v českém prostředí, ač nemělo šlechtických vůdců, jako je měli Poláci, Charvaté nebo Srbové, zraje touha po činném vystoupení na politickém jevišti, naplněná prudkým odporem proti vládní soustavě dvora vídeňského. V mladé generaci v Praze, stejně jako ve Vídni, počal ostatně tajně i radikální demokraticism podle západních vzorů získávatí přívržence a v průmyslových střediscích českých, zejména v Praze, hlásila se v době té nadto již i otázka sociální; v letech 1843—1844 došlo tu k značným bouřím dělnickým, jež ukazovaly, že také vývoj novodobého života hospodářského staví před správu státní nové, svízelné problémy, na jejichž řešení zaostalá byrokracie nikterak nestačila.

Radikální
náběhy.

Veškeré tyto zjevy ukazovaly, jakým těžkým chvílím jde vstříc monarchie habsburská, jež nadto na jihu měla nejcitlivější bod ve své italské državě; na severu pak v Haliči ji ohrožovala i palčivá otázka polská i probouzející se národní uvědomení rusínské a zároveň si byli ve Vídni dobře vědomi toho, jak těžko bude státu habsburskému vyrovnati se náležitě s německou touhou po pevnějším národním sjednocení, jež v čtyřicátých letech znovu prudce propukala ve většině států spolkových. Vláda vídeňská byla druhdy obviňována, že užívá vzájemných žárlivostí svých národů k tomu, aby jím poutala postup svobody. Opravdu bylo probuzení národního vědomí vládě té ještě nebezpečnější než společný odpor jejich poddaných proti absolutismu; hroziloť státi se výbušnou látkou, která, vznítí-li se, může roztrhnouti křehkou budovu, vjedno udržovanou jen dynastickými rády, jako byla pragmatická sankce, a byrokratickou rutinou. Konec ten předpovídali již tehdy monarchii habsburské mužové tak rozličného zrna, jako byl Mazzini i Pogodin a také ve Vídni prorokoval kde kdo neodvratný převrat, takže sám stárnoucí Metternich se netajil v důvěrném kroužku s tím, že ví dobře, na jak vratké půdě stojí. Prorokoval jako Kassandra revoluci, nedovedl ji však odvrátiti ráznými činy.

Bezradnost
vlády.

Uvažoval sice o tom, nebylo-li by přece vhodné, čeliti revolučním Metternichovy sklonům opatrnými ústupky, jako bylo svolání delegací stavovských rozpaky. sněmů do Vídně k poradě o opravách státního zřízení a také vývoj věci v Uhrách minil zadržeti pokusem o „konstituční vládu“, při níž by se dvůr opřel o pokrokové konservativce, jako byl hrabě Štěpán

Széchenyi, vynikající vlastenec, jenž se snažil všemožně vyvésti Uhry ze středověku, v němž ještě žily po hospodářské i kulturní stránce. Než ani Metternich ani ostatní členové státní konference neměli dosti pružnosti k takovému dílu. Odsunouti hrozící revoluci týmiž prostředky, s nimiž se dosud vystačilo, zůstávalo konec konců jediným heslem kancléřovým, a v postavení tom vítal ovšem velmi skutečnost, že i ve Francii vůdčí státník, Guizot, byl ochoten jíti touže cestou a podporovati, byť i poněkud úkradkem, v politice evropské směr konservativní proti revolučnímu kvasu.

Krakov. Toto hledisko vlády francouzské projevilo se zjevně zejména v otázce krakovské. Území drobné republiky poviselské zůstalo obsazeno vojskem ruským a rakouským do roku 1841; tehdy přinutil spojený nátlak diplomacie francouzské i anglické velmoci východní, že Krakov přece vyklidily a umožnily tam obnovení republikánské správy. Byly však odhodlány, užiti jakékoliv záminky, aby učinily konec této, jim velmi nepohodlné trosce někdejší svobody polské, a vhodná příležitost nedala na sebe čekatí.

Revoluce
v Haliči
(1846).

Emigrace pokusila se na začátku roku 1846 znova, aby rozdmýchala v zemích polských revoluční hnutí. V kongresovce i v Poznaňsku byl však náběh k tomu v zárodku potlačen; značného rozsahu revoluce nabyla jen v Haliči. Ani tam neměla ovšem naděje na úspěch trvalý, neboť vládě rakouské přišla na pomoc nenávisť sedláků, zejména rusínských, proti šlechtickému živlu, který stál v popředí vlasteneckého hnutí polského. V Krakově se sice povstalci zmocnili vlády, vytlačili z města slabý oddíl rakouský, který byl senát na pomoc přivolal, a šířili odtud nadšená provolání do sousedních krajů polských; než úspěch měl i tu jen krátké trvání. V zápětí zmocnilo se rakouské vojsko, vedené rázným podplukovníkem Ludvíkem Benedekem, znova města a tentokráte velmoci východní nehodlaly kořisti již z rukou svých propustiti.

Zabrání
Krakova.

Po delším důvěrném jednání vzájemném dohodly se v listopadu 1846 o tom, že Krakov zůstane trvale Rakousku, které naopak odškodnilo Rusko i Prusko některými drobnými ústupky územními. V Anglii i ve Francii věc vzbudila značnou nevěli. Palmerston prohlásil okázale ve sněmovně, že porušování smluv z roku 1815 na Visle ospravedlní také jejich nezávaznost na Rýně i na Pádu, a veřejné mínění francouzské mu hlučně přizvukovalo, žádajíc, aby i vláda

francouzská zakročila na ochranu rdousené svobody krakovské. Guizot však, který se v domácí politice stále více a více stával terčem útoků radikálních stran, nedal se naprosto strhnouti k ráznému postupu proti východním velmocem. Spokojil se s tím, že v prosinci 1846 diplomatickou notou vytkl svůj nesouhlas s jejich jednáním, důvěrně však naznačoval zároveň Metternichovi, že neučiní více v této věci a že nemíni vážně podporovati revolučních sklonů polských proti legitimním mocnostem. Zásadní rozdíl mezi jednáním jeho a důraznými projevy Palmerstonovými byl zcela zjevný a vynikl pak ještě více v otázce švýcarské, která hned potom zájem Evropy k sobě neobyčejnou měrou připoutala.

* * *

Ve Švýcarsku jitřily se na sklonku třicátých let v jednotlivých kantonech spory mezi táborem pokrokovým a konservativním stále více také náboženskými otázkami. V krajích, kde katolictví mělo převahu, snažila se strana konservativní získati pevnější základnu v nižším lidu, zejména venkovském, šířením hesla, že jest nutno sraziti se pevně pod korouhví Říma na obranu svaté víry proti bezbožeckým a podvratným snahám strany svobodomyšlné. Agitací tou podařilo se jí opravdu nabýti vlády i v některých kantonech, kde dotud liberálové měli převahu, na příklad v Lucernu a Vallisu, a změnití tam ústavu podle svých hledisk. Rakouský vyslanec i nuncius papežský podporovali horlivě tyto snahy i myšlenku, aby vítězství konservativního ducha v mládeži bylo zajištěno především odevzdáním vyššího školství do rukou řádu jesuitského. Vskutku se rozvíjely jesuitské školy v katolické části Švýcarska rychle, zejména ve Freiburgu, Schwyzu, Vallisu i Lucernu, a stávaly se důležitými středisky nového, ultramontánního hnutí.

Spory
švýcarské.

Otázka
jesuitská.

Proto se však především proti nim, jako proti rušitelům náboženského míru v jednotě, obracel prudký odpor kruhů protestantských a pokrokových a splácel tam, kde měl převahu, straně katolické její bojovnost zjevným útlakem klášterů vůbec. Tak sekularisovala vítězná strana liberální roku 1841 v Aargavsku osm klášterů, přes to, že je ústavní zákon z roku 1815 chránil, a odčinila věc tu, a to jen částečně, teprve po dlouhém jednání ve spolkové radě. Zároveň učinila v ní však roku 1844 návrh, aby jesuité byli zásadně vypovězeni z území

jednoty a požadavek stal se hlavním heslem všech liberálů i radikálů, kteří jim zejména v protestantských kantonech získávali rostoucí počet stoupenců.

Spor o ráz jednoty.

Otázka splyvala však vjedno s otázkou, pokud má spolková rada vůbec právo, zasahovati takto do svéprávnosti jednotlivých států spolkových. Liberálové přáli si ode dávna podstatného utužení jednoty a její proměny ve stát spolkový; naproti tomu katoličtí konservativci, vědouce, že by neudrželi většiny v radě spolkové, hájili tuze autonomie kantonální a hrozili, že se raději od jednoty vůbec odtrhnou, než by snesli zesílení moci ústřední.

Místní boje.

Vášeň bojem tím vzbuzené vedly namnoze až k drobným válkám občanským a prolévání krve. Tak pokusili se liberálové lucernští dvakráte, roku 1844 i 1845, o to, aby se zbraní v ruce, pomocí družin, jež jim protijesuitská agitace v Bernu, Aargavsku, Basileji a Solothurnu na pomoc byla přivedla, vlády v Lucernu zmocniti. Byli však odrazeni a stoupenci jejich drakonicky potrestáni, což mělo zase za následek vraždu vůdčího předáka strany katolické a rostoucí vzrušení v celém Švýcarsku.

Sonderbund (1845).

Strana katolická, spoléhajíc na pomoc ciziny, byla vskutku odhodlána, brániti se hrozcí majorisací všemi prostředky. Sedmero kantonů, k ní příslušných, Uri, Schwyz, Unterwalden, Zug, Freiburg, Vallis a Lucern, sestoupilo se proto v prosinci 1845 ve zvláštní spolek, t. zv. Sonderbund, na ochranu plné svrchovanosti kantonální a proti jakékoliv změně ústavy spolkové z roku 1815; dohodly se i o společné radě válečné a branných přípravách, k nimž ihned přistoupily.

Smlouva ta učinila ovšem veliký rozruch, neboť se strany protivně se tvrdilo, že odporuje ústavě spolkové, zakazující sdružení kantonů jednotě škodlivá. V spolkové radě nastal roku 1846 boj o to, má-li býti „Sonderbund“ ve jménu jednoty zakázán a jeho členové třeba mocí zbraně donuceni, zřící se ho. Rozhodným liberálům chyběly tehdy do většiny v radě spolkové jen dva hlasy; v říjnu 1846 dosáhli jednoho tím, že zvítězili při volbách v kantonu ženevském a straně katolické bylo počítati s tím, že v nejbližší době protivníci také druhý hlas získají a tím nastane rozhodná chvíle.

Vliv rakouský.

Otázka budila zájem také v cizině. Sonderbund počítal hlavně s pomocí Rakouska; vyjednával o získání rakouských důstojníků za vrchní velitele a přijímal tajně od Radeckého z Lombardie zbraně

i peníze. Metternich však snažil se opřítí jej i diplomaticky. Obávaje se, že vítězství liberálů učiní Švýcarsy ještě více než předtím ohniskem revoluce a mazziniovských rejdů, vytýkal, že jakákoliv změna ústavy švýcarské jest nepřipustna bez souhlasu velmocí, jež roku 1815 neutralitu jednoty zaručily, a nalézal pro hledisko své ovšem oporu v Berlíně i Petrohradu. Šlo jen o to, aby západní soused Švýcarska, Francie, na jiné stanovisko se nepostavila a liberálního hnutí v jednotě nepodporovala.

Guizot octl se tím opět v trapném postavení. Vskutku nepřál si vítězství liberálů švýcarských věda, že by posílilo i ve Francii demokratickou oposici. Tajně i on podporoval zbraněmi a penězi zbrojení v „Sonderbundu“, ale naproti tomu se mu nejevilo zřejmé zakročení Rakouska ve Švýcařích nikterak žádoucím a ohled na veřejné mínění francouzské nutil ho ke zdrženlivosti. Věci švýcarské skláněly se však zatím nezdolnou silou ke konečné krizi. V květnu 1847 volebním vítězstvím ve Sv. Havlu získali liberálové konečně žádoucí číselnou převahu v radě spolkové a v Bernu, tehdejším „Vorortu“ jednoty, vstoupil v čelo vládní rady Oldřich Ochsenbein, někdejší vůdce tažení radikálních družin na Lucern. Vskutku pod jeho předsednictvím v červenci rada spolková nařídila rozpuštění sonderbundu; zvolila komisi k revisi ústavy spolkové a později odhlasovala i vypovězení jesuitů z území spolkového. Kantony katolické odmítly ovšem podrobiti se konklusu tomu, odvolaly své zástupce z Bernu a pokračovaly ve zbrojení; většina naproti tomu rozhodla se ozbrojenou exekucí vynutiti jejich poslušnost a setrvání ve svazku jednoty. Plukovník Dufour byl určen za velitele spolkové milice a zraky celé Evropy se obracely do horského kraje s napětím, dojde-li tam vskutku k rozhodnému boji mezi oběma tábory, které měly ve všech sousedních zemích horlivé stoupence. Místní spor nabyl tak svou zásadní stránkou a významem Švýcar jako útulku demokratické internacionály obecné důležitosti.

Ramenářství Guizotovo.

Převaha liberálů.

Zakaz sonderbundu.

Diplomacie velmocí snažila se ovšem ze všech svých sil do poslední chvíle zabrániti srážce skutečné. Zejména Guizot vystoupil s návrhem, aby velmocí společně nabídly rozvaděným stranám švýcarským své prostřednictví v otázce ústavní a aby se pokusily za součinnosti papežovy řešiti smírně i otázku jesuitskou. Východní velmocí přistoupily ochotně na návrh ten, šlo však o to, učiní-li tak i Anglie. A ve věci

Palmerston a té ukázala se diplomatická převaha Palmerstonova zvláště účinnou. Švýcarsko. Anglický státník neodmítl své součinnosti, provlekl však jednání úmyslně obratnými návrhy pozměňovacími a vyzval zatím tajně svými agenty liberální většinu spolkové rady švýcarské, aby jen bez obavy a bez prodlení provedla brannou exekuci a tak postavila velmoci před věc hotovou.

Důvěra v anglickou podporu dodala radě spolkové opravdu odvahy k činu. S padesáti tisíci muži rychle soustředěnými Dufour donutil v polovici listopadu nejprve kanton freiburský ke kapitulaci, zmocnil se potom rázným útokem Lucernu a pokořil i lesní kantony. Na té i oné straně padlo v kratičké válce asi půl druhá sta mužů, poražení byli nuceni vítězům zaplatiti náhradu a vzdáti se svého zvláštního spolku; jesuité byli ze Švýcar vyhnáni a nebylo pochybnosti o tom, že co nejdříve také účinná revise ústavy spolkové se stane skutkem.

Porážka
sonderbundu
(listopad
1847).

Jásot liberálů
v Evropě.

Oslavný jásot všech liberálů v Evropě vítal úspěch ten tím hlučněji, že nezůstal tajným podíl, jenž na něm měla liberální Anglie. Její podpora kynula také jiným svobodomyšlným směrům na pevnině a pro absolutistické moci východní znamenala rozhodná porážka jejich chráněnců těžkou ztrátu na prestiži. Švýcarsko, tolik opěvované jako první vlast svobody v Evropě, osvědčilo se opět neohroženým korouhevníkem pokroku a nadšenými verši hlásal básník německého radikalismu Freiligrath, že výstřely na horských svazích alpských rozpoutají nezadržitelně lavinu, která zdrtí reakci v celém sousedství velebného horstva. A proroctví to došlo opravdu neočekávaně brzo svého splnění. Metternich i Guizot namáhali se sice všemožně o to, aby smluvili společný postup velmoci pevninných, který by odčinil trapný dojem a donutil spolkovou radu švýcarskou k ústupu; dříve však než dohody o nutných krocích bylo docíleno, přinesl leden roku 1848 revoluci sicilskou a vítězství svobodomyšlného hnutí ve většině států italských, únor pak pád království Ludvíka Filipa ve Francii a březen hluboké otřesení vládnoucích mocí v Německu i Rakousku. Lavina, o níž mluvil Freiligrath, sřítla se vskutku na dynastie a zaduněla vši Evropou.